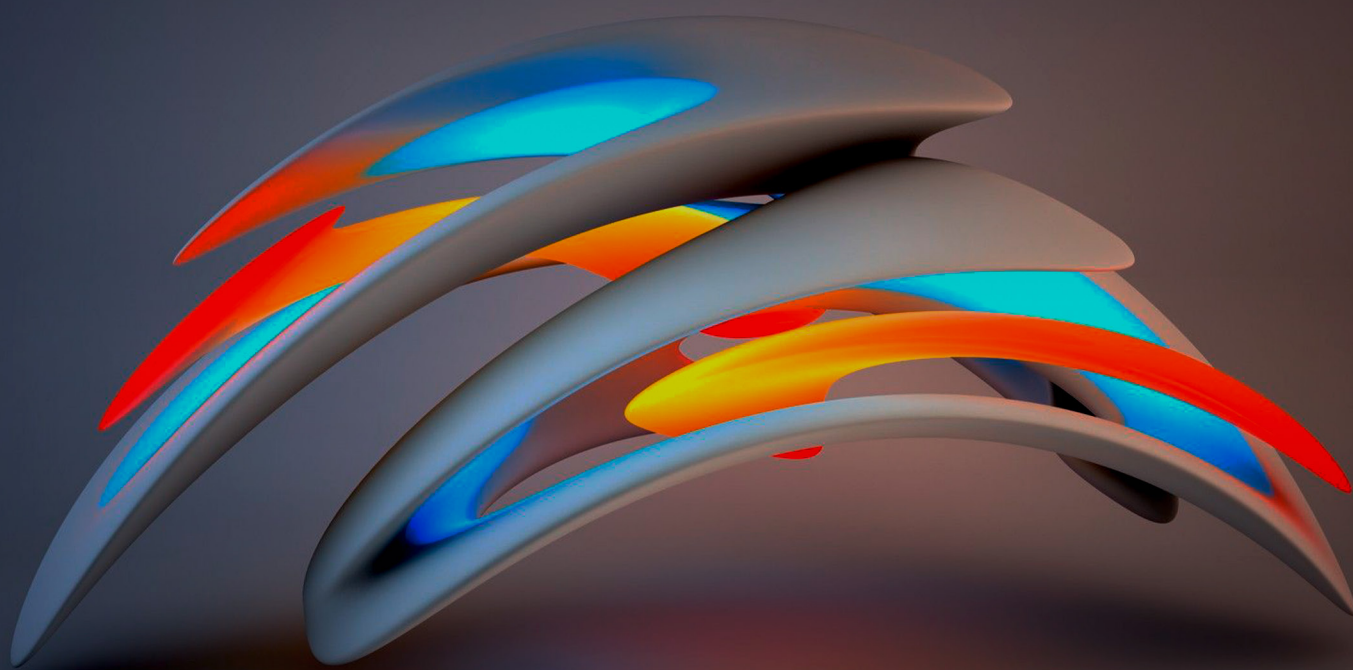

IMRS

Institute for Macroeconomic
and Regional Studies

Makroiqtisodiy va hududiy tadqiqotlar instituti

2023 Yarim yillik | Faoliyatning asosiy ko'rsatkichlari

Mundarija

Makroiqtisodiyot va tashqi iqtisodiy aloqalar	2-32
Hududlarni rivojlantirish	33-41
Uy-joy bozori tahlili	42-50
Ijtimoiy soha	51-69
Iqtisodiyotning real sektori	70-83
Agrosanoat	84-99
Infratuzilma	100-123

Ziddiyat oqibatlarini O'zbekiston iqtisodiyotiga asosan inflyatsiya, tashqi savdo, uy xo'jaliklarining birlamchi va ikkilamchi daromadlari, ko'chmas mulk va foiz kanallari orqali ta'siri o'rganib chiqildi.

Mazkur tahlilda 2022 yilning 10 oyiga taalluqli statistik ma'lumotlardan foydalanildi. Bunda iqtisodiy diagnostika va iqtisodiy modellashtirishning DSGE usuli qo'llanildi. Mojaro ta'siri 2022 yilning mart oyidan boshlab keyingi 18 oy uchun 3 xil ssenariyda (xom ashyo narxi oshishi, pul o'tkazmalarining kamayishi, mehnat bozorining qisqarishi) simulyatsiya qilindi.

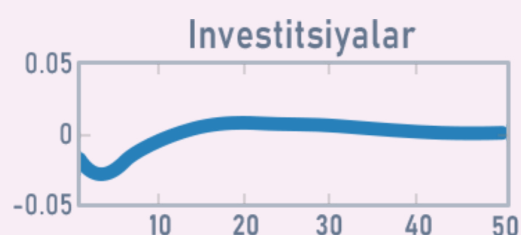
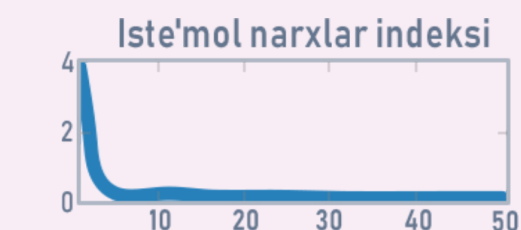
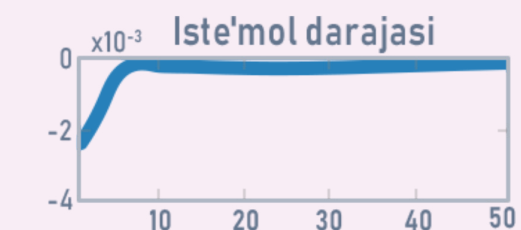
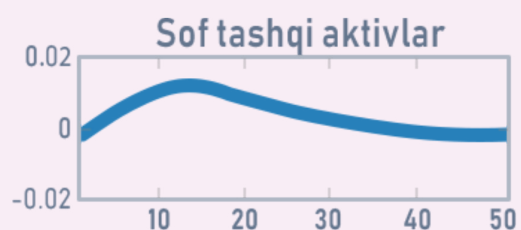
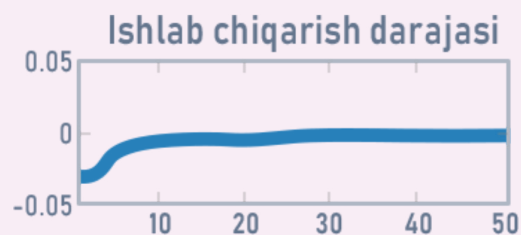
Tahlil natijalariga ko'ra:

- dunyoda inflyatsiyaga asosan oziq-ovqat va energiya narxlarining keskin ko'tarilishi ta'sir qilayotgan bo'lsa, O'zbekistonda energiya narxlari asosan davlat nazorati ostida bo'lganligi sababli inflyatsiyaning tezlashishiga ko'proq oziq-ovqat va xizmatlar narxining o'sishi sabab bo'lmoqda.

- 2022 yilning fevral oyida yillik oziq-ovqat narxlari o'sishi 13,1% gacha sekinlashgan bo'lsa, oktabr oyiga kelib 16,3% gacha ko'tarildi. Mazkur davrda mehmonxona va restoran xizmatlari narxining yillik o'sishi 14,7% dan 23,3% gacha tezlashdi.

- 2022 yilning mart-oktyabr oylarida O'zbekistonning Rossiyaga eksporti hajmi 2021 yilning mos davridagiga qaraganda 47% ga oshdi. Shunday bo'lsada, global bozorlarda tovar va xom ashyo narxlarining sezilarli ko'tarilishi nominal eksport hajmining ko'tarilishiga sabab bo'lmoqda. Misol uchun, mart-oktabr oylarida Rossiyaga paxta ip-kalavasi eksporti 41% ga ortgan. Lekin, ushbu davrda paxta tolasi narxlari o'zgarishi hisobga olinganda, real o'sish 8% ni tashkil qiladi. Ta'kidlash kerakki, 2022 yilda so'mning AQSH dollariga nisbatan almashuv kursining barqarorlashuvi ma'lum darajada tashqi shoklarning salbiy ta'sirini yumshatdi.

- Migratsiya va fuqarolikni rasmiylashtirish boshqarmasi ma'lumotlariga ko'ra, 2022 yilning 9 oyi mobaynida O'zbekistonga rossiyalik 318 ming nafardan ortiq fuqaro kelgan. PMTI ekspertlari tomonidan 750 nafar relokant rezyumesini o'rganish natijalariga ko'ra,

kelayotgan mutaxassislarning o'rtacha yoshi 32 yoshni tashkil etadi. Ish qidirayotganlarning 93% dan ortig'i oliy ma'lumotli va o'rtacha 8 yillik ish stajiga ega. O'zbekistonga asosan muhandislar (barcha rezyumelarning 18% i), IT mutaxassislari (15%), menejerlar, marketologlar, boshqaruv mutaxassislari va ma'muriy xodimlar (30%), o'qituvchilar (7%), shifokorlar va farmatsevtlar (6%), shuningdek, moliyachilar (4%) kelmoqda.

- pul o'tkazmalari tarkibida Rossiyaning ulushi oshib ketishi kuzatildi; 2022 yilning mart oyida Rossiyadan pul o'tkazmalarining O'zbekistonga jami pul o'tkazmalaridagi ulushi 50% gacha tushib ketgan bo'lsa, may oyiga kelib ushbu ko'rsatkich 85% ga yetdi (2021 yilda 70%, 2020 yilda 72% ni tashkil etgan edi);

- 2022 yilning noyabr oyida Toshkent shahrida xonadonlarning 1 kv. metri uchun narxlar o'tgan yildagiga nisbatan o'rtacha 27% ga oshgan, ya'ni ushbu ko'rsatkich 2021 yilning noyabrda 849 AQSH dollariga teng bo'ldi va 2022 yilning noyabrda 1078 AQSH dollariga yetdi. Uj-joy narxlarining jiddiy oshishi boshqa davlatlarda ham kuzatildi.

- Inflyatsiyaning tezlashishi aholining ijtimoiy himoyaga muhtoj qatlamlarini yashash xarajatlari oshishidan himoyalash uchun davlat xarajatlarning oshishiga sabab bo'ldi. Masalan, 2022 yilning 9 oyida ijtimoiy nafaqalar, moddiy yordam va kompensatsiya to'lovlari 14,5 trillion so'mga yetdi. Bu esa 2021 yilning mos davridagiga nisbatan 1,9 barobar ko'p demakdir.

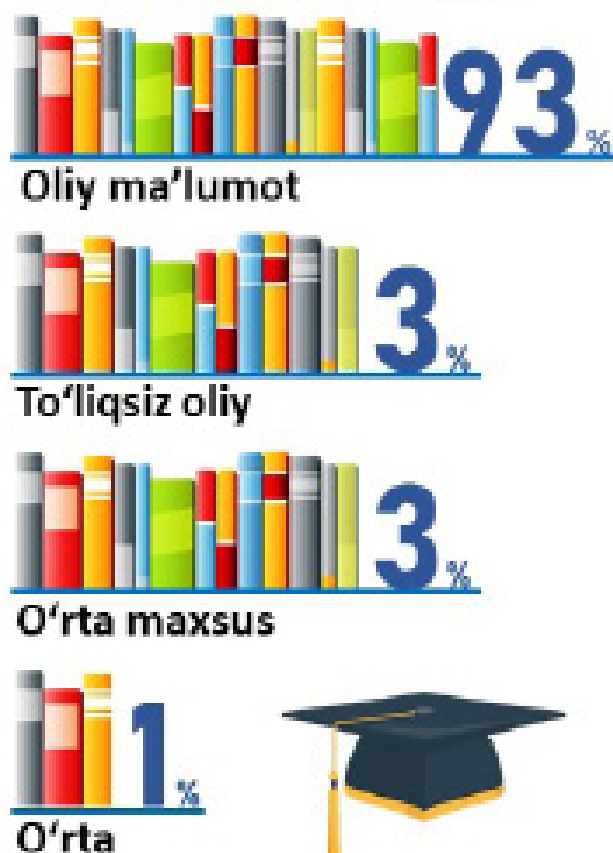
DSGE modeli simulyatsiya natijalariga ko'ra, jahon bozorida xom ashyo narxlarining 1% ga ko'tarilishi:

- 2023 yilda O'zbekiston iqtisodiyotidagi real o'sishning 2 foiz punktga sekinlashishiga olib kelishi mumkin;
- Inflyatsiyaning qo'shimcha 0,4 foiz punktga oshishiga, shu jumladan import inflyatsiyasining 0,3 foiz punktga o'sishiga sabab bo'ladi. Zarba ta'siri keyingi 4 chorak davomida seziladi.
- oraliq iste'mol tovarlari narxlarining oshishi natijasida mahalliy ishlab chiqarishning qisqarishi sababli eksport 1 foiz punkt va import 0,4 foiz punktga kamayadi. Bu esa bandlik darajasining 1% gacha qisqarishiga olib kelishi mumkin.

QAYERDAN KELGAN

TA'LIM DARAJASI

O'RTACHA YOSHI

19% ayollar

81% erkaklar

ASOSIY

SOHALAR

Tadqiqot Izmir shartnomasi mamlakatlari doirasida amalga oshirildi. Jumladan, Eron, Qozog'iston, Qirg'iziston, Ozarbayjon, Pokiston, Tojikiston, Turkiya, Turkmaniston va O'zbekiston birlamchi eksport tovarlarining (neft va tabiiy gazdan tashqari) bu davlatlar iqtisodiy o'sishiga ta'siri tahlil qilindi.

Ma'lumot uchun: Izmir shartnomasi Iqtisodiy hamkorlik tashkilotiga a'zo mamlakatlar tomonidan, xalqlar o'rtasidagi chuqur tarixiy va madaniy aloqalarni yanada yaxshilash, hayot darajasi va sifatini oshirish hamda mamlakatlararo savdo hajmini yanada kengaytirish maqsadida tuzilgan.

ELG yondashuviga muvofiq, YaIMning real o'sishi nafaqat mehnat va kapital miqdorining o'sishiga, balki multiplikator effekti orqali eksportning o'sishiga tayanadi.

Eksportga yo'naltirilgan siyosat tufayli eksportning o'sishi resurslarni samarali taqsimlash, potensialdan unumli foydalanish orqali bilvosita iqtisodiy o'sishni rag'batlantirishi mumkin (Awokuse, 2003; Pillay, 2011).

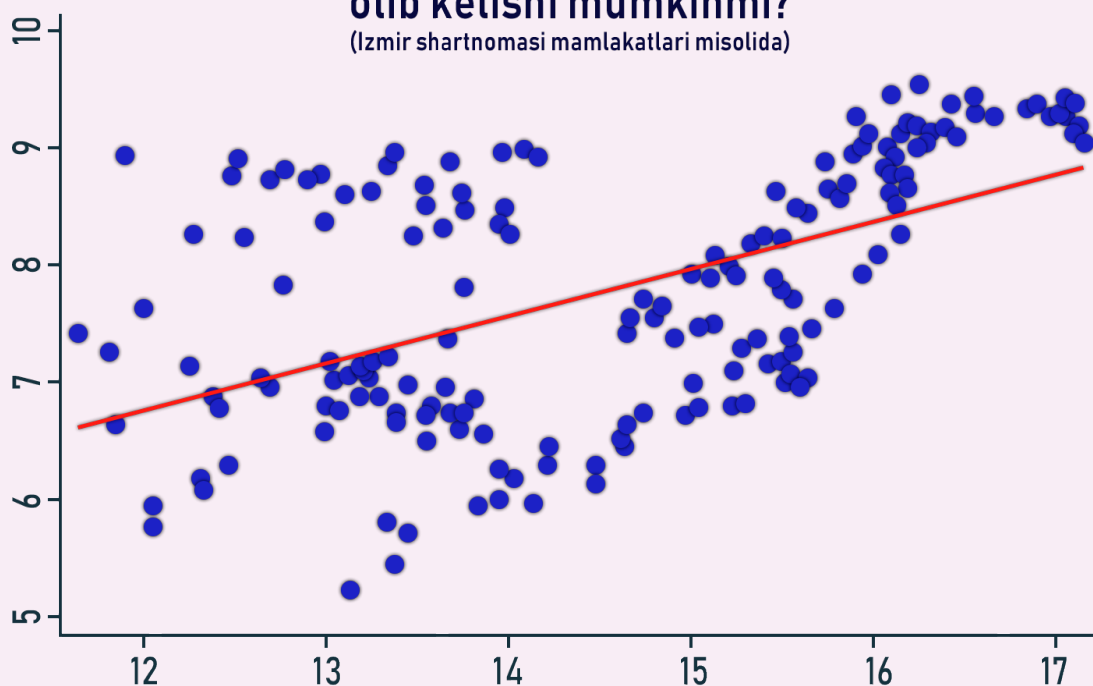
Natijalarga ko'ra, eksport hajmi iqtisodiy o'sishga sezilarli va ijobiy ta'sir qiluvchi omil ekanligi va eksport hajmining 1 foizga ortishi qo'shimcha 0.4 foiz iqtisodiy o'sishga olib kelishi aniqlandi. Bunday holat ichki investitsiyalar, iqtisodiy erkinlik, ishchi kuchi va tashqi qarz ko'rsatkichlari ta'sirini olib tashlagan holda ham saqlanib qoldi.

Eksportni rag'batlantirishning turli strategiyalari orqali tayyor mahsulot va xizmatlar eksportini kengaytirish iqtisodiy o'sishga erishishning ajralmas qismi sifatida qaralishi lozim.

Tadqiqotda Izmir shartnomasi mamlakatlarining 2002-2020 yillardagi panel ma'lumotlaridan foydalanildi va Prais-Winsten va Random effektlar regressiya metodlari qo'llanildi.

Eksport oshishi iqtisodiyot o'sishiga olib kelishi mumkinmi?

(Izmir shartnomasi mamlakatlari misolida)

● Iqtisodiy o'sish

— Chiziqli o'zaro bog'liqlik

Mazkur tadqiqotda Xerfindal-Xirshman indeksi (Herfindahl–Hirschman Index, HHI) dan foydalanildi. Xerfindal-Xirshman indeksi bozor konsentratsiyasining umumqabul qilingan o'lchovlaridan biri va undan bozor raqobatbardoshligini aniqlashda foydalaniladi. HHI 1500 dan past bo'lgan bozor raqobatbardosh bozor, HHI 1500 dan 2500 gacha bo'lgan bozor o'rta darajada konsentratsiyalashgan, HHI 2500 yoki undan yuqori bo'lgan bozor esa yuqori darajada konsentratsiyalashgan hisoblanadi.

So'nggi 5 yilda O'zbekiston bank tizimida raqobat aktivlar bo'yicha ham, kreditlar bo'yicha ham, depozitlar bo'yicha ham ortib bormoqda. 2018 yilning 1-yanvar holatiga ko'ra, aktivlar bo'yicha HHI indeksi 1520 ga teng bo'lgan, 2022 yil 1-dekabr holatiga ko'ra, 1016 gacha pasaygan. Ushbu ko'rsatkich kreditlar bo'yicha 1709 dan 1082 gacha tushdi.

Depozitlar bozorida bozor iqtisodiyoti tamoyillariga asosan faoliyat olib borilishi sababli banklar o'rtasida depozitlar uchun kurash mavjud va bu kurash yildan yilga kuchayib bormoqda. Ushbu tendensiya depozitlar bo'yicha Xerfindal-Xirshman indeksining 919 dan 852 gacha tushganida ham yaqqol namoyon bo'lmoqda.

Aktivlar. Davlat ulushi mavjud bo'lgan eng yirik banklar beshtaligi (O'zbekiston Milliy banki, "O'zsanoatqurilishbank", "Asakabank", "Ipotekabank", "Agrobank") ning bank tizimi aktivlaridagi ulushi 70,9% dan 60,5% gacha kamaydi. Davlat ulushi mavjud bo'lgan boshqa banklarning ulushi 11% dan 18% gacha oshgan bo'lsa, xususiy banklarning ulushi 18,1% dan 21,5% gacha ko'paydi. 2025 yilga borib, bank tizimi aktivlarining umumiy hajmida davlat ulushi bo'lmagan banklarning aktivlari ulushini 60% gacha oshirish rejalashtirilgan.

Mazkur davrda bank tizimiga "Tenge bank", "TBC bank", "Anorbank", "Uzum (Apelsin)bank" va "Poytaxt bank" kirib keldi. Ushbu banklarning jami aktivlardagi ulushi 1,8% ga yetdi.

Kreditlar. Eng yirik banklar beshtaligining jami kredit portfelidagi ulushi 77% dan 64% gacha kamaydi. Xususiy banklarning ulushi 11,6% dan 16,6% gacha ko'paygan bo'lsa, davlat ulushi mavjud boshqa banklarning ulushi 19% ga yetdi. Xususiy banklardan "Kapitalbank", "Hamkorbank", "Ipak yo'li banki" tijorat kreditlari bozorida davlat ulushi mavjud bo'lgan banklar uchun ham, boshqa xususiy banklar uchun ham jiddiy raqobatchiga aylandi. "Kapitalbank"ning jami kredit portfelidagi ulushi 1,2% dan 3,8% gacha oshgan bo'lsa, "Ipak yo'li banki"ning ulushi 1,8% dan 2,1% ga ko'paydi. "Hamkorbank" esa bozordagi 3% lik ulushini saqlab kelmoqda.

Depozitlar. 2018 yilning boshida eng yirik banklar beshtaligi bank tizimidagi jami depozitlarning 51,2% ga egalik qilgan bo'lsa, 2022 yilning 1-dekabriga kelib, ularning ulushi 46,9% gacha qisqardi. Xususiy banklar tomonidan jalb qilingan depozitlar ulushi 34,1% dan 36,4% gacha ko'paydi. Davlat ulushi mavjud bo'lgan boshqa banklarning depozit bozoridagi ulushi 2 foiz punktga – 14,7% dan 16,7% gacha oshdi.

Depozitlar bozorida davlat ulushi mavjud bo'lgan banklar va xususiy banklar o'rtasidagi raqobatdan ko'ra, xususiy banklar o'rtasidagi o'zaro raqobat kuchliroq hisoblanadi. O'zKDB bankning ushbu bozordagi ulushi 8,6% dan 3,6% gacha kamaygan bo'lsa, "Kapitalbank" o'z ulushini 4,8% dan 10,9% ga yetkazib oldi. "Hamkorbank" depozitlari ulushi 5,5% dan 3% gacha kamaydi.

Depozitlar uchun raqobatning kuchayishi muddatli depozitlar bo'yicha foiz stavkalarining jozibadorligida ham o'z aksini topadi. Masalan, 2017 yilning aprel oyida yuridik shaxslar muddatli depozitlari bo'yicha o'rtacha foiz stavkasi 5,8% ni tashkil etgan bo'lsa, 2017 yilning dekabr oyiga kelib 12,1% gacha ko'tarildi, 2022 yilning dekabr oyida esa 16,9% ga yetdi. Jismoniy shaxslarning muddatli depozitlari bo'yicha o'rtacha stavka esa so'nggi 2 yilda 20% ni tashkil etib kelmoqda.

Tahlil davomida 2017-2021 yillar oralig'ida Markaziy Osiyo mamlakatlari o'rtasidagi Hamkorlik (kooperatsiya) indeksi qiymati 1,3 barobar ortib, 28% dan 38% gacha oshgani aniqlandi.

Indeks qiymati savdo aylanmasi, investitsiyalar oqimi, savdo qiymati, turistik va migratsiya oqimi kabi ko'rsatkichlar bo'yicha hisoblanadi.

1. Mintaqa mamlakatlari bir-birining iqtisodiyotiga kiritayotgan investitsiyalarning ortishi Indeks qiymatining oshishiga eng katta hissa qo'shdi. Shunday qilib, mintaqa mamlakatlari o'rtasidagi investitsiya oqimlari (kiruvchi va chiquvchi) hajmining umumiy investitsiya oqimlari hajmidagi ulushi 5,6 barobar oshdi.

2. O'sishning ikkinchi muhim ko'rsatkichi mintaqa mamlakatlari o'rtasidagi tovar ayirboshlash hajmining oshishi hisoblanadi. O'zaro tovar aylanmasining umumiy tovar aylanmasidagi ulushi 1,5 barobar ko'paydi.

3. Markaziy Osiyo mamlakatlarining o'zaro savdo qiymati boshqa savdo sheriklarinikiga qaraganda o'rtacha 4 barobar past. Bu Markaziy Osiyo mintaqasida mintaqa doirasida transport infratuzilmasini rivojlantirish bo'yicha faol siyosat olib borilayotgani bilan izohlanadi.

4. Bugungi kunga kelib, yurtini sayyohlik maqsadlari bilan tark etgan Markaziy Osiyo mamlakatlari fuqarolarining 80% dan ortig'i mintaqaviy turizmni afzal ko'radi. Bu umumiy tarix va bir xil qadriyatlarga asoslangan mintaqa mamlakatlarining kuchli madaniy integratsiyasidan dalolat beradi. Shu bois Markaziy Osiyo mamlakatlari o'rtasidagi kooperatsiya indeksi doirasida umumiy sayyohlik oqimlarida mintaqaviy turizmning ulushi 83% ni tashkil etadi.

5. Markaziy Osiyo mamlakatlari o'rtasidagi migratsiya oqimlarini hisobga olgan holda shuni ta'kidlash mumkinki, Markaziy Osiyo mamlakatlariga yashash va ishlash uchun kelgan odamlarning atigi 15,3% i ushbu mamlakatlarning fuqarolari. Ya'ni, Markaziy Osiyo mamlakatlari aholisi uchun mintaqa yashash joyini tanlash yoki ish qidirishda ustuvor ahamiyatga ega emas.

Ma'lumot uchun: indeks mintaqalararo hamkorlik mintaqa mamlakatlari o'rtasidagi o'zaro jarayonlarning umumiy jarayonlaridagi ulushi sifatida baholanadi, degan qoidaga asoslanadi. Ushbu mamlakatlarning umumiy tovar aylanmasida mintaqa mamlakatlari o'rtasidagi tovar aylanmasining ulushini misol sifatida keltirish mumkin.

MARKAZIY OSIYO DAVLATLARI HAMKORLIK INDEKSI

HAMKORLIK INDEKSI

38,4%

MAMLAKATLARNING MINTAQAVIY HAMKORLIGI

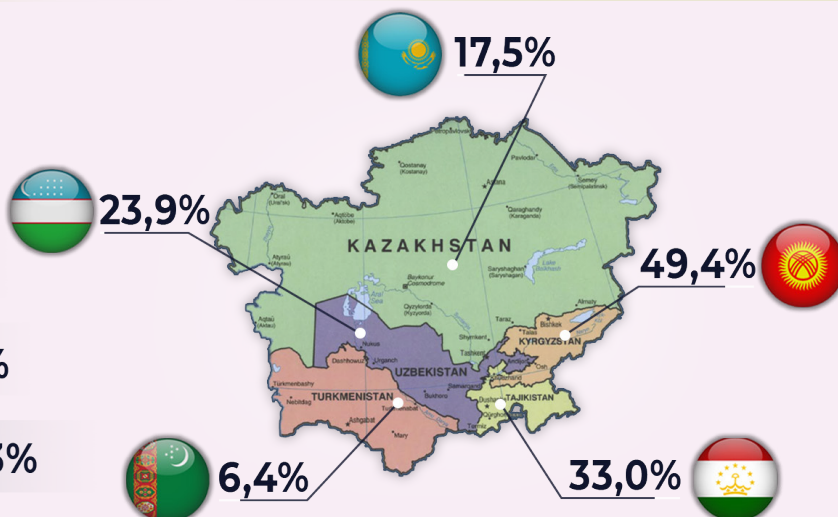
SAVDO AYLANMASI **17,4%**

SAVDO NARXI **74,2%**

INVESTITSION OQIMLAR **23,4%**

TURISTIK OQIMLAR **83,0%**

MIGRATSIYA OQIMLARI **15,3%**

So'nggi yillarda respublikada investitsion muhitni yaxshilash va tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlash maqsadida 12 dan ortiq Qonun, 60 dan ortiq Farmon va Qaror qabul qilindi.

Tadbirkorlarning murojaatlarini ko'rib chiqish uchun O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzurida "Biznes Ombudsman" instituti, Bosh vazir qabulxonalari hamda investorlar uchun yagona markaz tashkil etildi.

2021-yilda mamlakatimiz tarixida ilk bor qishloq xo'jaligiga mo'ljallanmagan yerlarni hususiy lashtirish jarayoni boshlandi.

Agar 2016-yilda fuqarolari mamlakatimizga vizasiz kirib chiqadigan mamlakatlar soni 9 tani tashkil qilgan bo'lsa, viza tizimi isloh qilinishi natijasida bunday mamlakatlar soni 2022-yilda 90 tadan ortdi. Shuningdek, investorlar va ularning oila a'zolari uchun alohida "investitsion viza" tizimi joriy qilindi.

Amalga oshirilgan islohotlar o'z natijasini bermasdan qolmadi. Masalan, 2017-2022 yillarda O'zbekiston xalqaro Iqtisodiy erkinlik indeksi umumiy reytingida o'z o'rnini 31 pog'onaga yaxshilab, 148-o'ringdan 117- o'ringa ko'tarildi.

2017-yilda iqtisodiyotga kiritilgan jami investitsiyalar hajmi 14 milliard AQSH dollari tashkil etgan bo'lsa, 2022-yilda bu ko'rsatkich 1,7 barobar oshib, 24 milliard AQSH dollarga yetdi.

Bugungi kunda jahonning 50 dan ortiq mamlakati O'zbekistonga barqaror tarzda investitsiya kiritmoqda. Ular iqtisodiyotimizning asosan metallurgiya, energetika, kimyo sanoati, elektrotexnika, mashinasozlik, yengil sanoat tarmoqlarida faoliyat yuritmoqda.

Investitsion muhitni yaxshilashga qaratilgan islohotlar iqtisodiyotimizning barqaror rivojlanishi va insonlarning turmush darajasi yaxshilanishiga xizmat qiladi.

Mamlakatda qulay investitsion muhitni yaratish bo'yicha 2017-2022 yillarda ko'rilgan chora-tadbirlar

Qonunchilikdagi o'zgarishlar

Yangi qonunchilik

12 ta Qonun

60 dan ortiq Farmon va Qaror

Qonunchilikdagi takomillashtirishlar

1. «Chet ellik investorlar huquqlarining kafolatlari va ularni himoya qilish choralarini to'g'risida» gi Qonun
2. «Investitsiya faoliyati to'g'risida» gi Qonun
3. «Chet el investitsiyalari to'g'risida» gi Qonun

Yagona «Investitsiyalar va investitsiya faoliyati to'g'risida» gi Qonun

! 50 dan ortiq me'yoriy hujjat bekor qilindi.

Yaratilgan imkoniyatlar

2021-yilda yerlarni xususiy lashtirishga ruxsat berildi.

Vizasiz kirib-chiqish tartibi amal qiladigan davlatlar:

2016-yilda **9** ta

2022-yilda **90** ta

70 dan ortiq mamlakatning fuqarolari E-visa xizmatidan foydalanishi mumkin.

"Biznes Ombudsman" instituti, Bosh vazirning qabulxonalari hamda investorlar uchun yagona markaz tashkil etildi.

Erishilgan natijalar

Iqtisodiy erkinlik indeksi

2017-yil 2022-yil

+31
148 o'rin **117** o'rin

Iqtisodiyotga kiritilgan jami investitsiyalar

2017-yil 2022-yil

14 mlrd. AQSH dollari **24** mlrd. AQSH dollari
 1,7 marta

Investitsiya kiritgan davlatlar

2017-yil 2022-yil

40 ga yaqin **80** ga yaqin

2017–2022-yillarda O‘zbekistonga xorijiy investitsiyalarni jalb qilish natijalari

o‘qish vaqti
70 soniya

So‘nggi yillarda O‘zbekistonda biznes va investitsiyalar yo‘lidagi turli to‘siqlar olib tashlanib, ochiq va qat‘iy siyosat olib borilmoqda.

Bugungi kunda mamlakatimiz Jahon banki, Osiyo taraqqiyot banki, Islom taraqqiyot banki, Yevropa tiklanish va taraqqiyot banki, Osiyo infratuzilma investitsiyalari banki kabi yirik xalqaro moliya institutlari va tashkilotlari bilan yaqin hamkorlikni yo‘lga qo‘ygan.

Olib borilayotgan faol tashqi siyosat natijasida respublikamizga investitsiya kiritayotgan mamlakatlar geografiyasi ham kengaymoqda. 2022-yilga kelib, iqtisodiyotimizga investitsiya kiritgan mamlakatlar soni 50 dan ortdi. Ularning orasida Rossiya, Xitoy, Turkiya, Germaniya, Janubiy Koreya kabi mamlakatlar yetakchilik qilmoqda.

Mamlakatimizga kiritilayotgan xorijiy investitsiyalar va kreditlar hajmi 2017-yilda 3,3 milliard AQSh dollarini tashkil etgan bo‘lsa, 2022-yil yakunida ushbu ko‘rsatkich uch barobar ortib, 9,8 milliard AQSh dollariga yetdi.

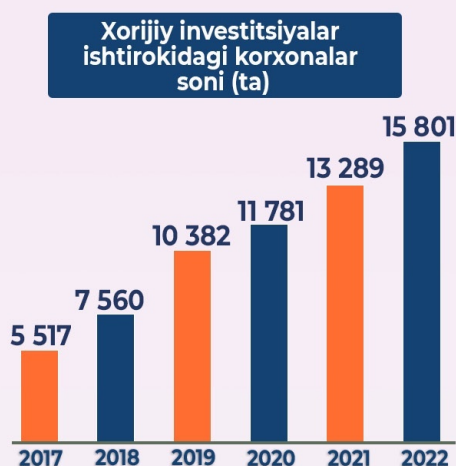
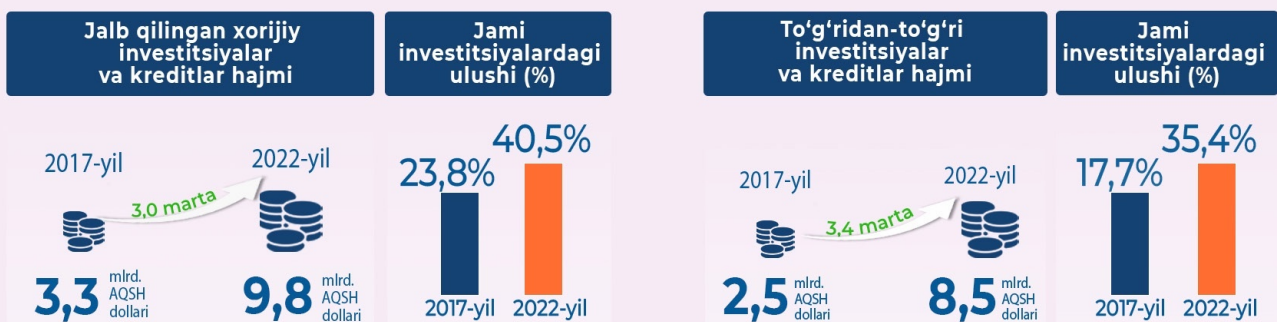
Buning natijasida xorijiy investitsiyalar va kreditlarning jami investitsiyalardagi ulushi 23,8% dan 40,5% gacha ortdi.

Shu bilan birga, to‘g‘ridan-to‘g‘ri xorijiy investitsiyalar va kreditlar hajmi 2017-yilda 2,5 milliard AQSh dollarini tashkil etgan bo‘lsa, 2022-yilga kelib 3,4 barobar oshdi va 8,5 milliard AQSh dollariga yetdi. Ularning jami investitsiyalardagi ulushi esa 17,7% dan 35,4% gacha oshdi.

Xorijiy investitsiyalar ishtirokidagi korxonalar va tashkilotlar soni ham yil sayin ortib bormoqda: 2017-yilda 5,5 mingtani tashkil etgan bo‘lsa, 2022-yilga kelib ularning soni 15,8 mingtaga yetdi. Buning 6,4 mingtasi qo‘shma korxonalar, 9,3 mingtasi to‘liq xorijiy korxonalar hisoblanadi.

Chet el kapitali ishtirokidagi korxonalarining 30,5%i savdo, 27,5%i sanoat, 8,0%i qurilish, 4,8%i qishloq xo‘jaligi, 4,1%i yashab turish va ovqatlanish muassasalari, 2,9%i saqlash va tashish, 4,8%i aloqa va axborot yo‘nalishlarida, 17,4%i boshqa sohalarda faoliyat yuritmoqda.

2017–2022-yillarda O‘zbekistonga xorijiy investitsiyalarni jalb qilish natijalari

Manba: O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi statistika agentligi ma‘lumotlari

Tahlil asosida quyidagi natijalar aniqlandi:

- inqiloblar va hokimiyatni kuch bilan egallash iqtisodiyotni sezilarli sekinlashuviga olib keladi (YaIM ning aholi jon boshiga ulushi 11%ga qisqargan);

- YaIMning o'sish sur'ati va YaIMning aholi jon boshiga ulushi kabi iqtisodiy ko'rsatkichlar eng katta salbiy ta'siriga uchraydi;

- barqaror bo'lmagan ichki vaziyat to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalar oqimining, shuningdek, mamlakat ichki investitsiya salohiyatining pasayishiga olib keladi;

- inqilobdan keyingi davrda davlat siyosatida tez-tez uchraydigan hodisa bu byudjet xarajatlarning, xususan, ijtimoiy sohaga yo'naltirilgan xarajatlarning qisqartirilishidir.

Mazkur xulosalarni turli xorijiy tadqiqotchilarning natijalari ham tasdiqlaydi.

Stokgolm o'tish davri iqtisodiyoti instituti dotsenti va iqtisodchisi Erik Meyersson quyidagi xulosalarni keltiradi:

1. Demokratik mamlakatlarda hokimiyatni kuch bilan egallash aholi jon boshiga to'g'ri keladigan o'sish sur'atining yiliga 1-1,3% ga pasayishiga olib keladi;

2. To'ntarishlar istiqbolli iqtisodiy islohotlarning, ayniqsa moliya sektorida, to'xtab qolishiga olib keladi;

3. Demokratik davlatlarda investitsiyalar oqimining kamayishi, ta'lim darajasining pasayishi va bolalar o'limining oshishi bilan muvaffaqiyatli to'ntarishlar o'rtasida uzoq muddatli o'zaro bog'liqlik mavjud.

Tadqiqotchi Melise Jaud ham shunday xulosalarga kelganlar:

- to'ntarishdan so'ng YaIM ning aholi jon boshiga ulushi odatda yiliga 7-11%ga qisqaradi;

- to'ntarish davri uzoq kechgan holatlarda, iqtisodiy pasayish 21% gacha yetishi va uzoq muddat davom etishi mumkin;

- siyosiy tizimdagi o'zgarishlar keskin ravishda sodir bo'ladi, bu esa mamlakatda investitsion faollikning pasayishiga olib keladi.

Turkiyadagi zilzila oqibatlarining O'zbekiston iqtisodiyotiga ta'siri tashqi savdo, investitsiyalar, mehnat migratsiyasi va yalpi ichki mahsulot kabi yo'nalishlarda o'rganildi.

2022-yilda O'zbekistonning Turkiyaga eksporti (\$1,5 mlrd) asosan mis, paxta, rux va plastmassa kabi xomashyodan, importi (\$1,7 mlrd) esa mashina va asbob-uskunalar, plastmassa, kimyoviy moddalar, pigmentlar va farmatsevtika mahsulotlaridan iborat bo'lgan. Tahlil natijalariga ko'ra, mamlakatlar o'rtasidagi savdoda quyidagi o'zgarishlar aniqlandi:

- zilziladan jabr ko'rgan hududlarda amalga oshirilayotgan keng ko'lamli rekonstruksiya loyihalari O'zbekistondan mis, rux, plastmassa, alyuminiy, shuningdek, oziq-ovqat mahsulotlari importiga talabni yanada oshirishi mumkin;
- to'qimachilik sanoati markazlaridan biri bo'lgan Qahramonmarash zilziladan katta talafot ko'rganligi sababli, mavjud vaziyat Turkiyaga ip-kalava eksportiga (2022 y. \$523,3 mln) salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin;
- Turkiyadan import qilinadigan rang beruvchi pigmentlar va gazlamalar yetishmasligi sababli mavjud vaziyat O'zbekistonda to'qimachilik mahsulotlarini ishlab chiqarishga salbiy ta'sir ko'rsatishi ehtimoldan yiroq emas.

Turkiyadagi zilzila fonida davlat xarajatlari va inflyatsiyaning keskin oshishi mehnat muhojirlari daromadiga ta'sir qilishi va bu mamlakatdan pul o'tkazmalari oqimini kamaytirishi mumkin (2021 y. \$230 mln).

Turkiyada sodir bo'lgan zilzilaning O'zbekiston iqtisodiyotiga ta'sirini baholash The Thomson Reuters Trust Principles tomonidan taklif qilingan ssenariylarga asoslangan. Turkiya yalpi ichki mahsuloti o'sishining qisqarishi O'zbekistonda YaIM o'sishining 0,03 f.p. dan 0,1 f.p. gacha pasayishiga olib kelishi mumkin.

2011-yilda Yaponiyada yuz bergan zilzila tabiiy ofatlar davrida «odamlar ofatga qarshi» konsepsiyasi birinchi o'ringa chiqishiga yorqin misol bo'ldi. Bunda talafotning og'ir oqibatlarini bartaraf etish uchun odamlar birlashishga intiladi:

Yaponiyaga 23 ta mamlakatdan qutqaruv guruhlar yuborilgan;
163 ta mamlakat va 43 ta xalqaro tashkilotdan yordam taklifi olingan;
17,5 milliard iyenadan ortiq xayriya ko'magi yo'naltirilgan.

TDT mamlakatlari tabiiy hodisalarni (zilzilalar) monitoring va tahlil qilish, shuningdek, ularga o'z vaqtida javob berish uchun muhim ilmiy va amaliy salohiyatga ega:

- seysmik faollikni o'rganish va oldini olish bo'yicha milliy institutlarni faol rivojlantirmoqda;
- zilzilalarning oqibatlariga qarshi kurashish va bartaraf etish bo'yicha ikki tomonlama (6 ta bitim) va ko'p tomonlama (9 ta bitim) formatda o'zaro hamkorlikni yo'lga qo'yimoqda.

Shuningdek, Markaziy Osiyo mamlakatlari hududida Tabiiy ofatlar xavfini kamaytirish bo'yicha Osiyo markazi va Favqulodda vaziyatlar va tabiiy ofatlar xavfini kamaytirish markazi faoliyat yuritadi.

Tadqiqot natijasida TDT davlatlari tomonidan Turkiyaga yordam ko'rsatish bo'yicha takliflar tayyorlandi:

1. Birinchi darajadagi tadbirlar: odamlarni qutqarish va ularga zarur birlamchi yordam ko'rsatish.
2. TDT mamlakatlari o'rtasidagi o'zaro hamkorlikning keyingi chora-tadbirlari: zilzila natijasida vayron bo'lgan hudud obyektlari va iqtisodiyotini tiklash.
3. Uzoq istiqboldagi harakatlar: tabiiy ofatlarga javob berish va ularning oqibatlarini bartaraf etish bo'yicha muntazam o'zaro hamkorlik.

2017–2022-yillar oralig'ida O'zbekiston eksporti geografiyasi va tovar nomenklaturasida ro'y bergan o'zgarishlar

o'qish vaqti
59 soniya

Tahlil davomida mamlakatimizdan tovarlar va xizmatlar ekport qilinadigan mamlakatlar soni ortgani va tovar nomenklaturasidagi mahsulotlar turi ham ko'paygani aniqlandi:

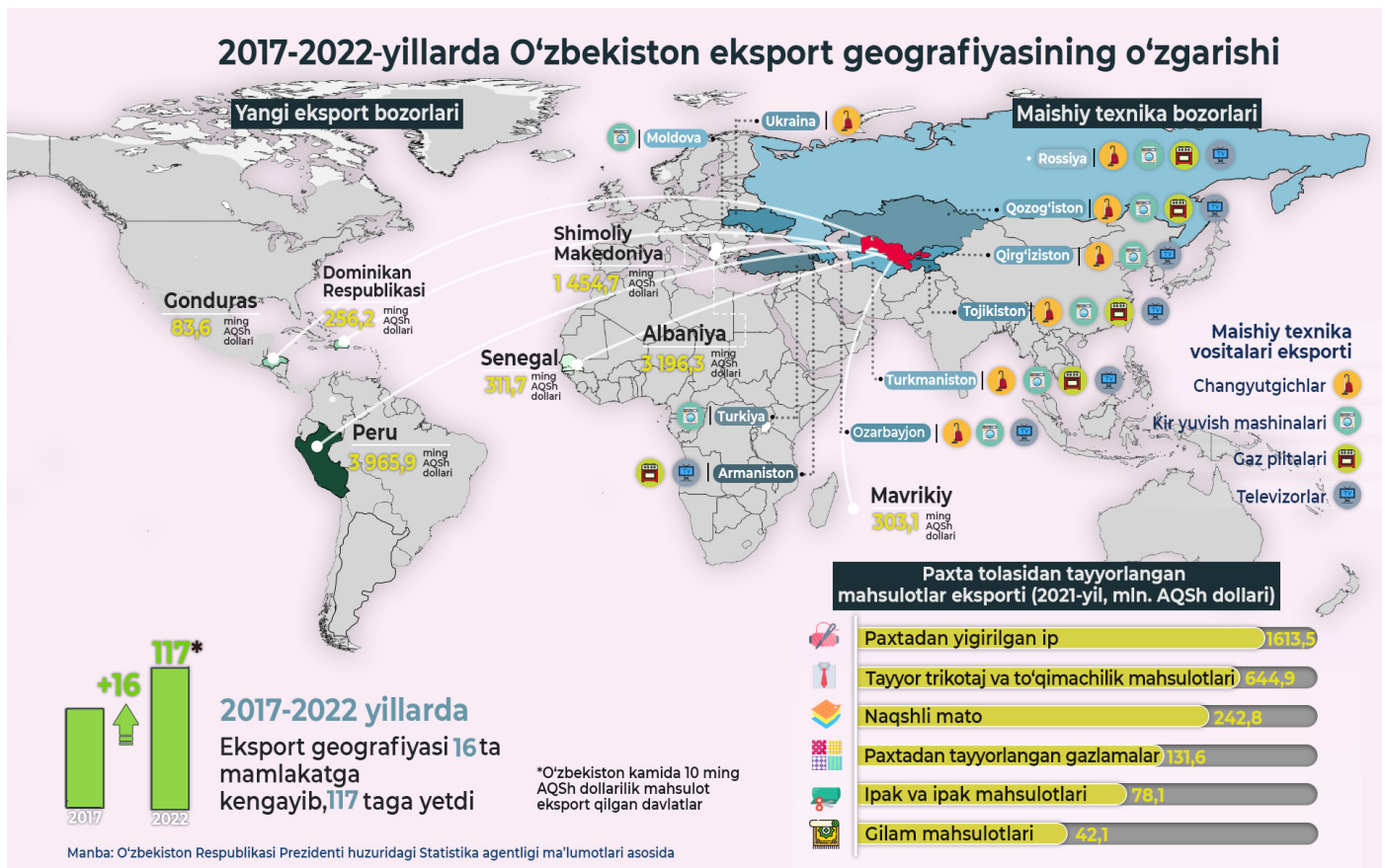
2017–2022-yillar mobaynida mamlakatimizning eksport geografiyasi 16 ta mamlakatga kengayib, bugungi kunda mahsulotlarimiz 117 ta mamlakatga yetib bormoqda. Xususan, Peru (3 965,9 ming AQSh dollari), Albaniya (3 196,3 ming AQSh dollari), Shimoliy Makedoniya (1 454,7 ming AQSh dollari), Senegal (311,7 ming AQSh dollari), Mavrikiy (303,1 ming AQSh dollari) kabi mamlakatlarga ham mahsulotlarni eksport qilish yo'lga qo'yildi. Tovar nomenklaturasida 2017-yildagi 179 xil mahsulot turi 2022-yilga kelib 200 dan ortdi.

Shuningdek, paxta tolasi eksportidan voz kechilib, uning o'rniga paxtadan tayyorlangan yuqori qo'shilgan qiymati tovarlar eksporti yo'lga qo'yildi. Jumladan,

umumiy qiymati 1 613,5 mln. AQSh dollariga teng bo'lgan paxtadan yigirilgan ip, 644,9 mln. dollarlik tayyor trikotaj va to'qimachilik mahsulotlari, 242,8 mln. dollarlik naqshli mato, 131,6 mln. dollarlik gazlamalar, 78,1 mln. dollarlik ipak va ipak mahsulotlari, 42,1 mln. dollarlik gilam mahsulotlari eksport qilindi.

Maishiy texnika vositalaridan changyutgich, kir yuvish mashinasi, gaz plitasi, televizor kabi tovarlar quyidagi mamlakatlarga yetkazib berilmoqda:

Changyutgichlar – Qozog'iston, Rossiya, Ukraina, Qirg'iziston, Tojikiston, Ozarbayjonga;
Kir yuvish mashinalari – Tojikiston, Qozog'iston, Rossiya, Qirg'iziston, Ozarbayjon, Moldova, Turkmaniston, Turkiyaga;
Gaz plitalari – Qozog'iston, Rossiya, Tojikiston, Turkmaniston, Armanistonga;
Televizorlar – Rossiya, Ozarbayjon, Qozog'iston, Tojikiston, Turkmaniston, Armaniston, Qirg'izistonga.

2017-2022 -yillarda O'zbekistonda to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalarni rag'batlantirish bo'yicha islohotlar

Qonunchilikdagi o'zgarishlar

Yangi "Soliq kodeksi"

"Mediatsiya to'g'risida"gi Qonun

Yer uchastkalarini olib qo'yish tartib-taomillari aniq belgilash orqali mulkdorlarning huquqlari mustahkamlandi

"Investitsiyalar va investitsiya faoliyati to'g'risida"gi Qonun

Xorijiy investitsiyalar ishtirokidagi korxonalarining huquqiy maqomi aniqlashtirildi

Yaratilgan imkoniyatlar

Toshkent xalqaro arbitraj markazi tashkil etildi.

Erkin iqtisodiy zonalar soni

8500 BHMdan* ortiq sarmoya kiritgan investorlar "investitsiya vizasi"ni olishi mumkin.

Investorlar uchun Yagona markaz, "investitsiya krediti" va "investitsiya subsidiyasi" kabi yangi mexanizmlarning joriy etildi.

Erishilgan natijalar

Iqtisodiy erkinlik indeksi

To'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalar (TTXI)

TTXI tartibga solish cheklolari indeksi

Osiyoda 7 o'rin

Dunyoda 43 o'rin

Manba: PMTI ekspertlari ishlanmasi

*1 BHM = 300 000 so'm (01.06.2022)

2017–2022-yillarda to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalarni jalb qilish bo'yicha O'zbekistonda amalga oshirilgan ishlar

o'qish vaqti
57 soniya

So'nggi yillarda mamlakatimizning investitsiyaviy jozibadorligini oshirish va iqtisodiyotga yanada ko'proq xorijiy investitsiyalarni jalb qilish maqsadida bir qancha ishlar amalga oshirildi.

Xususan, qonunchilikda investorlarning huquq va manfaatlarini himoya qilish maqsadida yangi «Soliq kodeksi», «Investitsiya va investitsion faoliyat to'g'risida»gi qonun, «Mediatsiya to'g'risida»gi qonun qabul qilindi.

Investorlar uchun yanada qulay sharoit yaratish uchun Xalqaro Toshkent arbitraj markazi tashkil etildi hamda «investitsiya krediti», «investitsiya subsidiyasi» va «investitsion viza» kabi yangi mexanizmlar joriy qilindi.

Mamlakatda faoliyat yuritayotgan erkin iqtisodiy zonalar soni 2017-yil boshida 3 tani tashkil etgan bo'lsa, 2022-yilga kelib, 22 taga yetdi. Ulardan 12 tasi sanoat, 6 tasi farmatsevtika, 2 tasi turizm, 2 tasi qishloq xo'jaligiga ixtisoslashgan.

Qonunchilikdagi o'zgarishlar va yaratilgan imkoniyatlar mamlakatdagi investitsiya muhitiga ijobiy ta'sir ko'rsatmoqda. Masalan, O'zbekiston 2019-yilda ilk bora Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti (IHTT) ning «To'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalarni tartibga solish cheklolari indeksi»ga kiritildi va ushbu indeksga ko'ra, 2020-yilda jahonda 43-o'rinni, Osiyo mintaqasida 7-o'rinni qayd etdi.

2017–2022-yillarda O'zbekiston xalqaro Iqtisodiy erkinlik indeksi umumiy reytingida o'z o'rnini 31 pog'onaga yaxshilab, 148-o'rindan 117-o'ringa ko'tarildi.

Mamlakatimizga kiritilayotgan to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalar hajmi 2017-yilda 2,2 milliard AQSh dollarini tashkil etgan bo'lsa, 2022-yil yakunida ushbu ko'rsatkich 1,5 barobar ortib, 3,3 milliard AQSh dollariga yetdi.

O'zbekistonda qo'shilgan qiymat solig'ining (QQS) 15%dan 12%ga tushirilishi iste'mol tovarlari narxiga qanday ta'sir qildi?

o'qish vaqti
84 soniya

QQS to'lovchisi bo'lgani va asosan rasmiy ish yurituvchi hisoblangani sababli tahlil uchun milliy supermarketlardagi narxlar asos qilib olindi. Jumladan, 97 turdagi 3754 ta iste'mol tovarlari bo'yicha to'rt oylik statistik ma'lumotlar data-scraping yo'li bilan yuklab olindi. Har bir tovar turi bo'yicha dekabr va yanvar oylarida narxlar o'rtasidagi o'zgarish (treatment group) noyabr-dekabr va yanvar-fevral oylaridagi narxlar o'zgarishi (control group) bilan solishtirildi.

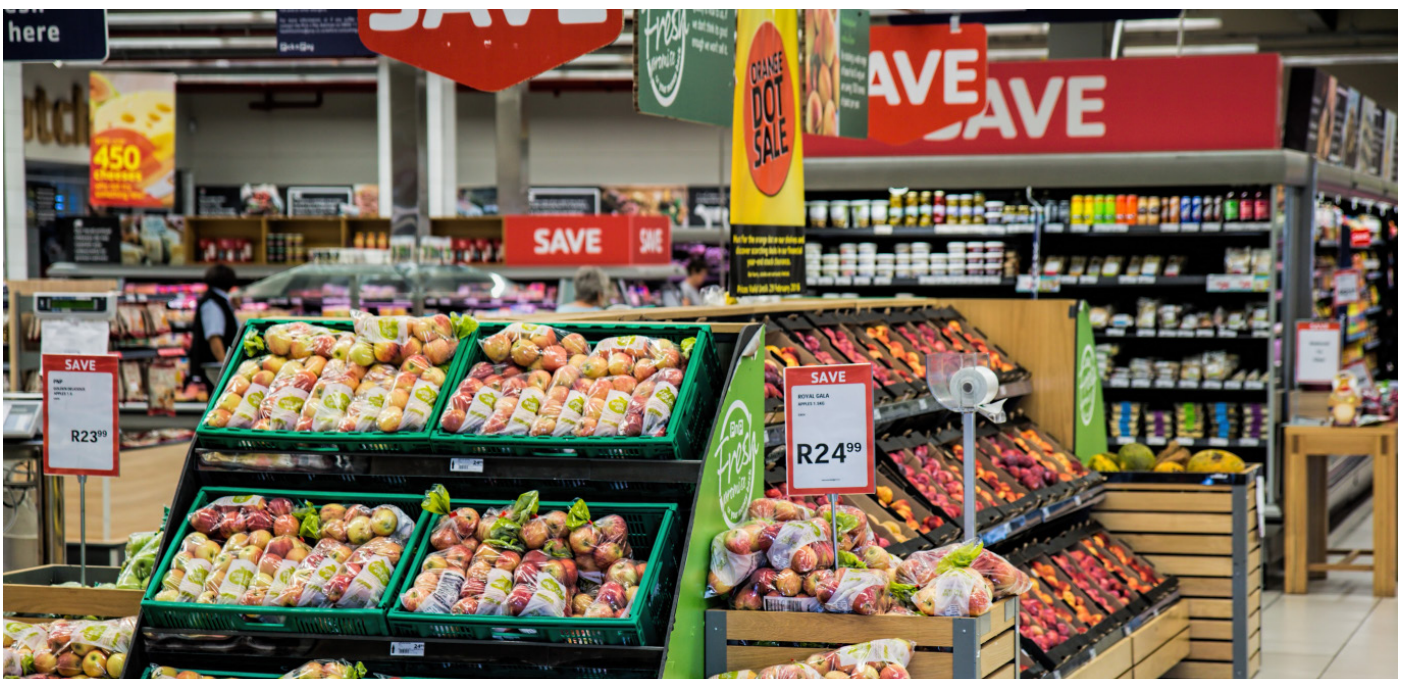
Natijalar shuni ko'rsatadiki, QQS 15% dan 12% ga tushirilishi narxlarning tegishli ravishda tushishiga olib kelmagan. Jumladan, dekabr-yanvar oylarida narxlardagi o'zgarish noyabr-dekabr va yanvar-fevral oylaridagi narxlar o'zgarishiga nisbatan 0,3 foiz punktiga ko'p bo'lgan. Bu degani boshqa barcha omillarning ta'sir kuchi to'xtatib turilgan taqdirda ham 2,6% ga ($1,12/1,15 \cdot 100\% - 100\%$) tushishi kerak bo'lgan narxlar 0,3% ga oshgan.

Xususan, 46 ta guruh bo'yicha 1115 ta tovar narxi o'zgarmagan (bolalar ozuqasi, muzqaymoq, makaron, tana parvarishi mahsulotlari va b.). 20 ta guruh bo'yicha 1306 ta tovar narxi 1% gacha oshgan (shokolad, shirinlik, gigiyena mahsulotlari va b.). 12 ta guruh bo'yicha 585 ta tovar narxi 1-5%ga oshgan (kir yuvish kukunlari, meva, go'sht mahsulotlari, sut va b.). 7 ta guruh bo'yicha 567 ta tovar narxi (1,6% gacha) pasaygan (kanselyariya tovarlari, souslar, qahva va b.).

Avvalroq PMTI ekspertlari Input-output modeli asosida iqtisodiyotning 78 ta tarmog'i uchun QQS stavkasining 3 foiz punktiga pasaytirilishi, xarajatlarning kamayishiga va buning hisobiga iqtisodiyotning real sektorida narxlarning 0,8 foiz punktiga pasayishiga olib kelishi aniqlagan edi. Ammo, amaliyotda esa hozircha tadbirkorlar soliq bo'yicha olgan yengillikni iste'molchiga o'tkazish bo'yicha qaror qabul qilmayapti.

QQSning tushirilishi narxlar darajasiga ta'sir etmaganligining asosiy sabablari qatoriga quyidagilarni kiritish mumkin:

- Iste'mol tovarlari bozorida xufyona iqtisodiyot ulushining kattaligi va soliqlardagi pasayishlar rasmiy ishlayotgan firmalarning nisbatan kichik miqdordagi foyda marjasi oshishiga yo'naltirilishi;
- Bozorlarda tegishli ravishda raqobat muhitining shakllanib ulgurmagan;
- Narxlarga ta'sir etuvchi boshqa asosiy omillar (dollar kursi, qayta moliyalash stavkasi, pul massasi va b.) ta'sir kuchining oshib borishi.

So'nggi yillarda mamlakatimizda pul-kredit siyosati bosqichma-bosqich erkinlashtirilmoqda.

Pul-kredit sohasida amalga oshirilgan islohotlar jarayonida asosiy e'tibor quyidagi jihatlariga qaratildi:

- valyuta siyosatini erkinlashtirish;
- bank xizmatlari ommabopligini oshirish;
- Inflyatsion targetlash tartibiga bosqichma-bosqich o'tish;
- bank sektorini erkinlashtirish.

Ushbu islohotlar natijasida erishilgan natijalar:

2017-yilda O'zbekiston Markaziy banki almashinuv kurslarini unifikatsiya qildi va valyuta bozorini erkinlashtirdi. Bu o'zbek so'mining yagona kursi shakllanishiga olib kelib, korxonalarining xalqaro miqyosdagi faoliyatini osonlashtirdi.

2018-yilda Markaziy bank boshqaruvi Moliyaviy ommaboplik alyansiga (Alliance for Financial Inclusion) a'zo bo'lish to'g'risidagi qarorni qabul qildi va qator islohotlarni amalga oshirdi.

Natijada, bank xizmatlarini masofadan ko'rsatuvchi tizimlardan foydalanuvchilar soni 15 marotaba, kredit qo'yilmalari 7,4 marotaba, bank aktivlari 6,6 marotaba, jalb qilingan depozitlar hajmi 5,8 marotaba oshdi.

2019-yilda hukumat inflyatsiyani targetlash bo'yicha 5 yillik strategiyani e'lon qildi. Unda inflyatsiya darajasini 4-5 foiz atrofida ushlab turish vazifasi belgilandi.

Bank sektori erkinlashtirildi, sog'lom raqobat muhiti shakllantirildi va 2025-yilgacha oltita davlat bankini xususiyashtirish vazifasi qo'yildi. "Ipoteka-bank"dagi davlat ulushining 75 foizi Vengriyaning OTP bankiga sotildi.

Bank tizimida raqamlashtirish keng miqyosda amalga oshirildi. Banklarning mobil ilovalari soni 21 tadan oshdi. "TBC Bank" va "Anorbank" raqamli banklari o'z faoliyatini boshladi.

2017-2022 yillarda O'zbekistonda pul-kredit sohasida amalga oshirilgan islohotlar

Qabul qilingan me'yoriy-huquqiy hujjatlar

Pul tizimi va pul muomalasiga oid umumiy masalalar bo'yicha **37** ta hujjat

Naqd pul emissiyasi, pul muomalasini tashkil qilish va tartibga solish, shuningdek, inflyatsiya bo'yicha **36** ta hujjat

Asosiy islohotlar

- Valyuta siyosatini erkinlashtirish
- Bank xizmatlari ommabopligini oshirish
- Inflyatsion targetlash rejimiga bosqichma-bosqich o'tish
- Bank sektorini erkinlashtirish

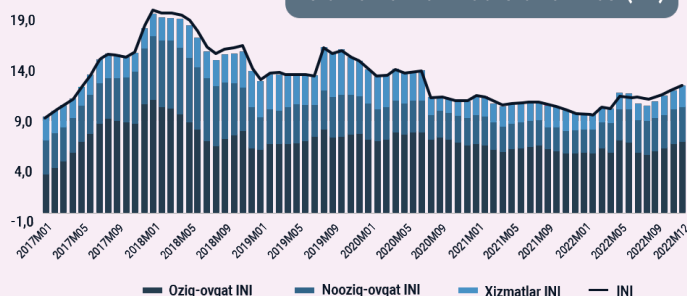
Bank xizmatlari ommabopligi

	2017		2022
Plastik kartalar (mingta)	19 255	1,7 barobar ↑	34 195
Terminallar (mingta)	235,7	1,8 barobar ↑	434
Bankomattar (mingta)	5,6	3,6 barobar ↑	20,3
T o'lov terminallari tushumlari (mlrd. so'm)	52 972	3,3 barobar ↑	177 671

Bank tizimi faoliyatining asosiy ko'rsatkichlari (mlrd.so'm)

Ipoteka kreditlari	35 946	46 460
Mikroqarzarlar	9 429	14 651
Iste'mol kreditlari	12 795	23 177
Tadbirkorlik uchun kreditlar	11 326	14 567

Iste'mol narxlari indeksi dinamikasi (INI)

Manba: O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi statistika agentligi va O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki ma'lumotlari asosida

Ta'kidlash kerakki, iqtisodiy nazariya ratsional inson hayoti davomida iste'molini bir maromda taqsimlaydi, degan fikrni ilgari suradi.

Barqaror daromad va iste'molning hayot sikli gipotezasi O'zbekiston uchun ham taalluqli. Unga ko'ra, insonlarning daromadlari 30 yoshgacha tezlik bilan o'sadi, eng yuqori nuqtasi taxminan 30-50 yosh oralig'ida saqlanib turadi va 60 yoshdan so'ng keskin pasayadi. Bu o'z navbatida, daromad va iste'mol orasidagi farq qarz olish orqali kompensatsiya qilinishi zarurligini bildiradi.

O'zbekistonda aholi o'rtasida o'tkazilgan so'rov (450 kishi) natijalariga ko'ra, yosh oilalar (oila boquvchisi yoshi o'rtacha 38 yosh) boshqa oilalarga nisbatan (oila boquvchisi yoshi o'rtacha 49 yosh) daromadining ko'proq qismini qarz to'lashga sarflayotganini ma'lum qilgan. Bu yuqoridagi nazariy qarashga (barqaror daromad va iste'molning hayot sikli gipotezasi) mos keladi.

Bunda, respondentlarning 18 foizi maishiy texnika, 22 foizi uy-joy, 13 foizi avtomobil, 10 foizi o'qish uchun shartnoma to'lovi, 11 foizi telefon uchun qarz olganligi ma'lum bo'ldi. Respondentlarning qolgan 34 foizi qarzi yo'qligini bildirgan. Shundan 18 foizi o'z jamg'armasi borligini bildirgan.

So'rov natijalari bo'yicha aholining 10 foizi tijorat do'konlaridan muddatli to'lovga qarz olishni (10 foizi bank kreditini, qolganlar o'z va yaqinlari mablag'i bo'lishini) afzal ko'rishini inobatga olib, O'zbekistonda tobora ommalashib borayotgan muddatli to'lovga uy jihozlarini taklif etish bozori o'rganildi.

Bunda eng ommabop 13 ta internet-do'kondagi talab yuqori bo'lgan bir xil rusumdagi smartfon, muzlatgich, televizor hamda konditsionerlarning muddatli to'lov narxlari tahlil qilindi.

Ma'lumot uchun: Statistika agentligi ma'lumotlariga qaraganda, 2022-yilda har 100 ta uy xo'jaligiga 309 ta mobil telefon, 115 ta muzlatgich, 171 ta televizor va 45 ta konditsioner to'g'ri kelgan.

Natijalar shuni ko'rsatadiki, tanlangan bir xil rusumdagi telefon o'rtacha 4,8 mln. so'mdan, muzlatgich 8,1 mln. so'mdan, televizor 6,8 mln.

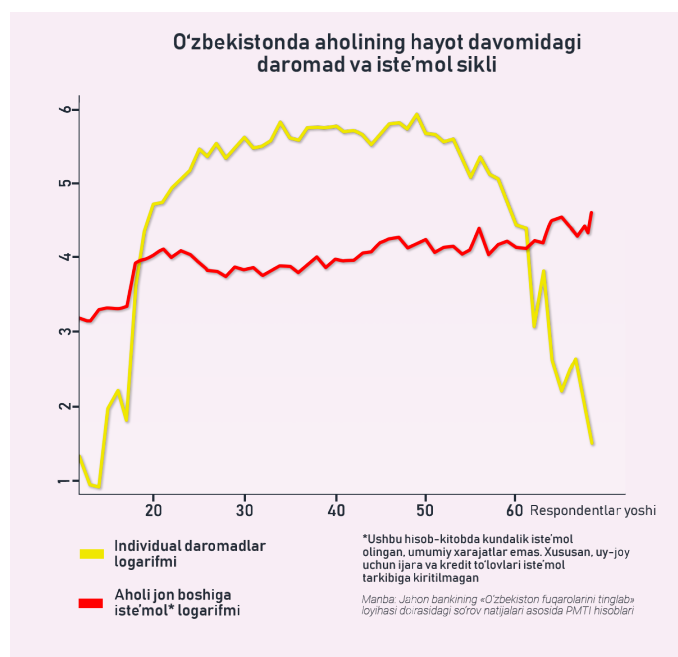
so'mdan va konditsioner 6,1 mln. so'mdan sotilayotganligi aniqlandi.

Aynan mazkur tovarlar do'konlar tomonidan 12 oyga muddatli to'lov orqali yillik stavkasi o'rtacha 70 foizdan 77 foizgacha xaridorlarga taqdim etilmoqda.

Shu bilan birga solishtirish uchun, hozirgi kunda tijorat banklari tomonidan belgilangan talablarga muvofiq ajratilayotgan iste'mol krediti stavkalari 17 foizdan 38 foizgachani tashkil etmoqda.

Ushbu bozorlarda narxlar va muddatli foiz to'lovlari o'rtasidagi katta tafovut bir tomondan, aholi orasida ma'lumotlarning notekis taqsimlangani (information asymmetry) hamda ularning moliyaviy savodxonligini yanada oshirish buyicha tadbirlarga ehtiyoj borligini ko'rsatadi. Ikkinchi tomondan, bank xizmatlaridan foydalanish imkoniyati cheklangan, norasmiy iqtisodiyotda faoliyat yuritayotgan aholi muddatli to'lov bozorida ko'proq foydalangan bo'lishi mumkin.

Individual moliyaviy intizom va rasmiy iqtisodiyotda faoliyat yuritish iste'molchining bank sohasida amalga oshirilayotgan islohotlar va yaratilayotgan imkoniyatlardan to'laqonli bahramand bo'lishi va samaraliroq foydalana olish ehtimolini oshiradi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 23-martdagi PF-41-son Farmoni bilan 2024-yil 1-yanvarga qadar O'zbekiston Respublikasi hududiga olib kirishda bojxona bojining nol stavkasi qo'llaniladigan tovarlar ro'yxati e'lon qilindi.

Mazkur hujjatda ko'zda tutilgan chora-tadbirlarning amaliyotdagi aksini tadqiq etish maqsadida MHTI ekspertlari narxlarning o'zgarishini tahlil qildi.

Tahlil uchun boj to'lovchi va asosan rasmiy ish yurituvchi hisoblangani sababli mahalliy supermarketlardagi narxlar asos qilib olindi. Jumladan, 96 turdagi 3120 ta iste'mol tovarlari bo'yicha statistika data-scraping yo'li bilan yuklab olindi. Har bir tovar turi bo'yicha narxlar fevral va mart oyining oxiri uchun solishtirildi.

Natijalar shuni ko'rsatadiki, bojxona tariflarining tushirilishi ba'zi narxlarning tegishli ravishda tushishiga olib kelgan.

Jumladan, shokolad mahsulotlari o'rtacha 463 so'mga, sabzavot va meva konservalari 802 so'mga, go'sht konservalari 1164 so'mga, mol go'shti 375 so'mga, vaflil shirinliklari 415 so'mga, brinza 275 so'mga arzonlashgan.

Shu bilan birga, bojxona bojlari tushirilgan boshqa turdagi mahsulotlarning narxlarida hozircha o'zgarish bo'lmagani aniqlandi. Jumladan, soqol olish vositalari, yormalar, yogurt, qaymoq, tvorog kabi sut mahsulotlari narxi o'zgarmagan. Soch yuvish vositalari, choy va qahva, sabzavot, murabbo va souslar narxi esa biroz oshgan.

Bunday holat import inflyatsiyasining bojdan tashqari omillari ta'siri kuchli ekanligi yoki bu mahsulotlar orasida ko'plariga talab ichki ishlab chiqarish hisobiga qondirilayotgani bilan izohlanishi mumkin.

Tegishli ravishda, narxlar barqarorligini ta'minlashga qaratilgan keyingi chora-tadbirlar raqobat muhitini rivojlantirishga yo'naltirilishi muhim ahamiyat kasb etadi.

Tahlil natijalariga ko'ra, bu yillar davomida O'zbekistonning Xitoyga eksportida ham, Xitoydan importida ham o'sish kuzatilgan.

O'zbekiston va Xitoy o'rtasidagi o'zaro savdo-sotiq hajmi 2017-yilda 4,8 milliard AQSh dollarini tashkil etgan bo'lsa, 2022-yilga kelib 8,9 milliard AQSh dollariga yetgan. O'z navbatida eksport hajmi 23,4% ga, import hajmi esa 134,7% ga o'sgan.

2022-yilda O'zbekiston Xitoyga asosan mineral yoqilg'i (849,5 mln. AQSh dollari), xizmatlar (703,0 mln. AQSh dollari), sanoat mahsulotlari (629,8 mln. AQSh dollari), kimyo mahsulotlari (133,3 mln. AQSh dollari) va oziq-ovqat mahsulotlari (108,8 mln. AQSh dollari) ni eksport qilgan va Xitoydan asosan mashinalar va asbob-uskunalar (3644,5 mln. AQSh dollari), sanoat mahsulotlari (1259,1 mln. AQSh dollari), kimyo mahsulotlari (821,9 mln. AQSh dollari), turli tayyor mahsulotlar (470,8 mln. AQSh dollari) va xizmatlar (90,2 mln. AQSh dollari) xarid qilgan.

Mahalliy eksportchilar qimmatbaho metallar, organik kimyoviy birikmalar, shuningdek, meva va yong'oqlarni Xitoy bozorida sotish bo'yicha katta imkoniyatga ega.

Buning sabablari quyidagicha:

1. O'zbekiston ushbu mahsulotlarni ishlab chiqarish va eksport qilish uchun katta salohiyatga ega;
2. Ko'rib chiqilayotgan davrda Xitoyda bu mahsulotlarga talab barqaror o'sgan va 2021-yilda qimmatbaho metallar importining umumiy hajmi 77,4 milliard dollarni, organik kimyoviy birikmalar importining umumiy hajmi 60,2 milliard dollarni, mevalar va yong'oqlar importining umumiy hajmi 16,0 milliard dollarni tashkil etgan.

Shuningdek, 2023-yil 29-martda mamlakatimizga tashrif buyurgan Xitoy delegatsiyasi bilan o'tkazilgan muzokaralarda Xitoyning yetakchi kompaniyalari yordamida O'zbekistonda qayta tiklanuvchi energetika, transport infratuzilmasini rivojlantirish, sanoat parklari va qishloq xo'jaligi klasterlarini tashkil etish bo'yicha kelishuvlarga erishildi.

2017-2022 yillarda O'zbekiston - Xitoy savdo hamkorligi va uning istiqbollari

SAVDO QIYMATI

O'ZARO SAVDO AYLANMASI

ISTIQBOLLI HAMKORLIK YO'NALISHLARI

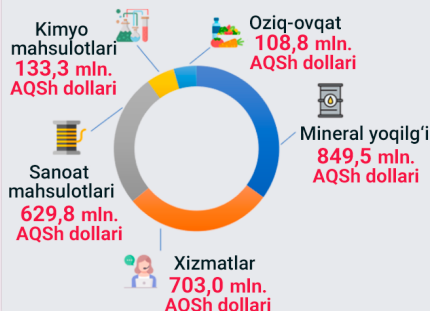
Qimmatbaho toshlar va metallar eksportini oshirish
Xitoyning yillik importi **77,4 mlrd. AQSh dollari**

Organik kimyoviy moddalar eksportini oshirish
Xitoyning yillik importi **60,2 mlrd. AQSh dollari**

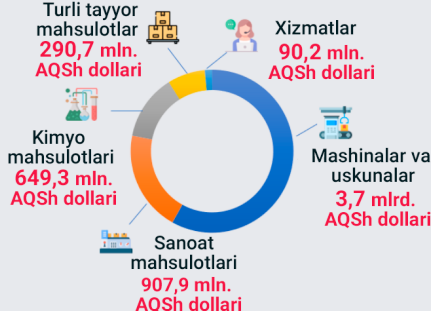
Mevalar va yong'oqlar eksportini oshirish
Xitoyning yillik importi **16,0 mlrd. AQSh dollari**

ASOSIY SAVDO TARKIBI (2022-yil)

Eksport

Import

Manba: O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Statistika agentligi va UN COMTRADE Xalqaro savdo bazasi ma'lumotlari

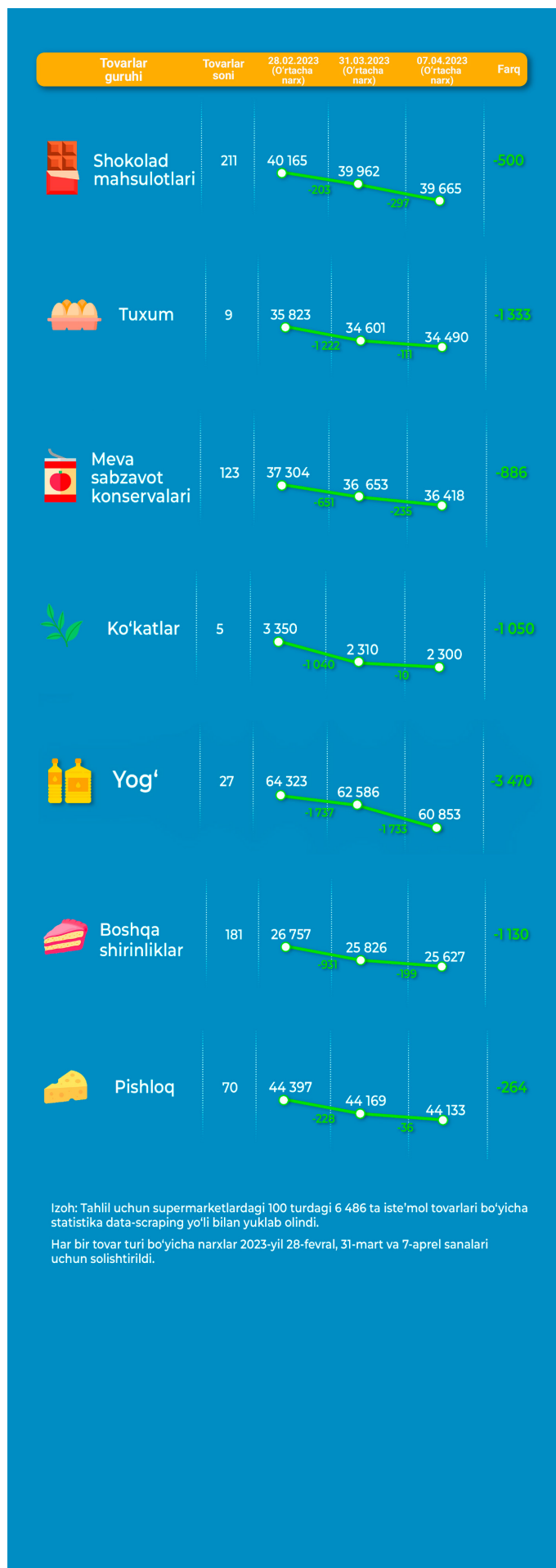
O'zbekiston supermarketlarida iste'mol tovarlari narxining o'zgarishi

o'qish vaqti
30 soniya

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 23-martdagi PF-41-son Farmoni bilan O'zbekiston Respublikasi hududiga olib kirishda bojxona bojining vaqtinchalik nol stavkasi qo'llaniladigan tovarlar ro'yxati e'lon qilindi.

Tahlil uchun supermarketlardagi 100 turdagi 6486 ta iste'mol tovari bo'yicha statistika data-scraping yo'li bilan yuklab olindi. Har bir tovar turi bo'yicha narxlar 2023-yil 28-fevral, 31-mart va 7-aprel sanalari uchun solishtirildi.

Shunga ko'ra, shokolad mahsulotlari mart oyi oxirida fevral oyidagiga nisbatan 204 so'mga va aprel oyida mart oyi oxiridagiga nisbatan 294 so'mga, meva-sabzavot konservalari tegishli ravishda 650 so'mga va 236 so'mga, yog' 1737 so'mga va 1733 so'mga, shirinliklar 931 so'mga va 199 so'mga arzonlashgan. ■

Bunda JSTga 1990-yildan keyin a'zo bo'lgan 15 ta rivojlanayotgan mamlakat - Albaniya, Bahrayn, Bangladesh, Kamerun, Gruziya, Gonduras, Iordaniya, Qozog'iston, Qirg'iziston, Mo'g'iliston, Nepal, Rossiya, Shri Lanka, Turkiya va Vanuatuning eksport va import, YAIMning o'sishi, inflyatsiya, ishsizlik, to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalarning (TTXI) YAIMdagi ulushi va ishlab chiqarish sanoatining YAIMdagi ulushi kabi makroiqtisodiy ko'rsatkichlaridagi o'zgarishlar o'rganildi.

Ma'lum bo'lishicha, ushbu 15 ta mamlakatdan 12 tasida eksportning, 10 tasida esa YAIMning o'sish sur'ati tezlashgan. 12 tasida inflyatsiya sekinlashgan va 10 tasida TTXI ko'lami oshgan. Bangladesh, Gonduras, Turkiya va Kamerunda ko'pchilik yo'nalishlar bo'yicha ijobiy natija kuzatilgan.

Shu bilan birga, salbiy tendensiya hisoblangan ishsizlik darajasi 15 ta mamlakatdan 10 tasida oshgan. Masalan, Bangladeshda ishsizlik 2,3%dan 3,5%ga, Gondurasda 3,4%dan 4,4%ga, Qirg'izistonda 6,8%dan 8,7%ga oshgan. Ushbu mamlakatlarning 2 tasida ishlab chiqarish sanoatining YAIMdagi ulushi oshgan bo'lsa, 6 tasida kamaygan.

Shuningdek, tashkilotga a'zo bo'lgan Qozog'iston, Turkiya va Gruziyaning makroiqtisodiy ko'rsatkichlaridagi o'zgarishlar JSTga a'zo bo'lmagan shunday mamlakatlardagi o'zgarishlar bilan qiyoslandi. Natijalarga ko'ra, sezilarli ijobiy o'zgarish faqat eksport va importda kuzatilgan. Qolgan yo'nalishlardagi ko'rsatkichlar deyarli farq qilmagan. Masalan, Qozog'iston JSTga a'zo bo'lgandan keyin ishsizlik darajasi 5,3%dan 4,9%ga pasaygan. Ozarbayjonda ham aynan shu davrda 5,2%dan 4,9%ga kamaygan, O'zbekistonda esa 5%dan 5,6%ga oshgan.

Tahlil natijalarini inobatda olgan holda O'zbekiston uchun quyidagi chora-tadbirlarni tavsiya etish mumkin:

- tashqi dunyo bilan erkin raqobatlasha oladigan ishlab chiqarish sohalarini tanlab olish va ularni uzoq muddatli rivojlantirish rejasini ishlab chiqish;
- uzoq muddatli samarali sanoat strategiyasini shakllantirish (masalan, Yevropa Ittifoqi o'z sanoat siyosatining asosiy tamoyillarini belgilab qo'ygan);
- korxonalarining tashqi raqobatga bardoshlilik ko'rsatkichi bo'yicha doimiy ravishda o'zini-o'zi monitoring qilib borishiga turtki beruvchi mexanizmlarni qo'llash.

WORLD TRADE ORGANIZATION

Xitoy iqtisodiy mo'jizasi mamlakatni iqtisodiy jihatdan qudratli davlatga aylantirgan favqulodda hodisa bo'ldi. Bunda asrlar davomida shakllangan va hozirda turli manbalarga ko'ra, dunyoning 198 ta mamlakati va mintaqalarida 50 million nafardan 60 million nafargacha kishini tashkil etuvchi xorijdagi Xitoy diasporasi muhim rol o'ynadi va o'ynashda davom etmoqda.

Agar iqtisodiy qudrat shakllana boshlagan 80-yillarda xitoylik muhojirlar mamlakatga sarmoya kirituvchi asosiy sarmoyadorlar vazifasini bajargan bo'lsa, hozir ko'p hollarda Janubi-sharqiy Osiyoda Xitoyning "Bir belbog', bir yo'l" tashabbusi targ'ibotchilari bo'lmoqda.

Hozirgi kunda ham Xitoyga kiritilayotgan xorijiy sarmoyada xitoylik muhojirlarning ulushi katta.

Shu maqsadda so'nggi yillarda Xitoy hukumati to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalar uchun ochiq bo'lgan tarmoqlar sonini kengaytirish bo'yicha qator chora-tadbirlarni ko'rmoqda. Bular asosan ishlab chiqaradigan sanoat tarmoqlari, ayniqsa yuqori texnologiyali sohalardir.

Hukumat xorijiy investitsiyalar bo'yicha ko'plab cheklovlarni olib tashladi va tajriba tariqasidagi erkin savdo zonalarini mexanizmdan faol foydalanmoqda.

Bundan tashqari, Xitoy butun dunyo bo'ylab xorijdagi xitoyliklarning salohiyatini jalb qilish uchun keng tarmoqlangan va faol tizimga ega.

Masalan, Xorijda istiqomat qiluvchi xitoyliklar ishi bo'yicha departament xorijdagi xitoylik ishbilarmonlar va mahalliy korxonalar o'zaro kelishib olishi, muzokaralar o'tkazishi va hamkorlikni yo'lga qo'yishi uchun platformalar yaratadi. Departament ushbu platformalar doirasida xitoylik muhojirlar sarmoyasini jalb qilishga qaratilgan ko'plab tadbirlarni o'tkazadi. Ularning orasida Xorijda Xitoy tadbirkorligini rivojlantirish yarmarkasi, Xorijdagi Xitoy sanoat yarmarkasi, Ilmiy-texnikaviy va innovatsion hamkorlik yarmarkasi bor.

Xorijdagi Xitoy tadbirkorlari assotsiatsiyasi, shuningdek, xorijda Xitoy tadbirkorligi yarmarkalarini tashkil etishga ham ixtisoslashgan. Maqsad Xitoyni rivojlantirish uchun muhojirlarning imkoniyatlaridan foydalanish.

Xitoy hukumati China International Import Expo, Service Trade Fair va Consumer Expo kabi yirik ko'rgazmalarni tashkil etadi. Bunday tadbirlar yirik kompaniyalar bilan hamkorlik qilish uchun xalqaro platforma hisoblanadi. Xitoylik ishbilarmonlar va xorijdagi Xitoy kompaniyalari ham o'z brendlarini targ'ib qilgan va Xitoy bozoriga kirish yo'llarini rivojlantirgan holda ushbu ko'rgazmalarda faol ishtirok etmoqda.

Ta'kidlash joizki, Xitoyda chet elga o'qish uchun ketayotgan xitoyliklar sonining har yili barqaror o'sish tendensiyasi kuzatilmoqda. Boshqa tomondan, diplom va ilmiy daraja olib Xitoyga qaytgan fuqarolar soni ham ortib bormoqda. 2021-yilda bir milliondan ortiq xitoylik bitiruvchilar o'z vataniga qaytdi. Bu 2019-yildagiga (777 ming) nisbatan ancha ko'p.

O'sayotgan iqtisodiyot, fan va texnika, iqtisodiyot, ta'lim va davlat boshqaruvi kabi sohalarda yangi ish o'rinlarining tashkil etilishi bitiruvchilarda o'z vataniga qaytish istagini kuchaytirmoqda.

O'zbekiston vatandoshlarni jalb qilish bo'yicha Xitoyning ilg'or tajribasini sinchiklab o'rganishi maqsadga muvofiq. Chunki xorijdagi o'zbek diasporasining salohiyati ham yuqori.

Ma'lumki, inflyatsion kutilmalar inflyatsiya darajasiga quyidagi kanallar orqali salbiy ta'sir etadi:

1. Talab kanali. Odamlarning kelajakda narxlar oshishini taxmin qilishi ularning joriy xarajatlarini oshiradi.
2. Taklif kanali. Odamlarning kelajakda narxlar oshishini taxmin etishi ularning yuqori ish haqini da'vo qilishga olib keladi. Bu esa o'z navbatida pul-kredit siyosati samaradorligi hamda makroiqtisodiy barqarorlikka bevosita ta'sir ko'rsatadi.

Aholining inflyatsion kutilmalari shakllanishida ba'zida ratsionallikdan og'ish holatlari kuzatiladi, ya'ni, aholining kutilmalari asossiz oshib ketishiga quyidagilar ta'sir etadi:

- elektrotexnika va avtomobil kabi tovarlar narxining oshishi aholi kutilmalariga ta'sir etadi, lekin bunda sifat o'zgarishlarining ham hissasi mavjud bo'ladi;
- uy narxining ko'tarilishi aholining inflyatsiya kutilmalariga ta'sir qiladi, aslida bunda spekulyatsion harakatlarning ham ta'siri bo'lishi mumkin;
- aholi odatda o'zi iste'mol qilayotgan tovar va xizmatlar savatidagi narxlarga qarab qaror qabul qiladi.

Aholining inflyatsion kutilmalarini asossiz ravishda keskin oshib ketishining oldini olish maqsadida Markaziy banklar inflyatsion targetlash, ya'ni kelgusi davr uchun inflyatsiyani oldindan e'lon qilish siyosatini olib boradi.

Mazkur holat Borro-Gordon o'yinlar modeli orqali atroflicha tahlil qilinadi. Bu aholi inflyatsion kutilmalarining shakllanishi inflyatsiyaga bog'liqligini ko'rsatuvchi makroiqtisodiy model bo'lib, unga ko'ra, aholi o'z inflyatsion kutilmalarini Markaziy bankning kelajakdagi pul-kredit (inflyatsion targetlash) siyosatini hisobga olgan holda shakllantiradi.

Bunda, 2 o'yinchi - Markaziy bank va aholi, 2 ta strategiya mavjud. Markaziy bank o'zi e'lon qilgan inflyatsiya darajasini ushlab turadi yoki inflyatsiyaga undan biroz yuqoriroq bo'ladi, aholi esa kutilmalarini shakllantirishda Markaziy bank e'lon qilgan inflyatsiyani inkor etadi yoki undan yuqoriroq inflyatsiya bo'ladi, deb o'ylaydi va oylklarni o'z kutilmalariga qarab indeksatsiya

qilishni istaydi. Markaziy bank keyingi davr uchun inflyatsiyaning target darajasini e'lon qiladi. Agar Markaziy bank keyingi davr uchun e'lon qilgan inflyatsiya targeti va joriy inflyatsiyani bir-biriga muvofiqlashtira olsa, inflyatsion tafovut kamayadi va aholining Markaziy bankka ishonchi ortadi va real iqtisodiy o'sish o'zgarishsiz qoladi. Aksincha, inflyatsiya darajasi Markaziy bank e'lon qilgan ko'rsatkichdan yuqori bo'lsa, aholining Markaziy bankka nisbatan ishonchi yo'qoladi va keyingi davr uchun tafovutni kattalashtiradi. Agar ikkalasi ham e'lon qilingan inflyatsiyadan yuqori bo'ladi, deb harakat etsa, unda yuqori inflyatsiya va yuqori kutulma va ikkalasi ham juda salbiy natijagani qayd etadi. O'yin hamkorlik va raqobat o'rtasidagi strategik keskinlikni aks ettiradi, chunki har bir o'yinchi qaror qabul qilish uchun boshqasining harakatlarini hisobga olishi kerak.

Tahlil natijalariga ko'ra quyidagilar aniqlandi:

- O'zbekiston sharoitida agar aholining inflyatsion kutilmalari 1 foizga oshsa, iste'mol narxlar indeksini 0,53%ga ortadi;
- O'zbekistonda aholi kutilmalari va joriy inflyatsiya o'rtasidagi tafovut 4% atrofida saqlanib qolmoqda;
- davlat inflyatsiya targetini 10% deb e'lon qilgan taqdirda sodda (naive - o'tmishga qarab qaror qiluvchi) aholi inflyatsiyaning 11,1%, moslashuvchan (adaptive - o'tmish, hozirni tahlil qilish orqali qaror qiluvchi) aholi 13,5% va ratsional (o'tmish, hozir va kelajakni tahlil qilish orqali qaror qiluvchi) aholi 18,2% bo'lishini kutadi.

Shunday ekan, inflyatsion kutilmalar va joriy inflyatsiya orasidagi tafovutni qisqartirish, qisqa muddatli tebranishlardan keyin iqtisodiyotni barqarorlashtirish, inflyatsiyani targetlangan darajada ushlab turishda yordam beradi. Bunday holatlarning oldini olish uchun Markaziy bank inflyatsiyani targetlashda (jilovlash) realist bo'lishi talab etiladi. Bundan tashqari, aholi narxlar oshib ketishi haqida asossiz xavotirga tushishining oldini olish uchun ijtimoiy inflyatsiya (aholining katta qismi asosan iste'mol qiladigan tovarlar savati) darajasini e'lon qilib borish lozim. Bundan tashqari, aholining moliyaviy savodxonligini oshirish va inflyatsiya darajasini baholashda mustaqil ekspertlarni jalb qilish yuqoridagi risklarni kamaytiradi.

Tadqiqotda RCA (Revealed comparative advantage) va HHI (Herfindahl–Hirschman index) indeksleri yordamida raqobat ustunligini aniqlash va eksportni hududiy diversifikatsiya qilish mezonlaridan foydalanildi.

Tadqiqot natijalariga ko'ra, Germaniya bozorida eksportning raqobat ustunligiga ega bo'lgan (RCA $\geq$ 1,000) to'qimachilik mahsulotlari (2022-yilda 16,6%), kiyim-kechak (15,7%), kimyoviy o'g'itlar (12,6%), sabzavot va mevalar (7,2%), rangli metallar (6,9%), noorganik kimyoviy moddalar (3,1%) talab yuqori bo'lgan mahsulotlar hisoblanadi.

Malumot uchun: Germaniya O'zbekiston uchun yangi bozor hisoblanadi. 2018-2022 yillar oralig'ida O'zbekiston tovarlari eksporti 1,7 barobardan ko'proqqa oshdi va 2022-yilda 88,9 mln. AQSh dollarini tashkil etdi (mamlakat eksportining 0,5 foizi).

Hududiy tovar tuzilmasini baholash yuqoridagi tovarlar bo'yicha hududiy eksportning quyidagi xususiyatlarini aniqlashga imkon berdi:

Oziq-ovqat mahsulotlari va sanoat tovarlarini ishlab chiqarish quvvatlarini kengaytirish tufayli Buxoro, Qashqadaryo, Andijon, Jizzax, Toshkent viloyatlarida eksportning jadal o'sishiga (2018-2022 yillar) erishildi. Shu bilan birga, Toshkent shahri, Namangan, Toshkent, Jizzax, Farg'ona viloyatlari mahalliy tovarlarni Germaniya bozoriga eksport qiluvchi yetakchi hududlar (Germaniyaga eksport qilinadigan tovarlarning $\frac{1}{2}$ qismidan ko'prog'i) hisoblanadi.

Eksportning nisbiy hududiy diversifikatsiyasiga ega bo'lgan guruhga (eksport konsentratsiyasi indeksi – ECI $\Rightarrow$ 0) to'qimachilik iplari, matolar, tayyor mahsulotlar (0,371), kiyim-kechak (0,454), sabzavot va mevalar (0,387) kiradi: to'qimachilik mahsulotlari (Andijon, Buxoro, Jizzax, Qashqadaryo, Surxondaryo, Sirdaryo, Farg'ona, Xorazm viloyatlari) va kiyim-kechak (Andijon, Buxoro, Namangan, Samarqand,

Toshkent viloyatlari) eksport qiluvchi hududlar iqtisodiyoti aholining tadbirkorlik faoliyati fonida paxta tolasini qayta ishlashga ixtisoslashuvi bilan ajralib turadi.

Eksportning nisbiy konsentratsiyasi (ECI $\Rightarrow$ 1) bo'lgan guruhga rangli metallar (0,714), o'g'itlar va noorganik kimyoviy moddalar (1,000) kiradi. Rivojlangan yirik biznes fonida mineral xomashyo resurslarining mavjudligi va ulardan foydalanish Toshkent viloyati va Toshkent shahrini ushbu tovarlarning asosiy eksportchisiga aylantirdi.

Umuman olganda, Germaniya bozorida O'zbekiston hududlari o'rnining mustahkamlanishi qo'shimcha imkoniyatlarni izlashga bog'liq.

Bular: ishlab chiqarishni diversifikatsiya qilish va to'qimachilik mahsulotlari (Namangan, Samarqand, Toshkent), kiyim-kechaklar (Sirdaryo, Farg'ona viloyatlari) eksportini kengaytirish, mahalliy mahsulotlarni qo'shilgan qiymat yaratish global zanjiriga kiritish;

Yevropa Ittifoqi mamlakatlarida talab yuqori bo'lgan elektr mashinalari, asbob va uskunalari, yo'l materiallari, sumkalar, charm buyumlar eksportini oshirish (Andijon, Namangan, Toshkent, Farg'ona viloyatlari, Toshkent shahri); ikki tomonlama hamkorlikni yo'lga qo'yish va O'zbekiston-Germaniya qo'shma korxonalarini farmatsevtika zonalariga joylashtirish orqali eksportga yo'naltirilgan farmatsevtika mahsulotlarini o'zlashtirish (masalan, Jizzaxning Zomin-farm, Namanganning Kosonsoy-farm, Sirdaryo viloyatining Sirdaryo-farm korxonalarida) maqsadga muvofiq.

Hududlar uchun yuqori qo'shimcha qiymatga ega bo'lgan istiqbolli o'rta va yuqori texnologiyali tarmoqlar, shu jumladan axborot texnologiyalari, mikrobiologiya, seleksiya va boshqa yo'nalishlarga xorijiy investitsiyalarni jalb qilishni rag'batlantirish muhim ahamiyatga ega.

Iqtisodiy barqarorlikka erishish, iqtisodiy o'sishni rag'batlantirish va inflyatsiyani pasaytirish zarurati hukumatlar va Markaziy banklardan zamonaviy pul-kredit siyosati vositasida pul massasi, kredit shartlari va fiskal siyosatni sinchkovlik bilan tartibga solishni talab qiladi.

Biroq, Markaziy Osiyo mamlakatlarida pul-kredit siyosatini qat'iy lashtirishga moyillik ayrim hollarda biznes, ayniqsa, kichik biznesda likvidlilik inqirozi xavfi tufayli investitsion faollik va iqtisodiy o'sish sur'atlariga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin.

Pulning miqdor nazariyasi - pul massasi, pulning aylanish tezligi, narx va ishlab chiqarish hajmi o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni ($MV=PY$) ifodalaydi. Klassik maktab vakillari pul massasining har qanday o'sishi (M) inflyatsiyaning (P) o'sishiga olib keladi, deb ta'kidlaydi. Keynes maktabi, o'z navbatida, narxlarning o'zgarishi birinchi navbatda iqtisodiyotning muomaladagi pul miqdorini o'zlashtirish qobiliyati (V) bilan belgilanishi va pul massasining o'sishi (M) narxlarga (P) har doim ham ta'sir ko'rsatavermasligini ta'kidlaydi. Monetaristlar uchun inflyatsiya har doim va hamma joyda monetar hodisadir (M). Bank maktabi namoyandalarining ta'kidlashicha, odamlar ortiqcha pulni (M) banknotalar ko'rinishida saqlashni xohlamaydi va uni depozitga qo'yadi va bu narxlar (P) o'zgarishiga olib kelmasligi mumkin.

So'nggi 10 yilda O'zbekiston iqtisodiyotining monetizatsiya darajasi YalMning 25-28 foizini tashkil etgan bo'lsa, shu davrda iqtisodiy ko'lami va aholisi bo'yicha O'zbekiston bilan qiyoslash mumkin bo'lgan ko'plab rivojlanayotgan mamlakatlarda monetizatsiya o'rtacha 75-100 foizga yetgan. YalMning barqaror va yuqori o'sish sur'atlarini ta'minlagan rivojlanayotgan yirik va o'rtacha kattalikdagi mamlakatlar (yillik o'rtacha 4-5 foizdan yuqori o'sgan - Hindiston, Xitoy, Vyetnam, Indoneziya va boshqa bir qator davlatlar) ko'rib chiqilganda, ularning iqtisodiyotida monetizatsiya darajasi 150-180 foizga yetganligi aniqlandi.

Bu esa O'zbekiston real sektori yetarlicha moliyalashtirilmaganidan dalolat berishi mumkin.

Monetizatsiya darajasi, inflyatsiya va investitsiyalar dinamikasi ko'rsatkichlarining ekonometrik tahlili natijalari milliy iqtisodiyotning monetizatsiya darajasini oshirish uchun inflyatsion risklar nuqtayi nazaridan maqbul chegaralarni aniqlash va uning investitsion hamda iqtisodiy faollikka qanday ta'sir qilishini aniqlash imkonini berdi:

- monetizatsiya darajasining 1 foiz punktga o'sishi so'nggi yillarda asosiy kapitalga investitsiyalar hajmining 0,2 foiz punktga o'sishiga olib keladi (barchasi YalMga nisbatan foiz hisobida);
- inflyatsiya ta'siri YalMga nisbatan 43 foizli pul massasi chegarasigacha sezilarli emas, shundan keyin u 0,3 foiz punktga oshadi;
- agar iqtisodiyotni boshqarish samaradorligi bo'yicha Vetnam va Indoneziya darajasiga erishilsa, monetizatsiyaning investitsiyalar o'sishidagi hissasi 0,2 foiz punktdan 7,3 foiz punktga yetadi, inflyatsiya esa 0,5 foiz punktga kamayadi.

Asosiy xulosa: Boshqaruv samaradorligining o'rtacha darajasi sharoitida iqtisodiyotni monetizatsiya qilishning ortishiga xo'jalik yurituvchi subyektlarni investitsiyaviy kreditlashni kengaytirish orqali erishish inflyatsion jarayonlarning tezlashishiga olib kelmaydi. Chunki bunda mavjud ishlab chiqarish quvvatlarini kengaytirish va yangilarini yaratish, iqtisodiyotni diversifikatsiya qilish uchun qo'shimcha imkoniyatlar yaratadi. Bu esa tovar va xizmatlarning umumiy taklifini oshiradi, ishlab chiqaruvchilar o'rtasidagi raqobatni kuchaytiradi. Shuning uchun narxlar o'sishini cheklaydi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 23-mart PF-41-son Farmoni bilan O'zbekiston Respublikasi hududiga olib kirishda bojxona bojining vaqtinchalik nol stavkasi qo'llaniladigan tovarlar ro'yxati e'lon qilindi.

Tahlil uchun supermarketlardagi 102 turdagi 6726 ta iste'mol tovarlari bo'yicha statistik ma'lumotlar web-scraping yo'li bilan yuklab olindi.

Har bir tovar turi bo'yicha 2023-yilning 20-aprel, 28-aprel va 5-may kunlaridagi narxlar solishtirildi.

Natijalar shuni ko'rsatadiki, 28 turdagi sabzavot mahsulotlari 28-aprelda 20-apreldagiga nisbatan o'rtacha 5821 so'mga va 5-mayda 28-apreldagiga nisbatan 1107 so'mga, 110 turdagi yogurt mahsulotlari tegishli ravishda 5 so'mga va 36 so'mga, 61 turdagi ko'k choy mahsulotlari 25 so'mga va 139 so'mga arzonlashgan.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-maydagi PQ-262-sonli Qaroriga asosan 2022-yilning 1-iyunidan g'alla yetishtirish va sotishda bozor tamoyillariga o'tildi va "O'zdonmahsulot" AJ korxonalaridan tomonidan bug'doy uni ochiq birja savdolariga qo'yildi va sotila boshlandi.

Mazkur islohotlar samaradorligini doimiy ravishda baholab borish maqsadida MHTI tomonidan Bug'doy uni ulgurji narxlari indeksi (BUNNI indeksi) ishlab chiqildi. Bug'doy uni ulgurji narxlaridagi tebranishlar yakuniy iste'mol tovarlari narxiga va umumiy inflyatsiya darajasiga ta'sir qiladi.

Ulgurji narxlar o'zgarishining chakana bozor narxlariga biroz kechikish bilan ta'sir qilishi va iste'mol narxlari to'g'risida ma'lumot to'plash ma'lum vaqt talab etishi inobatga olinsa, BUNNI indeksi inflyatsiyani jilovlashda yetakchi indikator (leading indicator) va erta ogohlantirish tizimi (early warning system) sifatida xizmat qiladi.

Mahalliy bug'doy uni uchun BUNNI indeksi 2022-yilning avgust oyida o'rtacha 107,4 ni tashkil etdi (01.06.2022 = 100). Avgust oyi oxiriga kelib, g'alla narxini erkinlashtirishga qaratilgan islohotlarning samara bera boshlashi, 2022-yil hosilining bozorga katta hajmda kirib kelishi hamda bug'doy importi bo'yicha imkoniyatlarning kengayishi bug'doy uni uchun birja narxlarining pasayishida o'z aksini topdi. Natijada, BUNNI indeksi 2022-yilning sentyabr oyida 106,62 gacha, dekabr oyida 105,07 gacha kamaydi.

2023-yilning mart-aprel oylarida mahalliy bug'doy uni narxining pasayishi tezlashdi va bu davrda BUNNI indeksi mos ravishda o'rtacha 102,13 va 99,24 ni tashkil etdi. Umuman olganda, 2022-yilning avgust oyidan 2023-yilning aprel oyigacha bo'lgan oraliqda mahalliy un narxi 7,6 foizga arzonlashdi.

2022-yilning fevral oyida dunyoning eng yirik bug'doy yetishtiruvchi mamlakatlari bo'lgan Rossiya va Ukraina o'rtasida mojarosining boshlanishi oqibatida jahon bozorida bug'doy va un narxi sezilarli darajada oshdi.

2022-yilning fevral oyida import bug'doy uni uchun hisoblangan BUNNI indeksi o'rtacha 88,6 ni tashkil etgan bo'lsa, iyul oyida 107,75 gacha (+21.6%) ko'tarildi.

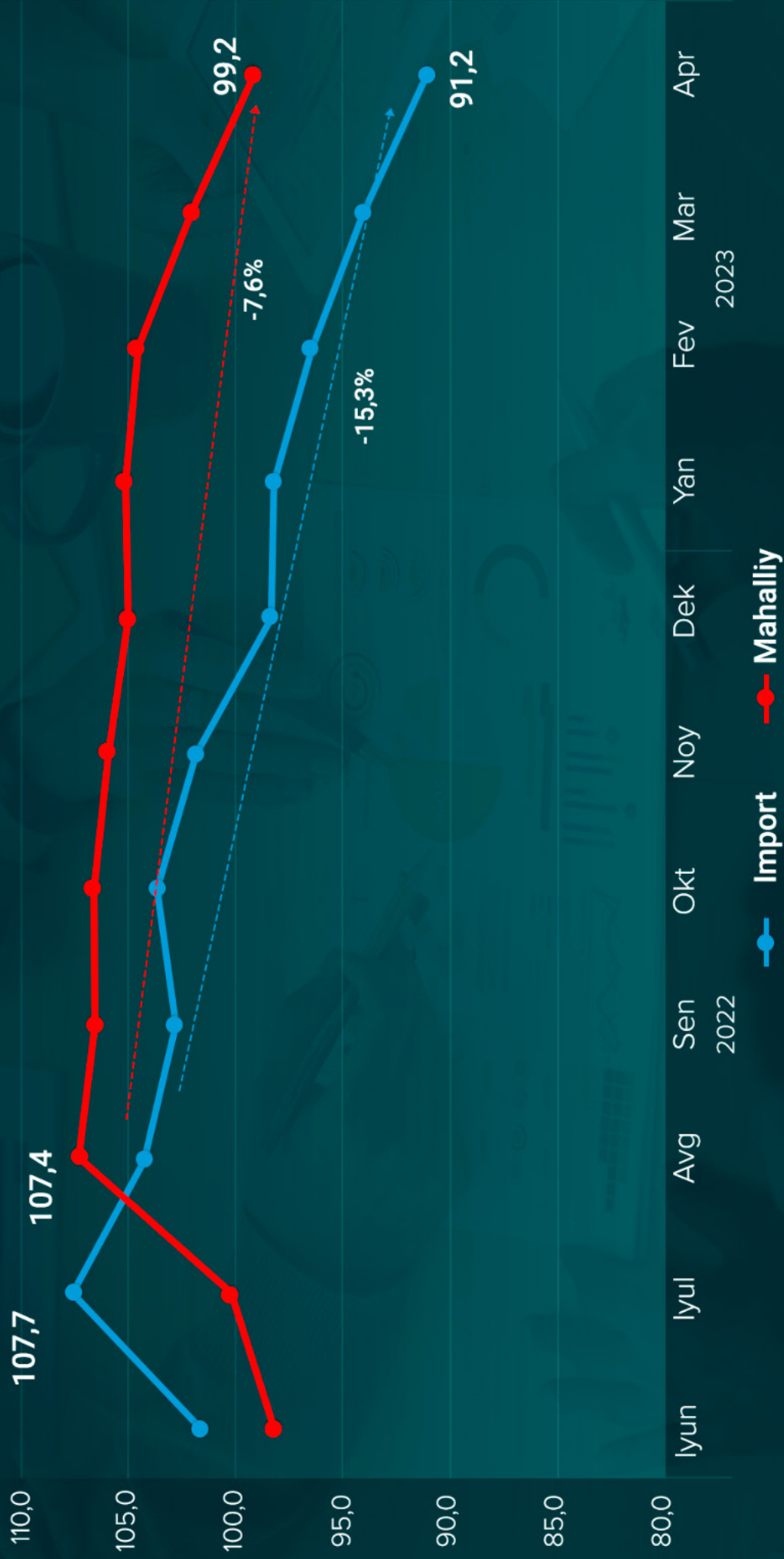
2022-yilning avgust oyidan boshlab, jahon bozorida bug'doy narxining muvozanatga kelishi va Qozog'iston tomonidan bug'doy va un eksportiga qo'yilgan kvotalar muddatining tugashi natijasida import un narxida ham sezilarli pasayish kuzatildi. 2022-yilning dekabr oyiga kelib, import bug'doy uni uchun BUNNI indeksi 98,3 gacha tushgan bo'lsa, 2023-yilning aprel oyida 91,22 ni tashkil etdi. Bu esa import bug'doy uni o'rtacha narxi 2023-yilning aprel oyida 2022-yilning iyul oyidagiga nisbatan 15,3 foiz arzonlashganidan dalolat beradi.

Ma'lumot uchun: 2022-yil Rossiya-Ukraina mojarosi ortidan bug'doy narxi ko'tarilishi sababli bug'doy va un importi bo'yicha asosiy savdo hamkorimiz Qozog'iston 2022-yilning 15-aprelidan 15-iyunigacha bug'doy (1 mln. tonna) va un (300 ming tonna) eksporti uchun kvota belgilagan edi.

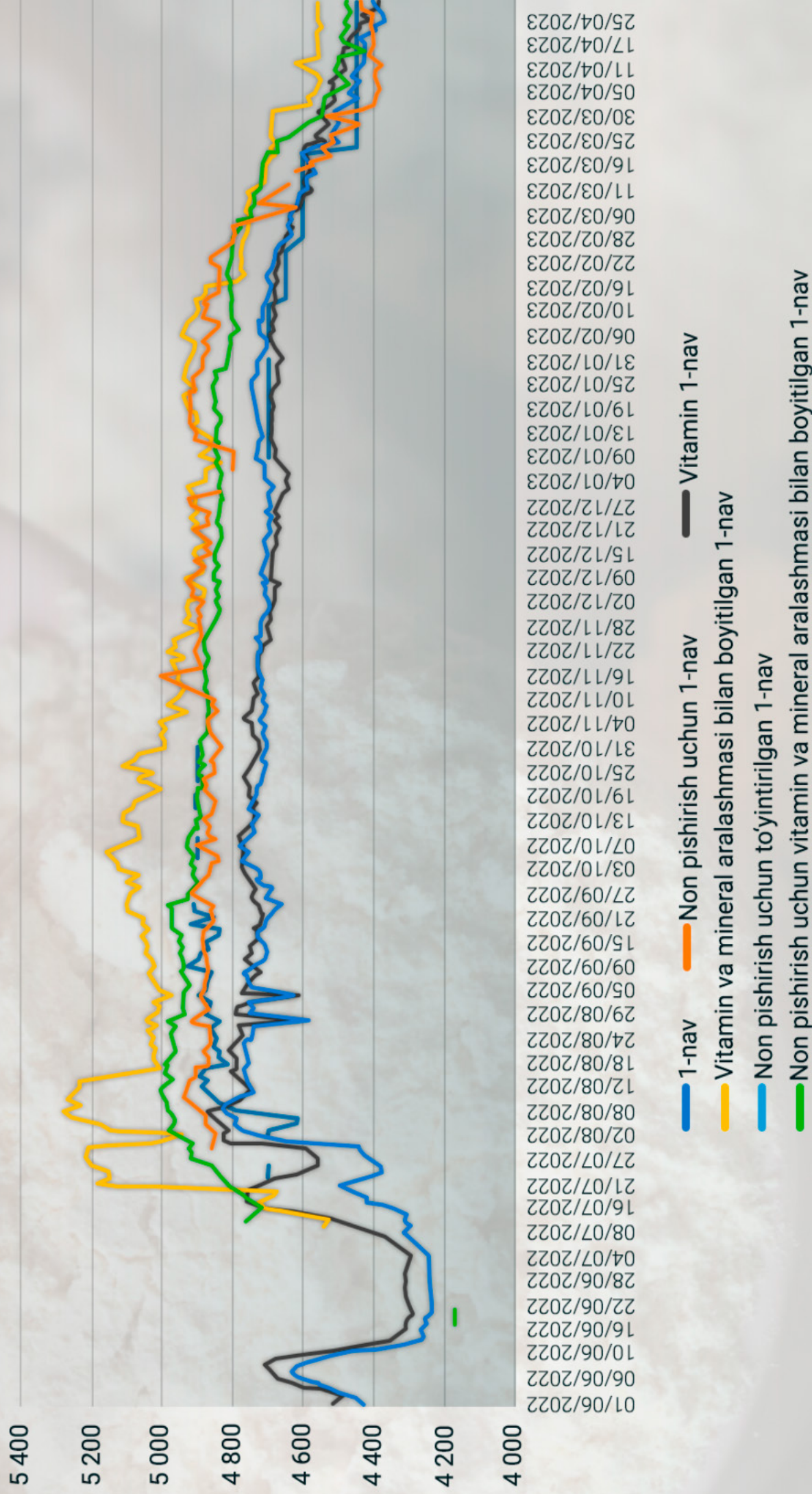
Mamlakatimiz un bozorida bug'doy uni chakana narxlari ulgurji narxlarning o'zgarishigafaqat bir tomonlama ta'sir ko'rsatmoqda, ya'ni, bug'doy uni chakana narxlari ulgurji narxlar ko'tarilganda ko'tarilayapti, lekin ulgurji narxlar pasayishi chakana narxlarda namoyon bo'lmayapti. Masalan, 2022-yilning iyul oyidan 2023-yilning mart oyigacha bo'lgan davrda birjada oliy navli import unning o'rtacha narxi 11,4 foizga, mahalliy oliy navli unning o'rtacha narxi 13,7 foiz tushganiga qaramasdan, dehqon bozorlari va do'konlarda oliy navli unning o'rtacha narxi 28,3 foiz oshgan.

Ushbu raqamlar bug'doy unining birjadan tashqari ta'minot zanjirida raqobatni kuchaytirish imkoniyati borligini ko'rsatadi. Xususan, ulgurji xaridorlar o'rtasida raqobat darajasining pastligi, foyda marjasining yuqoriligi, chakana savdo bilan shug'ullanuvchilarning inflyatsion kutilmalari yuqoriligi, transport xarajatlarining qimmatligi chakana narxlarning oshib borishiga sabab bo'lishi mumkinligidan dalolat beradi.

BUNNI indeksi, o'rtacha

Bug'doy uni 1-nav birja narxлари

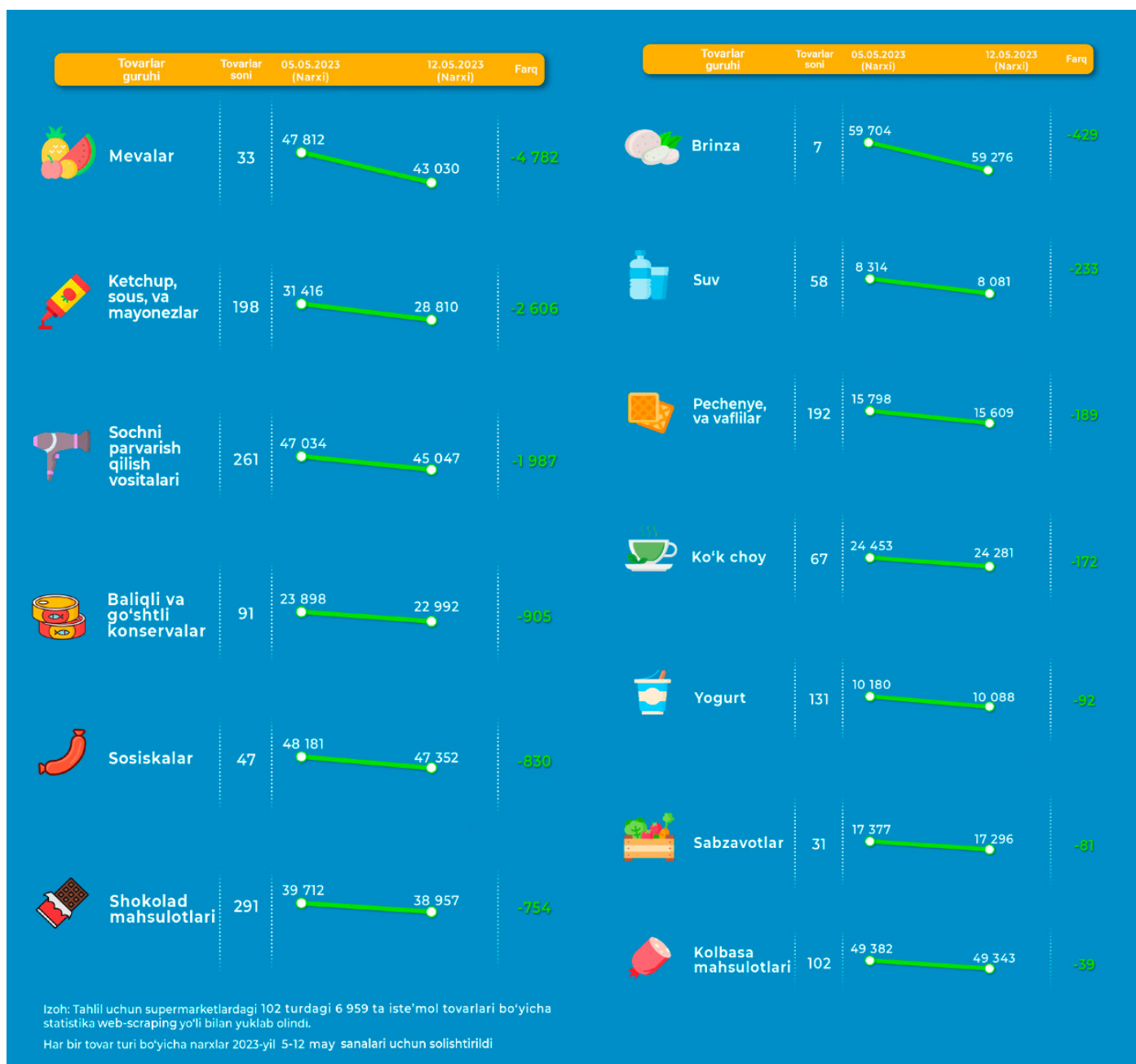

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 23-martdagi PF-41-son Farmoniga binoan mamlakatimiz hududiga olib kirishda bojxona bojining vaqtinchalik nol stavkasi qo'llaniladigan tovarlar ro'yxati e'lon qilindi.

Tahlil uchun supermarketlardagi 102 turdagi 6959 xil iste'mol tovarlari narxiga oid ma'lumotlar web-scraping yo'li bilan yuklab olindi. Joriy yilning 5-maydagi narxlar tovar guruhlari bo'yicha 12-may kunidagi narxlar bilan qiyoslandi.

Olingan natijalar 12-mayda 31 turdagi sabzavot mahsulotlari narxi 5-maydagiga qaraganda o'rtacha 81 so'mga, 33 turdagi mevalar narxi 4782 so'mga, 291 turdagi shokolad mahsulotlari narxi 754 so'mga arzonlashganligini ko'rsatdi.

Tadqiqot uchun go4worldbusiness.com saytidan yanvar-mart oylaridagi jami 26000 dan ortiq ma'lumot veb skreping (Web Scraping) usulida olindi. O'zbekiston eksport qilishda nisbiy ustunlikka ega bo'lgan tovarlarni aniqlash uchun RCA (revealed comparative advantage - aniqlangan qiyosiy ustunlik) indeksi hisoblandi va asosan xususiy sektor tomonidan ishlab chiqariladigan 25 xil mahsulot turi tanlab olindi. Ular uchun hududlarning alohida RCA indeksleri ham hisoblandi. Natijada hududlarimiz va dunyoning turli mintaqalarida joylashgan potensial bozorlarni bir-biri bilan bog'lash boyicha aniq tavsiyalar berish imkoniyati paydo bo'ldi.

Tahlil natijasida Fransiya, Gollandiya, Polsha, Ispaniya, Avstriya, Shvetsiya, Italiya, Belgiya, Bangladesh, Xitoy Syangani, Yaponiya, Singapur, Quvayt, BAA, Turkiya, Tailand, Qatar, Janubiy Koreya, Misr, Saudiya Arabistoni kabi mamlakatlarda meva-sabzavotlar, quritilgan mevalar, turli xil meva sharbatlari, yong'oq kabi mahsulotlarga bo'lgan talab yuqori ekanligi aniqlandi. Ushbu mahsulotlarni ishlab chiqarish bo'yicha Namangan, Jizzax, Xorazm, Samarqand, Sirdaryo, Toshkent viloyatlari yaxshi imkoniyatga ega qayd etilgan mamlakatlarga eksportni doimiy ravishda yo'lga qo'yish mazkur viloyatlarning iqtisodiy ahvolini yanada yaxshilashga xizmat qiladi.

AQSh, Fransiya, Germaniya, Xitoy, Hindiston, Saudiya Arabistoni va BAA kabi mamlakatlarda boshqoqli ekinlar, g'alla, un, ziravorlarga talab yuqori. Ushbu mahsulotlarni eksport qilishda esa Buxoro, Surxondaryo, Samarqand, Farg'ona, Samarqand va Xorazm viloyatlari tadbirkorlari nisbiy ustunlikka ega.

Erkaklar va ayollar kiyimlari, to'qimachilik mahsulotlari, sintetik tola va turli xil tekstil mahsulotlariga bo'lgan talab AQSh, Italiya, Fransiya, Ispaniya, Belgiya, Gollandiya, Daniya, Gretsiya, Germaniya, Turkiya, Buyuk Britaniya, Yaponiya, BAA, Janubiy Koreya, Hindiston, Livan, Quvayt, Malayziya, Singapur, Bangladesh va Tailand davlatlarida yuqori ekanligi aniqlandi.

Ushbu tovarlarni eksport qilishda nisbiy ustunlikka ega bo'lgan Namangan, Xorazm, Buxoro, Navoiy, Andijon, Samarqand viloyatlari va Toshkent shahridagi tadbirkorlar yetkazib berishi mumkin.

Paxtadan yigirilgan ip, turli xil matolar, sintetik tola, ipak, gilam, teri va charm mahsulotlariga bo'lgan talab Germaniya, Italiya, Gollandiya, Fransiya, Belgiya, Ispaniya, Buyuk Britaniya, Isroil, Qatar, Yaponiya, Xitoy Syangani, Tailand, Indoneziya, Malayziya, Hindiston va BAA kabi mamlakatlarda yuqori ekanligi ma'lum bo'ldi. Hududiy RCA indeksiga ko'ra, ushbu mahsulotlarni eksport qilishda Samarqand, Qashqadaryo, Andijon, Farg'ona, Buxoro viloyatlari, Toshkent shahri va Qoraqalpog'iston Respublikasida faoliyat olib boruvchi tadbirkorlar yuqori potensialga ega.

Shuningdek, O'zbekiston turli xil o'g'itlar va o'g'it mahsulotlarini ishlab chiqarishda ham nisbiy ustunlikka ega bo'lib, ushbu mahsulotlarga asosan AQSh, Braziliya, Germaniya, Polsha, Bangladesh, Hindiston va Vyetnam davlatlarida talab yuqori. Bu mahsulotlarni eksport qilishda esa Farg'ona viloyati va Toshkent shahri tadbirkorlari nisbiy ustunlikka ega.

Aytib o'tish lozimki, hududlarda transport va eksport infratuzilmasining ushbu potensial bozorlarga chiqish uchun moslashtirilishi, eksportchi korxonalariga yaqindan konsultativ va moliyaviy ko'mak berilishi eksport ko'lamining oshishi, samaradorlikning yaxshilanishi, innovatsion faoliyatning jadallashishi va aholi turmush darajasining oshishiga olib keladi.

Raqobatbardoshlik – bu tovarlarning tashqi savdo sheriklari tovarlari bilan taqqoslangandagi jozibadorlik darajasi. Tovarning raqobatbardoshlik darajasiga mamlakatdagi va hamkor davlatlardagi narx, shuningdek, valyutalarning nominal kursi ta'sir qiladi.

Tahlil O'zbekistonning asosiy savdo sheriklari bo'lgan 15 ta mamlakat – Xitoy, Rossiya, Qozog'iston, Turkiya, Koreya Respublikasi, Germaniya, Afg'oniston, Braziliya, Eron, Hindiston, Ukraina, Latviya, Litva, Qirg'iziston va Fransiya bo'yicha o'tkazildi.

Birinchi bosqichda sherik mamlakatlarning O'zbekiston tashqi savdo aylanmasidagi umumiy ulushi hisoblab chiqildi. U 65,5 foizni tashkil etadi.

Ikkinchi bosqichda ko'rib chiqilayotgan davrda ushbu mamlakatlardagi iste'mol narxlari indeksining o'sish sur'ati tahlil qilindi.

Uchinchi bosqichda ushbu 15 ta mamlakatdagi valyuta kurslari dinamikasi hisoblandi.

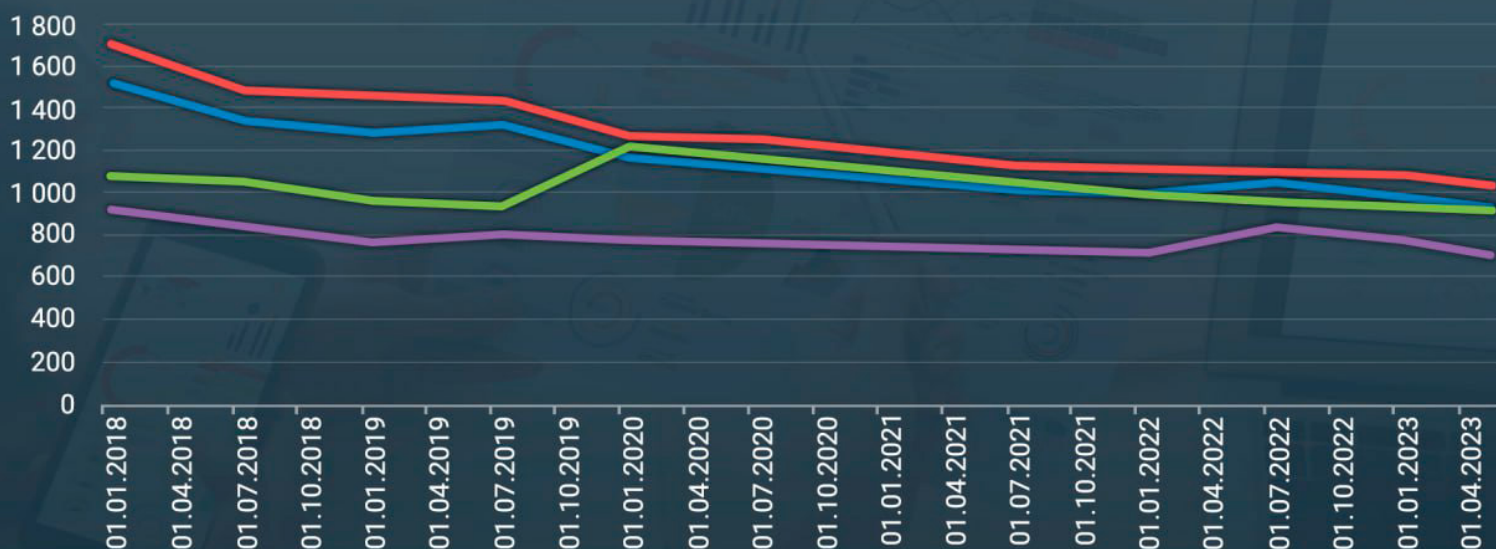
Ma'lumot uchun: Rossiya rubli 2023-yilning mart oyida yil boshidagiga nisbatan 0,2 foiz qadrsizlandi (45,64 dan 45,75 ga). Bu xorijiy mamlakatlar tomonidan Rossiyaga nisbatan qo'llanilayotgan sanksiyalar bilan bog'liq. Qozog'iston tengesi 0,9 foizga mustahkamlandi (416,92 dan 412,81 ga), Turkiya lirasi esa 2,1 foizga qadrsizlandi (14,1 dan 14,4 ga).

To'rtinchi bosqichda esa har bir mamlakat uchun nominal samarali valyuta kursi hisoblandi, shuningdek, inflyatsiya darajasi inobatga olingan holda real samarali valyuta kursi aniqlandi. Real samarali valyuta kursining o'sishi, mamlakat eksportining qimmatlashayotgani, importining esa arzonlashayotganidan dalolat. Real samarali valyuta kursining pasayishi esa aksincha.

Nominal samarali valyuta kursi tahlili natijalari O'zbekistonning tashqi raqobatbardoshligi faqat Turkiyaga nisbatan oshganligi (NEER=2,03), qolgan mamlakatlarga nisbatan esa pasayganligini ko'rsatmoqda. Shu bilan birga, real samarali valyuta kursi Turkiya, Koreya Respublikasi, Germaniya, Afg'oniston, Braziliya, Qirg'iziston, Fransiya, Italiya va Yaponiyaga nisbatan mustahkamlangan, ya'ni ushbu hamkor mamlakatlarga eskportimiz qimmatlashib, importimiz arzonlashgan. Boshqa asosiy hamkor mamlakatlar – Xitoy, Rossiya, Qozog'iston, Eron, Hindiston, Ukraina, Latviya, Litva, Belarus va Turkmanistonga nisbatan eksport qiymati pasaygan, import qiymati esa oshgan.

HHI indeksi

2018-2023 yillarda O'zbekiston bank tizimida raqobat darajasining o'zgarish

o'qish vaqti
73 soniya

Tadqiqot o'tkazishda ma'lum bir bozordagi raqobat darajasini aniqlashda keng qo'llaniladigan CR (Konsentratsiya nisbati) va HHI (Xerfindal-Xirshman indeksi) indekslaridan foydalanildi. Mazkur indekslar qiymatining nolga yaqin bo'lishi raqobat darajasining shuncha yuqoriligini bildiradi.

CR va HHI indekslarini hisoblashda 2018-2023 yillar oralig'ida respublika hududida faoliyat olib borgan barcha tijorat banklarining asosiy faoliyat ko'rsatkichlari, xususan, aktivlari, depozitlari va kreditlari miqdoridan foydalanildi.

Aktivlar. 2023-yilning 1-may holatiga ko'ri, aktivlar bo'yicha hisoblangan HHI indeksi 927 ni tashkil qildi va 2018-yilning 1-yanvar holatidagiga (1520) nisbatan 593 birlikka kamaydi. Bu esa o'z navbatida, respublikamizda bank tizimi o'rtacha konsentratsiyalashgan darajadan raqobatbardosh bozor tamoyillariga o'tganligi, banklar o'rtasidagi raqobatning sezilarli darajada oshganligidan dalolat beradi.

Kreditlar. Iqtisodiyotimizda tijorat banklari tomonidan ajratilgan kredit qo'yilmalari hajmi so'nggi 5 yil mobaynida qariyb 3,3 barobar yoki 127,2 trln. so'm (YalMga nisbatan 40,1 foiz) dan 413,4 trln. so'm (46,5 foiz) gacha oshgan. Shundan jismoniy shaxslarga ajratilgan kredit quyilmalari hajmi 7,5 barobar oshgan.

Shu bilan birga, milliy valyutada ajratilgan kreditlar bo'yicha o'rtacha tortilgan nominal foiz stavkasi 2018-yilning mos davridagi 20,0 foizdan 2023-yilda 22,5 foizgacha ko'tarilgan. Bunda, kredit bo'yicha real foiz stavkasi sezilarli darajada, ya'ni 0,3 foiz (20,0-19,7) dan 11,5 foiz (22,5-11) gacha ko'tarilgan.

Depozitlar. HHI indeksi mos davrda 893,7 dan 703 birlikkacha pasaygan. CR indeksi tahliliga ko'ra, 2018-yilning 1-may holatiga ko'ra, eng yirik banklar beshtaligi bank tizimidagi jami depozitlarning 51,8 foiziga egalik qilgan bo'lsa, 2023-yilning 1-mayiga kelib, ularning ulushi 40,5 foizgacha qisqardi. Xususi banklar tomonidan jalb qilingan depozitlar ulushi esa 32 foizdan 40 foizgacha ko'paydi.

Tadqiqotda 2016-2021 yillarda hududlar iqtisodiyotidagi tafovutlarning qisqarishi Beta (β) yaqinlashish modeli vositasida tahlil qilindi. Bu modelga ko'ra, agar hududlar bo'yicha yagona farq ular kapitalining boshlang'ich darajasida bo'lsa, kichik hajmdagi kapitalga ega bo'lgan kambag'al hududlar yirik kapitalga ega bo'lgan boy hududlarga qaraganda iqtisodiy jihatdan tezroq o'sadi.

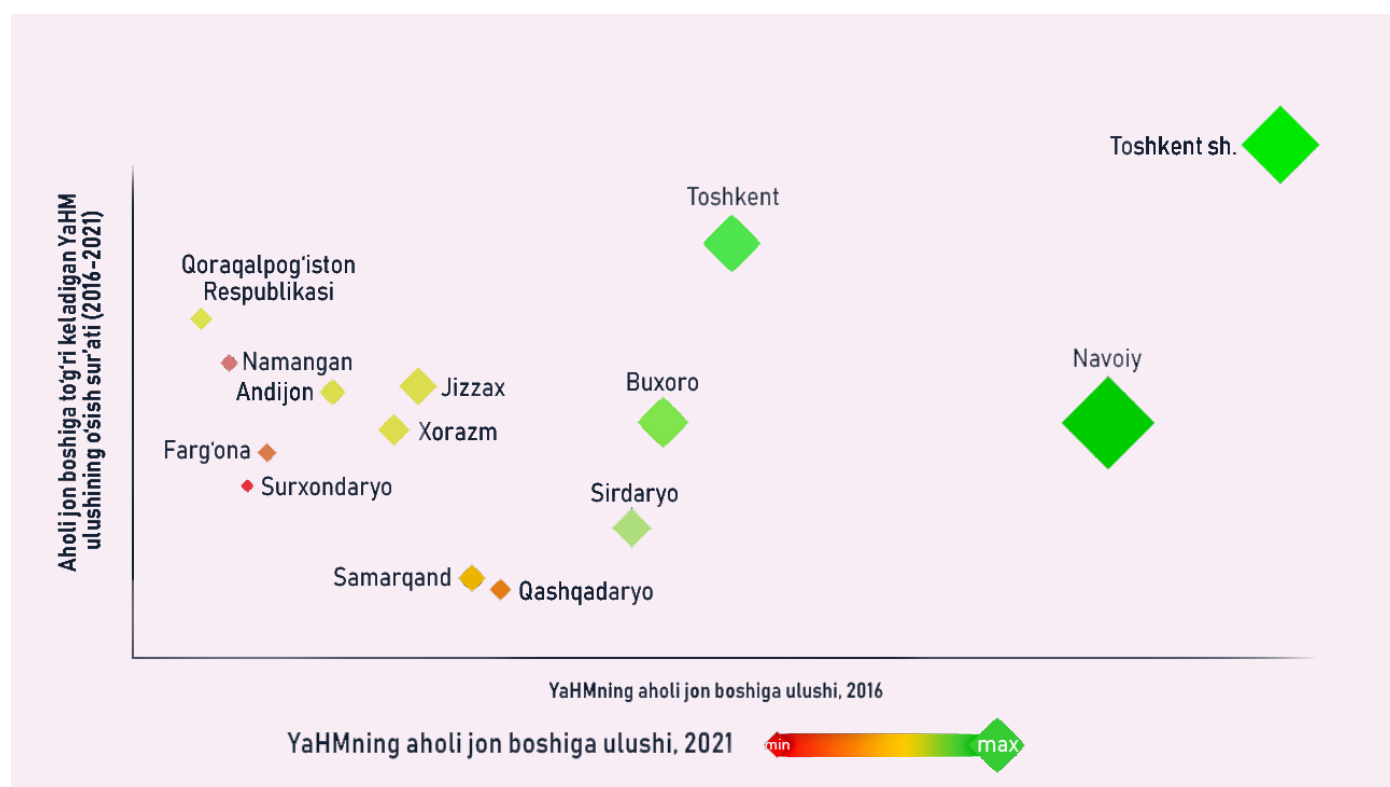
O'zbekiston iqtisodiyotidagi yetakchi mavqei tufayli Toshkent shahriga hududlar o'rtasidagi nomutanosiblikning asosiy manbai sifatida qarash mumkin. Shuningdek, uning iqtisodiy salohiyati Toshkent viloyatining iqtisodiy ko'rsatkichlariga ham ijobiy ta'sir qiladi. Yuqoridagilarni inobatga olib, tadqiqotda shartli Beta modelining respublikadagi 14 ta hududi uchun (1-model), Toshkent shahrisiz (2-model) va Toshkent shahri va Toshkent viloyati ishtirok etmagan (3-model) variantlari tahlil qilindi.

Natijalar: Shartli Beta yaqinlashish modelining uchta varianti ham mamlakatimiz hududlari o'rtasidagi tabaqalashuvning qisqarayotganidan dalolat beradi. Chegaradosh hududlarning muvofiq tarzda rivojlanishi ham iqtisodiy o'sishga ijobiy ta'sir qilayotgani ma'lum bo'ldi.

Shuningdek, optik tolali aloqa liniyalarini o'tkazish eng rivojlangan hududlar darajasiga yaqinlashishda yordam beradi. Tahlildan eng rivojlangan hududlarni chiqarib tashlash esa bu omilning ahamiyatini pasaytiradi.

Barcha hududlar bo'yicha hisoblangan Halflife ko'rsatkichi tafovutni 50% ga kamaytirish uchun 35 yil, Toshkent shahri va Toshkent viloyatini hisobga olmaganda esa 25 yil kerak bo'lishini ko'rsatdi.

Tadqiqot natijasida geografik joylashuvi hamda iqtisodiy rivojlanish ko'rsatkichlari yaqin bo'lgan hududlar uchun mintaqaviy siyosat yo'nalishlarini aniqlash lozim, degan xulosaga kelindi. Masalan, Beta yaqinlashish modeli Surxondaryo, Samarqand va Qashqadaryo viloyatlari nafaqat geografik jihatdan, balki iqtisodiy o'sish sur'ati jihatidan ham yaqin hududlar ekanini ko'rsatdi. Xuddi shunday, geografik jihatdan yaqin joylashgan Andijon, Namangan va Farg'ona viloyatlari aholi jon boshiga YaHM jihatidan, Xorazm, Buxoro va Navoiy viloyatlari iqtisodiy o'sish sur'ati bo'yicha o'xshash hududlar bo'lib, ular uchun rivojlanishning umumiy yo'nalishlarini belgilash maqsadga muvofiq.

Iqtisodiy faollikning nisbatan yuqori darajasi Toshkent shahri, Jizzax, Namangan, Andijon, Xorazm viloyatlarida (BEA indeksi 0,500 dan yuqori) qayd etildi.

Ushbu hududlar guruhi (Jizzax viloyatidan tashqari) IFBda dinamik iqtisodiy o'sish (2017 - 2022 yillardagi YaHM o'sishi respublika ko'rsatkichidan yuqori – 128,0%) asosan sanoat ishlab chiqarishi, chakana savdo, qurilish ishlari, tovarlar va xizmatlar eksporti hisobiga kuzatilmoqda.

YaHMning mo'tadil o'sishiga (2017 - 2022 yillarda 123,7%) qaramay, Jizzax viloyati IFBning yuqoriligi iqtisodiyot tarmoqlari (sanoat, xizmat ko'rsatish), tadbirkorlik (mavjud kichik biznes subyektlarining o'sishini) hamda zamonaviy texnologiyalarni joriy etishni rag'batlantirish (mashina va uskunalar importi) hisobiga ta'minlanmoqda;

Shu bilan birga, IFB Jizzax, Namangan, Andijon, Xorazm viloyatlari iqtisodiy rivojlanish darajasining oshishida ham o'z aksini topdi.

O'rtacha faollik darajasiga ega bo'lgan ikkinchi guruhdan Samarqand, Farg'ona, Surxondaryo, Navoiy viloyatlari joy olgan bo'lib, ushbu guruhda tadbirkorlik yaxshi rivojlangan, lekin ishlab chiqarish sur'ati nisbatan past (IFB indeksi = 0,400-0,500).

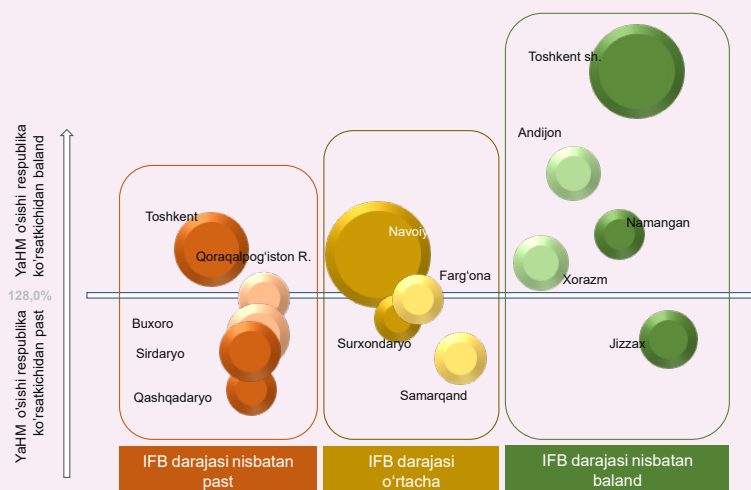
Qoraqalpog'iston Respublikasi, Buxoro, Qashqadaryo, Surxondaryo va Toshkent viloyatlarining nisbatan past iqtisodiy faolligi (IFB indeksi 0,400 dan past) tabiiy resurslar va xomashyo resurslaridan samarali foydalanishni inobatga olgan holda eksportga yo'naltirilgan tayyor mahsulotlarni ishlab chiqarish quvvatlarini joylashtirishni qayta ko'rib chiqishni talab etadi.

Ushbu muammo iqtisodiyoti agrar yo'nalishga ega hududlar (Buxoro, Qashqadaryo, Surxondaryo viloyatlari, YaHMda qishloq xo'jaligining ulushi 40% dan ortiq, sanoatning ulushi esa 17-18%), hamda iqtisodiy rivojlanish darajasi past bo'lgan hududlar (Qoraqalpog'iston Respublikasi, Qashqadaryo, Farg'ona, Surxondaryo viloyatlari, YaHMning aholi jon boshiga ko'rsatkichi mamlakat miqyosidagi ko'rsatkichdan 1,6-2,0 marotaba past) uchun ham dolzarb.

Umuman olganda, hududlarning 2017-2022 yillardagi IFB darajasi nisbatan past rivojlangan hududlar (Jizzax, Namangan, Xorazm viloyatlari) ning iqtisodiy salohiyatini oshirishga xizmat qildi. Ayni paytda tadbirkorlik va biznesni kengaytirish hududlarning ishlab chiqarish va eksport salohiyatini oshirishning yetakchi bo'g'iniga aylanmoqda.

2017-2022 YILLARDA O'ZBEKISTON HUDUDLARINING IQTISODIY FAOLLIK BAROMETRI (IFB)

Hududlarning IFB va YaHM o'sishini qiyosiy baholash

IFB komponentlari bo'yicha hududlar faolligi

O'rni

I guruh hududlari iqtisodiy faollik darajasi nisbatan yuqori				
Jizzax	1	4	8	1
Toshkent sh	2	1	6	7
Namangan	3	2	9	3
Andijon	4	5	13	2
Xorazm	5	3	10	5
II guruh hududlari iqtisodiy faollik darajasi o'rtacha				
Samarqand	6	6	3	6
Farg'ona	7	10	4	4
Surxondaryo	8	3	5	11
Navoiy	9	9	1	9
III guruh hududlari iqtisodiy faollik darajasi nisbatan past				
Qoraqalpog'iston Respublikasi	10	4	7	14
Buxoro	11	8	11	10
Qashqadaryo	12	11	2	12
Sirdaryo	13	7	14	8
Toshkent	14	5	12	13

past faollik yuqori faollik

Ishlab chiqarish faolligi (5 ta ko'rsatkich)

Tadbirkorlik faolligi (5 ta ko'rsatkich)

Tashqi savdo faolligi (2 ta ko'rsatkich)

Malumot uchun: Doira hajmi YaHM darajasini bildiradi. Aholi jon boshiga YaHM qanchalik yuqori bo'lsa, doira shunchalik katta bo'ladi va aksincha.

Manba: O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Statistika agentligi ma'lumotlari asosida PMTI ekspertlarining hisob-kitoblari

Xitoydagi maxsus iqtisodiy zonalar (MIZ) xorijiy investitsiyalar va texnologiyalarni imtiyozlar orqali jalb qilib, "iqtisodiy o'sish" o'choqlarini barpo qilish uchun mo'ljallangan.

Xitoy maxsus iqtisodiy zonalarida YaIM ning 22 foizi yaratiladi. Mamlakatga kirib kelayotgan to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalarning 45 foizi va eksportning 60 foizi aynan maxsus iqtisodiy zonalarning ulushiga to'g'ri keladi.

Xitoyda maxsus iqtisodiy zonalar dastlab Tinch okeanining sohilbo'yi hududlarida, so'ngra Yanszi va Xuanxe kabi daryolarning havzalari yaqinida rivojlantirila boshlandi va dunyo iqtisodiyoti tarixiga "T – shaklidagi strategiya" nomi bilan kirdi. Ushbu strategiyaning amalga oshirilishi natijasida 2035-yilga borib, YaIM ning aholi jon boshiga ulushini 30 ming AQSh dollariga yetkazish mo'ljallangan. Xitoyda maxsus iqtisodiy zonalarning jadal rivojlanishi siri nimada?

1984-yildan dastlab dengiz sohillari yaqinida joylashgan 15 ta shahar hamda 4 ta yirik shaharda, 2020-yildan boshlab esa mamlakatning barcha yirik va o'rtacha kattalikdagi shaharlarida 15 ta erkin savdo zonasi, 32 ta makroiqtisodiy va texnologik rivojlanish zonasi, 53 ta yuqori texnologiyali sanoatni rivojlantirish zonasi tashkil etildi. Natijada bu maxsus iqtisodiy zonalar iqtisodiy rivojlanish sur'atini tezlashtiruvchi "akselerator" rolini o'ynay boshladi.

Tadqiqot natijalariga ko'ra, Xitoyda maxsus iqtisodiy zonalarning jadal rivojlanishiga quyidagi omillar turtki bo'lgani aniqlandi:

1. Maxsus iqtisodiy zonalar direksiyasiga Markaziy hukumatning roziligisiz infratuzilmani rivojlantirish bo'yicha mustaqil qarorlarni qabul qilishga ruxsat berildi.
2. Maxsus iqtisodiy zonalardagi korxonalar o'zlarining investitsiya, innovatsiya, ishlab chiqarish va marketing qarorlarining katta qismini mustaqil qabul qiladi.
3. Maxsus iqtisodiy zonalarga xorijiy investitsiyalar uchun maxsus soliq imtiyozlari berilgan va ularning mahsulotlari asosan eksportga yo'naltirilgan.
4. Maxsus iqtisodiy zonalarda iqtisodiy faoliyat asosan bozor tamoyillari asosida boshqariladi va ularga xalqaro savdoda katta mustaqillik berilgan.
5. 2019-2020 yillarda Xitoyda 24 ta yangi transchegaraviy elektron tijorat zonalar (New Cross-Border E-Commerce Zones) ochildi.
6. Xitoydagi maxsus iqtisodiy zonalar asosan yuqori texnologiyali sanoat mahsulotlarini ishlab chiqarishga yo'naltirilgan.

Ushbu omillarni inobatga olgan holda, O'zbekistonda maxsus iqtisodiy zonalarni rivojlantirishda mahalliy hokimiyat organlariga savdo, investitsiyalar, innovatsiyalar va infratuzilma masalalari bo'yicha mustaqil qarorlarni qabul qilish vakolatini, shuningdek, soliq va bojxona imtiyozlarini berish hamda hududlararo tizimli joylashtirish kabi jihatlariga e'tibor qaratishni tavsiya etish mumkin. ■

Tahlil natijalari mazkur davrda mamlakat sanoati jadal rivojlanganini ko'rsatdi. 2017-2022 yillarda sanoat mahsulotlarini ishlab chiqarish hajmi 134,2 foizga o'sgan.

Andijon, Namangan, Xorazm, Jizzax, Toshkent, Samarqand, Sirdaryo viloyatlari va Toshkent shahrida ishlab chiqarish quvvatlarini oshirish, investitsiya va tadbirkorlar faoliyatini rag'batlantirish hisobiga sanoat tarmog'ida hududlar kesimida yuqori o'sishga (1,4-1,9 baravar) erishildi.

Mahalliy resurslar va hududlar salohiyatidan samarali foydalanish maqsadida ishlab chiqarishni tashkil etish va boshqarishning zamonaviy shakllari (erkin iqtisodiy va kichik sanoat zonalari, texnoparklar, klasterlar) keng joriy etildi. Natijada 2022-yilga kelib, mamlakatimiz sanoat ishlab chiqarishida 2017-2022 yillarda tashkil etilgan 20 ta erkin iqtisodiy zonaning ulushi 4,9% ga, 506 ta klasterning ulushi 5,2% ga, 317 ta kichik sanoat zonasining ulushi 1,2% ga yetdi.

Hududlar sanoatini transformatsiya va diversifikatsiya qilish borasida erishilgan natijalar:

1. Mamlakatning 10 ta viloyati (Andijon, Buxoro, Jizzax, Navoiy, Namangan, Samarqand, Surxondaryo, Sirdaryo, Toshkent, Xorazm viloyatlari) da YaHM tarkibida sanoat tarmog'ining ulushi ortdi.

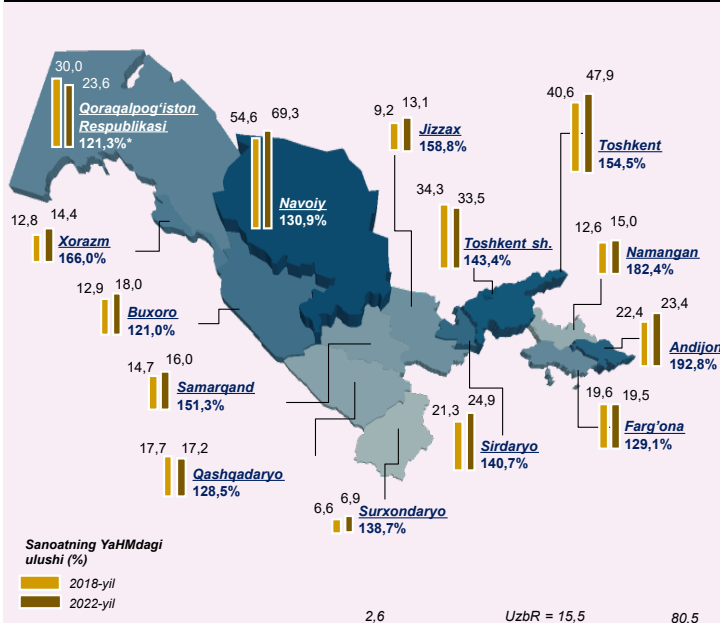
2. Aksariyat hududlar (Andijon, Jizzax, Xorazm, Farg'ona, Qashqadaryo, Namangan, Sirdaryo viloyatlari) dagi qayta ishlash sanoatida o'rtayuqori texnologiyali ishlab chiqarishning hissassi oshdi.

3. Qoraqalpog'iston Respublikasi, Andijon, Namangan va Samarqand viloyatlarida ishlab chiqarish sanoati tarkibi yanada diversifikatsiyalashdi.

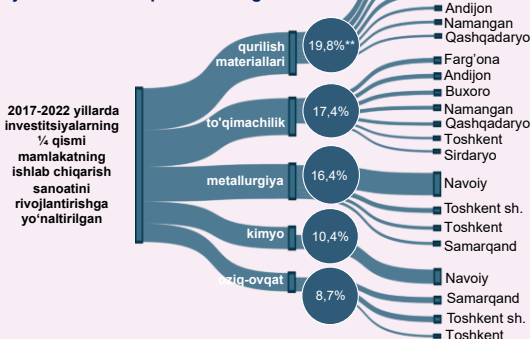
4. Sanoatning rivojlanish darajasi past bo'lgan Buxoro, Jizzax, Namangan, Xorazm viloyatlarida aholi jon boshiga sanoat mahsulotlarini ishlab chiqarish hajmi respublika miqyosidagi parametrga yaqinlashib, hududlararo nomutanosibliklar qisqardi.

Umuman olganda, 2017-2022 yillarda mamlakatimizda amalga oshirilgan samarali islohotlar natijasida hududlarning sanoat salohiyati va raqobatbardoshligi oshdi. Xulosa sifatida aytish mumkinki, kelgusida hududlar sanoatini rivojlantirish istiqboli sifat o'zgarishini ta'minlashdan iborat bo'lishi lozim.

2017-2022 YILLARDA O'ZBEKISTON HUDUDLARI IQTISODIYOTINI SANOATLASHTIRISH TENDENSIYALARI

Sanoatning investitsion jozibador tarmoqlari beshtaligi

Maxsus iqtisodiy zonalarining sanoatni rivojlantirishga qo'shgan hisssasi (%)

* 2017-2022 yillarda sanoat mahsulotlari ishlab chiqarishning o'sishi (O'zbekiston Respublikasi bo'yicha 134,2% ni tashkil etdi).

Sanoat ishlab chiqarish darajasi hududning aholi jon boshiga to'g'ri keladigan sanoat mahsulotlari ishlab chiqarish ko'rsatkichi asosida aniqlandi (mln. so'm)

** Ishlab chiqarish sanoatini rivojlantirishga yo'naltirilgan investitsiyalarning umumiy hajmida tarmoqning ulushi (2017-2022 yillarda o'rtacha hisobda).

Manba: PMTning Prezidenti O'zbekiston Respublikasi huzuridagi Statistika agentligi ma'lumotlari asosidagi hisob-kitoblari

O'rganishlar 2022-yilda xizmatlar sohasining jadal sur'atlarda rivojlanganligini ko'rsatdi. Sohadagi o'sish 2021-yildagiga nisbatan 15,9% ni tashkil etdi. Bu ko'rsatkich asosan aloqa va axborotlashtirish, ta'lim, yashash va ovqatlanish, ko'chmas mulk, ijara, transport hamda moliyaviy xizmatlar kabi yo'nalishlardagi sezilarli o'sish (112%-129,5%) hisobiga ta'minlandi.

Toshkent shahri bilan bir qatorda, Namangan, Buxoro, Jizzax viloyatlari va Qoraqalpog'iston Respublikasida ham xizmatlar sohasida yuqori o'sishga erishildi. Butun mamlakatdagi kabi bu hududlarda ham asosan moliyaviy xizmatlar hamda aloqa va axborotlashtirish xizmatlariga talab yuqori bo'ldi.

Andijon va Sirdaryo viloyatlarida xizmat ko'rsatish sohasidagi o'rtacha o'sish sur'ati (112,5%-113,0%) biroz pasaydi. Bunga mazkur hududlarda savdo va transport xizmatlarining (jami xizmatlar hajmidagi ulushi mos ravishda 50,6% va 38,2%) o'sishidagi sekinlashish sabab bo'ldi.

Mamlakat hududlarida xizmatlar sohasida qanday tarkibiy o'zgarishlar ro'y berdi?

Birinchiidan, 10 ta hududda YaHM tarkibida xizmatlar sohasining ulushi ortishi ta'minlandi (YaHM tarkibidagi ulushi 2021-yildagi 39,6% dan 2022-yilda 41,5% ga ortdi).

Ma'lumot uchun: Rossiya Federatsiyasida YaHM tarkibida xizmatlarning ulushi 68%, Qozog'istonda 64%, Belarusda 59%, Janubiy Koreyada 60% va rivojlangan davlatlarda 74% dan yuqori.

Hududlararo tafovutlarni (Toshkent shahrini hisobga olmaganda) 2,0 barobardan 1,9 barobargacha qisqartirishga erishildi.

Aksariyat hududlarning (8 ta hudud) respublika bo'yicha xizmatlar hajmidagi ulushi (Toshkent shahrini hisobga olmaganda) ortdi.

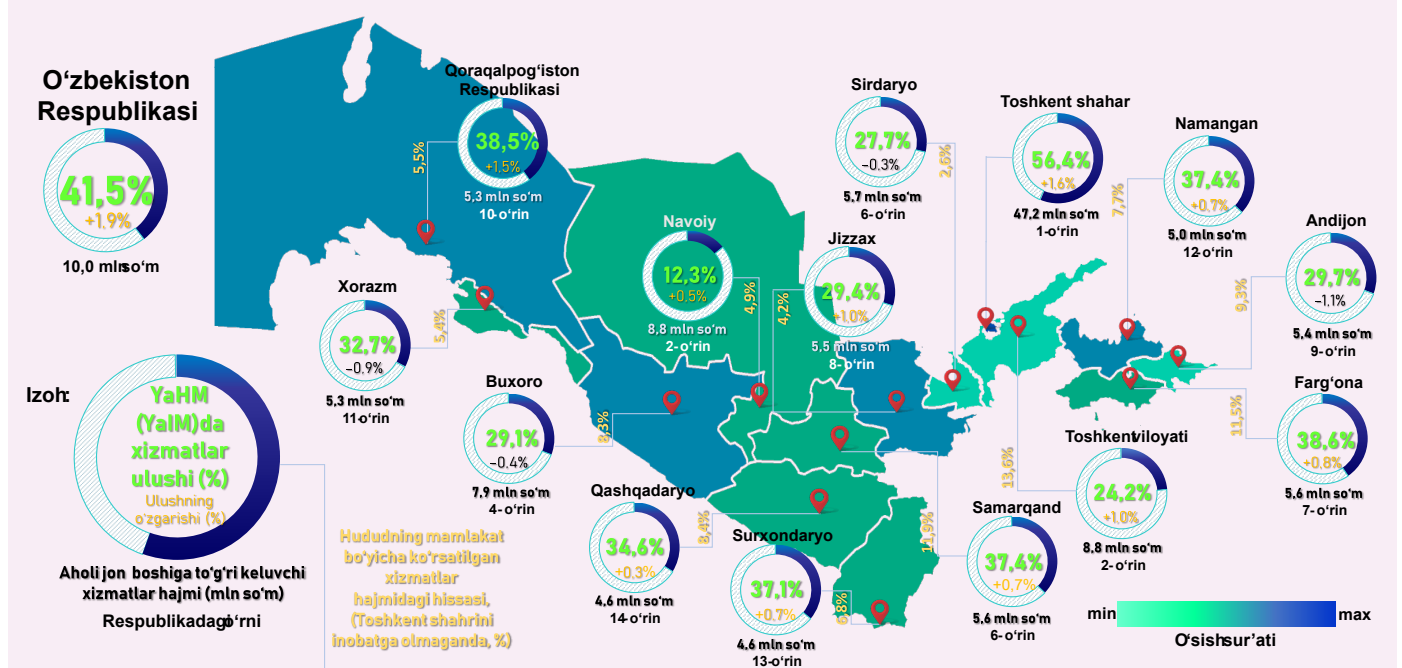
Hududlarda xizmatlar sohasining rivojlanish darajasi qanday?

Mamlakatning ko'pgina hududlarida (7 ta hudud) aholi jon boshiga to'g'ri keladigan xizmatlar hajmi 5-6 mln. so'm oralig'ida bo'lib, Navoiy, Toshkent va Buxoro viloyatlarida bu oraliq 7,9-10,0 mln. so'mni tashkil etdi.

Toshkent shahri 47,2 mln. so'mlik ko'rsatkich bilan bu yo'nalishda ham yetakchi mavqega ega.

Umuman olganda, xizmatlar sohasini rivojlantirish bo'yicha olib borilayotgan islohotlar bir tomondan, bandlikni, shu jumladan, o'z-o'zini band qilish va aholi daromadlarini oshirishning asosiy omili hisoblansa, boshqa tomondan, hududlar iqtisodiy rivojlanishining potensial drayveri bo'lib xizmat qiladi.

2022-YILDA O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI HUDUDLARIDA XIZMATLAR SOHASINING RIVOJLANISHI

So'nggi besh yil davomida mamlakatning hududlar bo'yicha olib borayotgan siyosati doirasida keng ko'lamlı islohotlar amalga oshirildi. Hududlarning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishi bilan bog'liq masalalarni hal etishda e'tiborni viloyat darajasidan shahar, tuman va mahallalarga, xususan, ularning mavjud salohiyati, istiqboli va o'sish nuqtalarini baholashga qaratish bu davrdagi siyosatning o'ziga xos xususiyati bo'ldi.

2018-2022 yillarda mamlakatimizning 8 ta viloyatida jadal iqtisodiy o'sish ta'minlangani (YaHMning o'sishi 131,9-154,4%) islohotlarning yaxshi natija berayotgani dalilidir.

Birinchidan, Andijon, Toshkent, Navoiy viloyatlarida pandemiyadan keyingi davrda (2021-2022) qisqa muddatda iqtisodiy rivojlanishda barqarorlik ta'minlandi.

Ikkinchidan, tayyor to'qimachilik mahsulotlari va kiyim-kechak, rezina va plastmassa, qurilish materiallari ishlab chiqarish quvvatlarining kengayishi, hamda o'rta yuqori texnologiyali faoliyat (elektron va optik qurilmalar, elektr jihozlari ishlab chiqarish, ta'lim, axborot-kommunikatsiya xizmatlarini rivojlantirish va boshqalar.) tufayli Namangan, Farg'ona, Jizzax viloyatlarining iqtisodiy o'sishida (YaHMning o'sishi 1,3 barobarni tashkil etdi. Bu respublika ko'rsatkichidan yuqori) sezilarli natijalarga erishildi.

Hududlarda YaHMning o'sishiga qaysi tarmoqlar sezilarli hissa qo'shdi?

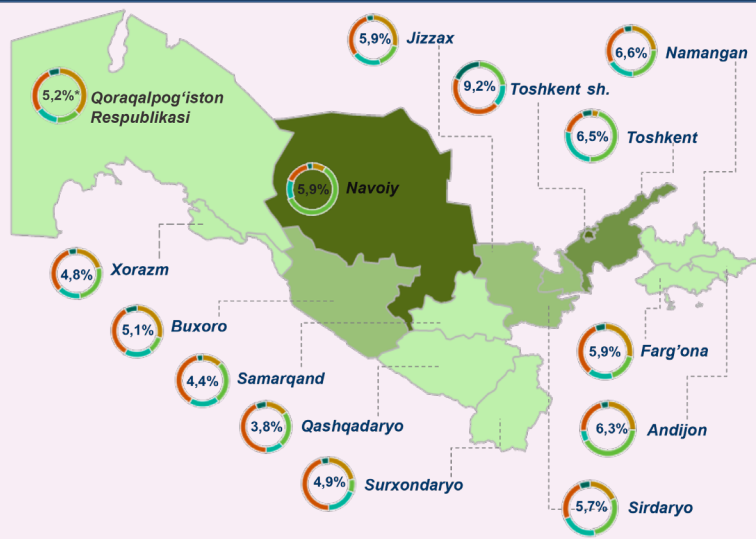
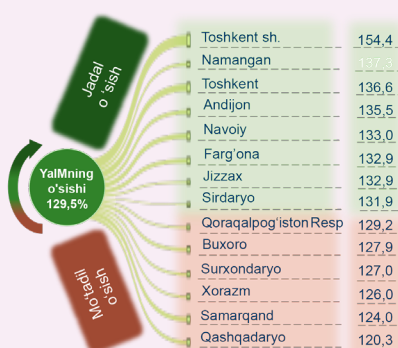
- Andijon, Navoiy, Namangan, Sirdaryo, Toshkent viloyatlarida YaHM o'sishini ta'minlashda sanoat sektori (YaHMning o'rtacha yillik o'sishini tahlil qilish asosida) sezilarli ahamiyatga ega bo'ldi;

- Buxoro, Jizzax viloyatlari, Qoraqalpog'iston Respublikasida YaHMning o'sishida qishloq xo'jaligi o'z ustunligini saqlab kelmoqda;

- Xorazm, Samarqand, Qashqadaryo, Surxondaryo, Farg'ona viloyatlarida YaHM o'sishini ta'minlashda xizmat ko'rsatish sohasi yetakchi tarmoq sifatida qayd etildi.

Umuman olganda, Yangi O'zbekistonning 2022-2026 yillarga mo'ljallangan Taraqqiyot strategiyasi da milliy iqtisodiyotni jadal rivojlantirish va yuqori o'sish sur'atlarini ta'minlashning maqsadlaridan biri sifatida hududiy iqtisodiyot hajmini 1,4-1,6 baravar oshirish belgilangan. Bu, o'z navbatida, hududlarning mutanosib rivojlanishini ta'minlash, shahar va tumanlarning rivojlanishini rag'batlantirish, urbanizatsiya siyosatini takomillashtirish, hamda mahalla institutini yanada kuchaytirish bo'yicha chora-tadbirlarini amalga oshirishni nazarda tutadi.

2018-2022 YILLARDA O'ZBEKISTON HUDUDLARI BO'YICHA YALPI HUDUDIY MAHSULOTNING O'SISHI

2022-yilda aholi jon boshiga YaHM ishlab chiqarish hajmi (mln. so'm)

Manba: O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Statistika agentligi ma'lumotlari

** 2018-2022 yillarda Yalpi hududiy mahsulotning o'rtacha yillik o'sishi (%)

Eng faol hududlar: Ovoz berish jarayonida Qashqadaryo (47 foiz), Farg'ona (45,8 foiz) va Navoiy (39,7 foiz) viloyatlarida istiqomat qiluvchi fuqarolar juda faol ishtirok etgani aniqlandi. Tuman darajasida esa g'olib loyihalar orasida Yakkabog', O'zbekiston, Uchko'prik, Chiroqchi, Koson tumanlaridagi loyihalarini amalga oshirish uchun eng ko'p ovoz to'plangani ma'lum bo'ldi.

Ma'lumot uchun: Ovoz berish natijalariga ko'ra, maktablarni ta'mirlash va jihozlash fuqarolar uchun eng muhim masala ekani ma'lum bo'ldi. Bu yo'nalishdagi loyihalar uchun jami 4,7 millionta ovoz (jami ovozlarning 39,2 foizi) to'plangan. Mazkur loyihalarga tashabbusli byudjed uchun ajratilgan mablag'ning 42 foizi (1,18 trillion so'm) yo'naltirilgan. Ustuvorlik darajasi bo'yicha keyingi o'rinlarda ichki yo'llarni ta'mirlash (3,7 millionta), sog'liqni saqlash muassasalarini ta'mirlash va jihozlash (1,4 millionta) hamda maktabgacha ta'lim muassasalarini(MTM) holatini yaxshilash (465 mingta) bo'yicha takliflar joy olgan.

Eng dolzarb sohalar: Umumta'lim maktablarini ta'mirlash va jihozlash, ichki yo'llarni ta'mirlash, sog'liqni saqlash muassasalarini holatini yaxshilash tadbirlari tashabbusli budjetlashtirish loyihalaridagi eng asosiy yo'nalishlar bo'lib, g'olib loyihalarga berilgan umumiy ovozlarning 81,3 foiziyannan shu sohalariga tegishli:

- umumta'lim maktablari holatini yaxshilash uchun to'plangan ovozlarning soni bo'yicha Namangan (hududiy ovozlarning 63,1 foizi), Buxoro (54,9 foiz) viloyatlari va Toshkent shahri (61,6 foiz) yetakchilik qilgan. Bu yo'nalishdagi masalalar boshqa hududlarda ham o'z dolzarbligini yo'qotmagan holda yuqori ulushga ega bo'lgan.

- g'olib loyihalar to'plagan umumiy ovozlarning 30,6 foizi fuqarolar tomonidan ichki yo'llarni ta'mirlash uchun berilgan. Bu yo'nalishda Qashqadaryo (hududiy ovozlarning 65,8 foizi), Farg'ona (44,3 foiz) va Toshkent (36,2 foiz) viloyatlari eng ilg'or hududlar sifatida qayd etilgan.

- sog'liqni saqlash muassasalarini holatini yaxshilashga qaratilgan loyihalar uchun berilgan ovozlarning umumiy ovozlarning 11,6 foizini tashkil etib, Toshkent shahri (22,9 foiz), Navoiy (20,5 foiz) va Buxoro (19,8 foiz) viloyatlari bu sohada yetakchilik qilgan.

Sohalar kesimida eng faol tumanlar:

- umumta'lim maktablarini ta'mirlash va moddiy-texnika bazasini yaxshilash bo'yicha Namangan shahri, Yangiqo'rg'on, Qo'shko'pir, Asaka va Pop tumanlari (ovozlar soni 86,4 mingtadan 124,9 mingtagacha);
- ichki yo'llarni ta'mirlash bo'yicha Yakkabog', Koson, Chiroqchi, Oltinsoy va O'zbekiston tumanlari (124 mingtadan 213 mingtagacha)
- sog'liqni saqlash muassasalarini ta'mirlash va moddiy-texnik bazasini yaxshilash bo'yicha Samarqand, Buxoro, Namangan, Navoiy va Urganch shaharlari (29,4 mingtadan 94,3 mingtagacha)

Eng faol mahallalar:

- eng faol mahallalar Qashqadaryo, Farg'ona va Namangan viloyatlarida ekanligi ma'lum bo'ldi;
- Yakkabog' tumanidan "Darxon" (87,1 mingta ovoz), "Yangi hayot" MFY (80,4 mingta) hamda Uchko'prik tumanidagi "Katta Qashqar" MFY (46 ming) mahallalari eng ko'p ovoz to'plagan;
- Shahrizabz tumanidagi "Xitoy" mahallasi 6 ta, Norin tumani "Bo'ston" mahallasi 5 ta, Yakkabog' tumani "Darxon" va "Yangi hayot" mahallalari 4 tadan loyihada g'olib bo'lgan.

Xulosa o'rnida aytish mumkinki, tashabbusli budjet loyihalari uchun to'plangan ovozlarning ushbu hududda mavjud muammolarning nechog'lik dolzarb ekanini ko'rsatish bilan birga, aholining mavjud muammolarga befarq emasligini ham tasdiqlaydi. Umuman olganda, so'nggi yillarda tashabbusli budjetlashtirish aholini budjet mablag'larini taqsimlash jarayoniga jalb etish orqali muhim ijtimoiy muammolarni hal qilish imkonini beruvchi moliyaviy dastakka aylanib bormoqda.

Mamlakatimizda amalga oshirilayotgan keng qamrovli islohotlar uchun asos yaratgan 2017-2021 yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasi keyingi 6 yilda hududlarni uzluksiz rivojlantirishning muhim mexanizmi bo'ldi.

Ushbu davrni mamlakat va uning hududlari taraqqiyotida sifat jihatidan yangi bosqich deyish mumkin: makroiqtisodiy barqarorlik mustahkamlandi, iqtisodiy o'sishning yuqori sur'atli ta'minlanmoqda, modernizatsiya va diversifikatsiya qilish hisobiga tarmoqlarning samaradorligi va raqobatbardoshligi oshdi.

Mazkur strategik hujjatni amalga oshirish doirasida Toshkent shahrida ham ijtimoiy-iqtisodiy islohotlar jarayonida sezilarli ijobiy natijalarga erishildi.

Belgilangan amaliy chora-tadbirlarning izchil amalga oshirilishi tufayli 2017-2022 yillarda Toshkent shahrida iqtisodiyotining yuqori o'sish sur'atlari ta'minlandi. Jumladan: yalpi hududiy mahsulot (YaHM) 1,7 marotaba (147,4 trln. so'm); sanoat mahsulotlarini ishlab chiqarish 1,6 marotaba; chakana savdo 1,65 marotaba; xizmat ko'rsatish 2,3 marotaba;

qurilish ishlari 2,8 marotaba; investitsiyalarni o'zlashtirish 2,4 marotaba; eksport hajmi 1,8 marotaba oshdi.

Tadqiqot davomida quyidagi tarmoqlar sanoat va xizmatlar sohasida iqtisodiy o'sishning asosiy «drayver»lari ekanligi aniqlandi: sanoat: oziq-ovqat, elektrotexnika, kimyo, qurilish materiallari, metallurgiya, farmatsevtika, to'qimachilik; xizmatlar: savdo, moliya, transport, aloqa va axborotlashtirish, turizm, qurilish va ko'chmas mulk bilan bog'liq xizmatlar.

Inson kapitali, ishlab chiqarish tarmoqlari va xizmatlar, energiya tejavchi texnologiyalarni joriy etish, qayta tiklanuvchi energiya manbalaridan samarali foydalanish hisobiga islohotlar izchilligi va barqaror yuqori o'sish sur'atlarini ta'minlashga qaratilgan "2022-2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi" Toshkent shahri iqtisodiyotini yanada rivojlantirish uchun asos bo'lib xizmat qilmoqda.

2017-2022 yillarda Toshkent shahrining ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishiga oid asosiy ko'rsatkichlar (o'sish sur'atlari taqqoslangan narxlarda)

Yalpi hududiy mahsulot (YaHM)

2017-yil 49,3 mlrd. so'm

1,7 marta

147,4 mlrd. so'm

2022-yil

Sanoat mahsulotlari ishlab chiqarish

2017-yil

34,1 mlrd. so'm

1,6 marta

107,3 mlrd. so'm

2022-yil

Eksport hajmi

2017-yil

2,7 mlrd. AQSh doll.

1,8 marta

4,6 mlrd. AQSh doll.

2022-yil

Investitsiyalarni o'zlashtirish

2017-yil

13,4 mlrd. so'm

2,4 marta

56,7 mlrd. so'm

2022-yil

Qurilish ishlarini

2017-yil

6,2 mlrd. so'm

2,8 marta

31,9 mlrd. so'm

2022-yil

Xizmat ko'rsatish

2017-yil

38,4 mlrd. so'm

2,3 marta

137,4 mlrd. so'm

2022-yil

Chakana savdo

2017-yil

23,6 mlrd. so'm

1,64 marta

82,0 mlrd. so'm

2022-yil

Natijalar, narxlar noyabr oyida oktyabr oyidagiga qaraganda 2% ga oshganligini ko'rsatdi. Dekabr oyida esa narxlar 3,2% ga oshgan.

E-notarius ma'lumolariga ko'ra 4-chorak davomida Toshkent shahrida 33 194 ta uy-joy oldi-sotdi shartnomasi imzolangan. Narxlar chorak davomida Shayxontohur tumanida o'rtacha 7,1%, Chilonzor tumanida 4%, Yunusobod tumanida 3,8%, Uchtepa, Yakkasaroy, Yashnabod va Olmazor tumanlarida 2%, Sergeli va Mirobodda 1% va Mirzo Ulug'bek tumanida 0,5% ga oshgan.

Mirobod (1326 \$), Yakkasaroy (1195 \$), Mirzo Ulug'bek (1174 \$) va Yunusobod (1128 \$) tumanlarida uy-joyning bir kvadrat metri uchun narxlar Toshkent shahri bo'yicha o'rtacha narxdan (1088 \$) yuqori ekanligi ma'lum bo'ldi.

Tadqiqot davomida narxga tasir qiluvchi asosiy omillar ham o'rganildi. Bunda Supervised machine learning toifasiga kiruvchi decision tree uslubi va shu oilaga kiruvchi bagging hamda random forest usullaridan foydalanildi.

Natijalarga ko'ra, arzon segmentda ham, qimmat segmentda ham xonadon maydoni kattaligi narxni belgilovchi asosiy omil bo'lib qolmoqda. Buni shahar sharoitida yer uchastkasi narxining yuqoriligi bilan izohlasa bo'ladi, ya'ni xonadon tannarxida yer xarid qilishga ketgan xarajat eng katta o'rin tutadi.

Arzon segmentda xonadon joylashgan qavat narxning oshishiga ta'sir qiluvchi boshqa asosiy omil ekani oydinlashdi. Chunki bu segmentdagi uylar asosan eski va liftlar bilan jihozlanmagan. Boshqa tarafdin yuqori qavatlariga suv va issiqlik ta'minoti yetib borishi bilan bog'liq muammolar ham xonadon narxiga ta'sir etmoqda. Keyingi o'rinlarda narxga xonadonning yangi qurilganligi va ta'mirlanganlik holati ta'sir etmoqda.

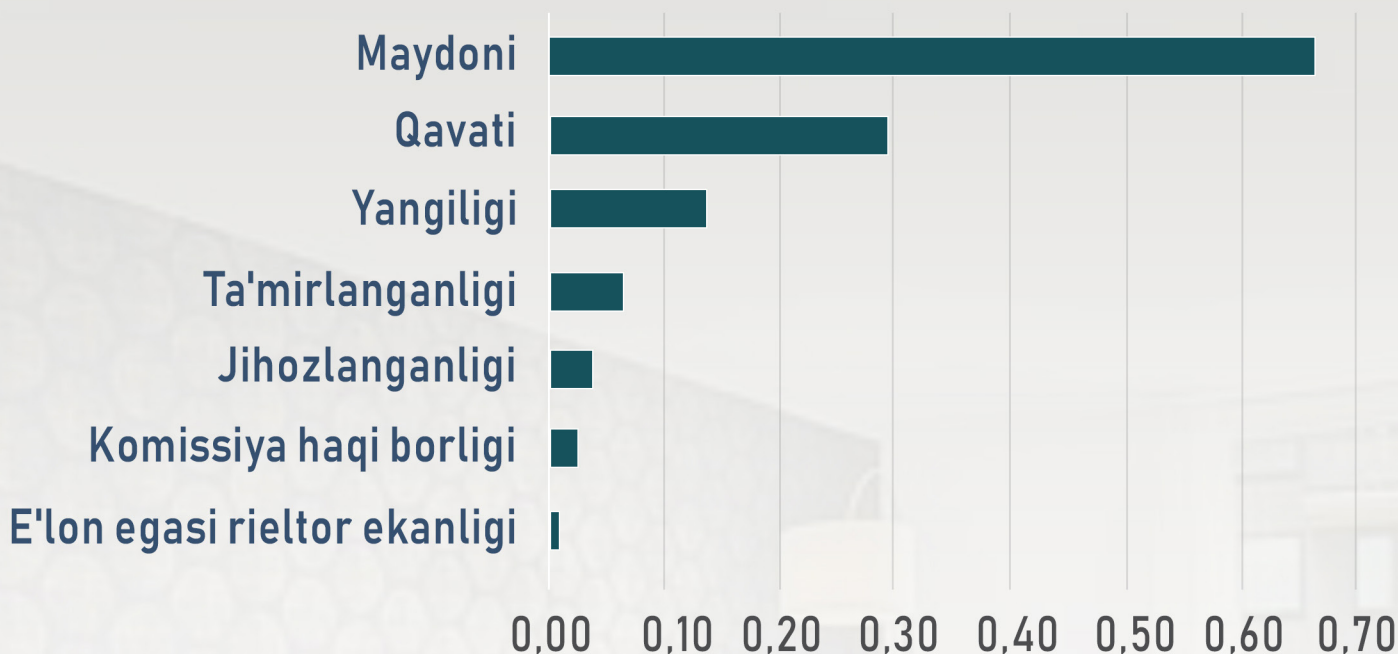
Qimmat segmentda esa xonadonning maxsus agentlik yoki xonadon egasining o'zi tomonidan sotilayotgani muhim ahamiyatga ega bo'lgandi. Buni maxsus agentliklar ko'proq qimmat xonadolar oldi-sotdisida ishtirok etishi va ustama haqqining mavjudligi bilan izohlash mumkin. Undan keyingi o'rinda mebel bilan jihozlanganligi, komissiya olinishi, yangi qurilganligi kabi omillar turishi aniqlandi. Xonadon joylashgan qavat eng oxirgi o'rinlarda turishini bu segmentning liftlar bilan ta'minlanganligi va kommunal ta'minotida muammolar kamligi bilan izohlash mumkin.

Xulosa sifatida aytganda, yangi qurilayotgan xonadonlar xaridorlarga ko'pincha «quti» ko'rinishida yoki ta'mirtalab holatda topshirilayotganligi inobatga olinsa, xonadon tannarxida yer va ruxsat olish bilan bog'liq xarajatlar salmog'i kattaligi ma'lum bo'ladi. Chunki, uy fasadi, kirish yo'lagi, lift qulayliklaridan hamma birdek foydalanadi va to'lovdagi farq ko'p hollarda xonadon maydoni hisobiga yuzaga kelmoqda. Tegishli ravishda, yer va ruxsat olish bilan bog'liq boshqa to'lovlarni kamaytirish xonadonlar narxining pasayishiga olib kelishi mumkin. Masalan, bunday xarajat va xonadonlar narxi o'rtasidagi bog'liqlik Amerika Qo'shma Shtatlarida kuzatilgan. Undan tashqari, qurilish materiallari narxini arzonlashtirish bilan bir qatorda, xaridor va sotuvchilarni birlashtiradigan portallar yaratish orqali vositachilik xarajatlarini kamaytirish ham xonadonlar narxini tushirishda ko'maklashadi.

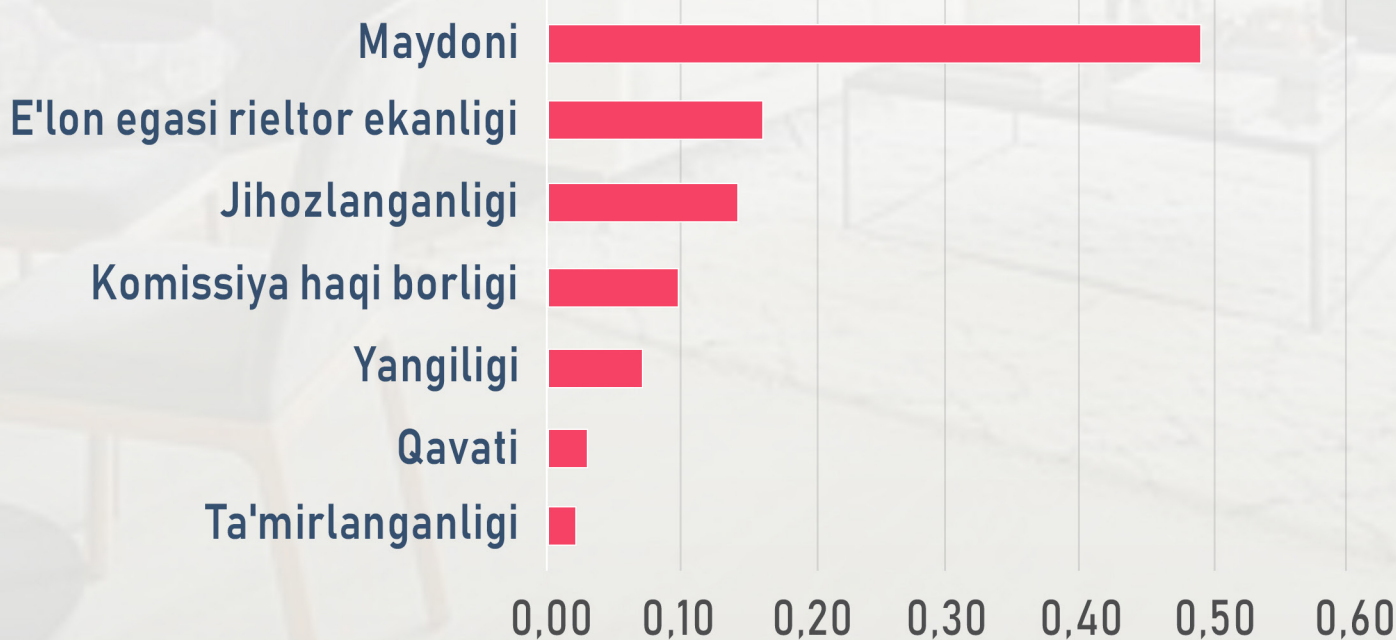
Ta'kidlash kerakki, 2023-yilning 26-yanvaridan Qozog'istonda kuchga kirgan yangi immigratsiya qoidalariga ko'ra, Yevroosiyo iqtisodiy ittifoqiga kirgan mamlakatlarning fuqarolari uchun har 180 kunda faqat 90 kun turishga ruxsat beriladi. Mobilizatsiya e'lon qilingandan keyin o'tgan yil oxirigacha rossiyalik 36 ming fuqaro Qozog'istonga vaqtinchalik joylashgan. Tegishli ravishda, qo'shni davlatlardagi bunday o'zgarishlar O'zbekistondagi ko'chmas mulk bozoriga ta'sir etmasdan qolmaydi.

Toshkent shahrida xonadon narxlariga ta'sir qiluvchi omillar

Arzon segmentdagi uylar uchun (narxi shahar bo'yicha o'rtachadan past)

Qimmat segmentdagi uylar uchun (narxi shahar bo'yicha o'rtachadan yuqori)

2022-yil dekabr oyida Toshkent shahrida xonadonlar uchun taklif etilayotgan ijara narxlaridagi o'zgarishlar tahlil qilindi

o'qish vaqti
42 soniya

Natijalar xonadonlar uchun o'rtacha ijara narxi noyabr oyidagiga nisbatan oshgani, lekin oshish sur'ati sekinlashganini ko'rsatdi. Xususan, noyabrda narxlar oktyabr oyidagiga qaraganda 4,4% ga tushgan, ammo dekabrda 3,5% ga oshgan.

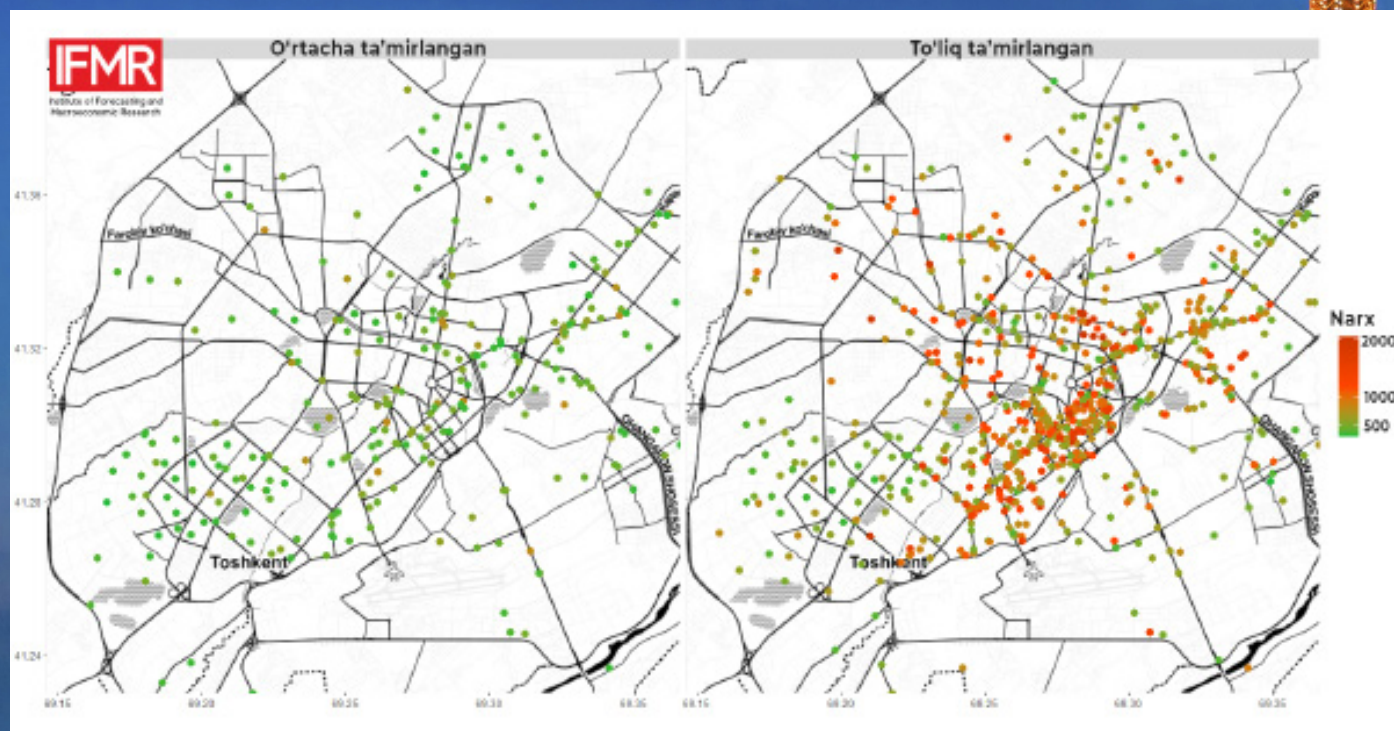
Narxlar Shayxontohur (10,6%), Mirobod (3,5%), Yunusobod (3,3%), tumanlarida oshgan. Boshqa tumanlarda esa pasayish kuzatilgan.

«Oybek», «Toshkent», «Minor», «Buyuk ipak yo'li» metro bekatlari atrofida va Nukus ko'chasi bo'ylab joylashgan, yaxshi ta'mirlangan xonadonlar uchun 1000 AQSH dollaridan yuqori ijara narxlarini taklif qilinmoqda. Chilonzor va Yunusobod tumanlarida ijara narxlarini nisbatan pastroq, aniqrog'i ta'mirlangan xonadonlar uchun asosan 400-600 AQSH dollari atrofida ijara narxlarini taklif etilmoqda.

O'rtacha ta'mirlangan xonadonlar taklifi nisbatan kamroq bo'lib, ular asosan Chilonzor va Yunusobod tumanlarida, shuningdek, Mirzo Ulug'bek shoh ko'chasi bo'ylab taklif etilmoqda. Bu yerdagi xonadonlarning ijara narxi asosan 300-800 AQSH dollarini tashkil etadi.

Ta'kidlash kerakki, ijaraga beriladigan qimmat segmentdagi xonadonlar odatda vaqtinchalik ishlash maqsadida kelayotgan chet el fuqarolariga taklif etilayapti va ular qulay infratuzilmaga ega, transport qatnovi yaxshi va oziq-ovqat do'konlari yaqin bo'lgan hududlarda joylashgan.

Nisbatan arzon segmentdagi xonadonlarning ko'p emasligi va asosan ikkita tumanda taklif etilayotgani ijara bozorini rivojlantirish zarurati borligini yana bir bor ko'rsatadi.

Aholini uy-joy bilan ta'minlash va ipoteka bozorini rivojlantirish bo'yicha amalga oshirilgan islohotlar samarasi

o'qish vaqti
73 soniya

So'nggi besh yilda uy-joy qurilishi qariyb 2 barobar ortib, aholi jon boshiga uy-joy bilan ta'minlanish darajasi 15,7 kvadrat metrdan 18,2 kvadrat metrgacha yoki 16 foizga oshdi. 2022-yilda 24,3 mingta, shu jumladan "Yangi O'zbekiston" massivlarida 3,5 mingta xonadon foydalanishga topshirildi.

2022-yilda yakka tartibdagi uy-joylarni qurish yoki sotib olish uchun tijorat banklari tomonidan 37,6 mingta oilaga 8,2 trillion so'm miqdorida ipoteka kreditlari ajratildi (2021-yildagiga nisbatan 2 marotaba ko'p), daromadi yuqori bo'lmagan 16,7 mingta oilaga 767,4 milliard so'm miqdorida subsidiya berildi.

Aholini uy-joy bilan ta'minlash va ipoteka bozorini rivojlantirish maqsadida 2022-yilda amalga oshirilgan ishlar:

- yo'l va muhandislik infratuzilmalari qurilishiga respublika byudjetidan 730 milliard so'm, shu jumladan "Yangi O'zbekiston" massivlari uchun 470 milliard so'm ajratildi;

- 282 ta tadbirkorlik subyektiga bank kreditlarini qisman qoplash uchun Tadbirkorlik faoliyatini qo'llab-quvvatlash davlat jamg'armasidan 49,5 milliard so'mlik kompensatsiya to'landi;

- 380 ta pudrat tashkilotiga 724 ta ko'pqavatli uy-joy qurilishi uchun tijorat banklari tomonidan 1,6 trillion so'm miqdorida kredit ajratildi;

- Respublika tovar xom-ashyo birjasining alohida savdo maydonchasida 59,6 ming tonna metall prokati va 36,4 ming tonna sement sotildi.

Shu bilan birga aholini uy-joy bilan ta'minlash va ipoteka bozorini yanada rivojlantirish uchun masalaning quyidagi jihatlariga e'tibor qaratish tavsiya etiladi:

- aholini uy-joy bilan ta'minlash darajasini oshirishga qaratilgan samarali islohotlarni davom ettirish, ipoteka bozorini yanada rivojlantirish, sohaga investitsiyalarni jalb qilish;

- aholi va tadbirkorlarning takliflari asosida talab yuqori bo'lgan hududlarda uy-joy qurilishi uchun tegishli infratuzilmalarni yaratish;

- bino va inshootlar qurilishi, rekonstruksiyasi hamda foydalanish davrida energiya samaradorligini oshirish uchun energiya tejavchi "yashil" texnologiyalarni joriy etish va qayta tiklanuvchi energiya manbalaridan foydalanishni kengaytirish.

Toshkent shahrida mart oyida xonadonlar uchun ijara narxlarining o'zgarishi

o'qish vaqti
48 soniya

Tahlil natijalariga ko'ra, Toshkent shahrida xonadonlar uchun ijara narxlarini pasayishda davom etmoqda. Ma'lumki, o'tgan yil xonadonlar uchun ijara narxlarini o'sa boshlagan va oktyabr oyiga kelib, o'zining eng yuqori nuqtasiga chiqqan, so'ngra pasaya boshlagandi. OLX.uz ma'lumotlar bazasiga ko'ra, o'shanda shahar bo'yicha o'rtacha ta'mirlangan xonadon uchun ijara narxi 526 AQSh dollariga chiqqandi. Joriy yilning mart oyida ijara uchun o'rtacha narxlar fevral oyidagiga nisbatan 2% pasaygan va 411 AQSh dollarini tashkil etgan.

O'rtacha ta'mirlangan 2 xonali uy uchun ijara narxi 340 dollardan (Sergeli) 460 dollargacha (Yakkasaroy) o'zgargan holda Toshkent shahri uchun o'rtacha 411 dollarni tashkil etgan. 3 xonali uylar uchun esa narxlar 380 dollardan (Sergeli) 600 dollargacha (Mirobod) o'zgargan holda Toshkent shahri uchun o'rtacha 480 AQSh dollarini tashkil etgan. Ta'mirlangan 1 xonali uy uchun o'rtacha ijara narxi 320 dollarni, 4 xonali uy uchun 600 dollarni, 5 xonali uy uchun 660 dollarni tashkil etgan.

Izoh: Ushbu tahlil uchun ma'lumotlar www.olx.uz saytidan veb-skreping (web-scraping) usuli yordamida olingan. 2023-yil mart oyi uchun to'plangan 30,5 mingta (olx.uz) kuzatuvlar o'rganildi.

Aholining uy-joyga bo'lgan ehtiyoji hamda xarid jarayonida yuzaga kelayotgan qiyinchiliklarni o'rganish maqsadida ijtimoiy so'rov o'tkazildi.

So'rov joriy yilning fevral oyida o'tkazildi va unda 1 620 kishi ishtirok etdi. So'rovnoma 4 ta asosiy va 5 ta anketa savollaridan tarkib topgan bo'lib, ishtirokchilar savollarga Google Forms platformasi orqali javob berdi.

O'tkazilgan so'rov natijasida quyidagilar aniqlandi:

Respondentlarning 83 foizi uy-joy sotib olishga ehtiyoji borligini ta'kidlagan. Shuningdek, turar joyga ehtiyoji borlarning 96 foizi bu borada ko'makka muhtoj. Ularning 71 foizi shaharda va 29 foizi qishloq hududlarida yashaydi.

Ma'lumot uchun: So'nggi olti yilda mamlakatimiz aholisi 5,5 million nafarga ko'paydi. 2035-yilga borib, 45 million nafardan ortishi prognoz qilinmoqda. Buni inobatga olib, 2017-yildan buyon 326 mingta yangi uy-joy foydalanishga topshirildi. 2022-yilda 31 ta "Yangi O'zbekiston" massivini qurish dasturi boshlandi. Shuningdek, 2023-yilda tijorat banklariga 31 ming oilaga uy-joy ipotekasi uchun 9 trillion so'mlik resurs yo'naltiriladi.

So'rov Toshkent shahri aholisi orasida jiddiy qiziqish uyg'otdi. So'rovda qatnashganlarning 41 foizi poytaxtda istiqomat qilishini ma'lum qilgan. Ishtirokchilarning 48 foizi ijarada turishini ta'kidlagan va ularning 68 foizini davlat tashkiloti xodimlari tashkil etadi.

Ma'lumot uchun: O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoniga ko'ra, 2020-yil 1-apreldan Toshkent shahri va Toshkent viloyatida ko'chmas mulkni olishda mamlakat fuqarolari uchun ushbu hududlarda doimiy yashash joyi bo'yicha ro'yxatga olinganligi talab qilinmasligi aholida poytaxtdan uy xarid qilishda teng imkoniyatlar yaratdi.

Uy-joy xarid qilmoqchi bo'lgan fuqarolarning 74,5 foizi dastlabki badal va kredit foizlarini to'lashda qiyinchilikka duch kelishini qayd etgan.

Ma'lumot uchun: Oxirgi uch yilda ehtiyojmand oilalarga boshlang'ich badal va foiz to'lovlari uchun 1,3 trillion so'm subsidiya berilgan bo'lsa, birgina 2023-yilning o'zida bu maqsadlar uchun 1,6 trillion so'm subsidiya ajratilishi belgilandi.

Rasmiy daromadga ega bo'lmagan aholining 25 foizi kreditning oylik to'lovini to'lashga qiynalishini ta'kidlagan bo'lsa, qolgan ishtirokchilar bo'yicha bu ko'rsatkich 22 foizni tashkil etadi, ya'ni rasmiy daromad olmaydigan fuqarolar kelajakdagi daromad manbalarining noaniqligi tufayli oylik to'lovlarda qiyinchilikka uchrashdan havotirlanadi.

Ma'lumot uchun: Joriy yilning 1-mayidan boshlab rasmiy daromadi yetarli bo'lmagan aholiga ham ipoteka krediti olish uchun imkoniyat yaratilishi qayd etildi. Shuningdek, dastlabki badalni ko'proq to'lagan fuqarolar bankdan arzonroq kredit olish imkoniyatiga ega bo'ladi.

Ma'lumki, qishloq hududlarida asosan hovli-joylarga ehtiyoj yuqori bo'ladi. So'rovda qatnashgan qishloq joylarida yashovchilarning 61,4 foizi yashash joyida oila a'zolari soni ko'pligi hamda yashash maydonining kichikligi sababli uy-joyga ehtiyoji borligini bildirgan.

Ma'lumot uchun: 2023-yilda 10 ming kishiga hovlisini kengaytirishi yoki qo'shimcha qurilish qilishi uchun 1,5 trillion so'm miqdorida kredit ajratilishi belgilangan.

Avvalroq MHTI tadqiqotchilari kambag'allikka qarshi kurash va inson potensialini rivojlantirish bo'yicha Oksford tashabbusi tomonidan ishlab chiqilgan ko'p o'lchamli kambag'allik indikatorlarini aniqlash maqsadida Navoiy viloyatida tadqiqot o'tkazgandi. Bu tadqiqot so'rovda ishtirok etgan aholi mavjud 23 ta indikator orasidan shaxsiy uy-joyga ega bo'lmaslikni kambag'allikning ikkinchi asosiy belgisi, deb hisoblashini ko'rsatdi.

Xulosa o'rnida aytish mumkinki, bugun turar joyga bo'lgan ehtiyoj ortib borayotgan sharoitda ipoteka kreditining qulay va moslashuvchan shartlarini ishlab chiqish, ipoteka bozoriga zamonaviy mexanizmlar va institutsional islohotlarni joriy etish aholining uy-joyga bo'lgan ehtiyojini qondirishga xizmat qiladi.

Aholini uzoq muddatli ipoteka kreditlari bilan ta'minlash uchun banklar maxsus qimmatli qog'ozlar orqali moliyaviy resurslarni jalb qila olishi kerak. Buning uchun qonunchilikni takomillashtirish va bozor ishtirokchilarini shakllantirish kerak.

Xitoyda ipoteka bilan ta'minlangan qimmatli qog'ozlar (mortgage backed securities - MBS) bozorining dastlabki rivojlanish davri 2000-yillarning boshlariga to'g'ri keladi. Bu davrda huquqiy va me'yoriy-huquqiy baza yaratildi, tajriba tariqasidagi MBS dasturlari ishga tushirildi va bozorda asosiy ishtirokchilar paydo bo'ldi. Xitoy MBS bozorining rivojlanishi quyidagi bosqichlarni o'z ichiga oladi:

Uy-joy islohoti: 1990-yillarning oxiri va 2000-yillarning boshlarida Xitoyda rejali iqtisodiyotdan bozorga asoslangan uy-joy tizimiga o'tildi va muhim uy-joy islohotlari amalga oshirildi. Ushbu siljish ipoteka bozorining tez kengayishiga va ipoteka kreditiga bo'lgan talabning oshishiga olib keldi.

Normativ-huquqiy baza: 2005-yilda Xitoy Xalq banki va Xitoy banki va Sug'urta faoliyatini tartibga solish komissiyasi birgalikda ipoteka bilan ta'minlangan qimmatli qog'ozlarni chiqarish bo'yicha yo'riqnomalarni chiqardi. Bu Xitoyda MBS bozori uchun me'yoriy-huquqiy bazani yaratishda muhim qadam bo'ldi.

Tajriba tariqasidagi MBS dasturi: Xitoy qurilish

banki (CDB) MBS emissiyasi bilan ipoteka bilan ta'minlangan qimmatli qog'ozlar bo'yicha birinchi tajriba dasturini ishga tushirdi. Bu Xitoyda MBS bozorining boshlanishini belgilab berdi va ipoteka kreditlari uchun sekyuritizatsiyaning maqsadga muvofiqligini ko'rsatdi.

Yirik banklarning ishtiroki: tajriba tariqasidagi MBS dasturining muvaffaqiyatidan so'ng, Xitoy taraqqiyot banki (CDB), Xitoy sanoat va tijorat banki (ICBC), Xitoy qishloq xo'jaligi banki (AVC) kabi yirik tijorat banklari MBS bozorida qatnasha boshladi. 2007-2016 yillar oralig'ida ushbu banklar o'zlarining birinchi MBS larini chiqardi va bozorning o'sishiga hissa qo'shdi.

Bozorning kengayishi: 2014-yilda Xitoy Qimmatli qog'ozlarni tartibga solish komissiyasi aktivlar bilan ta'minlangan qimmatli qog'ozlar, shu jumladan MBS doirasini kengaytirish uchun yangi qoidani e'lon qildi. Bu ko'proq banklarga ipoteka bilan ta'minlangan qimmatli qog'ozlarni chiqarish imkonini berdi va bozorning o'sishini rag'batlantirishda yordam berdi.

So'nggi yillarda Xitoy regulyatorlari MBS bozorining o'sishini rag'batlantirish va ipoteka sohasida risklarni boshqarish bo'yicha kengaytirilgan chora-tadbirlarni ko'rdi. Ushbu tashabbus kredit risklarini moliyaviy vositalar orqali uzatish mexanizmini ishlab chiqish, tegishli MBS emitentlarini kengaytirish va ko'proq diversifikatsiyalangan investor bazasini rag'batlantirishni o'z ichiga oladi.

Janubiy Koreyada ipoteka bilan ta'minlangan qimmatli qog'ozlar (MBS) bozorining dastlabki rivojlanish davri 1990-yillarning oxiri va 2000-yillarning boshlariga to'g'ri keladi. Bu davrda Janubiy Koreyada MBS borozining rivojlanishi quyidagi muhim bosqichlarni o'z ichiga oldi.

Moliyaviy sektordagi islohotlar: 1997-yilda Osiyoda ro'y bergan moliyaviy inqirozdan so'ng Janubiy Koreyada iqtisodiyotni barqaroralashtirish va moliyaviy tizimni yanada mustahkamlashga qaratilgan muhim islohotlar amalga oshirildi. Ushbu islohotlar ipoteka bozorini rivojlantirishda yordam beradigan chora-tadbirlarni ham qamrab oldi.

Huquqiy asos: 1999-yilda Janubiy Koreya hukumati ipotekaga oid qonunni qabul qildi. Bu mamlakatda MBS emissiyasining huquqiy asoslarini belgilab berdi. Mazkur qonun Janubiy Koreyada MBS bozorining rivojlanishi uchun huquqiy asos yaratdi va 1999-yilning sentyabr oyida Koreya ipoteka korporatsiyasi (KoMoCo) tashkil etildi.

Koreya uy-joyi moliyalashtirish korporatsiyasi (KHFC) ning tashkil etilishi: 2004-yilda Janubiy Koreya hukumati ipoteka kreditlarini sekyuritizatsiya qilish va uy-joy uchun kreditlar bo'yicha kredit kafolatlarini taqdim etish orqali uy-joyi moliyalashtirishning ishonchli va uzoq muddatli manbalarini shakllantirish maqsadida KHFC davlat muassasasini tashkil etdi. KHFC Janubiy Koreyada MBS bozorining o'sishida muhim rol o'ynadi, MBSning asosiy emitenti bo'lib xizmat qildi va ikkilamchi bozor faoliyatini qo'llab-quvvatladi.

Tajriba dasturi: 2004-yilda KHFC Janubiy Koreyada 545,6 milliard von (taxminan 430 million AQSH dollari) qiymatida ipoteka bilan ta'minlangan birinchi qimmatli qog'ozlar chiqarildi.

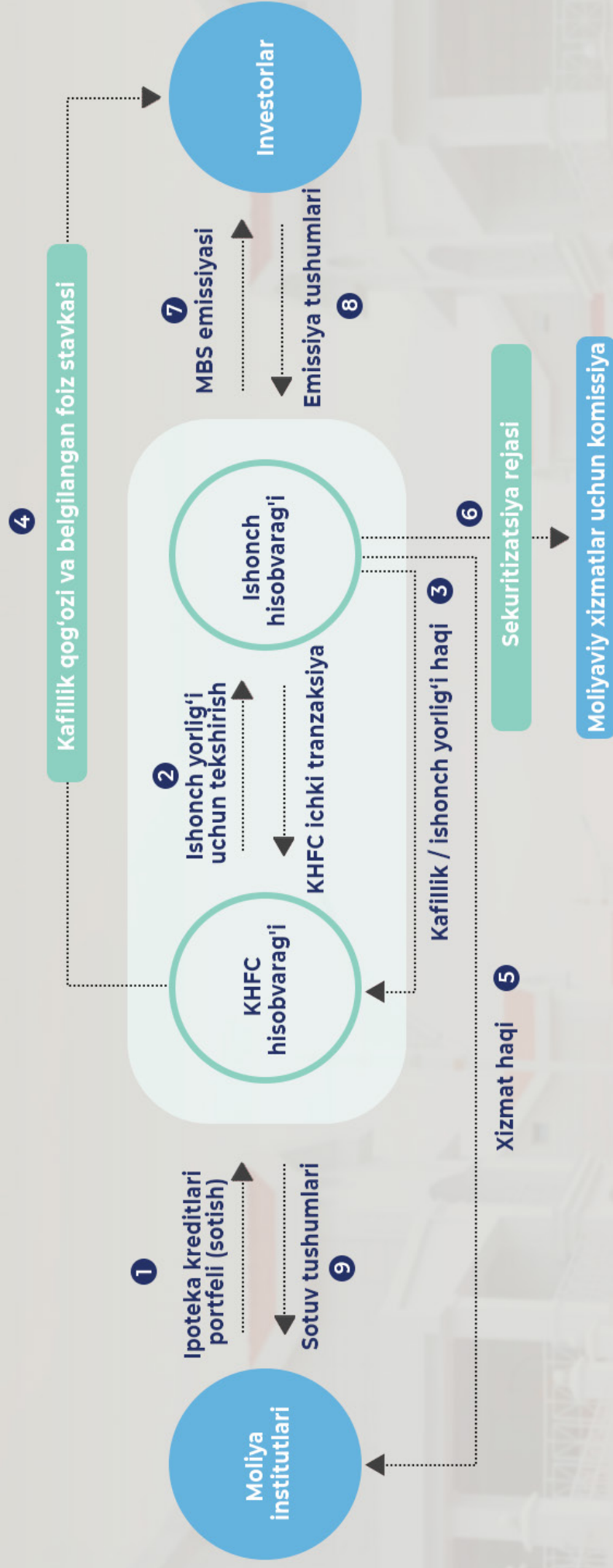
Ushbu emissiya Janubiy Koreyada MBS bozorining rivojlanishini belgilab berdi va ipoteka kreditlarini sekyuritizatsiya qilishning maqsadga muvofiqligini ko'rsatdi. Natijada, 2004-yil yakuniga qadar KHFC tomonida 17 ta moliyaviy tashkilotning ipoteka portfelidan iborat bo'lgan 7 ta MBS paketlari bozorga chiqarildi.

Tijorat banklarining jalb qilinishi: KHFC MBSdasturining dastlabki muvaffaqiyatidan so'ng, Kookmin Bank, Shinhan Bank va Woori Bank kabi yirik tijorat banklari MBS bozorida qatnasha boshladi. Ushbu banklar bozorning o'sishiga hissasini qo'shgan holda o'zlarining ipoteka qimmatli qog'ozlarini chiqara boshladi.

MBS bozorining kengayishi: Janubiy Koreyaning MBS bozori yillar davomida kengayib bordi. KHFC muntazam ravishda MBS chiqarishni davom ettirayapti, tijorat banklari esa bozordagi ishtirokini bosqichma-bosqich oshirmoqda. Bozor ipoteka bilan ta'minlangan qimmatli qog'ozlarni (MBS) va ipoteka bilan ta'minlangan obligatsiyalar (MBB) larni o'z ichiga olgan holda rivojlanayapti.

Amalga oshirilgan ishlar natijasida ipoteka bilan ta'minlangan qimmatli qog'ozlar bozorining hajmi 2004-yildagi 3 trillon von (taxminan 2,3 milliard AQSh dollari) dan 2021-yilda 134,1 milliard AQSh dollariga yetdi. Bu ipoteka bilan ta'minlangan qimmatli qog'ozlarni chiqarish orqali kapital bozoridan uzoq muddatli, belgilangan stavkali moliyalashtirish mablag'larini jalb qilgan holda past va o'rta daromadli uy xo'jaliklarining uy-joyga bo'lgan ehtiyojini ipoteka kredilari ko'rinishida qondirishda sekyuritizatsiya jarayonining muvaffaqiyatli ekanligini ko'rsatdi.

Janubiy Koreyada MBS emissiyasining tuzilishi

Manba: KHFC yillik hisoboti (2021)

Tadqiqot davomida quyidagilar aniqlandi:

-2035-yilga borib, mamlakat aholisi 45,6 million kishidan oshishi kutilmoqda;

-2035-yilgacha bo'lgan davrda har yili o'рта hisobda 900-950 ming go'dak dunyoga keladi.

3-6 yosh oralig'idagi bolalarni maktabgacha ta'lim muassasalari bilan qamrab olish darajasi 90% ga yetishi kutilayapti va buning uchun maktabgacha ta'lim muassasalarida 1264 ming nafar bola uchun yangi o'rinlar tashkil etish zarur.

Prognozlarga ko'ra, 2035-yilga borib, 7-17 yosh oralig'idagi bolalar soni 9737,4 ming nafarni tashkil etadi. Bu esa maktablarda qo'shimcha 8,2 million o'quvchi o'rnini yaratishni talab qiladi.

2035-yilgacha bo'lgan davrda aholining elektr energiyasiga bo'lgan talabi har yili 5-5,3% ga oshishi kutilmoqda.

Aholi va umuman iqtisodiyotning o'sib borayotgan talabini qondirish uchun 2030-yilgacha energiya quvvatini mavjud darajaga nisbatan kamida 1,7 barobar oshirish talab qilinadi.

Talabning taxminan 8-10 foizini tashkil etadigan mavjud taqchillik to'ldirilishi bilan o'sib borayotgan aholining elektr energiyasiga bo'lgan talabi 2035-yilgacha bo'lgan davrda taxminan 6,2-6,5% o'sadi.

Tadqiqot natijalariga ko'ra, quyidagilar taklif etiladi:

Ta'lim va sog'liqni saqlash sohalarida xususiy ishtirokchilar bilan tizimli ish olib borish, ularga litsenziya va boshqa ruxsatnomalarni berish tartibini soddalashtirish.

Xalq deputatlari viloyat Kengashi a'zolari byudjet mablag'larini taqsimlash va hududlarning ijtimoiy infratuzilmasini o'рта muddatli rejalashtirishda demografik rivojlanish prognozlarini hisobga olishi zarur.

Ta'lim va sog'liqni saqlash sohalarida xalqaro va mahalliy ishtirokchilar, shuningdek, tegishli texnologiyalarni yetkazib beruvchilar ta'lim va sog'liqni saqlash xizmatlariga o'рта muddatli talab mavjud ekaniga ishonchi komil bo'lishi mumkin.

Demografik yukning ortib borishini hisobga olgan holda energetika tizimlarini boshqarish va rivojlantirish borasida mutlaqo yangi yondashuvlarni ishlab chiqish talab etiladi.

Uzoq muddatli istiqbolda aholini resurslar bilan barqaror ta'minlashning omili sifatida energetika, suv va yer resurslaridan foydalanish samaradorligini oshirishga qaratilgan islohotlarni muvofiqlashtirilgan holda, bosqichma-bosqich o'tkazish tavsiya etiladi.

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI UCHUN DEMOGRAFIK PROGNOZLAR

Aholi soni (2023y., ming nafar)

36 024,9

2022-yilda tug'ilgan bolalar soni
932 193

1991-2022 yillarda tug'ilgan bolalar soni (ming nafar)

21 134,1

Eng yuqori tug'ilish ko'rsatkichi, 2022 yil

932 193

Eng past tug'ilish ko'rsatkichi, 2003 yil

508 457

2035-yil uchun aholi soni prognozi
(ming nafar)

45 582,6

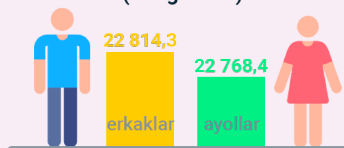
Demografik yuk

Umumiy yuk **75,8** **87,4**

Bolalar yuki **55,8** **60,7**

Yoshi kattalar yuki **19,9** **26,7**

2035-yil prognoziga ko'ra aholi tarkibi
(ming nafar)

2035-yil uchun kutilayotgan muassasalar soni

3364,5 Maktabgacha ta'lim bilan qamrab olish (ming nafar)

3738,2 3-6 yosh oralig'idagi bolalar soni (ming nafar)

8,2 O'quvchi o'rne (mln.)

9250,5 Maktab ta'limi bilan qamrab olish (ming nafar)

9737,4 7-17 yosh oralig'idagi bolalar soni (ming nafar)

8450 Ambulatoriya-poliklinika muassasalari soni

28,4 Har 10 ming kishiga to'g'ri keladigan shifokorlar soni

116,8 Har 10 ming kishiga to'g'ri keladigan hamshiralar soni

O'zbekistonda "yashil" iqtisodiyotni rivojlantirish uchun qanday kadrlar tayyorlanmoqda?

o'qish vaqti
52 soniya

Milliy iqtisodiyotni jadal rivojlantirish va yuqori o'sish sur'atlarini ta'minlash uchun barcha sohalarda «yashil» iqtisodiyot texnologiyalarini faol joriy etish 2022-2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning Taraqqiyot strategiyasi vazifalari doirasidagi maqsadlardan biri. Ushbu maqsadga erishish bir vaqtning o'zida "yashil" iqtisodiyot uchun kadrlar tayyorlash zaruratini ham ko'ndalang qo'yadi. OECD (2011), Cedefop (2009) kabi xalqaro tashkilotlarning tadqiqotlarida inson resurslarini rivojlantirish iqtisodiyotni "yashillashtirish" uchun asos ekanligi ta'kidlanadi.

PMTI ekspertlari tahlil jarayonida quyidagi jihatlarga e'tibor qaratdi:

1 "Yashil" iqtisodiyotga o'tish tabiiy resurslar (shu jumladan suv) dan nooqilona foydalanish, havoning ifloslanishi, o'rmonlarning qisqarishi, yerlarning degradatsiyaga uchrashi va iqlim o'zgarishi kabi ekologik muammolarni hal etishda yordam beradi.

2. Yuqori darajadagi IT ko'nikmalariga ega bo'lgan aholi ulushining oshishi "yashil" bandlikning o'sishiga boshqa omillarga nisbatan ko'proq ta'sir ko'rsatadi.

3. 2022/2023 o'quv yilida tayyorlanadigan kadrlarning 30% dan ortig'i "yashil" iqtisodiyotga mos keladi (taqqoslash uchun, 2019/2020 o'quv yilida 5%).

Oliy ta'lim muassasalarining 2019/2020 va 2022/2023 o'quv yillari uchun kadrlar tayyorlash parametrlari (magistratura mutaxassisliklari)ni content-tahlildan o'tkazish quyidagi xulosalarni chiqarish imkonini beradi:

- Respublika oliy o'quv yurtlarida (shu jumladan, hududiy filiallarda) "yashil" iqtisodiyotga o'tish uchun eng zarur mutaxassisliklar bo'yicha kadrlar tayyorlash, jumladan biotexnologlar, muqobil (quyosh va shamol) energetika, shuningdek, suv va yer resurslaridan samarali foydalanish bo'yicha muhandislar, iqlim xavfni baholash, bioiqtisodiyot bo'yicha mutaxassislarni tayyorlash yo'lga qo'yilgan.
- Shu bilan birga energiya tejamkor inshootlar va texnologiyalarni, jumladan sun'iy intellektni loyihalash, foydalanish va ishlab chiqarish bo'yicha kadrlar tayyorlash ham yo'lga qo'yilgan.

"Yashil" iqtisodiyot uchun tayyorlanayotgan kadrlar

2019-2020 yillarda tayyorlangan kadrlar

- Yer resurslaridan foydalanish va boshqarish
- Qayta tiklanuvchi energiya manbalari va barqaror atrof-muhit fizikasi
- Biotexnologiyalar
- Atrof-muhit va inson salomatligi
- Mexatronika va robot texnikasi
- Himoyalangan yer meva-sabzavotchiligi

2022-2023 yillarda tayyorlangan kadrlar

- Yarim o'tkazgichli materiallar nanotexnologiyasi
- O'rmonchilik
- Shaharsozlik va landshaft arxitekturasi
- Ekologiya
- Suv xo'jaligida smart (intellektual) o'lchash tizimlari va asboblari
- Bioiqtisodiyot
- Suvni tejavchi sug'orish texnologiyalari
- Aholi yashash joylarini ko'kalamzorlashtirish va landshaftli dizayn
- Mexatronika va robot texnikasi
- Sun'iy intellekt
- Qayta tiklanuvchi energiya manbalari va barqaror atrof-muhit fizikasi

2019-2020 o'quv yili

5%

2022-2023 o'quv yili

30%

Unda O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Senati va Qonunchilik palatasi, vazirlik va idoralar, oliy ta'lim muassasalari, OAV vakillari ishtirok etdi.

Ma'lumki, O'zbekiston 2015-yilning sentyabr oyida dunyodagi 192 ta mamlakat bilan birgalikda BMTning barqaror rivojlanish bo'yicha 2030-yilgacha bo'lgan Global kun tartibiga qo'shilgan va uni bajarish yuzasidan majburiyat olgan va 2019-yilda Birinchi ixtiyoriy milliy hisobotni tayyorlab, uni BMTning xalqaro forumida taqdim etgandi.

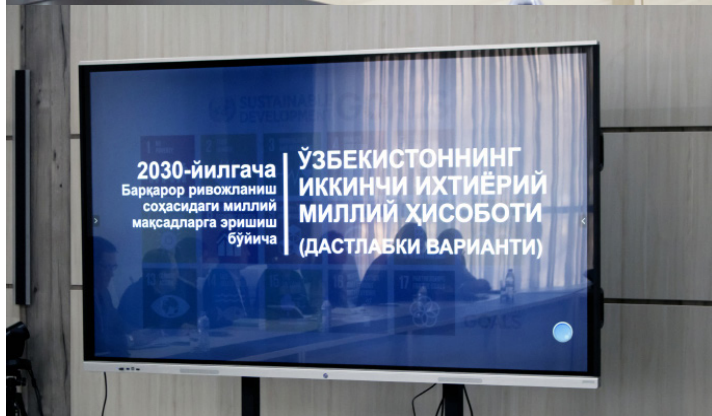
Mazkur Ikkinchi ixtiyoriy milliy hisobotning dastlabki variantida O'zbekistonning barqaror rivojlanish maqsadlarini moliyalashtirish, xususiy sektor va tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlash, ayollar va yoshlar, gender tengligini ta'minlash bo'yicha salohiyati va imkoniyatlari ochib berilgan.

Hisobotda mamlakatning barqaror rivojlanishi yo'lidagi ichki va tashqi tahdidlar, so'nggi yillarda barqaror rivojlanishning alohida milliy maqsad hamda vazifalarini amalga oshirishda erishilgan yutuqlar, natijalar va kamchiliklar,

yaqin vaqt ichida barqaror rivojlanish sohasidagi milliy maqsad va vazifalarga erishish bo'yicha tashlanayotgan aniq qadamlar haqida ham so'z yuritilgan.

Mazkur hisobot dastlabki variant bo'lgani bois ochiq muhokama qilish uchun fuqarolik jamiyati institutlari, OAV, vazirlik va idoralar, xalqaro tashkilotlarning vakillariga taqdim etildi. Maqsad uni yanada takomillashtirish. Taqdimot davomida ham bir qator takliflar bildirildi. Xususan, bu takliflar orasida hisobotda korrupsiyaga qarshi kurashni aks ettirish, jamiyat hayotida parlamentning rolini oshirish, axborot bazasini yaxshilash, sog'liqni saqlash tizimiga ko'proq e'tibor qaratish va boshqalar bor.

Endi hisobotning dastlabki varianti bildirilgan takliflar asosida qayta ko'rib chiqiladi, takomillashtiriladi va so'ngra ko'rib chiqish uchun O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi hamda Iqtisodiyot va moliya vazirligiga kiritiladi. Takomilga yetkazilgan Ikkinchi ixtiyoriy milliy hisobot 2023-yilning iyun oyida Birlashgan Millatlar tashkilotiga taqdim etiladi.

Mehnat bozori indeksi mehnat bozorida holatni baholash va monitoring qilishda yordam beruvchi indeks bo'lib, mehnat bozorining joriy holatini bevosita aks ettiruvchi 5 ta ko'rsatkichni o'z ichiga oladi.

MBIning hisoblash uchun ishsizlik darajasi, mavjud bo'sh ish o'rinlari va rezyumelar soni, mehnat bozorida konsentratsiya koeffitsiyenti va o'rtacha oylik maosh miqdori kabi ko'rsatkichlardan foydalanildi.

Mehnat bozori indeksini hisoblash natijalariga ko'ra, hududlar indeks ko'rsatkichlari yuqori, o'rta, past va o'ta past bo'lgan to'rtta guruhga bo'lindi.

2022-yil yakunlariga ko'ra, indeks ko'rsatkichlari yuqori bo'lgan guruhga Toshkent shahri, Navoiy va Toshkent viloyatlari kirdi. Bu hududlarda ishsizlik darajasi respublika bo'yicha o'rtacha ko'rsatkich (8,9%) dan past – Toshkent shahrida 6,5%, Navoiy viloyatida 8%, Toshkent viloyatida 8,8%.

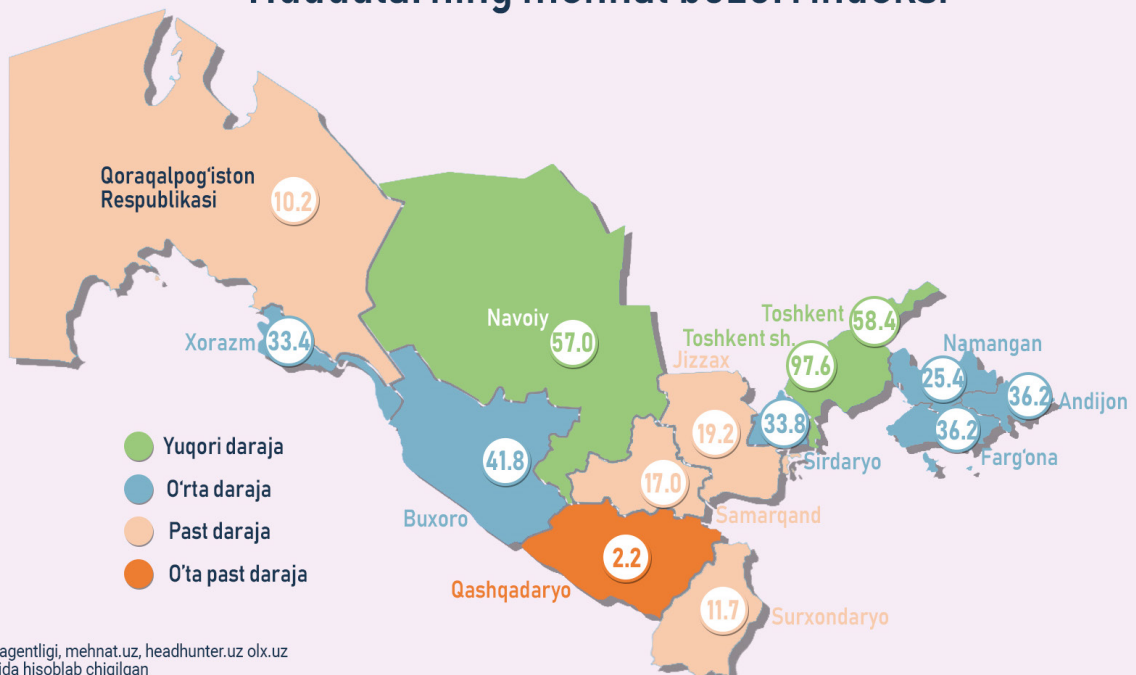
O'rta guruhga Buxoro, Andijon, Farg'ona, Sirdaryo, Xorazm, Namangan viloyatlari kirdi. Bu hududlardagi o'rtacha oylik maosh respublika miqyosidagi o'rtacha ko'rsatkichning 80% idan kam emas. Mehnat taklifi esa nisbatan o'rtamiyona, ya'ni bitta bo'sh ish o'rniga o'rta hisobda 5,6 ta rezyume to'g'ri keladi. Ishsizlik darajasi 9,1% dan oshmaydi.

Jizzax, Samarqand, Surxondaryo viloyatlari va Qoraqalpog'iston Respublikasi indeks ko'rsatkichlari past bo'lgan hududlar qatoriga kiradi. Ushbu hududlarda eng yuqori konsentratsiya koeffitsiyenti kuzatildi, ya'ni bitta bo'sh ish o'rniga Qoraqalpog'iston Respublikasida 17,4 ta, Surxondaryoda 14,1 ta, Jizzax viloyatida 12,0 ta rezyume to'g'ri keladi.

Qashqadaryo viloyatida mehnat bozori indeksi juda past, aniqrog'i 2,2 ni tashkil etdi. Buning asosiy sababi har bir bo'sh ish o'rniga 16,8 nafar talabgor to'g'ri kelishi, ya'ni bo'sh ish o'rinlari soni ish qidirayotganlar sonidan ancha kam va o'rtacha oylik maosh respublikadagi o'rtacha ko'rsatkichdan ancha past ekanligidir.

2022-yilda «mahallabay» ishlash tizimiga o'tilishi va hokim yordamchilari faoliyatining yo'lga qo'yilishi hududlardagi ishsiz fuqarolarning katta qismini ro'yxatga olish va ularning rezyumelarini Milliy vakansiyalar bazasiga (ish.mehnat.uz) kiritish imkonini berdi. Bu esa o'z navbatida ishsiz aholini faol ish qidiruvchi holatiga o'tkazib, Toshkent shahridan tashqari barcha hududlarda MBI ko'rsatkichlarining 2021-yildagiga nisbatan pasayishiga olib keldi.

Hududlarning mehnat bozori indeksi

Oliy ta'lim sohasi iqtisodiyot, inson kapitali va innovatsiyalarni rivojlantirishda muhim o'rin tutadi:

Umumiy ta'lim xizmatlarida oliy ta'limning ulushi 2017-yilda 47% ni tashkil etgan bo'lsa, 2022-yilda bu ko'rsatkich 51% ga yetdi.

2017–2022-yillarda oliy ta'lim tizimidagi professor-o'qituvchilar soni 1,6 marotaba oshdi; 2021/2022 o'quv yilida oliy ta'lim muassasalarida o'qiyotgan xorijlik talabalar soni 2017/2018 o'quv yilidagiga nisbatan 4 marotaba oshdi va 5,1 ming kishini tashkil etdi; O'zbekistonda oliy ta'lim muassasalarining ilmiy tadqiqot va tajriba konstruktorlik ishlanmalariga real xarajatlari 1,3 marotaba o'sdi.

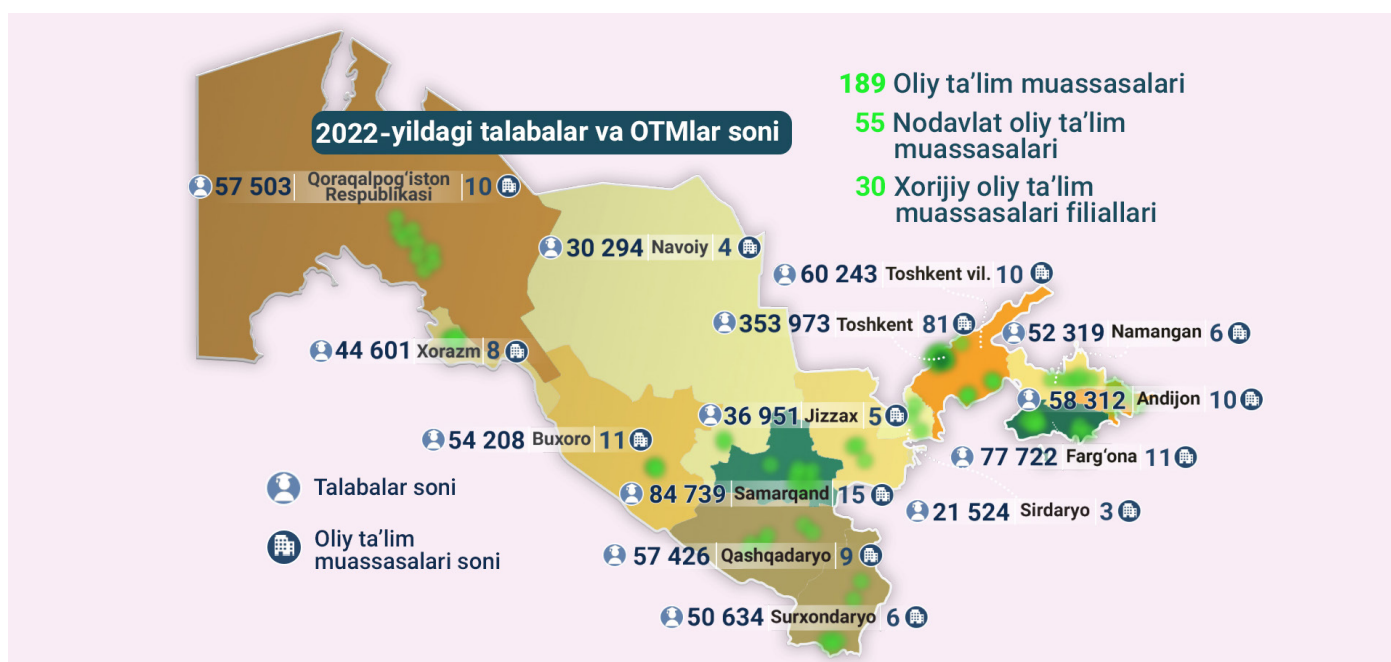
Oliy ta'lim bozori rivojlanish tendensiyalarining tahlili so'nggi besh yilda oliy ta'lim muassasalari (OTM) soni 2,5 barobardan ko'proqqa (2017/2018 o'quv yilidagi 72 tadan 2022/2023 o'quv yilida 189 taga), talabalar soni esa 3 barobardan ko'proqqa oshganini (2017/2018 o'quv yilidagi 298 ming nafardan 2022/2023 o'quv yilida 1,04 million nafargacha) ko'rsatdi.

Oliy ta'lim xizmatlarini ko'rsatishda oliy ta'lim muassasalari o'rtasidagi raqobat darajasini hisoblash uchun Xerfindal-Xirshman indeksi (HHI yoki Herfindahl-Hirshman Index) qo'llaniladi. Indeks oliy ta'lim muassasalari talabalari bozor ulushi kvadratlari yig'indisi yordamida oliy ta'lim muassasalari o'rtasida bozor ulushining taqsimlanishini tavsiflaydi.

2017–2022-o'quv yilida oliy ta'lim muassasalarida ta'lim bozori konsentratsiyasi indeksi 191 dan 147 gacha kamaygan. Bu esa oliy ta'lim muassasalari o'rtasidagi raqobatning jadallashganini ko'rsatadi.

Hududlar bo'yicha oliy ta'lim bozori konsentratsiya indeksini hisoblash oliy ta'lim xizmatlari bozori hududlar darajasida mo'tadil konsentratsiyalashganini ko'rsatdi. Bu ko'rsatkich hududlarning respublika bo'yicha talabalar sonidagi ulushi asosida hisoblandi. Oliy ta'limning hududiy konsentratsiya darajasi 2017/2018 o'quv yilidagi 1745 dan 2022/2023 o'quv yilida 1525 ga tushgan. Biroq, indeksning so'nggi 2 yilda oshgani yangi paydo bo'layotgan oliy ta'lim muassasalarining ko'proq Toshkent shahrida jamlanayotgani bilan bog'liq.

Qashqadaryo, Surxondaryo, Namangan va Toshkent viloyatlari har 10 000 kishiga to'g'ri keladigan talabalar zichligi eng past hududlar sirasiga kiradi. Bu hududlar HHI indeksiga ham eng kam hissa qo'shgan. Ularda mintaqaviy konsentratsiyani kamaytirish uchun yangi oliy ta'lim muassasalarini joylashtirish maqsadga muvofiq.

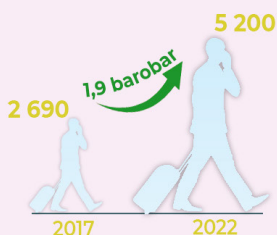

2017-2022-yillarda O'zbekiston Respublikasida turizm sohasida amalga oshirilgan islohotlarning asosiy natijalari

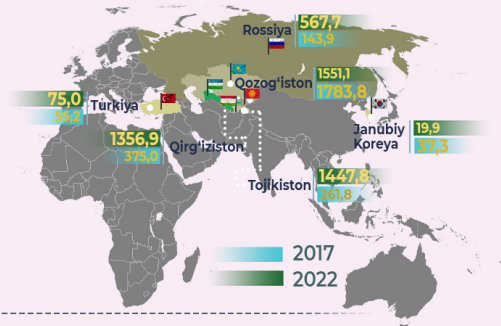
Turistik xizmatlar eksporti (mln. AQSH dollari)

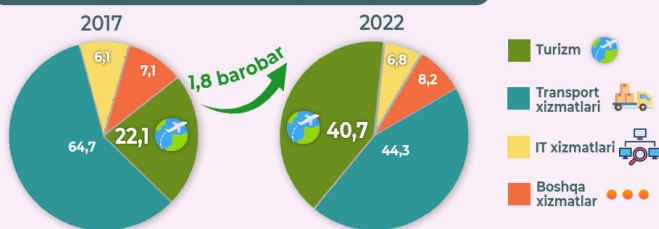
Chet ellik sayyohlar soni (ming kishi)

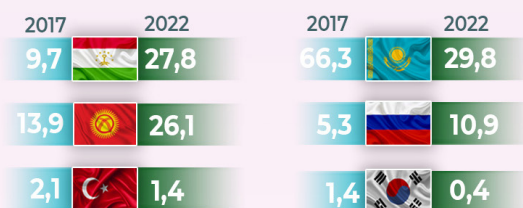
Sayyohlar oqimining mamlakatlar bo'yicha taqsimlanishi (ming kishi)

Turizmning jami xizmatlar eksportidagi ulushi (%)

Asosiy sayyohlar oqimidagi ulushlar (%)

O'zbekistonda turizm sohasida amalga oshirilgan islohotlar va ularning asosiy natijalari

o'qish vaqti
75 soniya

2017–2022-yillarda O'zbekistonga kelgan chet ellik sayyohlar soni deyarli 2 barobar oshdi. Agar 2017-yilda ularning soni 2,7 million nafarni tashkil qilgan bo'lsa, 2022-yilda bu ko'rsatkich 5,2 million nafarga yetdi.

2022-yilda O'zbekistonga sayyohlar asosan Qozog'iston (1551,1 ming kishi, 2017-yilda 1783,8 ming kishi), Tojikiston (1447,8 ming kishi, 2017-yildagiga nisbatan 5,5 barobar ko'p) va Qirg'iziston (1356,9 ming kishi, 2017-yildagiga nisbatan 3,6 barobar ko'p) dan kelgan.

Xorijlik sayyohlarning asosiy qismi, aniqrog'i 89,1% i O'zbekistonga o'z qarindoshlarini yo'qlash maqsadida kelgan. Ularning aksariyati Qozog'iston (31,8%), Qirg'iziston (29,2%) va Tojikiston (27,9%) fuqarolaridir.

Dam olish va hordiq chiqarish maqsadida O'zbekistonga eng ko'p chet ellik fuqarolar Rossiya (37,6%), Qozog'iston (11,2%) va Turkiyadan (6,3%) kelgan.

Ma'lumot uchun: Dunyodagi 91 ta mamlakat fuqarolari O'zbekistonga kelish uchun vizasiz tartibdan foydalanishi mumkin. Taqqoslaydigan bo'lsak, Qozog'istonga 26 ta, Turkiyaga 41 ta, Gruziyaga esa 56 ta mamlakat fuqarolari vizasiz kela oladi.

2022-yilda O'zbekistonga kelgan sayyohlar soni 2021-yildagiga nisbatan 3,4 million kishiga ko'p bo'ldi va o'sish 2,8 barobardan ham ortiqni tashkil etdi. Buning natijasida turizm xizmatlari eksporti sezilarli darajada oshdi. 2017-yilda turizm xizmatlari eksporti 546,9 million AQSh dollarini tashkil etgan bo'lsa, 2022-yilda bu ko'rsatkich 2,9 barobar oshib, 1610,5 million dollarni tashkil etdi.

2017–2022-yillarda xizmatlar eksportining umumiy hajmida turizm xizmatlari eksportining ulushi 1,8 barobar oshdi. Agar 2017-yilda bu ko'rsatkich 22,1% ni tashkil etgan bo'lsa, 2022-yilda 40,7% ga yetdi.

Turizm sohasida amalga oshirilgan islohotlar samarasi sohaning salohiyati katta ekanligidan dalolat beradi. O'zbekistonning jahon miqyosida turistik jozibadorligini oshirish uchun turizmning etnik va ekologik turizm kabi yangi yo'nalishlarini rivojlantirish, shuningdek, mamlakatimizning turli hududlarida tematik festivallarni tashkil qilish taklif etilmoqda.

O'rta ta'limda: 2018-yilning 08-dekabrda O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan qabul qilingan "Xalq ta'limi tizimida ta'lim sifatini baholash sohasidagi xalqaro tadqiqotlarni tashkil etish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qaror respublikamizda jahon hamjamiyati tomonidan tan olingan baholash amaliyotining tatbiq etilishi uchun huquqiy asos yaratdi.

2019-yilda BMTning bolalar jamg'armasi - UNICEF bilan hamkorlikda 4-sinf o'quvchilarining o'qish, matematika, tabiiy-ilmiy fanlar bo'yicha savodxonlik darajasini aniqlash maqsadida o'tkazilgan baholash natijalari e'lon qilindi.

Unga ko'ra o'quvchilar:

- tabiiy-ilmiy yo'nalishda demokratik jamiyat, fuqarolarning huquq va burchlari tushunchasiga (71,1%), matematika yo'nalishida tenglama va tengsizliklarni yechish ko'nikmasiga (67,2%) egaligi bo'yicha eng yuqori ball to'pladi;
- tabiiy-ilmiy (tarixiy sanalar, atrof-muhit, inson salomatligi va xavfsizligi, ekologiya), matematika (hisoblash va tenglamalar) hamda matnni o'qish (berilgan aniq ma'lumotlarni topish) yo'nalishlaridagi savollarga javoblar bo'yicha jahondagi o'rtacha ko'rsatkich (55%) dan yuqori natijaga erishdi;
- g'oyalarni talqin va integratsiya qilish (o'qish) va tadqiqot ko'nikmalari (tabiiy-ilmiy) bo'yicha chegaraviy qiymat darajasida (50%) ekanliklarini ko'rsatdi;
- kommunikatsiya va muammolarni hal qilishning umumiy strategiyasi (matematika) (34,1) hamda to'g'ridan-to'g'ri xulosa chiqarish (o'qish) ko'nikmalari bo'yicha eng past ballni to'pladi.

2022-yilda USAID bilan hamkorlikda 3-sinf va 5-sinf o'quvchilarining o'qish va matematika bo'yicha (EGRA) ko'nikmalarini baholash natijalari e'lon qilindi. Unga ko'ra, o'rta ta'limning sifati (5-sinf o'quvchilarining natijalari) boshlangich ta'lim (3-sinf o'quvchilarining natijalariga qaraganda) sifatidan ortda qolayotgani, maktabga muntazam qatnovchi o'quvchilarning natijalari vaqti-vaqti bilan dars qoldiruvchi o'quvchilarnikidan yuqoriligi aniqlandi.

2022-yilda 15 yoshli o'quvchilarning o'qish, matematika va tabiiy-ilmiy fanlar bo'yicha savodxonlik ko'nikmalari (PISA) Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti (OECD) bilan hamkorlikda baholandi.

O'rta ta'limning 3-, 6-, 7- va 10-sinf o'quvchilari uchun darsliklar baholash natijalari asosida, baholash jarayonida aniqlangan zaif jihatlarni bartaraf etishni hisobga olgan holda qaytadan chop etildi.

Oliy ta'lim tizimida esa O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yildagi «O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida»gi Farmoni tizimini isloh qilish uchun huquqiy asos yaratdi.

Natijada 2017-2023 yillar oralig'ida:

- QS World University Rankingsda eng yaxshi mingtalikka kirgan xorijiy oliy ta'lim muassasalarining filiallari soni 3 tadan 9 taga;
- Jami xorijiy oliy ta'lim muassasalarining soni 7 tadan 28 taga;
- xususiy oliy ta'lim muassasalari soni 53 taga yetdi.

Shuningdek, oliy ta'lim xizmatlari bilan aholining barcha qatlamlarini qamrab olish uchun alohida kvotalar ajratildi. Yoshlarni oliy ta'lim bilan qamrab olish darajasi 9 foizdan 38 foizga oshdi.

O'rta va oliy ta'lim sohasidagi institutsional o'zgarishlarning amaldagi ijrosi (2017-2022 yillar)

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2018-yildagi "Xalq ta'limi tizimida ta'lim sifatini baholash sohasidagi xalqaro tadqiqotlarni tashkil etish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori

2018-y.

4-sinf o'quvchilarining ko'nikmalari

hamkorligida baholandi

2019-y.

3-5 sinf o'quvchilarining ko'nikmalari **EGRA** testlari orqali

hamkorligida baholandi

2022-y.

15 yoshdagi o'quvchilarning ko'nikmalari **PISA** testlari orqali

hamkorligida baholandi

2022/2023 O'quv yili

Baholash natijalari asosida 3-, 6-, 7-, 10-sinflar uchun **darsliklar qayta chop etildi**

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yildagi "O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi Farmoni

2017-y.

2022-y.

3 ta

QS reytingining 1000 taligiga kirgan xorijiy oliy ta'lim muassasalari

9 ta

7 ta

Jami xorijiy oliy ta'lim muassasalari

28 ta

mavjud emas

Xususiyl oliy ta'lim muassasalari

53 ta

9 %

Yoshlarning oliy ta'lim bilan qamrab olinishi

38 %

Nobel mukofotining 2019-yildagi sohiblaridan biri Ester Dyuflo o'tkazgan tadqiqotga ko'ra, jahon miqyosida 2,5 milliard kishi sanitariya talablariga javob bermaydigan hojatxonalardan foydalanadi va qishloq joylarda sanitariya talablariga javob beruvchi hojatxonalarni qurish diareya bilan kasallanish holatlarini 30-50 foizga kamaytiradi.

PMTI tomonidan hududlarga chiqib o'tkazilgan tadqiqot bu yerda istiqomat qiluvchi aholi hojatxonalarining sanitariya talablariga javob bermasligiga oid indikatorni kambag'allik uchun ahamiyatsiz deb hisoblashini ko'rsatdi.

Aslidachi? Sanitariya sharoiti qanchalik muhim?

Tadqiqotlarga ko'ra, Hindistonda diareya tufayli har yili 400 ming nafardan ortiq kishi hayotdan bevaqt ko'z yumadi. Inson axlatining 1 grammida 10 milliontagacha virus, milliontagacha bakteriya, mingtagacha parazit kistasi va yuzga yaqin parazit tuxumi bo'lishi mumkin.

Sanitariya talabiga javob bermaydigan maktab hojatxonalari bolalarning u yerga kirmasligiga sabab bo'ladi. Shvetsiyada 6-16 yosh oralig'idagi bolalar o'rtasida o'tkazilgan so'rov natijalari bolalarning salkam 16 foizi maktabda kichik hojatga umuman chiqmsligini ko'rsatdi.

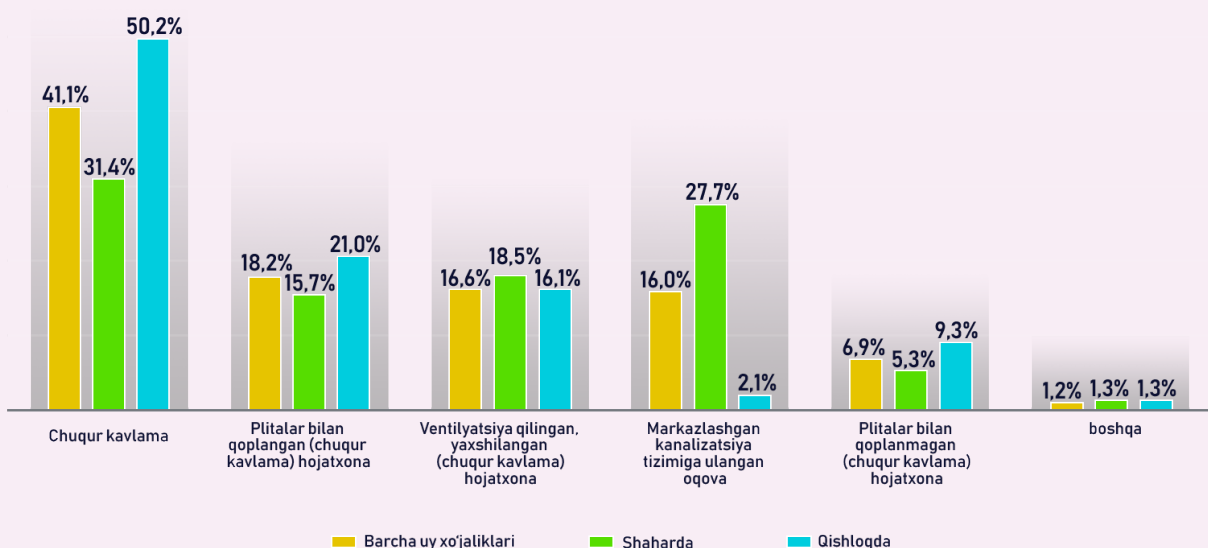
Bu holat yoshi kattaroq (13-16 yosh) bolalar orasida yanada yomonroq – 25 foiz. Bolalar asosiy sabab sifatida maktabdagi hojatxonaning ko'rinishi va hidini keltirgan. Bu esa kun davomida bolalarning yetarlicha suv ichmasligiga olib keladi. Chunki ular hojatga chiqmaslik uchun ham suv ichishdan o'zlarini tiyadi.

O'zbekistonda ahvol qanday?

Jahon sog'liqni saqlash tashkiloti (WHO) va BMT Bolalar jamg'armasi (UNICEF) ma'lumotlariga ko'ra, 2019-yilda O'zbekistondagi maktablarning 13 foizida qo'lni sovun va suv bilan yuvish uchun sharoit bo'lmagan. Maktablarning 83 foizi toza ichimlik suvi, 78 foizi esa sanitariya vositalaridan foydalanish imkoniyatiga ega bo'lgan.

PMTI hisob-kitoblariga ko'ra, O'zbekistonda aholining 41 foizi sanitariya sharoitiga javob bermaydigan chuqur kavlama ko'rinishidagi hojatxonadan foydalanadi. Qishloqlarda bu ko'rsatkich 50 foizdan yuqori. Hozirgi holatda sanitariya talablariga javob bermaydigan chuqur kavlamalarni ventilyatsiya qilinadigan va plitalar bilan qoplangan holatga keltirish tavsiya etiladi. Birinchi qadam sifatida, ushbu chora-tadbirlarni maktablarda boshlash va sanitariya talabiga javob bermaydigan barcha maktab hojatxonalarini ta'mirlash maqsadga muvofiq.

Uy xo'jaliklaridagi hojatxonalarining turlari (foizda)

O'zbekistonda sog'liqni saqlash sohasini isloh qilish va o'zgartirish Yangi O'zbekistonning 2022-2026 yillarga mo'ljallangan Taraqqiyot strategiyasi va 2018-yilda tasdiqlangan O'zbekiston Respublikasi sog'liqni saqlash tizimini rivojlantirish konsepsiyasiga muvofiq amalga oshirilmoqda. Natijada:

1) 2017-2021 yillarda davlat byudjetidan sog'liqni saqlash tizimi uchun ajratilayotgan xarajatlar qariyb 3 barobar oshdi. Agar xarajatlar 2017-yilda 7330 milliard so'mni tashkil etgan bo'lsa, 2021-yilda 21 047,8 milliard so'mga yetdi. Shunday qilib, 2021 yilda davlat byudjeti xarajatlaridagi ulush 12,7 foizni tashkil etdi.
2) Sog'liqni saqlash va ijtimoiy xizmatlar sohasida faoliyat yuritayotgan korxonalar va tashkilotlarning umumiy soni 2022-yilda 2017-yildagiga nisbatan 1,8 barobar o'sdi va 10547 tani tashkil etdi.

2017-yilda xususiy tibbiyot muassasalari soni 4000 ta edi, bugun esa ularning soni 7320 ta. Ularning 5823 tasi ambulator, 1497 tasi stasionardir. Natijada ko'rsatilayotgan sog'liqni saqlash xizmatlarining umumiy hajmi 3,8 marotaba oshdi.

Ko'rib chiqilayotgan davrda aholi o'rtasida yangi kasallanish holatlari kamaygan:

- sil kasalligi (har 100 000 kishiga) 2017-yildagi 44,9 nafardan 2022-yilda 35,9 nafargacha;
- gepatit B (har 100 000 kishiga) 2017-yildagi 0,8 nafardan 2021-yilda 0,3 nafargacha;
- 2- toifa qandli diabet (har 100 000 kishiga) 2017-yildagi 21,4 nafardan 2021-yilda 18,3 nafargacha.

Aholining o'rtacha umr ko'rish davomiyligi 2017-yildagi 73,7 yoshdan 2021-yilda 73,8 yoshga ko'tarilib, quyidagi ko'rsatkichlar yaxshilandi:

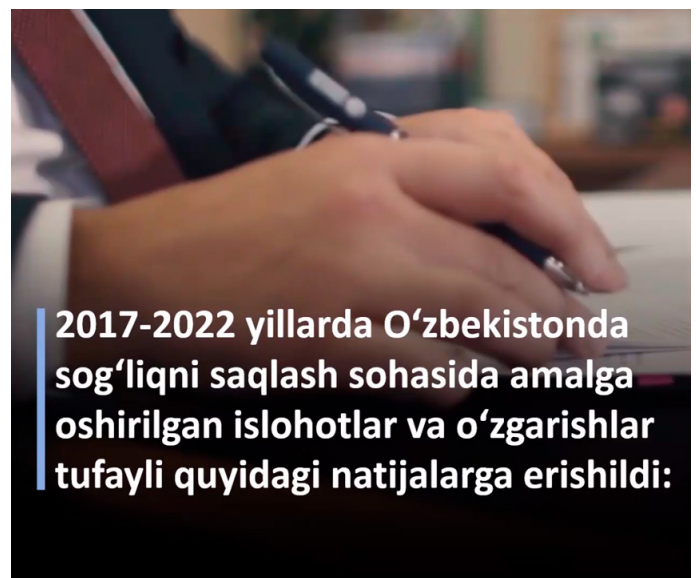
- onalar o'limi koeffitsiyenti (har 100 000 tirik tug'ilgan chaqaloqqa) 2017-yildagi 21 nafardan 2021-yilda 14,4 nafargacha kamaydi;
- 5 yoshgacha bo'lgan bolalar o'limi koeffitsiyenti 2017-yildagi 15,4 nafardan 2021-yilda 12,3 nafargacha kamaydi;

- aholi o'rtasida o'z joniga qasd qilish tufayli hayotdan ko'z yumish ko'rsatkichi (har 100 000 kishiga) 2017-yildagi 7,5 nafardan 2021-yilda 6,4 nafargacha kamaydi.

O'zbekistonda yil sayin jadal rivojlanayotgan tibbiyot turizmining rivojlanishi sog'liqni saqlash sohasida amalga oshirilayotgan islohotlarning sezilarli natijasi bo'ldi. Agar 2017-yilda O'zbekistonga davolanish maqsadida kelgan sayyohlar soni 28 ming 705 nafarni tashkil etgan bo'lsa, 2022-yilda bu ko'rsatkich 69 ming 984 nafarni tashkil etmoqda. Masalan, Samarqand shahrida 8 ta yirik mehmonxonani o'z ichiga olgan yirik turistik klaster (kurort tipidagi mehmonxona) tashkil etildi. Ulardan biri yuqori sifatli tibbiy xizmat ko'rsatadigan kurort tipidagi mehmonxona.

"2019-2025-yillarda O'zbekiston Respublikasi sog'liqni saqlash tizimini rivojlantirish konsepsiyasi"da mamlakatimiz tibbiyot tashkilotlarining turizm salohiyatini tubdan oshirishga qaratilgan chora-tadbirlar belgilangan.

Shunday qilib, sog'liqni saqlash sohasida amalga oshirilayotgan islohotlar o'rtacha umr ko'rish davomiyligining yaxshilanishi, onalar va bolalar o'limining, shuningdek, aholi o'rtasida yangi kasallanish holatlarining kamayishiga olib keldi. Bundan tashqari, O'zbekistonda sog'liqni saqlash tizimini isloh etishh sog'liqni saqlash sohasidagi xizmatlar va tibbiyot turizmining rivojlanishiga xizmat qilmoqda.

2017-2022 yillarda O'zbekistonda sog'liqni saqlash sohasida amalga oshirilgan islohotlar va o'zgarishlar tufayli quyidagi natijalarga erishildi:

Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining rivojlanishi bilan texnologik, iqtisodiy va operatsion jihatdan onlayn ta'limni yo'lga qo'yish imkoniyatlari yanada ortdi. COVID-19 pandemiyasi tufayli masofaviy ta'limga tez o'tish onlayn ta'lim xizmatlariga talabning oshishiga olib keldi.

AQShda magistratura bosqichidagi talabalarning 22 foizga yaqini, bakalavriat bosqichidagi talabalarning 11 foizi onlayn tartibda ta'lim oladi. 2023-yilda onlayn ta'limdan tushadigan daromad 74,80 milliard AQSh dollariga yetishi kutilmoqda. Akademik menejerlarning aksariyati (75 foiz) onlayn kurslardagi ta'lim natijasi sinfdagi kurslar natijasi bilan bir xil yoki yaxshiroq ekanligini e'tirof etmoqda.

2021-2026 yillar oralig'ida Buyuk Britaniyada elektron ta'lim bozorining ulushi 11,57 milliard dollarga yetishi kutilmoqda. Barcha kurs mavzulari video, audio, matn yoki infografikadan iborat kichikroq qismlarga bo'lingan mikrota'limning tarqalishi Buyuk Britaniyadagi elektron ta'lim bozorining asosiy tendensiyalaridan biri bo'lib, bozorning o'sishiga turtki bo'lmoqda.

Bugungi kunda Coursera va edX kabi ma'lum bir onlayn platformalar mavjud bo'lib, ular dunyoning 200 dan ortiq yetakchi universitetlari va kompaniyalari bilan hamkorlikda onlayn kurslarni taqdim etadi. Ushbu onlayn platformalar yashayotgan shahridan turib magistr va bakalavr darajasini olish imkonini beradi. Shuningdek, ushbu platformalar orqali tahsil olayotganlar kampusdagi talabalar bilan bir xil o'quv dasturidan foydalanish imkoniyatiga ega.

Karantin choralaridan so'ng O'zbekistonda onlayn ta'lim tez sur'atlarda takomillasha boshladi. O'tgan yilning oktyabr oyida O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi Oliy o'quv yurtlarida masofaviy ta'limni joriy etish to'g'risidagi nizomni tasdiqlagan edi. 2023/2024 o'quv yilidan boshlab davlat va xususiy oliy ta'lim muassasalariga masofaviy ta'lim yo'nalishida kadrlar tayyorlashga ruxsat berildi.

Eslatib o'tamiz, 2022-yilning oktyabr oyida Coursera va O'zbekiston o'rtasida IT-ta'lim sohasida hamkorlik memorandumi imzolangan edi. Platforma 2023-yildan boshlab mavjud bo'lgan kodlash bo'yicha 1,2 millionga yaqin bepul kurslarini ajratadi.

Elektron ta'lim quyidagi sabablar tufayli samarali hisoblanadi:

- ayollarning mehnat bozoridagi ishtirokini oshiradi (mehnat bozorida erkaklarning 73,1 foizi ishtirok etadi, bu ko'rsatkich ayollarda 39,9 foizni tashkil etadi). Shuningdek, oilalar qizlarning ta'lim olishiga o'g'il bolalarga qaraganda kamroq mablag' ajratadi. Jahon banki ma'lumotlariga ko'ra, 25 yoshdan oshgan aholi orasida bakalavr darajasiga ega erkaklar ulushi 20,8 foizni, ayollar ulushi esa 13,3 foizni tashkil etadi;
- nogironligi bo'lgan shaxslarga oliy ta'lim olish uchun keng imkoniyatlarni taqdim etadi;
- mamlakatda oliy ta'lim bilan qamrab olish darajasini oshiradi;

Tavsiyalar:

- samarali va yaxshi ta'minlangan kampus tarmog'ini tashkil etish, serverlarni samarali qo'llab-quvvatlash, talabalarni onlayn ro'yxatga olish, billing va to'lov tizimi, onlayn kitob do'koni va onlayn kutubxona xizmatlarini yo'lga qo'yish;
- an'anaviy va masofaviy ta'lim aralashmasi bo'lgan gibrid ta'lim shaklini joriy etish, ma'ruzalarni onlayn tarzda o'tkazish (chunki ular talabalarning o'zaro ta'siri va faol ishtirokini talab qilmaydi, seminarlar esa an'anaviy o'qitish shaklida o'tkazilishi mumkin);
- masofaviy ta'limga kirishda ayollarga imtiyozlar berish;
- o'rta yoki qo'shimcha fanlarni onlayn, asosiylarini esa an'anaviy ta'lim shaklida o'tkazish maqsadga muvofiq.

Tadqiqot doirasida 10 yoshdan 22 yoshgacha bo'lgan bolalarning ota-onalari ishtirokida so'rov ham o'tkazildi.

So'rovda 2100 kishi ishtirok etdi. (N=2100). Respondentlarning 72 foizini ayollar, 28 foizini erkaklar tashkil etdi. Ta'lim darajasi bo'yicha ularning 4,6 foizi ilmiy darajaga, 36,1 foizi oliy ma'lumotga, 21,2 foizi o'rta, 38,2 foizi o'rta maxsus ma'lumotga ega.

1. So'rov natijalariga ko'ra, respondentlarning 28,7 foizi keksa ota-onasi bilan yashashi ma'lum bo'ldi. Farzandlaringiz tarbiyasiga kim ko'proq ta'sir qiladi, degan savolga ota-onalarning 41,6 foizi ona, 27,4 foizi ota, 9,3 foizi bobo va buvilar, 8,1 foizi aka-opalar, 7,3 foizi o'qituvchilar, 3,7 foizi begonalar va 2,5 foizi boshqa qarindoshlar, deb javob bergan.

2. So'rovda ishtirok etganlarning aksariyati (80,2%) farzandlarini ma'lum kasb bo'yicha yetuk mutaxassis bo'lib, elga taniladigan inson sifatida ko'rishi ma'lum bo'ldi. Moddiy ta'minlanganlik va mulk egasi bo'lishi ikkinchi orzu bo'lib qolmoqda (7,9%). Ushbu savolning javoblari ota-onalarning millati va ma'lumot darajasi, farzandning jinsi bo'yicha farq qilmaydi.

3. Aksariyat ota-onalar (95,8 foiz) farzandlari kelajagi borasida o'zaro maslahatlashgan. 88,3 foiz holatda ularning fikri bir joydan chiqqan bo'lsa, 7,2 foiz holatda fikrlar keskin farqlangan.

4. So'rovnoma javoblari shuni ko'rsatdiki, ota-onalar farzandlari kelajagini rejalashtirishda bolalarning fikriga ham e'tibor bermoqda.

Ota-onalarning 97,9 foizi o'z farzandlari bilan ushbu mavzuda suhbatlashgan bo'lib, 86,3 foizi farzandlarining tanlovini ma'qullagan, 11,1 foizi qisman ma'qullagan, 1,3 foizi esa qoniqmagani.

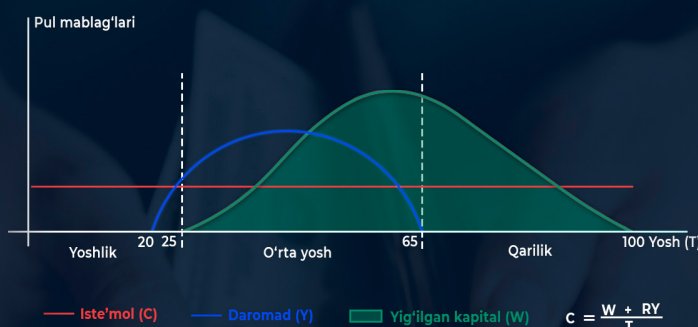
5. So'rovnoma javoblariga binoan, yoshlarda tibbiyot yo'nalishidagi kasblarga (15,5 foiz) qiziqish kattaligi aniqlandi. Keyingi o'rinlarni o'qituvchi (9,7 foiz), IT mutaxassisligi (9,3 foiz), iqtisodchi (sohalar bo'yicha) (8,2 foiz), tadbirkor (7,7 foiz) kabi kasblar egalladi. Respondentlarning 2,5 foizi farzandlari kelajakdagi kasbi haqida hali bir qarorga kelmaganini ta'kidlagan. Qizlar kutilganidek ko'proq shifokor (16,3 foiz) va o'qituvchi (13,8 foiz) kasblarini tanlagan bo'lsa, o'g'il bolalar birinchi o'rinda IT mutaxassisligi (18,7 foiz), keyin esa shifokor (13,7 foiz), iqtisodchi (13,2 foiz) va tadbirkor (11,2 foiz) kasblarini afzal ko'rgan.

6. Farzandning kasb to'g'risidagi qarori qanday bo'lmasin, ota-onalarning 81,6 foizi bu qarorni bajonudil qabul qilishini, 12,7 foizi esa ushbu qarorni o'zgartirish kerakligini iltimos qilishini aytgan.

7. Ota-onalarning 55,7 foizi farzandlariga nisbatan talabchanlik qilish, kerak bo'lganda yordam ko'rsatish, 36,2 foizi nazorat qilish orqali tarbiya berish lozimligini, 6,4 foizi esa farzandlariga erkinlik berish kerakligini qayd etgan.

8. So'rovda qatnashgan ota-onalarning 20 foizdan ortig'i farzandlarining o'qituvchilari bilan bir oyda bir marta muloqot qilishini, 16,4 foizi esa umuman muloqot qilmasligini bildirgan.

Vaqt bo'yicha individual xarajatlar jadvali

Ta'lim sifati ifodalovchi ko'rsatkich uchun abituriyentlarning 2022/2023 o'quv yili uchun OTMga kirish imtihonlarida to'plagan ballari asos qilib olindi. Aholi daromadlari, ishsizlik va bandlik, maktabgacha ta'limning qamrovi va urbanizatsiya darajasi esa ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotning asosiy ko'rsatkichlari sifatida olindi. Tahlil hududlar bo'yicha amalga oshirildi.

Tahlil natijalari hududlar bo'yicha ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish va aholi savodxonligi ko'rsatkichlari o'zaro bog'liq ekanligini ko'rsatdi. Jumladan, umumiy daromadning aholi jon boshiga ulushi, bandlik darajasi, 1-6 yosh oralig'idagi bolalarning maktabgacha ta'lim tashkiloti bilan qamrab olinishi ko'rsatkichlari past hududlarda kam ball (56,7 ball - to'plash mumkin bo'lgan eng yuqori ballning 30 foizi) to'plagan abituriyentlar ulushi katta (korrelyatsiya koeffitsiyentlari mos ravishda -0,41; -0,45 va -0,39).

Mamlakatning iqtisodiy rivojlanishida urbanizatsiya muhim ahamiyat kasb etadi. Ishlab chiqarish va xizmat ko'rsatish korxonalarining shaharlarda joylashishi ularda doimiy ish o'rinlarining yaratilishi va farovonlikning qishloqlardagiga qaraganda yuqori bo'lishiga xizmat qiladi. Bu esa ularda ijtimoiy ko'rsatkichlar, jumladan ta'lim sifatining ham yuqori bo'lishini ta'minlaydi. Natijalardan ko'rish mumkinki, shaharlar bo'yicha bitiruvchilarning o'rtacha bali 78,0 va boshqa hududlar bo'yicha 73,2 ni tashkil etgan.

Ma'lumot uchun: «Yangi O'zbekiston» massivlarida uy-joy qurilishi va 2023-yil uchun ipoteka dasturini amalga oshirish bo'yicha ustuvor vazifalarga bag'ishlab o'tkazilgan videoselektorda qator vazifalar belgilandi. Ular hududlarda urbanizatsiya darajasini oshirishga xizmat qiladi.

Tahlillar Navoiy, Nukus va Buxoro shaharlari o'rta va o'rta maxsus ta'lim sifati bo'yicha mamlakatning boshqa hududlari uchun namunaviy hududlar bo'la olishini ko'rsatdi. Bu shaharlarda joriy yil bitiruvchilarning o'rtacha bali 89,9-94,3 oralig'ida bo'lgan. Keyingi o'rinlarni Buxoro viloyatining Qorako'l (89,6) va Peshko' (88,6) tumanlari band etgan. Ta'kidlash lozimki, bitiruvchilarning o'rtacha bali va aholi daromadlari hamda maktabgacha ta'lim bilan qamrov darajasi o'rtasida bog'liqlik kuzatildi (korrelyatsiya koeffitsiyentlari mos ravishda 0,53 va 0,63).

Joriy yil bitiruvchilari kesimida Buxoro viloyati ta'lim sifati bo'yicha yetakchi hudud bo'lib, viloyat bitiruvchilari kirish imtihonlarida o'rta hisobda 85,6 ball to'plagan. Shuningdek, Navoiy, Farg'ona viloyatlari, Toshkent shahri va Qoraqalpog'iston Respublikasida vaziyat boshqa hududlardagiga qaraganda yaxshiroq. Bu hududlarda bitiruvchilarning o'rtacha to'plagan bali 77,0-83,4 oralig'ida bo'lgan. Sirdaryo, Surxondaryo, Andijon va Toshkent viloyatlarida esa o'rtacha ball 69,5-72,7 ni tashkil etgan.

Bundan tashqari, tahlil ta'lim yo'nalishlari kesimidagi tafovutlar yuqoriligini hamda ba'zi muhim sohalarining jozibadorligini oshirish lozimligini ko'rsatdi. Davlat granti asosida o'qishga qabul qilingan abituriyentlar to'plagan o'rtacha o'tish balining eng yuqori ko'rsatkichi huquq (177 ball), iqtisod (160 ball), gumanitar fanlar (158 ball), sog'liqni saqlash (157 ball), san'at (154 ball) sohalariga to'g'ri kelgan bo'lsa, eng past ko'rsatkichlar irrigatsiya va melioratsiya (92 ball) hamda qishloq xo'jalik texnikasi (93 ball) sohalarida qayd etilgan.

Olingan natijalar kundalik hayotdagi muammolardan tortib, ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishdagi kamchiliklargacha, barchasini ilimga sarmoya kiritish orqali hal etish mumkinligini yana bir bor tasdiqlaydi.

Mamlakatimizda byudjet taqsimotida aholining ishtiroki O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 22-avgustdagi "Byudjet ma'lumotlarining ochiqligini va byudjet jarayonida fuqarolarning faol ishtirokini ta'minlash chora-tadbirlari to'g'risida"gi qaroriga asosan ta'minlanmoqda.

Ushbu qarorga muvofiq 2021-yilning iyul-sentyabr oylarida «Tashabbusli byudjet» bo'yicha ilk bora ovoz berish jarayoni tashkil etildi va uning doirasida fuqarolardan 41,1 mingta taklif kelib tushdi. Yakunda g'olib bo'lgan 1599 ta taklifni moliyalashtirish uchun 530,5 milliard so'm mablag' yo'naltirildi.

Joriy yilning fevral-aprel oylarida «Tashabbusli byudjet»ning birinchi mavsumida aholidan 55,9 mingta taklif kelib tushdi va ma'qullangan 2997 ta loyihaga byudjet mablag'lari hisobidan 2 882 milliard so'm ajratildi.

Ovoz berish jarayonida joriy mavsumda loyihalar uchun jami 16,1 millionta ovoz berildi. Bu ko'rsatkich 2021-yilda 1,1 milliontani tashkil etgani inobatga olinsa, aholining «Tashabbusli byudjet»ga qiziqishi keskin ortib borayapti, deyish mumkin.

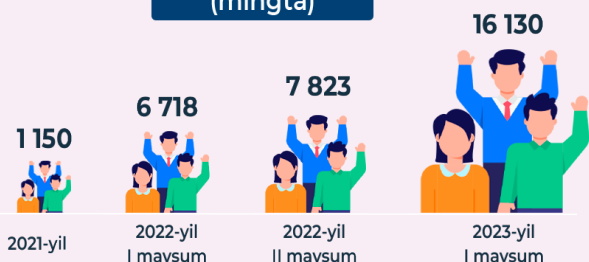
Shuni ta'kidlash kerakki, tashabbusli byudjetlashtirish ijtimoiy va infratuzilma bilan bog'liq muammolarni manzilli hal etishda ko'mak bermoqda. Buni 2023-yil birinchi mavsum yakunlariga ko'ra moliyalashtiriluvchi 2997 ta taklifning asosiy qismini umumta'lim maktablari (1335 ta yoki 44,5%), ichki yo'llar (629 ta yoki 20,9%), sog'liqni saqlash muassasalari (370 ta yoki 12,3%), maktabgacha ta'lim muassasalari (176 ta yoki 5,8%) ni ta'mirlashga oid takliflar ekanligi misolida ham ko'rish mumkin.

Fuqarolarning ijtimoiy faolligini oshirish, joylardagi muammolarini qisqa muddatda hal etish maqsadida O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 25-oktyabrdagi «Jamoatchilik fikri asosida shakllantiriladigan loyihalarni moliyalashtirish ko'lamini kengaytirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi qaroriga ko'ra, 2023-yildan boshlab «Obod qishloq» va «Obod mahalla» dasturlarini ham jamoatchilik fikri asosida shakllantirishi belgilandi.

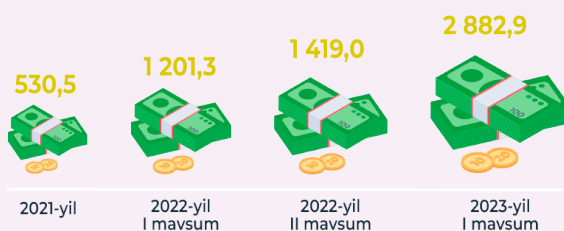
«Tashabbusli byudjet» singari loyihalar fuqarolarning turmush sharoitini yaxshilash bilan bir qatorda, ulardagi amalga oshirilayotgan islohotlar va yurt kelajagiga dahldorlik hissini yanada kuchaytirishga xizmat qiladi.

O'zbekistonda «Tashabbusli byudjet» jarayonlarining amalga oshirilishi

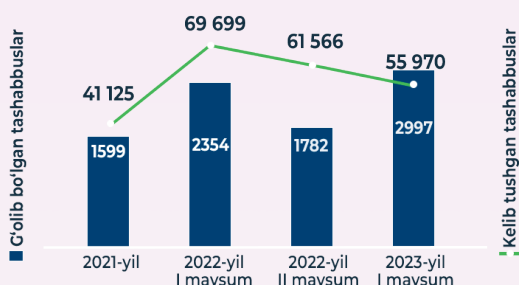
Berilgan ovozlar (mingta)

Ajratilgan mablag'lar (mlrd. so'm)

Bildirilgan va g'olib deb topilgan tashabbuslar soni

2023-yil I mavsumda moliyalashtiriluvchi loyihalar mavzular kesimida

Manba: «Open budget» internet portali

Kambag'allikni qisqartirish va bandlik vazirligi ma'lumotlariga ko'ra, 2022-yilda jami iqtisodiy faol aholi 14,98 million kishini tashkil qilgan. Ularning jami 13,7 million nafari ish bilan band bo'lgan. Rasmiy sektorda band bo'lganlar soni 6,5 million (47%) nafarni tashkil qilgan.

Iqtisodiy faol aholi iqtisodiyotda band bo'lganlar va ishsizlarni o'z ichiga oladi. Bunga talabalar, bola parvarishi bilan dekret ta'tiliga chiqqanlar va o'z xohishiga ko'ra ishlamaydiganlar kirmaydi.

Iqtisodiy faoliyat turlari bo'yicha jami norasmiy sektorda band bo'lganlarning eng katta ulushi, ya'ni 34%i qishloq, o'rmon va baliqchilik xo'jaliklarida mehnat qiladi. Xuddi shu ko'rsatkich savdoda 14%ni, qurilishda 14%ni, sanoatda 11%ni tashkil etadi.

Norasmiy bandlar bu yuridik shaxs maqomiga ega bo'lmagan korxonalarda ishlaydigan ishchilardir. Ushbu toifaga mehnat munosabatlarini ro'yxatdan o'tkazmasdan ishlaydigan hufyona sektor vakillaridan tashqari, ro'yxatdan o'tmagan yakka tartibdagi tadbirkorlar, o'zini-o'zi band qilganlar va ularning ishchilari kiradi.

Ta'kidlash lozimki, norasmiy sektorning kattaligi hukumatlarga iqtisodiy siyosatni samarali amalga oshirish va iqtisodiyotni tartibga solishda qiyinchilik tug'diradi.

Norasmiy sektorda band bo'lganlar sohalar kesimida rasmiy sektorda band bo'lganlar bilan bir xil miqdorda ish haqi oladi, deb faraz qilinsa, 2022-yilning o'zida 9 milliondan ortiq kishi norasmiy sektorda band bo'lgani hisobiga davlat budjetiga soliq ko'rinishida 32,9 trillion so'm mablag' tushmagan.

Budjet mablag'larining yarmidan ko'pi ijtimoiy sohaga yo'naltirilishi inobatga olinsa, bu mablag' hisobiga:

- 500 o'quvchi o'rniga ega 4 100 ta umumta'lim maktabi qurish yoki barcha hududlardagi ta'lim oluvchilarni sifatli ta'lim bilan qamrab olish uchun mavjud 10 522 ta umumta'lim maktabining moddiy-texnik bazasini zamonaviy o'quv anjomlari bilan ta'minlash yoki

- 3 737 ta ambulator tibbiy muassasa qurish yoki
- sog'liqni saqlash tizimidagi tibbiyot xodimlarining oylik maoshini 7,8 million so'mga yetkazish yoki
- umumta'lim maktablari o'qituvchilarining oylik maoshini 7,2 million so'mga yetkazish mumkin bo'lardi.

Ya'ni, tegishli soliqlarni to'lamasdan biroz ko'proq daromad olish orqali «yutish» bevosita boshqa ijtimoiy xizmatlardan foydalanishda «yutqazish»ga olib kelmoqda.

Ta'kidlash joizki, oxirgi yillarda norasmiy bandlikni kamaytirish bo'yicha keng ko'lamlı sa'y-harakatlar amalga oshirilmoqda. So'nggi yillarda O'zbekistonda norasmiy sektorda band bo'lganlar soni ma'lum darajada kamaygan. Norasmiy bandlar ulushi 2020-yilda 43%dan 2022-yilda 40%ga kamaygan. Bundan tashqari, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 30-avgustdagi "Norasmiy bandlik ulushini qisqartirish hamda mehnat resurslari balansini zamonaviy yondashuvlar asosida shakllantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Farmonida norasmiy bandlikni kamaytirish bo'yicha ta'sirchan yangi mexanizmlarni joriy qilish, shuningdek, o'zini-o'zi band qilishni davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash, soliq sohasida qulayliklar yaratish, tadbirkorlikni raqamlashtirish va rivojlantirish orqali qo'shimcha ish o'rinlarini tashkil qilish ko'zda tutilgan.

Tegishli ravishda, ijtimoiy sohadagi muammolarni hal qilishda norasmiy iqtisodiyotni rasmiylashtirish va rasmiy biznesning o'sishini qo'llab-quvvatlash choralari izchil davom ettirish muhim ahamiyat kasb etadi. Bunda Germaniyaning mini jobs, Belgiyaning service voucher tashabbuslariga o'xshagan samarali va hududiy o'ziga xos jihatlarni inobatga olgan innovatsion mexanizmlarni joriy etish, ayniqsa muhim.

Eng muhimi, har birimizning rasmiy faoliyat yuritish borasidagi qarorimiz o'zimizga va jamiyatga yuqoridagi kabi qator afzalliklar berishini, hayotimizning sifat jihatdan yaxshilanishiga hissa qo'shishini yodda tutishimiz lozim.

O'zbekistonda ichki turizmning rivojlanishi bilan bog'liq holatni o'rganish maqsadida joriy yilning mart-aprel oylarida onlayn tartibda so'rov o'tkazildi va unda 1032 kishi ishtirok etdi. Ularning 46,7 foizini ayollar va 53,3 foizi erkaklar tashkil etdi. So'rovda ichki turizmning rivojlanishi 20 ta savolni ichiga olgan anketa usuli yordamida baholandi.

Onlayn so'rov natijalariga ko'ra, mamlakatimizda ichki turizmning quyidagi xususiyatlari aniqlandi:

- sayohatlar chastotasi bo'yicha respondentlarning 1/2 qismi (58,5 foiz) yiliga kamida bir marotaba ichki sayohatga chiqadi (shu jumladan 33,5 foizi yiliga bir marotaba, 16,6 foizi 3 oyda bir marotaba, 8,3 foizi oyiga bir marotaba). Shu bilan birga, respondentlarning 32,3 foizi sayohat qilish va mamlakatning diqqatga sazovor joylarini ko'rish istagini bildirgan;
- pul mablag'larining yetishmasligi (respondentlarning 24,7 foizi) va bo'sh vaqtning kamligi (27,0 foizi) ichki turizmning rivojlanishi va sayyohlik xizmatlariga talabning ortishiga salbiy ta'sir qiluvchi omillar sifatida qayd etilgan. Agar erkaklarda bo'sh vaqtning yetishmasligi asosan ularning davlat ishida faoliyat yuritayotgani bilan izohlansa, ayollarda bo'sh vaqtning kamligi ularning davlat ishida bandligi va bola parvarish qilayotgani bilan bog'liq;
- yosh tarkibi bo'yicha ichki turizm iqtisodiy faol aholi orasida keng tarqalgan; mamlakat bo'ylab sayohat qiluvchilarning faol toifasini 26-35 yosh oralig'idagi fuqarolar tashkil qiladi (respondentlarning 33,4 foizi), 36-55 yosh oralig'idagilar (33,6 foiz). Sayohat qilishni xohlovchilar orasida aynan shu yosh guruhi yetakchi sifatida qayd etilgan (mos ravishda 37,5 foiz va 33,9 foiz);
- o'zbekistonliklar asosan o'z oilasi (so'rovda qatnashganlarning 51,5 foizi), do'stlari (26,0 foizi) bilan sayohat qilishni afzal ko'radi. Bu esa aholi mentaliteti va oila institutining jamiyatdagi ahamiyati bilan bog'liq; ziyorat turizmi (53,7 foiz), tog' kurort turizmi (52,7 foiz), madaniy-ma'rifiy turizm (36,4 foiz), sog'lomlashtirish turizmi (35,8 foiz) va sohil

turizmi (35,4 foiz) so'rovda qatnashganlar orasida eng jozibador turizm turlari sifatida e'tirof etilgan.

Shu bilan birga, yoshlar (35 yoshgacha) o'rtasida ekstremal sport, festival turizmi hamda agroturizmga qiziqish ortib bormoqda.

Aholi turizm sohasining infratuzilma qismiga qanday baho beradi?

Mamlakat bo'ylab turistik safarlarda aholi turoperatorlar va sayyohlik agentliklari xizmatidan foydalanmagan holda mustaqil ravishda sayohat qilish afzal biladi. Shunday qilib, respondentlarning 52,6 foizi mustaqil sayohat qilishini bildirgan.

Axborot ta'minoti ichki turizmni rivojlantirishning muhim vositasiga aylanmoqda. Yiliga kamida bir marotaba sayohat qiluvchi respondentlarning 67,7 foizi dam olish joyini tanlashda tanishlari, do'stlari va qarindoshlarining, 50,0 foizi ijtimoiy tarmoqlarning, 31,0 foizi maxsus saytlarning tavsiyalariga asoslanishini aytgan.

Aholining O'zbekiston bo'ylab sayohatdan qoniqishini baholash muammolarni hal etuvchi omillarni guruhlash imkonini berdi. Bunda muammolarni hal etishning muhimlik darajasi e'tiborga olindi.

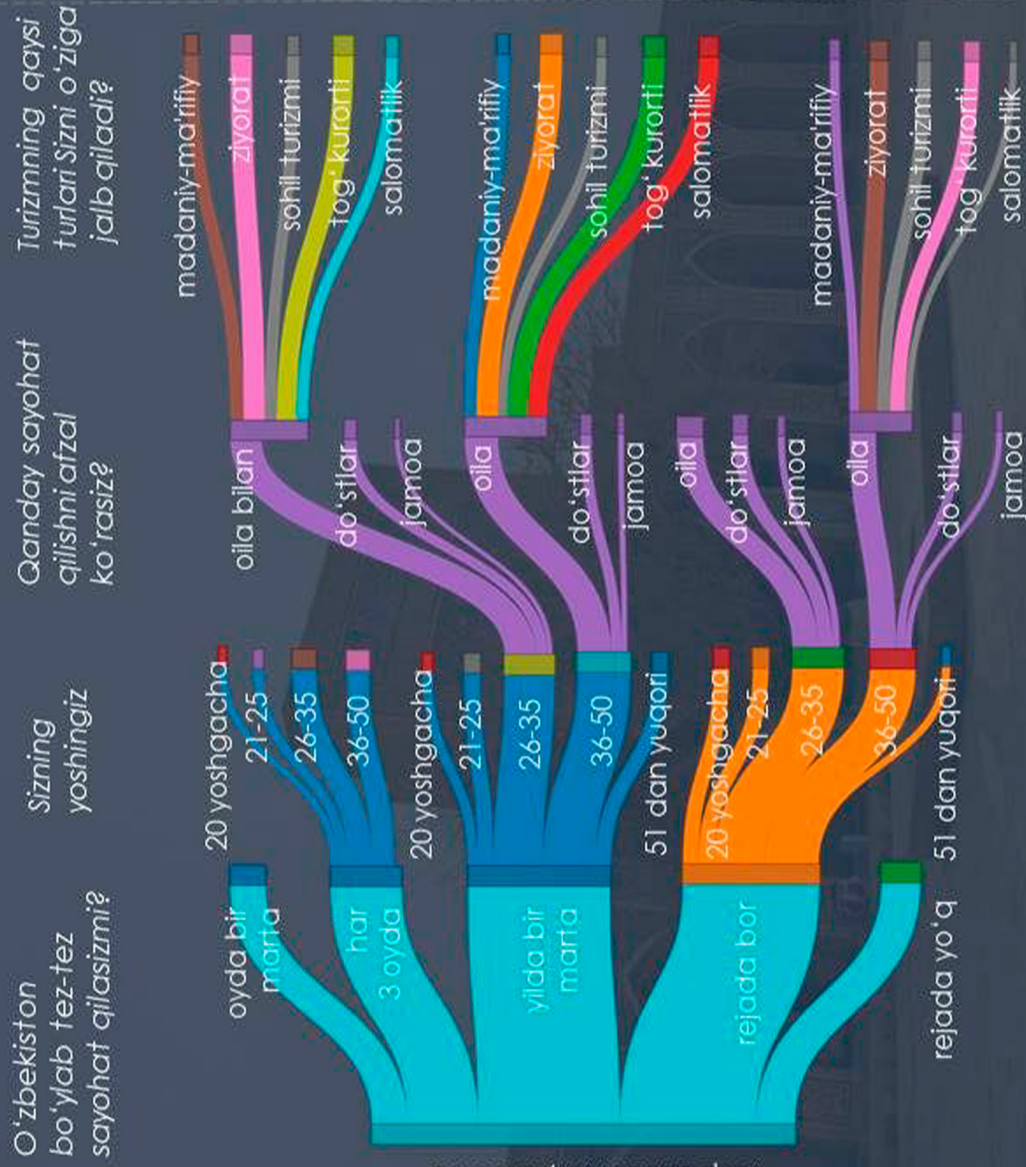
Nisbatan dolzarb omillarning birinchi guruhiga yo'llar sifati, mehmonxona va transport narxi, suv ta'minoti va kanalizatsiyadan foydalanish kiradi.

Omllarning ikkinchi guruhiga qanoatlanmaslik darajasi o'rtacha bo'lgan turistik xaritalar va ma'lumotlarning kamligi, transport topish, umumiy ovqatlanish joylarida gigiyena va sanitariya qoidalariga qat'iy rioya qilinmasligi, elektr energiyasidan foydalanish kiradi.

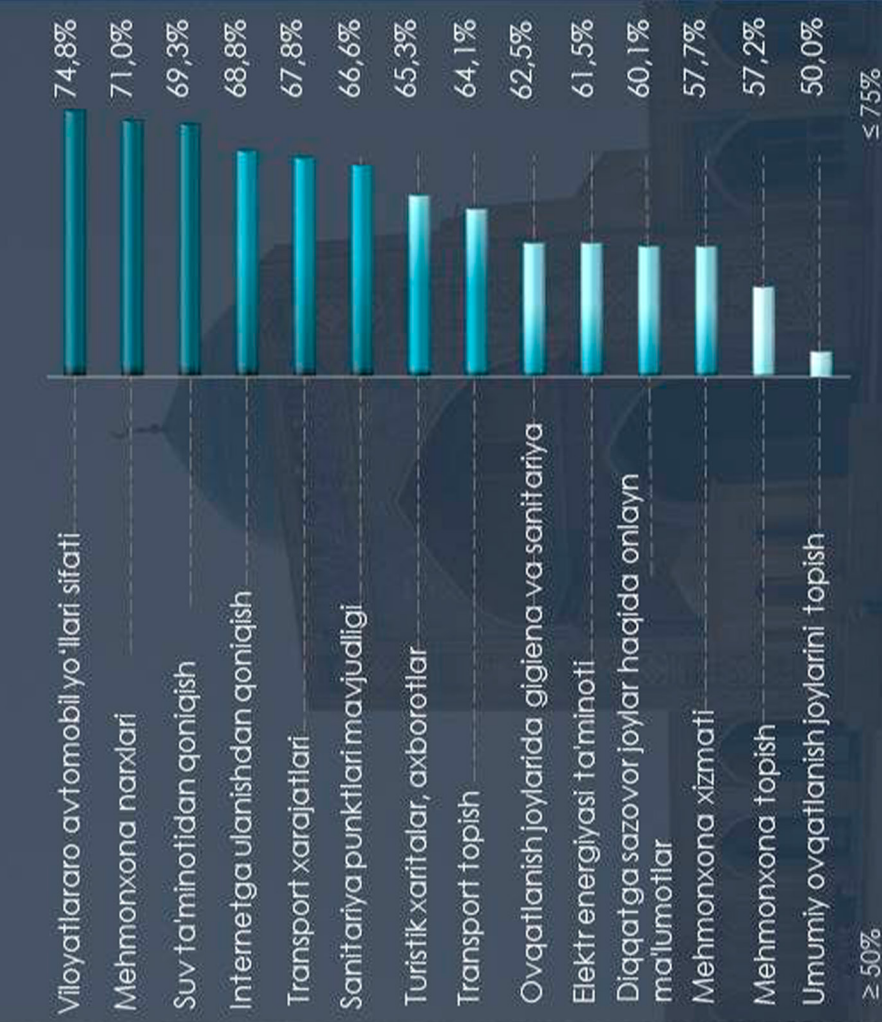
So'rov natijalari diqqatga sazovor joylar haqida internetdagi ma'lumotlar, mehmonxona xizmati, mehmonxonalarni qidirish va ovqatlanish joylarini topishga oid ma'lumotlar sayohatchilarni nisbatan qoniqtirishini ko'rsatdi va ular omillarning uchinchi guruhiga kirdi.

O'ZBEKISTONDA ICHKI TURIZMNING HozIRGI HOLATINI BAHOLASH (SO'ROV NOMA NATIJALARI)

O'ZBEKISTON BO'YLAB TURISTIK SAYOHLARDA AHOLINING XOHISH-ISTAKLARI

O'ZBEKISTONDA AHOLINING TURISTIK SAYOHLARDA QONIQLASH DARAJASI, %

Ma'lumot uchun: aholining qoniqlash darajasi 5 ballik shkala bo'yicha respondentlarning javoblari ulushiga qarab hisoblanadi: 1 (juda yomon) dan 5 (juda yaxshi) gacha. Ko'rsatkich qanchalik yuqori bo'lsa, qoniqlash darajasi shunchalik past bo'ladi.

Dunyoda har bir millat va xalqning o'zligini anglashi va asrashi, sha'nini ulug'lashida qadriyatlarning o'рни beqiyos. Xalqimizning minglab yillik boy tarixi, ma'naviy merosi, turmush tarzi, hayotiy qarashlari va e'tiqodidan kelib chiqqan holda muhim milliy qadriyatlarimiz ruyxati sifatida quyidagilarni taklif qilmoqchimiz.

1. OTA-ONAGA EHTIROM
2. TOZALIK
3. HARAkatDA BARAKA
4. O'ZBEK TILI
5. DINIY BAG'RIKENGLIK
6. SO'Z ERKINLIGI
7. LAFZ (QONUN, BURCH VA KELISHUVGA SADOQAT)
8. YELKADOSHLIK
9. MEHMONDO'STLIK
10. ROZI-RIZOLIK

Nima uchun bu qadriyatlar muhim? Milliy qadriyatlarning aniq shakllantirilgan ro'yxati bormi yoki bo'lishi kerakmi?

Keling, bu masalaga kengroq yondashaylik. Shu choqqa qadar olimu-mutaxassislar "qadriyat" tushunchasiga turlicha ta'rif bergan. Ulardan ayrimlarini keltirib o'tamiz: "Qadriyat deyilganda inson va insoniyat uchun ahamiyatli bo'lgan millat, elat va ijtimoiy guruhlarning manfaatlari va maqsadlariga xizmat qiladigan va ular tomonidan baholanib, qadrlanadigan tabiat va jamiyat ne'matlari, hodisalari majmuini tushunmog'imiz lozim".

"Qadriyatlar – jamiyatda kishilar o'rtasida obro'ga, e'tiborga, hurmatga, nufuzga ega kishilar, munosabatlar, holatlar, moddiy narsalar va ma'naviy boyliklar majmuasi". "Qadriyat inson va jamiyat ma'naviyatining tarkibiy qismi, olamdagi voqealar, hodisalar, jarayonlar, holatlar, sifatlar, talab va tartiblarning qadrini ifodalash uchun ishlatiladigan tushuncha". "Qadriyat – voqelikdagi muayyan hodisalarning umuminsoniy, ijtimoiy-axloqiy, madaniy-ma'naviy ahamiyatini ko'rsatish uchun qo'llanadigan tushuncha".

Demak, bu ta'riflardan qadriyat - biz uchun qadri bo'lgan urf-odat va an'analarimiz, hayotiy prinsiplarimiz, deb xulosa qilish mumkin. O'z navbatida qadriyatlar milliy va umuminsoniy qadriyatlarga bo'linadi, ya'ni millat, xalq uchun xos bo'lgan qadriyatlar milliy qadriyatlar, butun bashariyat uchun xos bo'lgan qadriyatlar esa umuminsoniy qadriyatlar hisoblanadi.

Milliy qadriyatlarni ham mohiyatiga ko'ra, tabiiy, moddiy, ma'naviy, ijtimoiy-siyosiy, iqtisodiy, axloqiy qadriyatlarga ajratish mumkin. Masalan, minglab yillar davomida shakllangan boy ma'naviy xazinamiz biz uchun ma'naviy qadriyat, halollik, poklik, ishonchlilik esa iqtisodiy qadriyatdir. Shunday bo'lsa-da, ko'pchilik mutaxassislar insonning o'zi, hayoti, huquqi va erki, sog'lom va farovon turmushini qadriyatlarining eng oliysi, deb hisoblaydi.

Bu haqida MHTI direktori Umid Obidxo'jayev [materiali orqali batafsil tanishing.](#)

Kir yuvishga o'rtacha

1,5-2 soat vaqt
ajratadi

17 daqiqa vaqt
ajratadi

O'zbekistonda ayollarning kir yuvish mashinalari bilan ta'minlanishi ularning ijtimoiy-iqtisodiy faolligiga qanday ta'sir qilishini aniqlash

o'qish vaqti
59 soniya

Xalqaro tadqiqotlarga ko'ra, dunyo aholining 67 foizi haftasiga kamida ikki marotaba, 31 foizi esa har kuni kir yuvadi. Osiyo-Tinch okeani mintaqasida istiqomat qiluvchilarning deyarli yarmi (45%) kiyimlarini har kuni yuvadi. Afrika, Yaqin Sharq mamlakatlari va Lotin Amerikasida istiqomat qiluvchilar kirni ko'proq qo'lda yuvadi.

Kirni mashinada yuvish bo'yicha dunyo mamlakatlari orasida eng yuqori ko'rsatkich Yevropa mamlakatlarida va Shimoliy Amerikada kuzatiladi.

Statistika agentligi ma'lumotlariga ko'ra, O'zbekistondagi har 100 ta uy xo'jaligining 95 tasida kir yuvish mashinasi bor. Kir yuvish mashinalari bilan ta'minlanganlik ko'rsatkichi Sirdaryo viloyatida eng past - 83 ta, Toshkent shahrida esa eng yuqori - 128 ta.

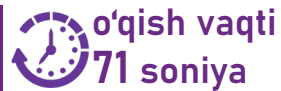
Yevropa mamlakatlarida uy xo'jaliklarining kir yuvish mashinalari bilan ta'minlanganlik darajasi Italiyada 97 foizni, Avstriyada 94 foizni, Germaniyada 93 foizni, Buyuk Britaniyada 92 foizni, Fransiyada 90 foizni, Norvegiyada 88 foizni, Shvetsiyada 72 foizni tashkil etadi.

MHTI tahliliga ko'ra, agar uy xo'jaliklarining kir yuvish mashinalari bilan ta'minlanganlik darajasi 1 foizga oshadigan bo'lsa, bu iqtisodiy faol ayollar sonining 1,9 foiz oshishiga olib keladi.

Ayollar, ayniqsa qishloqlarda istiqomat qiluvchi ayollarning kundalik hayotda avtomat kir yuvish mashinalaridan foydalanishi bir haftada o'rtacha 4 soat vaqtni tejash imkonini beradi. Bu vaqtni esa farzandlarning ta'lim-tarbiyasi uchun sarflash mumkin. Kir yuvish mashinalaridan foydalanish suv va energiya sarfining kamayishiga ham olib keladi.

Hududlar bo'yicha sanoat mahsulotlarini ishlab chiqarishning rivojlanish darajasi baholandi

Tadqiqotda mamlakatdagi hududiy nomutanosibliklar tumanlar bo'yicha baholandi va bunda qiyosiy tahlil va guruhlash usullaridan foydalanildi.

Tadqiqot natijalariga ko'ra, sanoat mahsulotlarini ishlab chiqarish darajasi bo'yicha respublika hududlari 4 guruhga ajratildi:

I-guruh - sanoati nisbatan rivojlangan tumanlar (aholi jon boshiga ishlab chiqarish hajmi respublika darajasidan yuqori – 2021- yilda 12,9 mln. so'm) - hududida asosiy yirik sanoat obyektlari (asosan yoqilg'i-energetika, kimyo kompleksi, mashinasozlik, metallurgiya) joylashganligi bilan ajralib turadigan 16 ta tumanni o'z ichiga oldi.

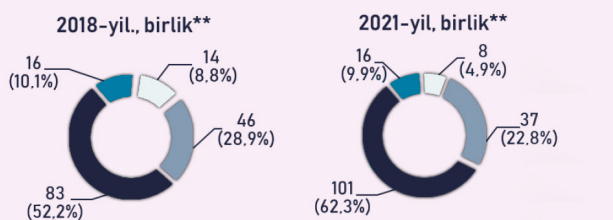
II guruhga – sanoatning rivojlanish darajasi o'rtacha (aholi jon boshiga ishlab chiqarish hajmi respublika ko'rsatkichidan 5 baravargacha kam) bo'lgan 101 ta tuman kiritildi. Ular respublikadagi tumanlarning 62,3% ini tashkil etadi. Bu hududlar iste'mol tovarlarini ishlab chiqarishga (yengil, oziq-ovqat sanoati, qurilish materiallari) ixtisoslashgani, rivojlangan yoki rivojlanayotgan kichik biznes subyektlari bilan ajralib turadi. III guruh – sanoatning rivojlanish darajasi nisbatan past hududlar (aholi jon boshiga ishlab chiqarish hajmi respublika ko'rsatkichidan 10 baravargacha kam) bo'lib, 37 ta tumanni o'z ichiga oladi.

IV guruhga (aholi jon boshiga ishlab chiqarish hajmi respublika ko'rsatkichining 10 baravaridan kam) markazdan uzoqda yoki tog'oldi zonasida joylashgan 8 ta tuman (Baxmal, Yangiqo'rg'on, Qo'shrabot, Oltinsoy, Denov, Boysun, So'x) kiradi. Bu hududlar sanoati asosan ijtimoiy ahamiyatga molik tovarlarni ishlab chiqarish hisobiga shakllangan bo'lib, uni yanada rivojlantirish uchun tadbirkorlik va investitsiya faoliyatini faollashtirish, qulay muhandislik-kommunikatsiya infratuzilmasini yaratish zarur.

Umuman olganda, 2018-2021 yillarda sanoatning o'rtacha rivojlanish darajasiga ega bo'lgan tumanlar soni 83 tadan 101 taga ortib, rivojlanish darajasi pastlari 46 tadan 37 taga hamda qoniqarsiz ko'rsatkichlarga ega bo'lganlari soni 14 tadan 8 taga kamaydi. Bu holatni mahalliy salohiyat va resurslardan samarali foydalanish, qishloq joylarda tadbirkorlik va investitsion faollik ortishining samarasi sifatida izohlash mumkin.

I-guruhda hududiy-ishlab chiqarish klasterlarini yaratish, II-guruhda - iqtisodiy o'sish drayverlarini faollashtirish, III va IV guruhlarda - rivojlangan va o'rta darajada rivojlangan hududlarning salohiyatidan foydalangan holda hududlararo loyihalarni tashkil etish imkoniyatlari mavjud.

O'ZBEKISTON TUMANLARINI SANOAT MAHSULOTLARINI ISHLAB CHIQRISH DARAJASI BO'YICHA GURUHLASH* (Toshkent shahri tumanlari bundan mustasno)

* Tumanning sanoat ishlab chiqarish darajasi hudud va mamlakatning aholi jon boshiga ko'rsatkichlari nisbati orqali hisoblanadi.

** Tumanlarni guruhlash mezonlari

■ resp. ko'rsatkichidan yuqori
■ resp. ko'rsatkichidan past (5 barobargacha)
■ resp. ko'rsatkichidan past (10 barobargacha)
■ resp. ko'rsatkichidan past (10 barobargacha ko'p)

Tumanlar soni	2018-yil**			Hududlar	2021-yil**			Tumanlar soni
15	1	6	2	Qoraqalpog'iston Respublikasi	1	11	4	16
viloyatlar:								
14	1	12	1	Andijon	2	11	1	14
11		10	1	Buxoro	2	9		11
12	2	4	6	Jizzax	1	8	2	12
13	1	4	5	Qashqadaryo	2	6	5	13
8		7	1	Navoiy	1	7		8
11	2	4	5	Namangan		8	2	11
14	4	5	4	Samarqand	1	7	5	14
13	4	7	2	Surxondaryo		5	5	14
8		1	6	Sirdaryo	1	5	2	8
15		1	10	Toshkent v.	3	10	2	15
15		9	5	Farg'ona	1	9	4	15
10		4	5	Xorazm	1	5	5	11
159	14	46	83	O'zbekiston Respublikasi	16	101	37	162

So'nggi olti yilda yurtimizda tadbirkorlikni rivojlantirishga qaratilgan 2 mingga yaqin Qonun, Farmon va Qaror qabul qilindi.

Buning natijasida:

- tadbirkorlik sohasida talab etiladigan 114 turdagi litsenziya va ruxsatnoma bekor qilindi;
- 33 turdagi litsenziya va ruxsatnoma o'rniga xabardor etish tartibi joriy etildi.
- soliq turlari 13 tadan 9 taga kamaytirildi;
- soliq tekshiruvlari turi 13 tadan 3 taga qisqartirildi;
- qo'shilgan qiymat solig'i stavkasi 20 foizdan 15 foizga kamaytirildi;
- ijtimoiy soliq stavkasi 25 foizdan 12 foizga tushirildi;
- 3,5 ming turdagi tovarlar uchun import bojxona boji va 1,1 ming turdagi tovarlar uchun aksiz solig'i bekor qilindi;
- 3 mingdan ziyod turdagi tovarlar uchun import bojxona bojlari keskin kamaytirildi.

2022-yil ma'lumotlariga ko'ra, respublikada faoliyat ko'rsatayotgan tadbirkorlik subyektlari tarkibida mas'uliyati cheklangan jamiyatlar 54,2 foizni, fermer xo'jaliklari 18,1 foizni, xususiy

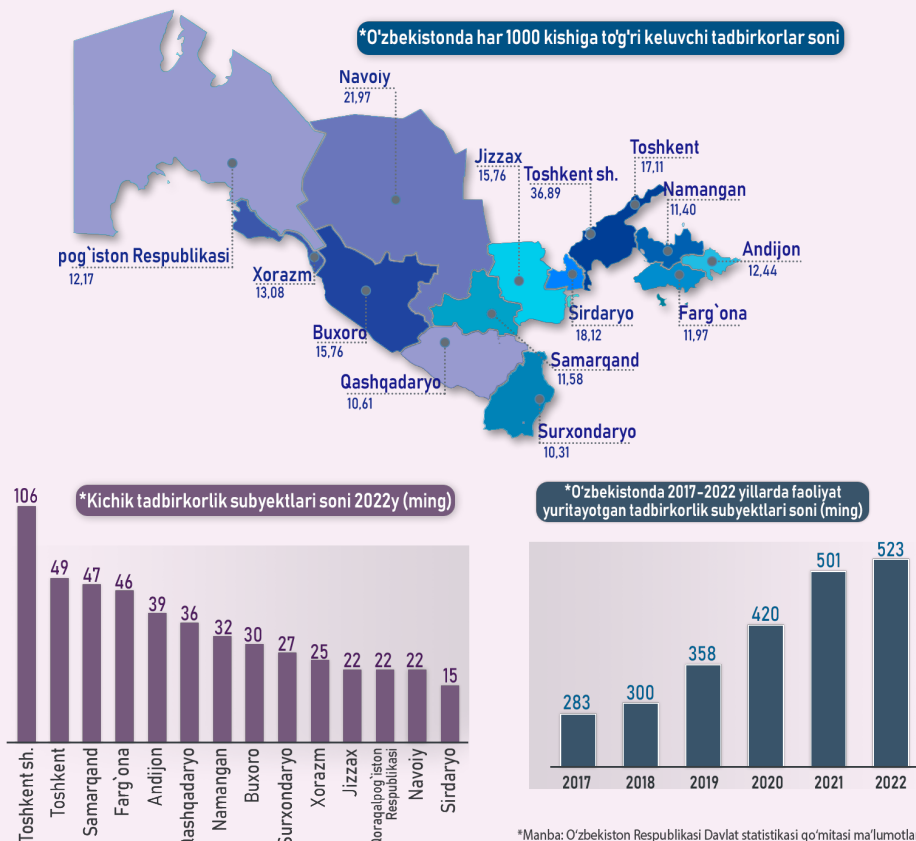
korxonalar 15,3 foizni, oilaviy korxonalar 9,4 foizni, dehqon xo'jaliklari 1,9 foizni, boshqa shakldagi subyektlar ulushi 1,1 foizni tashkil etgan.

2017-yilda tadbirkorlik subyektlari soni 283 mingdan ortiqni tashkil etgan. Tadbirkorlikni rivojlantirish va qo'llab-quvvatlash borasida so'nggi 6 yilda amalga oshirilgan islohotlar natijasida bu ko'rsatkich 2022-yil yakuniga kelib, 523 mingtadan ortib ketdi yoki 2017-yildagiga nisbatan 240 mingtaga yoki 1,8 marotaba ortgan.

O'zbekistonda 2022-yil yakunlari bo'yicha har 1000 kishiga to'g'ri keladigan tadbirkorlar soni o'rtacha 15 nafarni tashkil etadi. Bu ko'rsatkich Toshkent shahrida 36,8 nafarni, Navoiy viloyatida 21,9 nafarni, Sirdaryo viloyatida 18,1 nafarni, Surxondaryo viloyatida 10,3 nafarni, Qashqadaryo viloyatida 10,6 nafarni, Namangan viloyatida 11,4 nafarni tashkil etgan.

2022-yil yakuniga kelib, kichik va xususiy tadbirkorlikning YalMdagi ulushi 54,9 foizga, qurilishda 72,4 foizga va bandlik sohasida 74,4 foizga yetdi.

2017-2022 yillarda O'zbekiston Respublikasida tadbirkorlik sohasida amalga oshirilgan muhim islohotlar natijadorligi

2017–2022-yillarda sanoatning yalpi ichki mahsulotdagi ulushi 21,1 foizdan 26,7 foizga oshdi. Bu davrda sanoat mahsulotlarini ishlab chiqarishdagi o'sish 141,3 foizni tashkil qildi. Bunday barqaror o'sish YalMda sanoatning ulushi ortishiga olib keldi.

Ishlab chiqaradigan sanoat tarmog'i jadal sur'atlar bilan rivojlanib, o'sish sur'ati o'tgan davr mobaynida 147,4 foizni tashkil etdi. Bundan tashqari, elektr, issiqlik va gaz ta'minoti tarmog'i (139,2 foiz), shuningdek, tog'-kon sanoati (130,4 foiz) jadal sur'atlarda rivojlandi.

O'zbekiston sanoatining 83,2 foizini ishlab chiqaradigan sanoat tarmog'i tashkil etadi. Bu yuqori qo'shimcha qiymatga ega mahsulotlar ishlab chiqarishni kengaytirish,

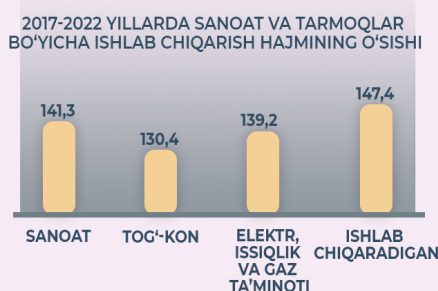
xom-ashyoni qayta ishlash darajasini oshirish, zamonaviy texnologiyalarni joriy etishga qaratilgan tarmoqlarni rivojlantirish kompleks dasturlari hayotga tatbiq etilayotgani natijasidir.

O'rta va yuqori texnologiyali tarmoqlar ulushining 52,7 foizdan 61,7 foizga oshgani ham sanoat tarkibidagi sifat o'zgarishlaridan dalolat beradi. Bu ichki bozorda ham, tashqi bozorda ham xaridorgir bo'lgan yuqori qo'shimcha qiymatli mahsulotlar ishlab chiqarish ko'lami oshgani dalilidir.

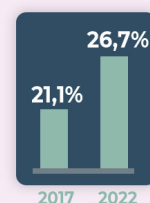
Masalan, portlandsement ishlab chiqarish shu davrda 1,3 barobar, qo'rg'oshinli akkumulyatorlar – 1,4 barobar, avtomobil dvigatellari – 2,5 barobar, yengil avtomobillar – 2,3 barobar, sovutgich va muzlatgichlar – 3,7 barobar oshdi.

2017-2022-YILLARDA O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI SANOATINI RIVOJLANTIRISH BORASIDA ERISHILGAN ASOSIY YUTUQ VA MUVAFFAQIYATLAR

SANOATNING BARQAROR RIVOJLANISHI UNING IQTISODIYOTGA QO'SHAYOTGAN HISSASINING OSHISHINI TA'MINLADI

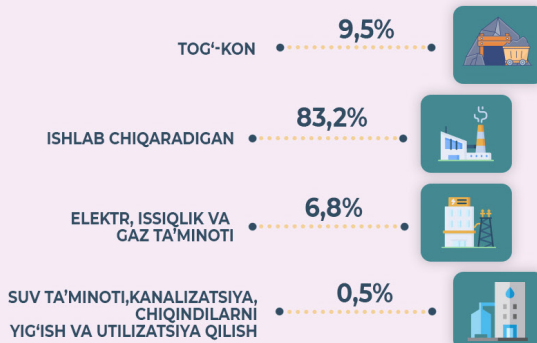

SANOATNING MAMLAKAT YalMIDAGI ULUSHI

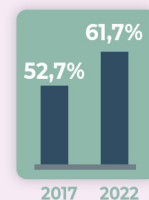

SANOAT TARKIBI SIFAT JIHATIDAN O'ZGARDI

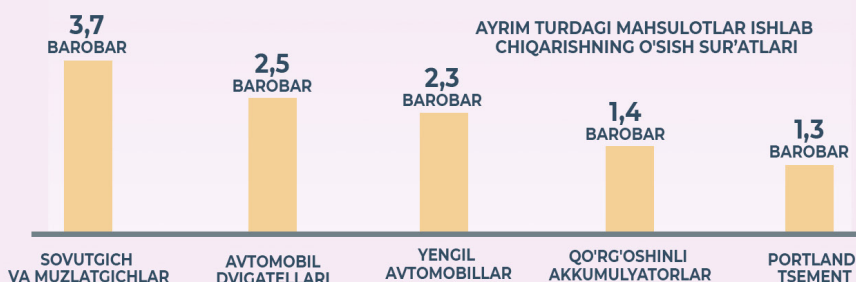
2022 YILDA SANOAT ISHLAB CHIQRARISHI TARKIBI

ISHLAB CHIQRADIGAN SEKTORDAGI O'RTA VA YUQORI TEXNOLOGIYALI TARMOQLARNING ULUSHI

YUQORI QO'SHIMCHA QIYMATGA EGA MAHSULOTLAR ISHLAB CHIQRARISHNING O'SISHI TA'MINLANDI

Manba: O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi statistika agentligi ma'lumotlari

2022-yilda sanoatning asosiy tarmoqlari faoliyatida qayd etilgan natijalar va Markaziy Osiyo mintaqasining boshqa mamlakatlaridagi holat

o'qish vaqti
85 soniya

2022-yilda sanoat ishlab chiqarishi 2021-yildagiga nisbatan 5,2% o'sdi. Bu esa O'zbekistonga Markaziy Osiyo mintaqasidagi mamlakatlar orasida sanoatning o'sish sur'atlari bo'yicha eng yaxshi o'rinlardan birini saqlab qolish imkonini berdi. Mamlakat yalpi ichki mahsuloti tarkibida sanoatning ulushi 26,7% ni tashkil etdi.

Sanoat faoliyatining barcha muhim sohalarida o'sish tendensiyasi kuzatildi, xususan, tog' – kon sanoatida 102,1%, ishlab chiqaradigan sanoatda 105,3%, elektr va gaz ta'minoti sektorida 112,7%, xom neft va tabiiy gaz qazib olishda 101%, ko'mir qazib olishda 102,4%, metall rudasi qazib olishda 104% natijaning qayd etilishi tog'-kon sanoati rivojlanishida ijobiy dinamikani ta'minladi. Shuningdek, qazib olish tarmoqlariga texnik xizmat ko'rsatishda o'sish tendensiyasi kuzatildi – 105,2%.

Ishlab chiqarishning ko'p tarmoqli va yetarli darajada diversifikatsiyalangan tuzilmasini o'z ichiga olgan ishlab chiqarish tarmog'i ishlab chiqarilayotgan mahsulotlar umumiy hajmining 83% dan ortig'ini tashkil etgan holda sanoatning o'sish dinamikasiga hal qiluvchi ta'sir ko'rsatdi. Ishlab chiqarish sohasining deyarli barcha tarmoqlarida ijobiy natija qayd etildi.

O'sish sur'atlari 10% dan sezilarli darajada yuqori bo'lgan tarmoqlar reytingidan avtomobillar, tirkamalar va yarim tirkamalar - 139%, tamaki mahsulotlari - 124%, ichimliklar - 117,6%, qog'oz va qog'oz mahsulotlari - 114,6%, mashina va jihozlar – 114,1% ni ishlab chiqaruvchi tarmoqlar joy oldi. Ichki va tashqi talab omillari ta'sirida to'qimachilik mahsulotlari – 109,8%, oziq-ovqat mahsulotlari – 106,2%, kiyim-kechak – 105,5% va boshqalarni ishlab chiqarish hajmi ham o'sdi. Shu bilan birga, farmatsevtika mahsulotlari va preparatlar, kompyuter detallari, elektron va optik mahsulotlarni ishlab chiqarish hajmini oshirish uchun katta imkoniyatlar saqlanib qolmoqda.

Jadal o'sish sur'ati energiya ta'minoti tarmog'iga xos bo'lib, buning zamirida elektr energiyasi ishlab chiqarish hajmini 104,1% ga oshirish tendensiyasi yotadi. Issiqlik energiyasini ishlab chiqarish bo'yicha erishilgan ko'rsatkichlar Markaziy Osiyo mintaqasidagi tahlil qilingan mamlaktalar darajasiga taxminan to'g'ri keldi va oldingi davrdagiga nisbatan biroz pastroq bo'ldi.

2022-yil yakunlari bo'yicha respublika eksport tushumlari tarkibida sanoatning ulushi 68,9% ni tashkil etdi (barcha eksportning 2/3 qismidan ortig'i).

2022-yilda sanoatning asosiy tarmoqlari rivoji yakunlari

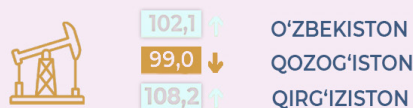
Sanoat mahsulotlari

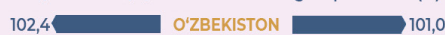
Yalpi ichki mahsulot

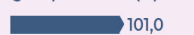
Tog'-kon sanoati (%)

Ko'mir va lignit qazib olish (%)

Xom neft va tabiiy gaz qazib olish (%)

Metall rudasini qazib olish

Ishlab chiqaradigan sanoat

105,3% O'ZBEKISTON

103,4% QOZOG'ISTON

116,4% QIRG'IZISTON

Elektr, gaz, bug' bilan ta'minlash va havo haroratini bir xilda saqlash

Elektr energiyasini ishlab chiqarish (mln. kVt*s)

97,5% O'ZBEKISTON

97,5% QOZOG'ISTON

94,3% QIRG'IZISTON

Issiqlik energiyasini ishlab chiqarish (ming Gkal)

2022-yilda Guandun provinsiyasi YaIM hajmi 12,8 trillion yuanni (1,9 trln. AQSH dollari) tashkil etgan. Bu jihatdan u Janubiy Koreya, Kanada, Avstraliya, Braziliya va boshqa qator rivojlangan mamlakatlar bilan bir safda yoki yuqoriroqda turadi. Taajjublanarlisi, mazkur provinsiya bu darajaga qisqa muddatda erishgan. Xo'sh, Guandun muvaffaqiyatining siri nimada?

Chuqur o'rganish natijalari shuni ko'rsatdiki, buning siri bir kichik hududga infrastruktura, tadbirkorlar, ishchi kuchi, bilim, institutsional muhit va moliyaviy resurslarni yig'ish bilan bog'liq bo'lgan. Jumladan:

1. Tadbirkorlar uchun kommunal xizmatlar bilan to'liq ta'minlangan maxsus hudud yoki qishloqlar barpo etildi (davlat hamma joyda kam-kam emas, bir joyda mukammal infrastruktura yaratib qo'ydi).
2. "Uchtasi bittada" loyihasi ishlab chiqildi (ishchilar qo'shni qishloqlardan kelib ishlashi inobatga olinib 3 qavatli binolar barpo etildi: 1-qavatda do'kon yoki ombor, 2-qavatda ishlab chiqarish, 3-qavatda ishchilar yashashi uchun joy).
3. Faqat maxsus hududlardan o'tuvchi yo'llar kengaytirilib, temir yo'l stansiyalari barpo etildi (Hozir Guandun provinsiyasidagi istalgan shaharga borish uchun uch soatdan kam vaqt ketadi).
4. Korxonalarga qo'shimcha yotoqxonalar qurish uchun davlat tomonidan subsidiyalar ajratildi.
5. Pullik yo'llar qurildi va tezyurar poezdlar qatnovi yo'lga qo'yildi (qurilgan yo'l va ko'priklar uchun olingan kreditlarni qaytarish uchun bozor mexanizmidan foydalanildi).

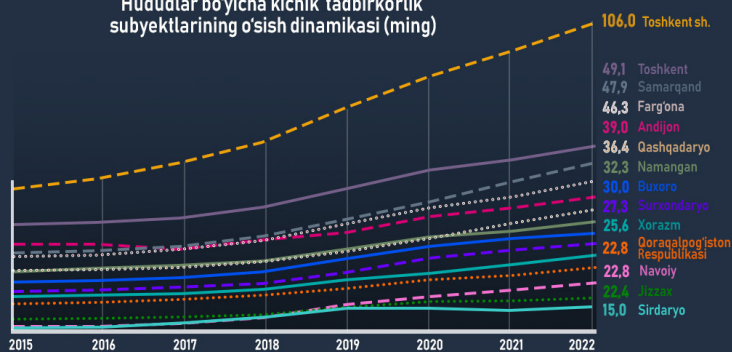
Islohotlar natijasida maxsus shaharlar yuzaga keldi. Kirib kelgan investitsiyalar, yangi texnologiyalar natijasida Guandun butun mamlakatga kiyim-kechak, kulolchilik buyumlari, elektr texnikalar, mebel, oziq-ovqat, vino, og'ir texnikalar, avtomobillar, kichik yuk avtomobillarini yetkazib bera boshladi. Davlat tomonidan infratuzilmalarni qurishga katta e'tibor berilishi natijasida Guandun xorijiy kompaniyalar uchun Xitoyga kirish darvozasi bo'lib xizmat qildi.

Guandunda biznes uchun hamma sharoitni mujassam etgan iqtisodiy zona usuliga o'tilishi, xorijdagi xitoyliklar sarmoya kiritishiga sabab bo'ldi. Ular sarmoya kiritish, kapital, asbob-uskunalar, yangi texnologiyalar va boshqalarni olib kelish uchun sa'y-harakatini ayamadi. Bundan tashqari, Guandunning Xitoy Syanganiga qo'shni ekanligi, moliyaviy manbalarning Guandunga ham kirib kelishiga zamin yaratdi.

Xulosa qilib aytganda, Xitoy va uning provinsiyalari muvaffaqiyati zamirida avvalo inson kapitalining infratuzilmalar tomon, rivojlanishning yuqori bosqichida esa infratuzilmalarning inson kapitali tomon yo'naltirilishi yotadi.

2017–2022-yillarda O‘zbekiston Respublikasida tadbirkorlik sohasida amalga oshirilgan muhim islohotlar natijasi

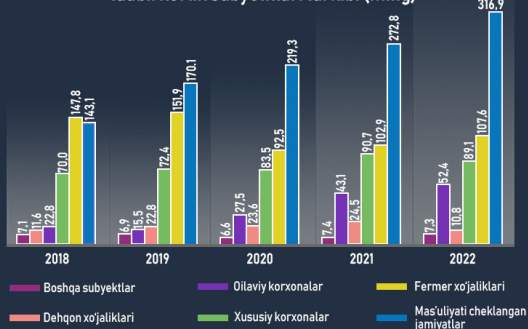
Hududlar bo‘yicha kichik tadbirkorlik subyektlarining o‘shish dinamikasi (ming)

Soliq tekshiruvlari 10 taga qisqardi

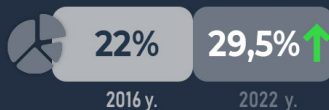
Yuridik shaxs sifatida faoliyat ko‘rsatayotgan tadbirkorlik subyektlari tarkibi (ming)

Ro‘yxatga olingan tadbirkorlik subyektlari soni

Xususi biznes va kichik tadbirkorlik subyektlarining eksportdagi ulushi

Manba: O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Statistika agentligi ma‘lumotlari

2017–2022-yillarda O‘zbekiston Respublikasida tadbirkorlik sohasida amalga oshirilgan muhim islohotlar va ularning natijasi

o‘qish vaqti
69 soniya

O‘zbekistonda 2017-yildan boshlab biznesni ro‘yxatga olish osonlashtirildi. Natijada ro‘yxatga olingan tadbirkorlik subyektlari soni 2017-yilda 229,6 mingtani tashkil etgan bo‘lsa, 2022-yil so‘ngiga kelganda 555,9 mingtaga yetdi yoki 2017-yildagiga nisbatan 2,4 barobar ko‘paydi.

So‘nggi yillarda respublikada tadbirkorlikni qo‘llab-quvvatlash va jadal rivojlantirish borasida muhim qadamlar qo‘yildi. Masalan, yuridik shaxslarining mol-mulkiga solinadigan soliq stavkasi 2017-yilda 5% ni tashkil qilgan bo‘lsa, 2022-yilga kelganda 1,5% gacha pasaytirildi. 2017-yilda soliq turlari 13 ta edi. Ular 9 tagacha kamaytirildi. 2017–2022-yillar oralig‘ida soliq tekshiruvi turlari 10 taga qisqardi va 13 tadan 3 tagacha kamaydi.

Ma‘lumot uchun: Soliq Kodeksiga ko‘ra, soliq organlari quyidagi soliq tekshiruvlarini o‘tkazadi:

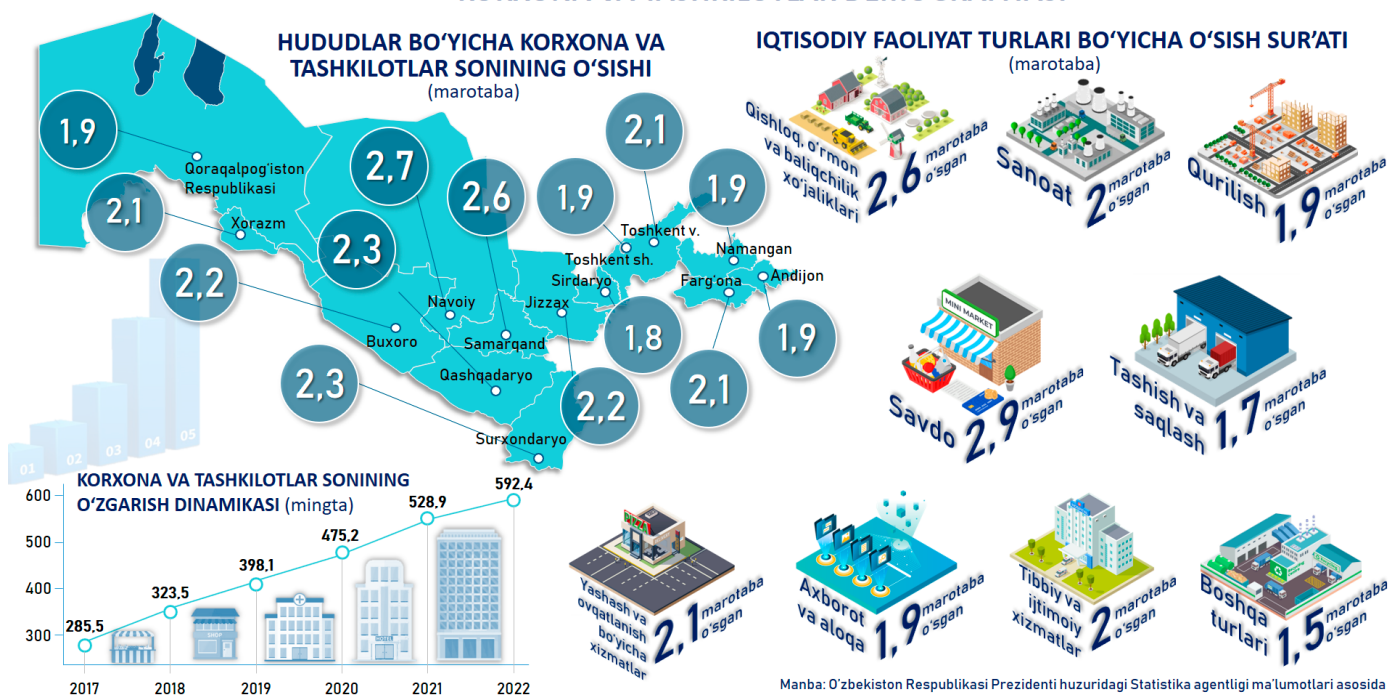
- kameral soliq tekshiruvi;
- sayyor soliq tekshiruvi;
- soliq auditi.

Qo‘shilgan qiymat solig‘i stavkasi 2016-yilda 20% ni tashkil etgan bo‘lsa, soliq tizimida olib borilgan islohotlar natijasida, 2023-yilning 1-yanvaridan ushbu soliq stavkasi 12% ga tushirildi.

2022-yil yakunlariga ko‘ra, hududlarda faoliyat ko‘rsatayotgan kichik tadbirkorlik subyektlari soni 2017-yildagiga nisbatan Toshkent shahrida 2 barobar ortib, 106 mingtaga, Toshkent viloyatida 2,3 barobar ortib, 49,1 mingtaga, Samarqand viloyatida 2,9 barobar ortib, 47,9 mingtaga yetgan.

Islohotlar oilaviy tadbirkorlik rivojida ham muhim ahamiyat kasb etdi. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 24-oktyabrdagi “Oilaviy tadbirkorlikni rivojlantirish davlat dasturlari doirasida amalga oshirilayotgan loyihalarni kreditlash tartibini takomillashtirishning qo‘shimcha chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi qarorida belgilangan vazifalarning hayotga tatbiq etilishi tufayli 2018–2022-yillar mobaynida oilaviy korxonalar soni 2 barobar oshdi. Natijada xususi biznes va kichik tadbirkorlik subyektlarining eksportdagi ulushi 29,5% ga yetdi.

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASIDA 2017-2022-YILLARDA FAOLIYAT KO'RSATGAN KORXONA VA TASHKILOTLAR DEMOGRAFIYASI

Manba: O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Statistika agentligi ma'lumotlari asosida

2017-2022 yillarda O'zbekistonda faoliyat yuritgan korxonalar va tashkilotlar demografiyasi

o'qish vaqti 45 soniya

O'zbekistonda amalga oshirilayotgan iqtisodiy islohotlarning ustuvor yo'nalishlaridan biri bu tadbirkorlik subyektlari sonini oshirish orqali aholi bandligini ta'minlash va turmush farovonligini oshirishdir.

Statistika agentligi ma'lumotlariga ko'ra, 2022-yilda mamlakatimizdagi jami korxonalar va tashkilotlar soni (fermer va dehqon xo'jaliklarisiz) 592,4 mingtani tashkil etgan. Bu 2017-yildagiga nisbatan 2,1 marotaba ko'p demakdir.

Tadbirkorlik subyektlari sonining eng ko'p o'sishi Navoiy (2,7 marotaba), Samarqand (2,6 marotaba), Qashqadaryo (2,3 marotaba), Surxondaryo (2,3 marotaba), Buxoro va Jizzax viloyatlari (2,2 marotaba) da kuzatilgan.

Iqtisodiy faoliyat turi bo'yicha tahlil savdo-sotiq (2,9 marotaba), qishloq xo'jaligi (2,6 marotaba), yashash va ovqatlanish (2,1 marotaba) hamda sanoat (2,0 marotaba) kabi tarmoqlarda korxonalar soni jadallik bilan o'sganligini ko'rsatdi.

Sanoatning iqtisodiy o'sish va makroiqtisodiy barqarorlikni ta'minlashdagi o'rnini e'tiborga olgan holda, korxonalar sonining ikki marotaba ortishi va ulushi deyarli 17,0 foizga yetganligini ijobiy holat sifatida ta'kidlash lozim.

Shuningdek, axborot texnologiyalari (1,9 marotaba) va tibbiy xizmatlar (2 marotaba) sohasida faoliyat ko'rsatuvchi korxonalar sonining o'sishi iqtisodiyotda ro'y berayotgan ijobiy tarkibiy o'zgarishlardan dalolat beradi.

2016-2022 yillarda O'zbekistonda sement sanoatining rivojlanish dinamikasi

o'qish vaqti
50 soniya

2016-yilda mamlakatimizning 5 ta hududida joylashgan 12 korxonada 8,6 million tonna sement ishlab chiqarilgani qurilish sanoatini rivojlantirish dasturlari ijrosini ta'minlashning asosiy omillaridan biri bo'ldi.

Sementga talabning yuqoriligi, bozorni rivojlantirishning sezilarli salohiyati, mamlakatimizda qulay ishbilarmonlik muhitini yaratgan rag'batlantiruvchi davlat siyosati sement sohasiga yangi investorlar e'tiborini tortdi.

2017-2022 yillarda turli hududlarda energiya tejovchi "quruq" texnologiyalar asosida sement ishlab chiqaruvchi 21 ta yangi korxonalar tashkil etildi va umumiy ishlab chiqarish quvvati 27 million tonnaga yetkazildi.

2022-yilda O'zbekistonda 14,6 million tonna sement ishlab chiqarildi va kishi boshiga o'rtacha ishlab chiqarish hajmi 415 kilogrammga yetdi. Bu ko'rsatkich dunyo miqyosida o'rtacha 519 kilogrammni,

Xitoyda 1770 kilogrammni, Turkiyada 873 kilogrammni, Rossiyada 414 kilogrammni, AQShda 280 kilogrammni tashkil qilgan.

2017-2022-yillarda qurilish ishlari hajmi 71,5 foizga oshgani holda sement ishlab chiqarish hajmi 69,3 foizga oshgan. Bu bozordagi talab va taklifning muvofiqligini ko'rsatmoqda.

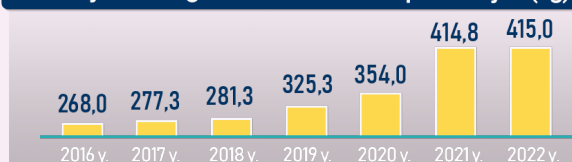
Kelajakda sohani yanada innovatsion rivojlantirish uchun energiya tejaydigan "yashil" texnologiyalarni joriy etish, bozorlarda talab yuqori bo'lgan mahsulot turlarini diversifikatsiya qilish, yuqori markali (M500 va M600) va maxsus sement turlarini ishlab chiqarishni sezilarli darajada oshirish ko'zda tutilmoqda.

O'zbekistonda 2016-2022 yillarda sement sanoatining rivojlanish dinamikasi

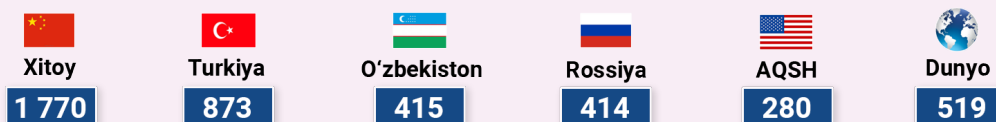
Sement ishlab chiqarish hajmi (million tonna)

Aholi jon boshiga sement ishlab chiqarish hajmi (kg)

Dunyo mamlakatlarida aholi jon boshiga sement ishlab chiqarish hajmi, kg (2021 y.)

Sement ishlab chiqaruvchi korxonalar soni

Manba: Statistika agentligi va dzen.ru axborot portali U.S. Geological Survey 2021 yilga mo'ljallangan ma'lumotlariga asosan

Iqtisodiyot samaradorligini oshirish, yetkazib berilayotgan mahsulotlarning ishonchligi, xavfsizligi, foydalanishda qulayligi va sifatini ta'minlashda texnik jihatdan tartibga solishning ahamiyati katta.

So'nggi yillarda ushbu sohada amalga oshirilgan islohotlar tufayli quyidagi natijalarga erishildi:

-huquqiy asoslar mustahkamlandi, jumladan, O'zbekiston Respublikasining "Metrologiya to'g'risida"gi, "Standartlashtirish to'g'risida"gi, "Texnik jihatdan tartibga solish to'g'risida"gi, "Muvofiqlikni baholash organlarini akkreditatsiya qilish to'g'risida"gi qonunlari qabul qilindi;

-"Raqamli O'zbekiston – 2030" strategiyasi doirasida "e-standart", "e-metrologiya" va "e-akkreditatsiya" axborot tizimlari ishlab chiqildi;

-xalqaro talablarga uyg'unlashtirilgan standartlar soni 19,5 mingtaga yetdi va umumiy standartlar sonidagi ulushi 10 foizdan 80,4 foizgacha oshdi;

-joriy qilingan xalqaro texnik reglamentlar soni 4,8 marotaba (12 tadan 57 taga) oshdi.

ISO 9001 xalqaro standartiga muvofiq eksport salohiyatini rivojlantirish maqsadida turli sohalarda faoliyat yurituvchi 4961 korxonada Sifat menejmenti tizimlari joriy etildi.

Mahsulot va xizmatlar sifatini oshirishda ko'maklashishga qaratilgan "Korxonabay" tizimining tatbiq etilishi tadbirkorlik subyektlari bilan to'g'ridan-to'g'ri hamkorlikning aniq mexanizmlaridan foydalanish imkonini berdi.

14,9 mingta korxonada tadbirlar o'tkazilib, standartlashtirish (5 mingdan ortiq tadbir), metrologiya (21 mingdan ortiq tadbir), 1,4 ming turdagi mahsulotni sertifikatlash yo'nalishlarida amaliy yordam ko'rsatildi.

Texnik jihatdan tartibga solish agentligi tizimidagi sinov laboratoriyalari modernizatsiya qilindi yoki yangi uskunalar bilan ta'minlandi, 4 ta laboratoriya xalqaro akkreditatsiyadan o'tkazildi, 13 ta yangi laboratoriya tashkil etildi.

"O'zbekiston akkreditatsiya markazi" davlat unitar korxonasi Xalqaro laboratoriya akkreditatsiyasi tashkiloti (ILAC MRA)ning to'liq a'zoliciga qabul qilindi. O'zbekistonda o'tkazilgan sinovlarning natijasi dunyodagi 116 ta mamlakatda tan olinadi.

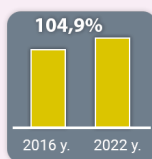
Oeko Tex, GOTS, BCSI, Sedex, Global GAP, Organic, CE va boshqa xalqaro standartlar to'qimachilik sohasidagi 157 ta, qishloq xo'jaligi va oziq-ovqat sektoridagi 225 ta, elektrotexnika tarmog'idagi 53 ta korxonada joriy etilgan.

Shakllangan texnik jihatdan tartibga solish tizimi bundan keyin ham tarmoqlar va umuman, O'zbekiston iqtisodiyotini yanada samarali rivojlantirish, iste'molchilar huquqini himoya qilishda ko'mak beradi.

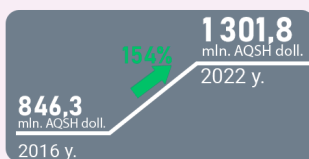

2016-2022 yillarda kimyo va gaz-kimyo mahsulotlarining asosiy turlarini ishlab chiqarish dinamikasi

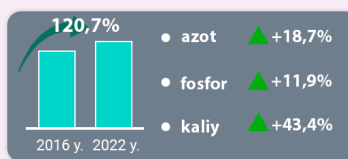
Kimyoviy mahsulotlarni ishlab chiqarishning o'sish sur'ati (% , qiyosiy narxlarda)

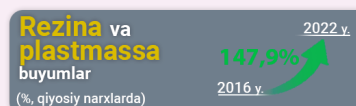
Kimyoviy mahsulotlar eksportining o'sish sur'ati (AQSH doll., %)

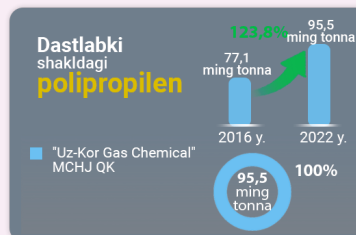
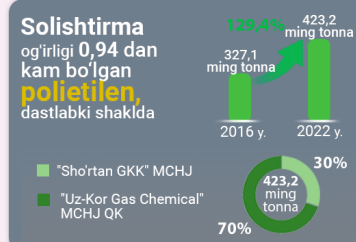
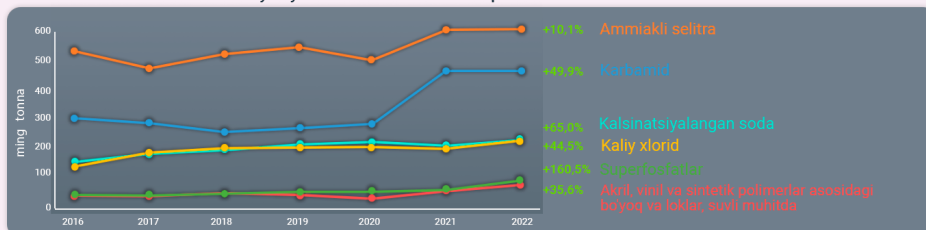
Tarkibida azot, fosfor va kaliy bo'lgan mineral o'g'itlar ishlab chiqarishning o'sish sur'ati (% , qiyosiy narxlarda)

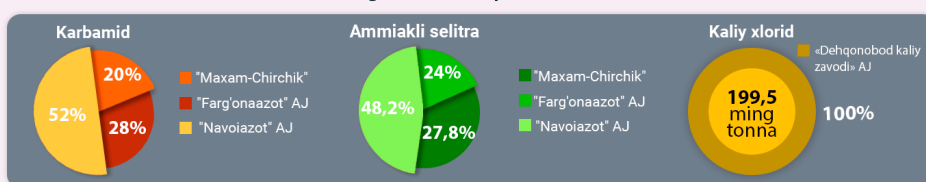
Ishlab chiqarishning o'sish sur'ati

Kimyoviy mahsulotlarni ishlab chiqarish dinamikasi

Mineral o'g'itlar ishlab chiqarish

Manba: O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Statistika agentligi ma'lumotlari

2016-2022 yillarda kimyo va gaz-kimyo mahsulotlarining asosiy turlarini ishlab chiqarish dinamikasi

o'qish vaqti
75 soniya

Jahon bozoridagi beqarorlik va raqobatbardosh importning o'sishiga qaramay, 2016-2022 yillarda kimyo sanoati rivojlanishda ijobiy natijalarga erishdi. Mahsulot ishlab chiqarishning umumiy hajmi qiyosiy narxlarda 11,7% ga, shu jumladan kimyoviy mahsulotlar (4,9%), rezina va plastmassa mahsulotlar (47,9%) kabi asosiy komponentlar bo'yicha oshdi.

Tarmoq tarkibida eng katta ulush mineral o'g'itlarga to'g'ri keldi. Ularni ishlab chiqarish mutlaq hisobda 20,7% ga, shu jumladan azot 18,7% ga, fosfor 11,9% ga, kaliy 43,4% ga oshdi.

Azotli o'g'itlar segmentida karbamid ishlab chiqarish 50% ga, ammiakli selitra ishlab chiqarish 10% ga oshdi. Ushbu turdagi mahsulotlarning eng yirik ishlab chiqaruvchilari qatoriga «Navoiyazot» AJ va «Farg'onaazot» AJ kiradi. Umumiy karbamid hajmining 80% i va ammiakli selitraning 72,2% i ularning hissasiga to'g'ri keladi. «Dehqonobod kaliy zavodi» tomonidan 199,5 ming tonna kaliyli o'g'itlar ishlab chiqarildi. Bu kaliyli o'g'itlarning barchasi demakdir.

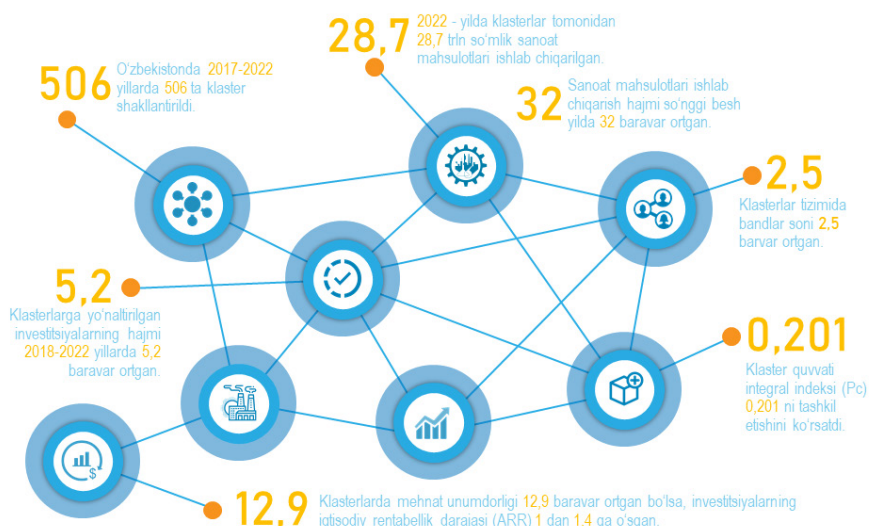
Soda kuli ishlab chiqarishda barqaror o'sish dinamikasi qayd etildi. Ko'rib chiqilayotgan davr uchun uning hajmi 1,6 baravar oshdi.

Ichki talabning o'sish omili akril, vinil va sintetik polimerlar asosidagi bo'yoq va loklarni ishlab chiqarish hajmining o'sish dinamikasiga ta'sir ko'rsatdi – 135,6%. Bu esa maishiy kimyo sektorining rivojlanishiga ko'mak berdi.

Polietilen (29,4%), polipropilen (23,8%) va yuqori qo'shimcha qiymatga ega boshqa turdagi mahsulotlarni ishlab chiqarishning o'sish tendensiyasi qayd etilgan texnologik o'zgarishlarning omillaridan biri bo'ldi. «Sho'rtan GKK» MCHJ va «Uz-Kor Gas Chemical» MCHJ QK gaz-kimyo mahsulotlarini ishlab chiqarish bo'yicha yetakchi mavqegini mustahkamladi.

Tahlil qilinayotgan davrda kimyoviy mahsulotlar eksporti hajmi 1,5 barobardan ziyod oshdi. Ammo shu bilan birga ichki bozorning import hajmi har yili o'rtacha 16,6 foizga kengaydi. Bu esa kimyoviy mahsulotlarni ishlab chiqarishda mavjud quvvatlardan yetarlicha foydalanilmayotganini ko'rsatadi.

O'ZBEKISTONDA 2018-2022 YILLARDA KLASTERLARNING RIVOJLANISH TENDENSIYASI VA XUSUSIYATLARI

Manba: O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Statistika agentligi ma'lumotlari asosida hisoblangan.

O'zbekistonda 2018–2022 yillarda klasterlarning rivojlanish tendensiyasi va xususiyatlari

o'qish vaqti
80 soniya

Hozirgi vaqtda klasterlar dunyo mamlakatlari iqtisodiyotining samarali o'sish drayveri sifatida iqtisodiy faoliyatning qariyb 50 foizini qamrab olgan. Masalan, AQShda 380 ta klaster bor va YalMning 60 foizi ularning hissasiga to'g'ri keladi.

Italiya sanoatida band bo'lganlarning 43 foizi 206 ta klasterda mehnat qiladi va mamlakat eksportida ushbu klasterlarning ulushi 30 foizni tashkil etadi.

Xitoyda 60 dan ortiq maxsus klasterlar 30 mingga yaqin korxonani birlashtiradi va ularda 3,5 million kishi mehnat qiladi. Mazkur korxonalarda yiliga 200 milliard AQSh dollariga teng mahsulot ishlab chiqariladi.

O'zbekistonda 2018-2022 yillarda klasterlar tomonidan ishlab chiqarilgan mahsulotlar hajmi 32 baravar oshdi va 2022-yil natijalariga ko'ra 28,7 trillion so'mga yetdi.

2018-2022 yillarda klasterlarga yo'naltirilgan investitsiyalar hajmi 5,2 marotaba, tizimda band bo'lganlar soni esa 2,5 marotaba ortdi.

Klasterlarning jami sanoat mahsulotlari eksportidagi ulushi 2019-yilda 5 foizni tashkil etgan bo'lsa, 2022-yilda 11,4 foizga yetdi.

2018-2022 yillar oralig'ida klasterlar tizimida mehnat unumdorligi 12,9 baravar, investitsiyalarning rentabellik (ARR) koeffitsiyenti 1 dan 1,4 gacha oshdi. Bu klasterlashtirish loyihalari juda samarali ekanligidan dalolat beradi.

Sanoatning ishlab chiqarish tarmog'ida klasterlarning ijtimoiy-iqtisodiy samaradorligi va uning hududiy mehnat taqsimotidagi o'zni agregatlashgan Klaster quvvati (Pc) integral indeksi orqali baholandi.

Har bir indeks qiymati 0 dan 1 gacha ($0 \leq Pc \leq 1$) oraliqda baholanadi. Agar qaymat 0 dan 1 ga yaqinlashsa, bu iqtisodiyotning klasterlashganlik darajasi yuqoriligini ko'rsatadi.

Hisob-kitoblar sanoatning ishlab chiqarish tarmog'ida Klaster quvvati (Pc) integral indeksi 0,201 ni tashkil etishini ko'rsatdi. Bu tahlillar iqtisodiyotni klasterlashtirish salohiyati yuqoriligini, sohaga investitsiyalarni, shu jumladan xorijiy investorlarni, tadbirkorlik subyektlarini qo'shimcha jalb qilish imkoniyati mavjudligini ko'rsatadi.

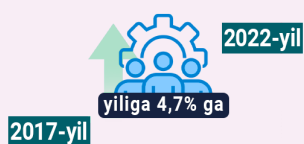
Dunyoning rivojlangan mamlakatlari tajribasiga ko'ra, klasterlashtirish iqtisodiyotda mehnat unumdorligi va samaradorlik ko'rsatkichlari oshishiga olib keladi.

Sanoat tarmoqlarida klasterlashtirish xomashyodan tayyor mahsulotgacha bo'lgan to'liq ishlab chiqarish tizimini shakllantirish, shuningdek, bu tizimga ilm-fan, savdo, logistika kabi sohalarni jamlash imkonini beradi.

O'zbekiston UNIDO global sanoat raqobatbardoshligi reytingida

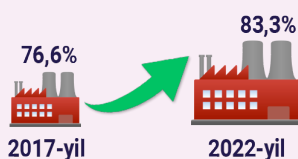

Aholi jon boshiga mahsulot ishlab chiqarish hajmining o'sishi

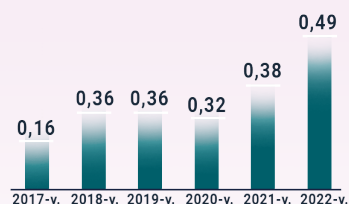

Manba: UNIDO va O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Statistika agentligi ma'lumotlari

Tovarlar eksportida ishlab chiqaradigan sanoatning ulushi

Ishlab chiqaradigan sanoat mahsulotlari eksportida yuqori texnologiyali mahsulotlar ulushi

Ishlab chiqaradigan sanoatni rivojlantirish bo'yicha 2017-2022 yillarga oid ko'rsatkichlar va O'zbekistonning UNIDO reytingidagi o'ri

o'qish vaqti
73 soniya

Mamlakatlarning sanoat raqobatbardoshligi bo'yicha reytingi Birlashgan Millatlar Tashkilotining sanoatni rivojlantirish bo'yicha tashkiloti (UNIDO) tomonidan ikki yil kechikish bilan ishlab chiqiladi (ya'ni oxirgi hisobot 2020-yil yakunlari bo'yicha 2022-yilda chop etilgan).

Reyting asosini ishlab chiqaradigan sanoat rivojlanishining bir qancha asosiy ko'rsatkichlari bo'yicha hisoblangan sanoat raqobatbardoshligining kompozit indeksi tashkil etadi. Buning uchun o'rganilayotgan mamlakat bo'yicha rasmiy statistik ma'lumotlardan foydalaniladi.

Ushbu ko'rsatkichlar raqobatbardoshlikning sanoat mahsulotlarini ishlab chiqarish va eksport qilish imkoniyati, yuqori texnologiyali ishlab chiqarishning rivojlanish darajasi, mamlakatning dunyo ishlab chiqarish sanoatidagi o'ri kabi omillarini aks ettiradi.

O'zbekiston 2017-2020 yillarda UNIDO reytingida 95-o'rindan 89-o'ringa, ya'ni 6 pog'onaga ko'tarildi va bu e'tiborga molik yutuq. Bundan tashqari, O'zbekiston Markaziy Osiyo mamlakatlari orasida sanoat raqobatbardoshligi indeksi bo'yicha Qozog'istondan keyin ikkinchi o'rinda turadi. Bu yutuqlarga oxirgi yillarda ishlab chiqaradigan sanoatni jadal rivojlantirish va modernizatsiya qilish yordamida erishildi.

Sanoat raqobatbardoshligi indeksiga kiritilgan ayrim asosiy ko'rsatkichlar bo'yicha O'zbekistonda quyidagi ijobiy o'zgarishlarga erishildi:

Ishlab chiqaradigan sanoatning yalpi ichki mahsulot (YalM) dagi ulushida barqaror o'sish tendensiyasi qayd etildi, ya'ni 2017-yilda 15,5 foiz, 2022-yilda esa 20,5 foiz.

Sohada aholi jon boshiga mahsulot ishlab chiqarish hajmi har yili o'rtacha 4,7 foizdan barqaror ravishda o'sib bordi.

O'zbekiston jahon miqyosida mahsulotlarning raqobatbardoshligini mustahkamlash bo'yicha tobora yaxshiroq natijalarga erishmoqda. Har yili jahon bozorida mahalliy sanoat mahsulotlariga talab ortib, eksport geografiyasi kengaymoqda. Buning natijasida tovarlar eksportida ishlab chiqaradigan sanoat mahsulotlari ulushi 76,6 foizdan 83,3 foizga oshdi.

Farmatsevtika mahsulotlari, turli tibbiy asbob-uskunalar va buyumlar, shuningdek, yuqori texnologiyali tarmoqlar uchun ehtiyot qismlar eksportining jadal o'sishi hisobiga ishlab chiqaradigan sanoat mahsulotlari eksportida yuqori texnologiyali mahsulotlar ulushi 0,16 foizdan 0,49 foizgacha oshdi.

Sug'urta xo'jalik yurituvchi subyektlar va aholini turli xavf-xatarlar va kutilmagan vaziyatlardan himoya qilishni ta'minlashning samarali vositalaridan biri.

Keyingi yillarda bu sohada amalga oshirilgan islohotlar tufayli quyidagi natijalarga erishildi:

- sohaning huquqiy asoslari mustahkamlandi, shu jumladan, "Sug'urta faoliyati to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi qonuniga o'zgartirish va qo'shimchalar kiritildi, raqobatbardosh sug'urta bozorini rivojlantirish va o'zgartirishga qaratilgan bir qator me'yoriy-huquqiy hujjatlar qabul qilindi;

- me'yoriy-huquqiy asosning mustahkamlanishi natijasida sohani yanada rivojlantirish, shuningdek, iste'molchilarning huquqiy va qonuniy manfaatlarini himoya qilish uchun qulay shart-sharoitlar yaratildi;

- 2017-yilda O'zbekistonda 27 ta sug'urta kompaniyasi faoliyat olib borgan bo'lsa, 2022-yilda ularning soni 51,8 foizga oshib, 41 taga yetdi, shuningdek, 30 dan ortiq tegishli xizmatlarni ko'rsatuvchi tadbirkorlik subyektlari faoliyat yuritayapti;

- 2022- yilda sug'urta kompaniyalari ustav kapitali 2017-yildagiga nisbatan 5,8 baravar o'sib, 1,88 trillion so'mni tashkil qildi;

- sug'urta polislari soni 1,4 baravar o'sib, 8,4 milliontaga yetdi va shu bilan birga, shartnomalar asosan foydalanuvchi uchun qulay elektron shaklga o'tkazildi;

- 2022-yilda mijozlar uchun sug'urta to'lovlarining umumiy miqdori 2,6 trillion so'mni tashkil qildi va bu 2017-yildagiga nisbatan 9,6 baravar ko'p degani;

- hududlardagi tarkibiy tuzilmalar soni 2017-yildagiga nisbatan 1,5 baravar oshdi va deyarli 2 mingtaga yetdi;

- barcha hududlarda 15,4 ming nafar xodim va sug'urta agenti uchun barqaror ish o'rni yaratildi;

- O'zbekistondagi sug'urta kompaniyalari turli yo'nalishlarda 110 dan ortiq turdagi sug'urta mahsulotlarini taklif etayapti.

Zamonaviy axborot texnologiyalarini keng joriy etish, sug'urta bozorini raqamlashtirish, iste'molchilar ishonchini, shuningdek, sug'urta madaniyati darajasini oshirish, milliy sug'urta bozorini xalqaro standartlarga izchil muvofiqlashtirish sohada samaradorlikning oshishiga olib keladi.

Shu bilan birga, hududlarda yangi ish o'rinlari tashkil etilishi, bozorda raqobat darajasi va biznes yuritish ishonchliligining oshishi hisobiga nafaqat sug'urta xizmatlari sohasi, balki turdosh tarmoqlar ham yanada rivojlanadi, turli sohalarga investitsiya kiritish imkoniyatlari kengaydi.

O'zbekistonda 2017-2022 yillarda
sug'urta faoliyatining
rivojlanishi

Listlangan shisha qurilish jarayonida binolarning kompozitsion jozibadorligini oshiradigan yangi arxitektura va dizaynerlik yechimlarini topish imkoniyatini yaratgan holda qurilish industriyasi, uy-joy kommunal xo'jaligi, mebelsozlik va boshqa tarmoqlarni rivojlantirishga qaratilgan dasturlari amalga oshirishdagi asosiy omillardan biridir.

Kaltsiylangan soda, kvarts qumi, dala shpati, ohaktosh va dolomit shisha ishlab chiqarish uchun asosiy xom ashyo bo'lib, O'zbekistonning turli hududlarida mavjud.

Yuqori talab va bozorni rivojlantirish imkoniyatining kattaligi, mamlakatda qulay ishbilarmonlik muhitini yaratgan davlat siyosatining rag'batlantiruvchi choralari qator investorlarning e'tiborini shisha sanoatiga qaratdi.

So'nggi yillarda O'zbekistonda shisha sanoatini rivojlantirishda haqiqiy siljish ro'y berdi: Jizzax, Navoiy va Farg'ona viloyatlarida innovatsion, energiya tejavchi float texnologiyasi asosida turli qalinlikdagi me'moriy, qurilish va naqshli shishalarning yirik formatli, termik sayqallangan mahsulotlarni ishlab chiqarish bo'yicha yangi quvvatlar tashkil etildi.

Ma'lumot uchun: float-shisha (termik sayqallangan) eritilgan shisha massasini erigan qalayning harakatsiz qatlami ustiga quyish orqali olinadi.

Shisha massasi zichligining kamligi bois yuqori qatlamni hosil qiladi, shisha va qalay tutashgan joyda silliq yuza paydo bo'ladi. U barqaror qalinlik va xona ichida tabiiy yorug'likni ta'minlaydi.

2022-yilda O'zbekistonda 35,4 million kvadrat metr shisha (2 mm hisobda) ishlab chiqarilgan. 2018-2022 yillarda qurilish-montaj ishlari hajmi 62,4 foizga, shisha ishlab chiqarish hajmi esa 112,8 foizga oshgan. Bu esa bozor iqtisodiyotning turli tarmoqlarida talab yuqori bo'lgan mahsulot bilan to'ldirilayotganidan dalolat beradi.

Erishilgan natija 2022-yilda shisha eksportini 2018-yildagiga qaraganda 6,5 barobar oshirish, importni esa 51,6 foizga qisqartirish imkonini berdi.

Yangi tashkil etilayotgan turli qalinlikdagi keng formatli listlangan shisha ishlab chiqarish quvvatlari hududlarda shisha va unga aloqador tarmoqlarni yanada samarali rivojlantirish, sifatli mahsulot eksportini oshirish va importni qisqartirish uchun sharoit yaratmoqda.

O'zbekistonda shisha sanoati rivojlanishidagi ilgari siljish

So'nggi yillarda O'zbekistonda sut chorvachiligi va sut ishlab chiqarish jadal rivojlanmoqda. Birgina 2016-2022 yillarda sut ishlab chiqarish miqdori deyarli 20% ga oshdi.

Ammo ishlab chiqarishning bu o'sishini nima ta'minlayotganini ko'rib chiqsak, Bu davrda respublikada sigirlar soni 17,7% ga oshib, ishlab chiqarish samaradorligining o'sishi esa 1,0% dan kam bo'ldi.

Shunday qilib, 2021-yilda bitta sigirdan sog'ib olinadigan yillik o'rtacha sut miqdori atigi 2310,4 kgni tashkil etdi. Holbuki, Rossiya Federatsiyasida bu ko'rsatkich 5016,7 kgni (2,2 baravar ko'p), Belarus Respublikasida 5366,7 kgni (2,3 baravar ko'p), Avstriyada 7275,3 kgni (3,1 baravar ko'p), Niderlandiyada 9148,8 kgni (deyarli 4 baravar ko'p), Isroilda 12736,2 kgni (5,5 baravar ko'p) ni tashkil etadi.

O'zbekistonda har ming kishiga 140 bosh sigir to'g'ri kelgan bir paytda, AQShda bor-yo'g'i 40 bosh, Buyuk Britaniyada 44 bosh, Yevropa Ittifoqi mamlakatlarida 45-48 bosh sigir to'g'ri keladi.

Bularning barchasi yaylov muammosini yuzaga keltiradi. Ularning aksariyati yomon ahvolda. 2,5 million gektarga yaqin yaylovlar yaroqsiz holatga kelgan. Mahalliy olimlarning fikricha, hozirgi kunda mamlakatdagi yaylov yerlarining 16,4 million gektari (78%) yaroqsiz holatga kelgan, yaylov va pichanzorlarda o'simlik turlari soni 20% dan ko'proqqa, hosildorlik esa 2 barobar kamaygan.

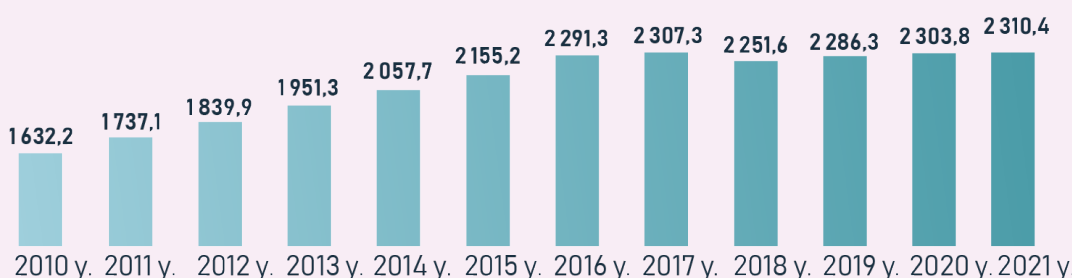
Sigirlarning mahsuldorligini oshirish uchun quyidagilar talab qilinadi:

1. Hayvonlarni muvozanatli ozuqalar bilan ta'minlash.
2. Chorvachilikda ko'lam samaradorligiga erishish.
3. Zamonaviy texnologiyalar va ilmiy yutuqlarni joriy etishni faollashtirish.

Bu vazifalarni hal etish ishlab chiqarish samaradorligini oshirish hisobiga respublikada sut ishlab chiqarishni ko'paytirish va yaylov yerlariga yuklamani kamaytirish imkonini beradi.

Sog'in sigirlarning yillik mahsuldorligi (O'zbekiston va dunyoda)

O'zbekistondagi yillik sut mahsuldorligi dinamikasi, kg (bitta sigirdan)

2021-yilda sigir suti ishlab chiqarish

11 242,7 ming tonna

Sigirlar soni (2021 y.)

4 866,1 ming bosh

12 736,2
kg

Isroil

9 148,8
kg

Niderlandiya

8 187,7
kg

Buyuk Britaniya

7 275,3
kg

Avstriya

5 366,7
kg

Belarus

5 016,7
kg

Rossiya

Manba: O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Statistika agentligi, FAOSTAT ma'lumotlari

Dunyo o'g'itlar bozori 2021-yilda tanqislikka duch keldi. 2022-yilda o'g'itlar narxining oshishi kuchaydi va so'nggi 70 yil ichida misli ko'rilgan darajada bo'ldi. O'g'itlar narxining butun dunyoda o'sishi muqarrar ravishda ulardan foydalanishning qisqarishiga olib keladi. Bu ayniqsa, kam daromadli mamlakatlarda ko'proq kuzatiladi.

O'g'itlar iste'moli mamlakatlar bo'yicha dunyo bozorida o'zgarishlardan oldin ham katta farq qilgan. Masalan, Sahroi Kabirdan janubda joylashgan Afrika mamlakatlarida o'g'itlarning qo'llanilishi gektariga o'rtacha 22 kg ni tashkil etadi. Bu dunyo bo'yicha gektariga qo'llaniladigan o'rtacha ko'rsatkich (gektariga 146 kg) dan 6,6 baravar past. Xitoy va Chili kabi ba'zi mamlakatlarda o'g'itlar iste'moli gektariga 400 kg ga yaqin.

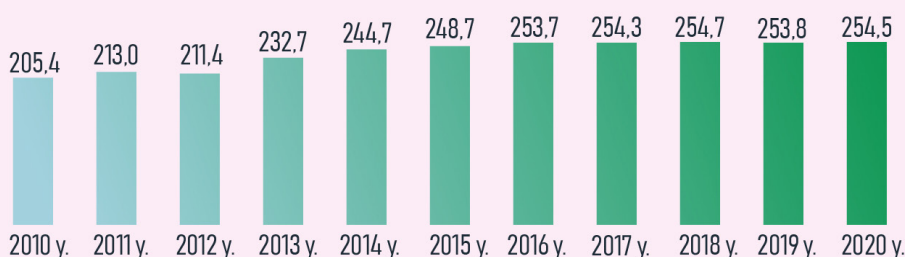
FAO (BMT ning Oziq-ovqat va qishloq xo'jaligi tashkiloti) ma'lumotlariga ko'ra, O'zbekistonda 1 gektar ekin maydoniga o'g'it iste'moli 254,5 kg ni tashkil etadi. Bu dunyo bo'yicha o'rtacha ko'rsatkichdan 74%, Yevropa va Markaziy Osiyo bo'yicha o'rtacha ko'rsatkichdan 2,9 baravar yuqori.

Mutaxassislar hisob-kitoblariga ko'ra, qishloq xo'jaligi mahsulotlarini ishlab chiqarishda foydalaniladigan azotli o'g'itlarning o'rtacha olganda yarmidan kamrog'i o'simliklarning o'sishida yordam beradi, qolganlari esa faqat suv havzalarini ifloslantiradi. So'nggi 100 yil ichida suv, tuproq va havodagi antropogen azotli birikmalar miqdori ikki baravar oshdi.

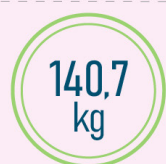
Shunday qilib, o'g'itlarni qo'llashga oziq-ovqat xavfsizligi uchun xavf tug'dirmaydigan darajada tuzatish kiritish zarur. O'g'itlarni eng samarali qo'llash uchun ularning o'zlashtirilish samaradorligini o'lchash, tuproqning holati va kimyoviy tuzilishini muntazam kuzatib borish talab etiladi. O'g'itlardan foydalanishda muvozanatni topish qishloq xo'jaligi mahsulotlarini ishlab chiqarishning barqaror o'sishini ta'minlaydi va shu bilan birga atrof-muhitni kelajak avlodlar uchun asraydi.

O'zbekiston va dunyoda o'g'it iste'moli

O'zbekistonda o'g'it iste'moli dinamikasi. haydaladigan yerlar gektariga kg

Dunyo miqyosida o'rtacha

Yuqori daromadli mamlakatlarda

Daromadi o'rtachadan yuqori bo'lgan mamlakatlarda

O'rta daromadli mamlakatlarda

Daromadi o'rtachadan past bo'lgan mamlakatlarda

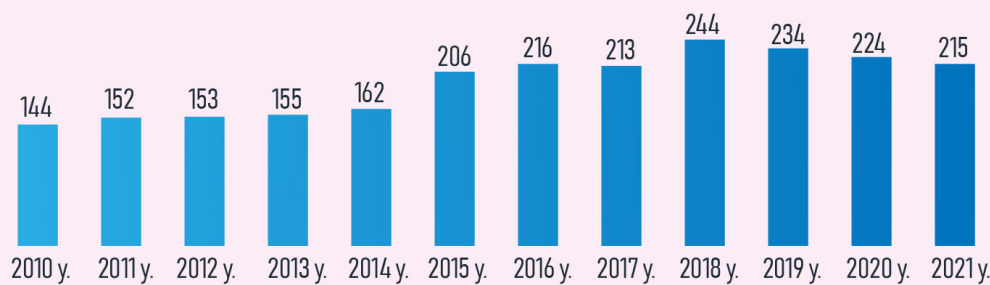

Yevropa va Markaziy Osiyo mamlakatlarida

Manba: FAOSTAT ma'lumotlari

O'zbekiston va dunyoda tovuqlarning sertuxumliligi

O'zbekistonda tuxum yetishtirish dinamikasi, dona (bitta tovuqdan)

Dunyo miqyosida o'rtacha

Chili

Rossiya

Misr

Isroil

Birlashgan Arab Amirliklari

Tojikiston

Manba: FAOSTAT ma'lumotlari

O'zbekistonda parrandachilikning rivojlanishi va sohaning unumdorligi tendensiyalari

o'qish vaqti
52 soniya

So'nggi yillarda O'zbekistonda parrandachilik, shuningdek, tuxum ishlab chiqarish faol rivojlanmoqda. 2022-yilning yanvar-dekabr oylarida respublikada 8 129,3 million dona tuxum ishlab chiqarilgan. Bu 2021-yilning shu davridagiga nisbatan 4,4 foiz ko'p. 2016-2022 yillar davomida tuxum ishlab chiqarish 32,1% ga oshdi.

Tuxumning asosiy qismi, ya'ni 61,9 foizi dehqon va shaxsiy yordamchi xo'jaliklarda, 23,3 foizi qishloq xo'jaligi faoliyati bilan shug'ullanuvchi tashkilotlar tomonidan yetishtirilmoqda.

Tuxum yetishtirishdagi bu o'sish parrandalar sonining ko'payishi bilan bog'liq bo'lib, ishlab chiqarish samaradorligi (bitta tovuqning yillik sertuxumliligi) pasaymoqda. 2016-2022-yillar davomida parrandalar soni 45,2 foizga oshdi. Shu bilan birga, tovuqlarning yillik sertuxumliligi 2018-yildagi 244 donadan 2021-yilda 215 donaga yoki deyarli 12% ga kamaydi.

Taqqoslaydigan bo'lsak, Chilida bitta tovuqning yillik sertuxumliligi 350 dona (1,6 baravar ko'p), Rossiyada – 296 dona (1,4 baravar ko'p), Misrda – 294 dona (1,4 baravar ko'p), Isroilda – 254 dona (1,2 baravar ko'p), BAA'da – 238 dona (1,1 baravar ko'p).

Mahsuldorlikning yetarli darajada yuqori emasligiga parrandalarni noto'g'ri oziqlantirish va parvarish qilish, shuningdek, ilg'or texnologiyalarni joriy etishning past darajasi, ko'pchilik fermer xo'jaliklarining kichikligi va tijoratlashtirishning past darajasi sabab bo'lishi mumkin.

Qattiq sovuq tufayli joriy yil O'zbekistonda bir qator qishloq xo'jaligi mahsulotlari narxining sezilarli darajada oshishi bilan boshlandi. Yoqilg'i-energetika kompleksi, logistika va mahsulotlarni tashish tizimida uzilishlar kuzatildi. Sovuq, ayniqsa piyoz narxiga kuchli ta'sir qildi. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Statistika agentligi ma'lumotlariga ko'ra, ikki hafta ichida sariq piyoz narxi uning sifatiga qarab 16,7% dan 66,7% gacha oshgan.

Iqlim o'zgarishi oqibatlarini yildan-yilga kuchliroq sezilib, tabiatdagi anomal hodisalar tez-tez ro'y bermoqda. Bularning barchasi qishloq xo'jaligi mahsulotlarini ishlab chiqarish va ushbu mahsulotlar bozorini yanada beqaror qiladi.

Shuning uchun ayni damda sanoatdagi ishlab chiqarish va marketing zanjirining barcha darajalarida xavf-xatarlarni qanday kamaytirish va jahon bozori konyunkturasiga qarab, ishlab chiqarishni muvozanatlashtirish haqida o'ylash zarur.

Masalani hal etishning choralaridan biri bu sohani raqamlashtirish bo'lib, u hududlardan qishloq xo'jaligi va oziq-ovqat mahsulotlariga oid ishonchli statistik ma'lumotlarni to'plash, shuningdek, turli toifadagi qiziquvchilarning manfaatini inobatga olgan holda, ulardan bema'lol foydalanishni nazarda tutadi. Elektron qishloq xo'jaligi platformalarini yaratishda alohida mamlakatlar tajribasini ko'rib chiqamiz.

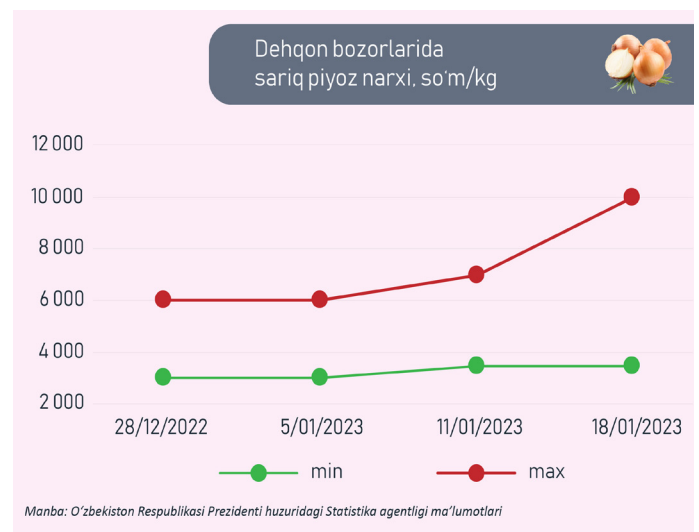
Ozarbayjon. Elektron qishloq xo'jaligi axborot tizimini (EKTIS) rivojlantirish 2015-yilda boshlangan. Tizim yer uchastkalarini identifikatsiya qilish tizimi, fermer xo'jaliklari reyestri va subsidiyalar olish jarayonini qo'llab-quvvatlashni o'z ichiga olgan 7 ta kichik moduldan iborat. Ozarbayjon bo'ylab 500 mingga yaqin fermer EKTIS tizimida ro'yxatga olingan.

Turkiya. Fermer xo'jaliklarini hisobga olish bo'yicha ma'lumotlar tizimi (Farm Accountancy Data Network (FADN)) birinchi marta Turkiyada 2007-yilda ishga tushirilgan. Birinchi bosqichda tizimga tajriba tariqasida tanlab olingan 9 provinsiyada 350 nafar fermer bilan hayotga tatbiq etildi.

2014-yilda FADN qamrab olgan provinsiyalar soni 54 taga ko'paytirildi va faqat 2018-yilga kelib, Farm Accountancy Data Network barcha 81 ta provinsiyaga kengaytirildi va qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishi va ro'yxatga olish tizimiga integratsiya qilindi.

Moldova. Respublikada bir qancha axborot tizimlari ishga tushirildi. Jumladan: Qishloq xo'jaligining raqamli reyestri agrosanoat tarmog'idagi xo'jalik yurituvchi subyektlar faoliyati to'g'risidagi tezkor ma'lumotlardan foydalanishni ta'minlash va ularga "yagona darcha" tamoyili bo'yicha davlat xizmatlarini, shu jumladan, onlayn tartibda ko'rsatishni osonlashtirish; Jonivorlarning davlat reyestri; Qishloq xo'jaligi va yig'im-terim ishlari bo'yicha tezkor ma'lumotlarni kuzatish va to'plashda foydalaniluvchi AGROMAIA va hokazo.

Xulosa: Bunday platformalarni yaratish juda mashaqqatli va ma'lum bir moliyaviy mablag'ni talab qiladi, ammo ularning ishlashidan olingan foyda barcha xarajatlarni qoplaydi. Ular mikroiqtisodiy ma'lumotlarning yagona ishonchli manbai bo'lib, ma'lumotlar asosida qishloq xo'jaligidagi asosiy tendensiyalarni tahlil qilish, agrotarmoq va oziq-ovqat siyosatiga doir turli choralarining ta'sirini baholash, sohadagi jarayonlar o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni hisoblash va agrar sektorning kelajakdagi rivojlanishini prognoz qilish mumkin.

O'zbekiston o'рта muddatli istiqbolda 2 million gektar maydonga suv tejamkor texnologiyalarni joriy qilishni mo'ljallagan. Buning uchun joriy narxlarda umumiy qiymati 5,8 milliard AQSh dollariga teng bo'lgan STT va uskunalar zarur.

Tahlillarga ko'ra, respublika bo'yicha STT qo'llanilayotgan maydonlarning hajmi so'nggi besh yilda 7,7 marta ortgan. Agar STT qo'llaniladigan maydonlar yana 10 baravar oshiriladigan bo'lsa, u holda turli xildagi gidrotexnik jihozlarga bo'lgan ehtiyoj 6,6 baravarga ortadi. Respublikada STT uskunalarini ishlab chiqaruvchi sanoqli korxonalarining mavjudligi ichki raqobat muhitining shakllanmaganligi hamda ularning bu ehtiyojni to'liq qondira olmasligini anglatadi.

Tadqiqotda mahalliy STTni ishlab chiqaruvchilar va xizmat ko'rsatuvchilarning bozordagi holatini baholash uchun Xerfindal - Xirshman indeksi (HHI) dan foydalanildi. U STT bozori qay darajada monopollashganini aniqlash imkonini beradi. Hisob-kitoblarga ko'ra, 2021-yilda mahalliy STT bozorining HHI indeksi 3912 ni tashkil etgan bo'lsa, 2022-yilda 2518 ga pasaygan (HHI me'yori ≤ 1800). Biroq STT bozorining hududiy jihatdan bitta yoki ikkita ishtirokchi va xizmat ko'rsatuvchiga bog'lanib qolishi tufayli so'nggi uch yil ichida bir gektar maydonga STT ni o'rnatish narxi 1,6 baravar oshdi.

Ehtiyojni qondirish va samaradorlikka erishish uchun dunyo STT bozoriga integratsiyalashish va uning ilg'or tajribalarini O'zbekistonda qo'llash muhim ahamiyatga ega. Ushbu bozor yangi innovatsiyalarni jalb qilish orqali suv tejamkorligiga erishish, hosildorlikni yanada oshirish, STT o'rnatuvchi iste'molchilar uchun tanlash, bozorda raqobat muhitini yaratish imkonini beradi.

Xalqaro ekspertlarning fikriga ko'ra, dunyo STT bozorining hajmi 9,3 milliard AQSh dollariga teng. 2028-yilga borganda bu ko'rsatkich 23,3 milliard AQSh dollariga yetadi. STTni qo'llash bo'yicha Braziliya (77% maydonga qo'llagan), Ispaniya (73%), Italiya (60%), Janubiy Koreya (60%), AQSh (56%), Saudiya Arabistoni (56%), Fransiya (41%), Xitoy (41%) yetakchi mamlakatlar hisoblanadi.

O'zbekistonning dunyo STT bozoriga integratsiyalashuvi mamlakat qishloq xo'jaligida innovatsion texnologiyalardan foydalanishning kengayishi suv tejamkorligining 30%, hosildorlikning 2 baravar ortishiga olib keladi. Shu bilan bir qatorda bu sohada quyidagi imkoniyatlar ochiladi:

1. Tobora dolzarb ahamiyat kasb etayotgan oziq-ovqat xavfsizligini ta'minlashga xizmat qiladi;
2. Aholining iste'moli uchun birlamchi zarur bo'lgan meva-savbzavotlar narxi barqarorligini ta'minlaydi;
3. Vegetatsiya davrida suv tanqisligi kamayadi va yerdan foydalanish samaradorligi oshadi;
4. STT dan foydalanuvchilar (fermer va dehqonlar) da tanlash imkoniyati kengayadi va raqobat muhiti shakllanadi;
5. Tadbirkorlarda ushbu texnologiyani o'rnatish uchun o'z "biznes tashabbuslari" shakllanadi;
6. Sohalarda suv sarfini qat'iy nazorat qilish imkoniyatlari ortadi;
7. STT uskunalarini ishlab chiqarishga ixtisoslashgan MIZ yoki KSZ larni tashkil etish imkoniyatlari ochiladi.

Jahon kavrak (ferula) bozorining istiqboli va O'zbekistonning bu yo'nalishdagi salohiyati

o'qish vaqti
90 soniya

Kavrak - asafotida xalq tabobatida, kosmetologiyada, shuningdek, oziq-ovqat ziravori hamda farmatsevtika sanoatida xomashyo sifatida keng qo'llaniladi. U dunyoning janubiy mintaqalari - Eron, Afg'oniston, Markaziy Osiyoning qumli va toshloq hududlarida o'sadi. 2020-yilda asafotida xomashyosining global bozori hajmi 325 million AQSh dollarini tashkil etgan.

Afg'oniston jahon bozoriga asafotida xomashyosining eng yirik yetkazib beruvchisi hisoblanadi va 2020-yilda 170,5 million dollarlik asafotida xomashyosi eksport qilingan. Bu jahonda ushu xomashyo eksportining 52 foizi degani. Asafotida xomashyosining yana bir yirik yetkazib beruvchisi - bu Eron.

Dunyodagi asafotida xomashyosining 40% ini Hindiston, 15% ini Xitoy iste'mol qiladi. Bu ikki mamlakat asafotidaning eng yirik qayta ishlovchilari hamdir. Ular asafotidani asosan Afg'oniston, Eron, O'zbekiston va boshqa mamlakatlardan import qiladi. Birgina Hindistonning o'zi har yili umumiy qiymati 100-130 million AQSh dollariga teng bo'lgan 1200 tonnaga yaqin asafotida xomashyosini import qiladi.

Jahon bozorida 1 kilogramm asafotida xomashyosining o'rtacha narxi 150-200 dollarni tashkil qiladi. Yaqin kelajakda dunyoda asafotida iste'moli yiliga o'rtacha 6% ga oshishi kutilmoqda.

O'zbekistonlik tadbirkorlar kavrak xomashyosining bir kilogrammini 45-50 dollardan eksport qilmoqda. Bu esa narx bo'yicha katta raqobat ustunligiga ega ekanligimizni bildiradi. Agar yetishtirilgan xomashyoni qayta ishlab, qadoqlangan holda sotilsa, xomashyoning o'zini sotishdan tushadigan daromadga qaraganda 5-6 barobar ko'proq daromad olish mumkin.

O'zbekiston Respublikasi Qishloq xo'jaligi vazirligi ma'lumotlariga ko'ra, 2021-yilda O'zbekistonda dorivor o'simliklar eksportchilari tomonidan qiymati 7,65 million AQSh dollariga teng bo'lgan 170 tonna kavrak-asafotida xomashyosi eksport qilingan. 2022-yilda O'zbekistonda 12 ming gektardan ortiq maydonga kavrak-asafotida ekilgan. Bu esa yaqin yillarda sohadagi eksport salohiyatini yanada kengaytirishi mumkin.

Jahon bozori istiqboli va O'zbekistonning ichki salohiyatini hisobga olgan holda, hududlarda ushu yo'nalishni rivojlantirishning quyidagi asosiy afzalliklarini ajratib ko'rsatish mumkin:

- yetishtirish uchun minimal xarajat sarflanishi;
- jahon bozorida xomashyo narxida narx ustunligiga egalik;
- ortiqcha ishchi kuchiga ega hududlarda qo'shimcha ish o'rinlarini yaratish imkoniyati;
- potensial daromadning sezilarli o'sishi;
- jahon bozorida kavrak-asafotidaga talabning ortib borishi.

Meva va yong'oqlarning 2017–2022-yillar oralig'idagi eksport dinamikasi

o'qish vaqti
45 soniya

Tahlil natijalari 2017–2022-yillarda meva va yong'oqlar eksporti qiymati (TIF TN 08) 1,5 barobar oshganligini ko'rsatdi, ya'ni 2017-yilda eksport hajmi 417,2 million AQSh dollarini, 2022-yilda esa 618,6 million AQSh dollarini tashkil etgan.

Ayniqsa, tarvuz (152,2 marotaba), olcha (58,3 marotaba), qulupnay (52,7 marotaba), anjir (41,4 marotaba) va quritilgan olma (15,1 marotaba) eksporti juda tez sur'atlar bilan o'sgan.

2022-yilda meva va yong'oqlar eksporti tarkibida sarxil uzum eng katta ulush (31,7%) ga ega bo'lgan. Ikkinchi o'rinni mayiz (13,6%), uchinchi o'rinni shaftoli (11,0%) egallagan. Undan keyingi o'rinlarni xurmo (8,4%), gilos (5,4%), olxo'ri (5,0%), qovun (3,1%), tarvuz (2,9%), yong'oq (1,8%) kabi mahsulotlar egallaydi.

2017–2022-yillarda meva va yong'oqlar eksporti geografiyasi Belgiya, Jazoir, Meksika, Braziliya, Slovakiya kabi yana 18 ta mamlakatga kengaydi.

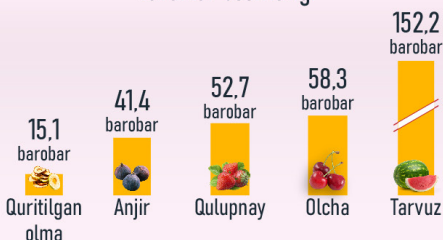
An'anaviy eksport bozorlari beshtaligini Rossiya (361,3 million AQSh dollari), Qozog'iston (118,4 million AQSh dollari), Qirg'iziston (26,4 million AQSh dollari), Xitoy (19,2 million AQSh dollari) va Turkiya (13,6 million AQSh dollari) tashkil etadi.

2017-2022-yillarda O'zbekistonning meva va yong'oqlar eksporti dinamikasi

Meva va yong'oqlar eksporti (mln. AQSh dollari)

Eksporti tez sur'atlar bilan o'sayotgan tovarlar beshtaligi*

Asosiy eksport bozorlari beshtaligi

2017-yil	2022-yil
\$80,6 mln	\$361,3 mln
\$236,9 mln	\$118,4 mln
\$22,5 mln	\$26,4 mln
\$17,4 mln	\$19,2 mln
\$14,3 mln	\$13,6 mln

2017-2022 yillarda yana 18 ta mamlakat eksport geografiyasini kengaytirdi

Eksport tarkibi (2022 y.)*

Manba: UN Comtrade (BMTning Savdo statistikasi ma'lumotlari bazasi) ma'lumotlari asosida

*qiymat ifodasidan

Oxirgi yillarda qishloq xo'jaligi rivojiga yangi bir turtki bergan bir qator muhim islohotlar amalga oshirildi.

Jumladan, 2020-2030 yillarga mo'ljallangan O'zbekiston Respublikasi qishloq xo'jaligini rivojlantirish strategiyasini tasdiqlash, klaster tizimini joriy etish, savdoni erkinlashtirish va eksportni rag'batlantirish, qishloq xo'jaligi uchun mo'ljallangan yerlarni ijaraga (ikkilamchi ijaraga) berish, suv tejoychi texnologiyalar qo'llanilganda subsidiyalar taqdim etish, AKIS agroxizmatlar markazini ochish va boshqalar shular jumlasidandir.

Yaratilgan imkoniyatlar mamlakatda qishloq xo'jaligini rivojlantirishga ijobiy ta'sir ko'rsatdi. Shunday qilib, paxta hosildorligi 2017-yilda gektariga 23,8 sentnerdan 2022-yilda 34,0 sentnerga, sug'oriladigan maydonlar ulushi 1,7 foizdan 24 foizga ko'paydi. Ularda suvni tejoychi texnologiyalar tatbiq etildi, turli xil yo'nalishlarda 465 ta klaster tashkil etildi.

Savdoni erkinlashtirish va eksportni rag'batlantirish bilan bog'liq qonunchilikdagi o'zgartirishlar 2017-2022 yillarda meva-sabzavot mahsulotlari eksportini 1,7 barobarga, ya'ni 652,3 million dollardan 1 134,3 million dollargacha oshirish imkonini berdi.

Ayni paytda respublikamizda 3142 ta issiqxona faoliyat ko'rsatmoqda. Shundan 1622 tasi keyingi 5 yilda qurilgan. Ularning umumiy maydoni 6300 gektardan ortiq.

2019-2022 yillarda O'zbekiston Global oziq-ovqat xavfsizligi indeksida o'z o'rnini 12 pog'onaga yaxshiladi va 85-o'ringdan 73-o'ringa ko'tarildi.

2017-2022-yillarda O'zbekiston Respublikasida qishloq xo'jaligini rivojlantirishga qaratilgan islohotlar

Manba: Statistika agentligi, Lex.uz qonunchilik bazasi, Qishloq xo'jaligi vazirligi va Suv xo'jaligi vazirligining matbuot xizmatlari ma'lumotlari.

2022-yilda O'zbekistonga banan importi hajmi avvalgi yildagiga qaraganda 1,5 baravardan ko'proqqa oshgan. Qolaversa, ushbu mahsulotning importi hajmi mana ikkinchi yildirki jadal sut'atda o'sishda davom etayapti.

UN COMTRADE va TRADEMAP ma'lumotlar bazasiga ko'ra, 2022-yilda O'zbekistonga banan importi hajmi 140,2 ming tonnani tashkil qilgan. Bu esa avvalgi yildagiga qaraganda 1,6 barobar ko'p demakdir. Taqqoslaydigan bo'lsak, 2021-yilda mamlakatimiz 2020-yildagiga nisbatan 2,2 barobar ko'p banan import qilgan. !! 2020-yilda O'zbekistonga banan importi hajmi 2019-yildagigiga nisbatan 7 foizga kamaygan. 2020-yilda COVID-19 pandemiyasi boshlanishidan oldin O'zbekistonda banan iste'moli tez va sezilarli darajada o'sayotgan edi, ammo, o'sish tendensiyasi koronavirus ta'siri tufayli to'xtab qoldi.

Keyingi yillarda importning o'sishi tiklandi. Banan iste'molining o'sishiga hukumatning ushbu mahsulotga import bojxona to'lovlarini nolga tushirish haqidagi qarori turtki bo'ldi. 2021-yilning oktyabr oyidan

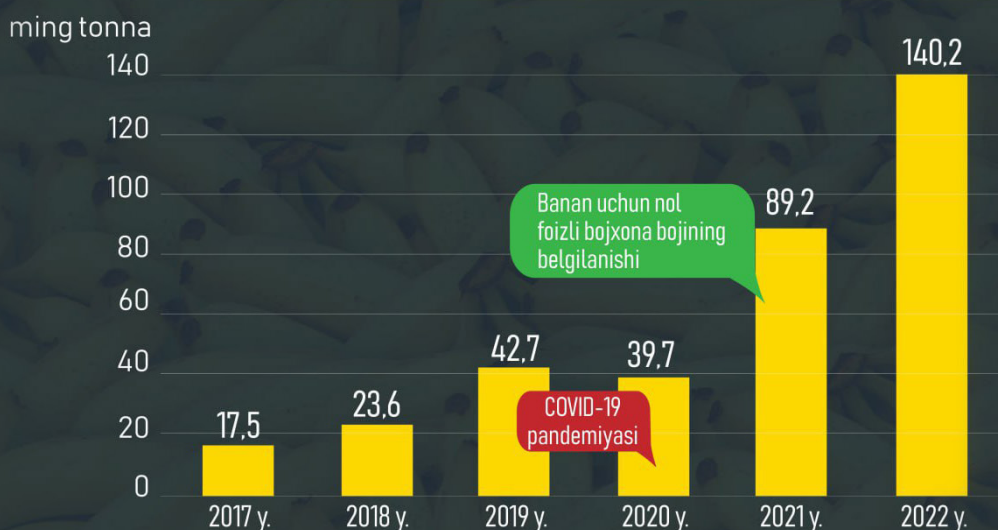
O'zbekistonda banan importi uchun nolga teng bojxona stavkasi tartibi amal qilmoqda va bu muddat bir necha bor uzaytirildi. Ayni chog'da nolga teng stavka 2024-yilning 1-yanvarigacha amal qiladi.

Shuni ta'kidlash kerakki, banan import qiluvchi ko'pgina mamlakatlarda ushbu mahsulot uchun import tarif boji mavjud. Masalan, Yevroosiyo iqtisodiy ittifoqiga a'zo mamlakatlarda banan uchun import stavkasi 4% ni tashkil etadi (lekin 1 kg uchun kamida 0,015 evro), Yaponiyada mavsumiy stavka qishda 18% va yozda 8%, Janubiy Koreyada - 30%.

Hukumat tomonidan ko'rilayotgan bu choratadbirlar, shuningdek, aholi salomatligi uchun bilvosita va yana bir qancha foydali jihatlarga ega. Garvard universiteti jamoatchilik sog'ligini saqlash maktabi tadqiqotiga ko'ra, banan salomatlik uchun juda ko'p foydali xususiyatlarga ega, jumladan:

- diabet xastaligini nazorat qilishni yaxshilaydi;
- ovqat hazm qilishni bir maromda saqlaydi;
- ortiqcha vazndan xalos bo'lishda yordam beradi;
- qon bosimini barqarorlashtiradi;
- yaralarning bitishida yordam beradi.

2017-2022 yillarda O'zbekistonga banan importi

Manba: UN COMTRADE, TRADEMAP ma'lumotlari

Yer yuzida qariyb 1,1 milliard kishi turli darajadagi suv tanqisligidan aziyat chekmoqda.

Kelgusi o'n yillikda, iqlim o'zgarishlari va qo'shni mamlakatlarda suv iste'molining ortishi O'zbekistonda Amudaryo va Sirdaryo kabi daryolardan suv olinishini kamaytiradi. Buning natijasida qurg'oqchilik va cho'llanish jarayoni yanada kuchayib ketishi hamda aholi turmush darajasiga jiddiy ta'sir qilishi mumkin.

2030-yilga borib, O'zbekistonda 7 milliard kub metr suv tanqisligi kuzatilishi va oqibatda mamlakat dunyodagi suv tanqis bo'lgan 33 ta davlat qatoriga tushib qolishi ehtimoldan yiroq emas.

Bunday sharoitda Amudaryo va Sirdaryo havzalari quyi oqimida joylashgan hududlardagi eng ko'p suv sarflanadigan qishloq xo'jaligi tarmog'i (jami suvning 90 foizi) katta zarar ko'radi.

Shu sababli, Qoraqalpog'iston Respublikasi hamda Jizzax, Sirdaryo va Xorazm viloyatlarida suvni ko'p talab qiluvchi ekinlarni bosqichma-bosqich suvni kam talab qiladigan ekinlarga almashtirish chora-tadbirlarini ishlab chiqish maqsadga muvofiq.

Hisob-kitoblarga ko'ra, 1 tonna soya ishlab chiqarish uchun 4124 kub metr va shuncha qoramol go'shtini yetishtirish uchun 15500 kub metr, 1 tonna guruch yetishtirish uchun 3082 kub metr, 1 tonna bug'doy yetishtirish uchun esa 2375 kub metrgacha suv sarflanadi.

Suv tanqisligi ta'sirini yumshatish maqsadida qurg'oqchilikka chidamli ekinlarning suv iste'moli darajasi o'rganib chiqildi.

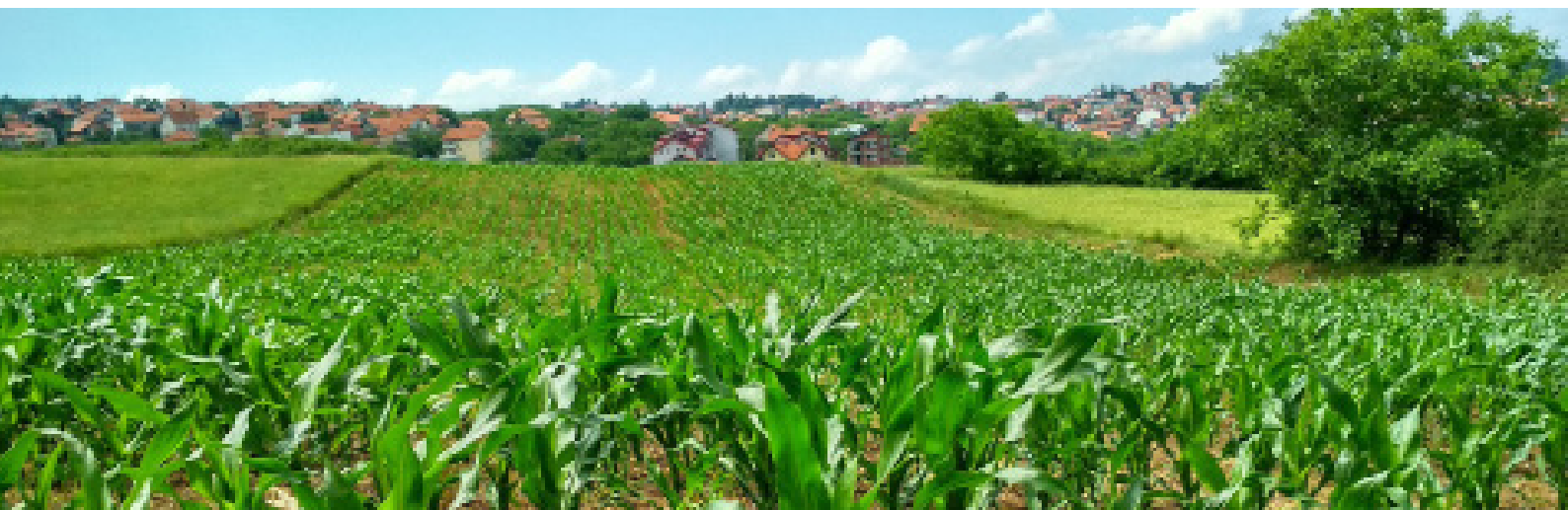
Jumladan, suvni kam talab qiluvchi 1 tonna kovul (kapers) yetishtirish uchun 500 kub metr, cho'l jo'xorisi (*helictotrichon desertorum*, yem-xashak) yetishtirish uchun 700 kub metr, 1 tonna qo'y va echki go'shtini ishlab chiqarish uchun esa 1500 kub metrgacha suv sarflanadi.

Demak, ular suvni yuqorida qayd etilgan suvni ko'p talab qiluvchi ekinlarga nisbatan 10 baravar kam iste'mol qiladi. Shuningdek, mosh, loviya, no'xat va qizil loviya (fasol) kabi qurg'oqchilikka chidamli dukkakli don ekinlarini ekish maqsadga muvofiq.

O'zbekistonning sug'orilmaydigan cho'l hududlarida qurg'oqchilikka chidamli va bozorbop kovul (kapers) yetishtirib, uning eksportini keskin oshirish imkoniyatlari mavjud.

Bojxona qo'mitasi ma'lumotlariga ko'ra, so'nggi yillarda ushbu mahsulotning eksporti hajmi 2,3 ming tonnadan (3,8 mln. doll.) 3,3 ming tonnaga (5,3 mln. doll.) ortgan. Kapersning qariyb 80 foizi Jizzax viloyatining lalmi maydonlarida yetishtirilmoqda.

Tadqiqot natijasida, qurg'oqchil hududlarda kam suv talab qiluvchi kovul (kapers, ozuqabop va farmatsevtikada foydalaniladi), tipchoq (*Festúca valesiáca*, yem-xashak uchun), qo'ng'irbosh (myatlik, yem-xashak uchun), cho'l jo'xorisi (*helictotrichon desertorum*, yem-xashak uchun) cho'l-dasht solyankasi (*salsola collina*, farmatsevtikada foydalaniladi), soyali sparja (fuchju, ozuqabop ekin) kabi ekinlarni joylashtirish imkoniyatlari borligi aniqlandi.

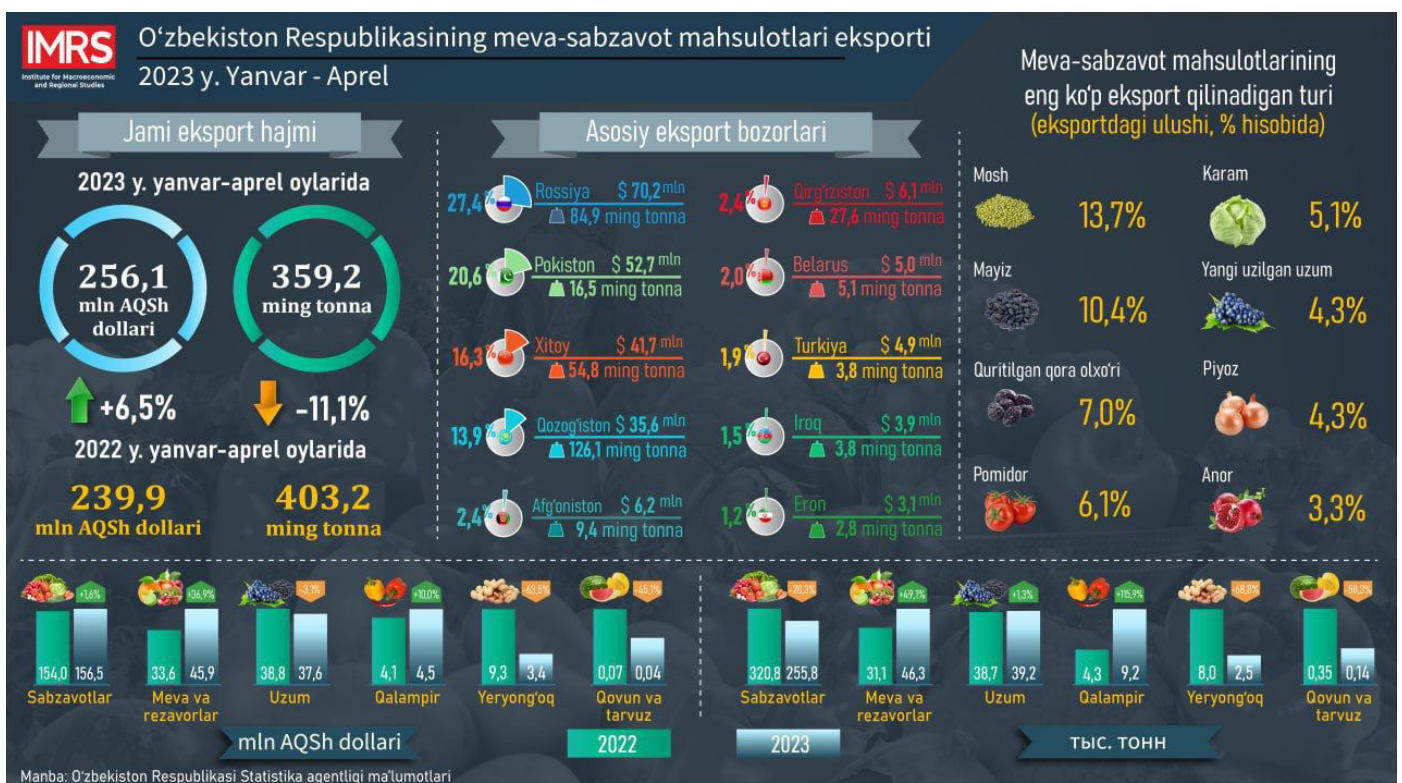

2023-yilning yanvar-aprel oylari davomida xorijiy mamlakatlarga umumiy qiymati 256,1 million AQSh dollariga teng 359,2 ming tonna meva-sabzavot eksport qilingan. Bu esa 2022-yilning shu davridagiga nisbatan 6,5% ko'p.

Eksportda qiymat jihatidan eng katta ulushni mosh (13,7%), mayiz (10,4%), quritilgan qora olxo'ri 7,0 (%), pomidor (6,1%), karam (5,1%), uzum (4,3%), piyoz (4,3%), anor (3,3%) egallaydi.

2023-yilning yanvar-aprel oylarida eksportning umumiy hajmida meva-sabzavotlarning ulushi 3,3% ni tashkil etgan.

Rossiya (27,4%), Pokiston (20,6%), Xitoy (16,3%), Qozog'iston (13,9%), Afg'oniston (2,4%), Qirg'iziston (2,4%), Belarus (2,0%), Turkiya (1,9%), Iroq (1,5%) va Eron (1,2%) O'zbekistonda yetishtirilgan meva-sabzavot mahsulotlarining asosiy eksport bozorlaridir.

Ko'pgina rivojlangan davlatlar, shu jumladan AQSh, Xitoy, Yevropa Ittifoqiga a'zo mamlakatlar va boshqalar don va oziq-ovqat zaxiralarini g'amlaydi. Biroq, zaxiraga olish standartlari turlicha. Shveysariya va AQSh kabi ba'zi mamlakatlarda g'amlangan oziq-ovqat zaxiralari 5 yil davomida zarur miqdordagi oziq-ovqat taqsimotini ta'minlash uchun yetarli.

Har bir mamlakatda oziq-ovqat zaxiralarini boshqarish uchun ixtisoslashgan tashkilotlar tashkil etilgan. Masalan, Hindistonda bu masala bilan Hindiston oziq-ovqat korporatsiyasi, Xitoyda XXR Taraqqiyot va islohotlar milliy komissiyasi huzuridagi Oziq-ovqat va moddiy resurslar davlat boshqarmasi, Rossiyada Davlat zaxiralari bo'yicha federal agentlik, Qozog'istonda "Oziq-ovqat korporatsiyasi MK" AJ, Moldovada Ichki ishlar vazirligi huzuridagi Moddiy zaxiralar agentligi shug'ullanadi.

Mamlakatlarda markazlashtirilgan fondlardan tashqari hududiy barqarorlashtirish fondlari ham faoliyat yuritadi. Ular oziq-ovqat xavfsizligini hududlar, respublika ahamiyatiga molik shaharlar, poytaxtlar darajasida ta'minlash, shuningdek, narxlarni barqarorlashtirish mexanizmlarini samarali va o'z vaqtida qo'llash uchun zarur shart-sharoitlarni yaratish bilan bog'liq vazifalarni bajaradi.

Narxlarning jiddiy tebranishini bartaraf etishning samarali vositalaridan biri intervension xaridlardir. Bu usul 2013-yildan beri Yevropa Ittifoqida faol qo'llanilmoqda. Yevropa Ittifoqida oziq-ovqat xavfsizligi ham integratsiya fondi hisobidan ta'minlanadi. Uning kattagina qismi sut mahsulotlari, don, shakar bozorini barqarorlashtirish, shuningdek, belgilangan yagona narxlarni saqlash uchun ajratiladi.

Shunday qilib, har bir mamlakatda oziq-ovqat xavfsizligi to'g'risidagi qonun hujjatlariga muvofiq davlat zaxiralarini boshqarish uchun mas'ul tegishli organlar tashkil etilgan. Dunyoning ko'plab mamlakatlarida davlat zaxirasi uchun davlat xaridlari amalga oshiriladi va u quyidagi asosiy vazifalarni bajaradi:

- oziq-ovqat xavfsizligini ta'minlash;
- oziq-ovqat bozorida talab va taklif muvozanatini ta'minlash;
- qishloq xo'jaligi ishlab chiqaruvchilarini qo'llab-quvvatlash;
- ijtimoiy ahamiyatga ega mahsulotlar narxini bilvosita tartibga solish.

O'zbekiston va Italiya o'rtasidagi agrooziq-ovqat mahsulotlari (TIF TN 01-24) savdosi

o'qish vaqti
62 soniya

2022-yilda ikki mamlakat o'rtasidagi qishloq xo'jaligi mahsulotlari tovar aylanmasi 25,3 million AQSh dollarini tashkil etdi. Bu esa 2018-yildagiga nisbatan qariyb 2,2 barobar ko'p.

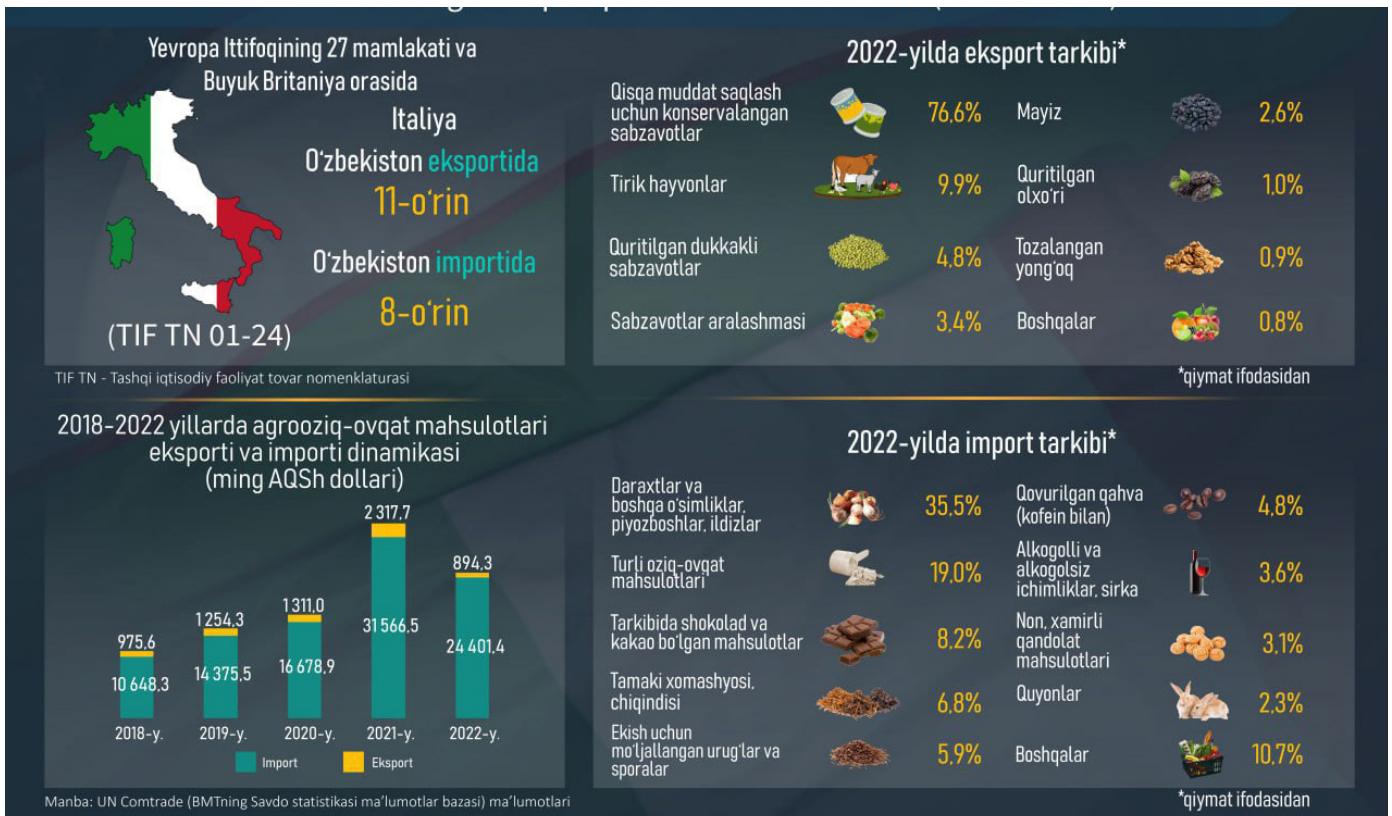
Italiya Buyuk Britaniya va Yevropa Ittifoqining 27 mamlakati orasida O'zbekiston qishloq xo'jalik mahsulotlari eksportida 11-o'rinni, importida esa 8-o'rinni egallaydi.

Italiya biznesining O'zbekistonga bo'lgan qiziqishi muttasil ortib bormoqda. 2020-yilda Jizzax viloyatining Baxmal tumanida za'faron va boshqa dorivor o'simliklarni yetishtirish va sanoat yo'li bilan qayta ishlash hamda eksport qilish bo'yicha «BMB Trade Group» (O'zbekiston) va «FIN.OPER A s.r.l.» (Italiya) kompaniyalari o'rtasida imzolangan memorandum doirasida za'faron mahsulotlarini ishlab chiqarish, qayta ishlash va uni eksport qilish bo'yicha qo'shma korxonalar tashkil etildi. 2021-yilning iyul oyida Italiyaga O'zbekiston eksportchilari uchun yangi bo'lgan 15 million yevrolik za'faron tovarining birinchi partiyasi jo'natildi.

2022-yilda Italiyadan (Breshiya shahri) O'zbekistonga 16 million dona za'faron piyozboshlari keltirildi. Hozirgi vaqtda plantatsiya 305 gektardan ortiq maydonni egallaydi va 40,4 million yevrogacha investitsiya kiritilgan. 400 ta doimiy va 4 mingdan ortiq mavsumiy ish o'rinlari yaratildi.

Xalqaro savdo markazi (ITC) hisob-kitoblariga ko'ra, savdo-iqtisodiy hamkorlikning hozirgi darajasida O'zbekistondan Italiyaga qishloq xo'jaligi mahsulotlari eksportida foydalanilmagan imkoniyatlar 5,2 million AQSh dollarini tashkil etadi.

Ayni chog'da ikki mamlakat rasmiy doiralari savdo-iqtisodiy, investitsiyaviy va boshqa yo'nalishlardagi hamkorlikni yanada rivojlantirish uchun foydalanilmayotgan ana shunday imkoniyatlardan samarali foydalanishga harakat qilmoqda. Bu esa boshqa sohalar qatori qishloq xo'jaligi yo'nalishidagi aloqalarga ham yangi bir turtki beradi.

Yer resurslari iqtisodiyotning drayveri hamda kambag'allikni qisqartirishda asosiy vosita sifatida muhim ahamiyatga ega. Bunda yerdan foydalanishni oqilona va samarali tashkil etish orqali ijobiy natijalarga erishish mumkin.

Bu borada rivojlangan mamlakatlar tajribasidan qaysi jihatlarni olish mumkin?

Makroiqtisodiy va hududiy tadqiqotlar instituti (MHTI) ekspertlari shu maqsadda yer resurslarini tartibga solish va xususiylashtirish bo'yicha xorij tajribasini o'rgandi.

Rivojlangan mamlakatlarda yer resurslarini muvofiqlashtirish va xususiylashtirishda yerdan foydalanish va yerga mulk sifatida egalik qilishga oid huquqlar qonunchilikda aniq belgilab qo'yilgan.

Masalan, Germaniyada yerni sotib olish huquqi o'sha hududda yashaydigan va 10 yildan beri ijarachi bo'lib ishlaydiganlarga beriladi.

Ispaniyada yerni ijaraga berish tartibiga ko'ra, 50 gektardan ortiq sug'oriladigan yer maydoni yoki ming gektardan ortiq yaylovni ijaraga olishga yo'l qo'yilmaydi.

Dunyoning deyarli barcha mamlakatlarida yer resurslarini xususiylashtirish jarayoni yetarli darajadagi davlat nazorati ostida amalga oshiriladi. Masalan, AQSh va Irlandiyada yil davomida bor-yo'g'i 3 foiz yer mulk sifatida almashiniladi. Bu ko'rsatkich Buyuk Britaniya, Fransiya va Italiyada 2 foizni, Germaniyada esa 1,5 foizni tashkil qiladi.

Ko'p hollarda yer resurslari foydalanuvchilarga uzoq muddatli ijara asosida beriladi. Masalan, AQSh va Germaniyada yerlarning 42 foizi, Yangi Zelandiyada 40 foizi, Britaniya va Kanadada 39 foizi, Belgiyada 66 foizi, Fransiyada 56 foizi, Niderlandiyada 32 foizi, Portugaliyada 25 foizi, Yaponiyada 15 foizi uzoq muddatga ijaraga berilgan. Yerning ijara narxlar va to'lovlar aukcion-birja yoki arbitraj orqali aniqlanadi.

XX asrning o'rtalarida AQShda yerga xususiy mulkchilik shakllariga oid qonun qabul qilindi. Natijada shartsiz va umrbod erga egalik qiluvchi mulkdorlar hamda oilaviy yer mulki (homesteads) egalari vujudga keldi.

Bular esa AQShda yer ijarasi keng tarqalishiga va yer kapital bozori hamda yer banklari kabi moliya institutlarining rivojlanishiga olib keldi. AQShdagi yer islohotlari fermerlarning rivojlanishi bilan birga moliya bozorining kapitalizatsiyasi oshishiga xizmat qildi.

Hindistonda yangi yer islohotlari natijasida qishloq xo'jaligi yerlarining 85 foizi kambag'al aholiga ijara shaklida berildi hamda subsidiya va grant shaklida mulk sifatida sotildi. Natijada qishloq xo'jaligi mahsulotlarini ishlab chiqarish 4-5 baravar ortdi hamda kambag'al aholining to'lov qobiliyati ko'tarildi.

Xitoyda amalga oshirilgan yer islohotlari natijasida 90 mln. gektar yer qishloq aholisiga ijaraga berildi. Natijada kambag'al qishloq aholisining 90 foizi ish o'rniga ega bo'ldi. Ushbu kichik yer egalarning qishloq xo'jaligi ishlab chiqarish kooperativlariga birlashishi ularni iqtisodiy faoliyat drayveriga aylantirdi. Oqilona yer islohotlari natijasida Xitoy g'alla eksport qiluvchi davlatga aylandi.

Tahlillar aksariyat mamlakatlarda yer bozori kuchli nazorat qilinishini ko'rsatdi. Bunda davlat hokimiyati yerni bir toifadan ikkinchi toifaga o'tkazish, sotish uchun ruxsatnomalar berish, ekologik holatini nazorat qilish, xususan, yer eroziyasini, degradatsiyasini va cho'llanishining oldini olish vakolatlarini o'zida saqlab qoldi.

Demak, yer resurslarini tartibga solish va xususiylashtirishda yer turlari va toifalaridan kelib chiqib, yerga mulk sifatida egalik qilish huquqi hamda yerdan foydalanish huquqlarini (ijara shaklda) qonunchilikda aniq va ravshan belgilash tavsiya qilinadi. Shuningdek, qishloq xo'jaligida yerni ijaraga berishda o'sha hududda istiqomat qilayotganlik yoki mahalliy aholi uchun yangi ish o'rnini yaratayotganlik omillariga e'tibor berish maqsadga muvofiq.

Yer resurslaridan samarali foydalanish bo'yicha xorij tajribasi

O'zbekiston uchun dunyo mamlakatlari tajribasidagi
qaysi tajribalar muhim?

O'zbekiston va Eron o'rtasidagi qishloq xo'jaligi va oziq-ovqat mahsulotlari (TIF TN 01-24) savdosi

o'qish vaqti
55 soniya

2022-yilda ikki mamlakat o'rtasidagi qishloq xo'jaligi mahsulotlari tovar aylanmasi 44,9 mln. AQSh dollarini tashkil etdi va so'nggi 3 yil ichida 5 barobar oshdi.

2022-yilda Eron O'zbekiston qishloq xo'jalik mahsulotlari eksportida 13-o'rinni, importida esa 19-o'rinni egalladi.

Hozirgi vaqtda Eron va O'zbekiston o'rtasida bir qator yo'nalishlar, shu jumladan qishloq xo'jaligi sohasida o'zaro manfaatli munosabatlar yo'lga qo'yilgan. 2022-yil sentyabr oyida ShHTning sammitida ikki mamlakat o'rtasida Qishloq xo'jaligida hamkorlikka oid memorandum imzolandi.

2022-yil oktyabr oyida O'zbekistonning Sabzavot, poliz ekinlari va kartoshkachilik ilmiy-tadqiqot instituti hamda Eron Milliy kartoshkachilik uyushmasi o'rtasida ilmiy-amaliy hamkorlikni yo'lga qo'yishga kelishib olingandi.

Hamkorlikning eng muhim istiqbolli jihatlaridan biri bu Eron o'z qishloq xo'jaligidagi muammolarni hal qilish uchun ishlab chiqqan texnologiyalar transferidir. Gap bu o'rinda biotexnologiyalarni qo'llash orqali sho'rlangan tuproqlar muammosini hal qilish va hosildorlikni oshirish haqida bormoqda. Bular organik va mikroblilik o'g'itlar, shuningdek, biologik pestitsidlardir.

Xalqaro savdo markazi (ITC) hisob-kitoblariga ko'ra, savdo-iqtisodiy hamkorlikning hozirgi darajasida O'zbekistondan Eronga qishloq xo'jaligi mahsulotlari eksportida foydalanilmagan imkoniyatlar 22,9 million AQSh dollarini tashkil etadi.

O'zbekiston va Eron umumiy tovar aylanmasini 1 milliard dollarga yetkazishni mo'ljallamoqda. Buning uchun imtiyozli savdo to'g'risidagi bitimni imzolash, shuningdek, ikki mamlakat hududida Made in Iran va Made in Uzbekistan ko'rgazmalarini o'tkazish rejalashtirilmoqda.

O'zbekiston – Eron: 2018-2022 yillarda o'zaro qishloq xo'jaligi va oziq-ovqat mahsulotlari savdosi (TIF TN 01-24)

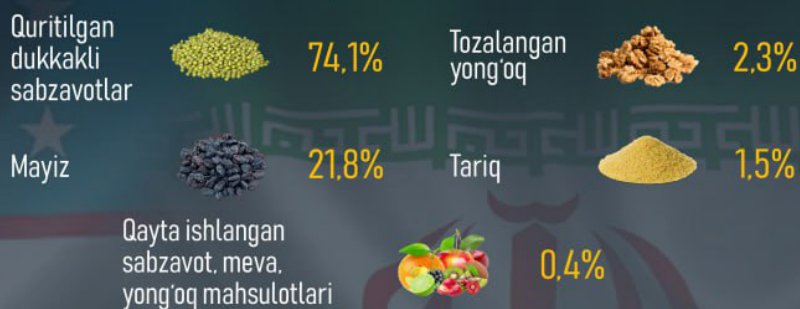

Eron
O'zbekiston eksportida
13-o'rin
O'zbekiston importida
19-o'rin

(TIF TN 01-24)

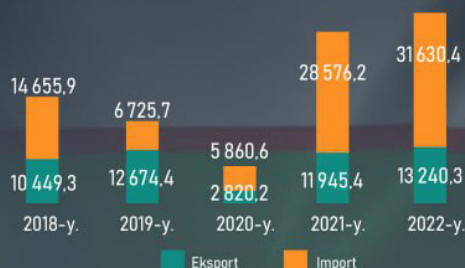
TIF TN - Tashqi iqtisodiy faoliyat tovar nomenklaturasi

2022-yilda eksport tarkibi*

*qiymat ifodasidan

2018-2022 yillarda qishloq xo'jaligi va oziq-ovqat mahsulotlari eksporti va importi dinamikasi (ming AQSh dollari)

Manba: UN Comtrade (BMTning Savdo statistikasi ma'lumotlar bazasi) ma'lumotlari

2022-yilda import tarkibi*

*qiymat ifodasidan

Meksika elektr energetikasi sohasi davlatga tegishli «Elektr energetikasi bo'yicha federal komissiya» tashkiloti tomonidan boshqarilgan va mazkur tashkilot elektr energiyasini ishlab chiqarish bilan birga yetkazib berish va taqsimlashni ham to'liq nazoratiga olgan edi.

Elektr energiyasi uchun belgilangan tariflarning iqtisodiy jihatdan samarasizligi:

- elektr energiyasi uchun tariflar xarajatlarni qoplash darajasidan past belgilanganligi;
- elektr energiyasi uchun tariflar ishlab chiqarish xarajatlarining bozor narxlari asosida emas, balki xom ashyo narxiga moslab belgilanishi;
- 2002-yildan boshlab davlat tomonidan subsidiyalarni berishda moliyaviy qiyinchiliklarning paydo bo'lishi.

Subsidiyalarning turlari va asosiy xususiyatlari: Tariflar turi murakkab tuzilgan va subsidiya beriladigan guruhlar soni ko'pchilikni tashkil etganligi;

“Yozgi subsidiyalar” deb nomlangan alohida imtiyozli tarif tizimining joriy etilganligi. Xususan, issiq hududlarda yashaydigan aholiga sovutish uskunalaridan foydalanganligi uchun sarflagan elektr energiyasi uchun imtiyozlarning berilishi.

Meksikada elektr energetikasi sohasidagi islohotlarning muvaffaqiyatsizligi sabablari:

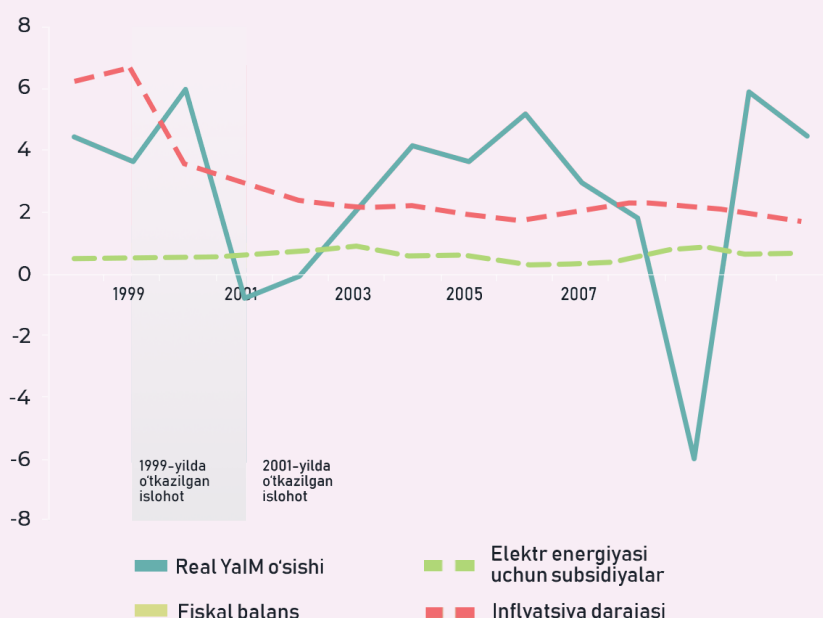
- amaldagi qonunchilikning xususiy sektorni qo'llab-quvvatlash uchun yetarli emasligi;
- sohadagi manfaatdor guruhlarining qarshiligi:
- elektr energiyasi iste'molchilarining turli ko'rinishdagi noroziligi;
- jamoatchilik ishtirokining sustligi;
- iste'molchilar orasida xususiylashtirishga nisbatan salbiy fikrlarning saqlanib qolganligi;
- islohotlarning amaliy natijadorligini ta'minlash va oxiriga yetkazishda yetarli siyosiy iroda ko'rsatilmaganligi.

Olingan asosiy saboqlar:

- subsidiyalarni ajratishda ijtimoiy ko'makka muhtoj qatlamlarga ustunlik berish;
- ijtimoiy-iqtisodiy sharoiti yaxshi qatlamlarning subsidiyalardan birdek foydalanishi bilan bog'liq notenglik holatiga e'tibor qaratish;
- sohani xususiylashtirish haqida jamoatchilikka yetarli va to'g'ri ma'lumotlarni yetkazish.

Subsidiya ajratishda iste'molchilarni ko'psonli guruhlariga ajratish umumiy subsidiya hajmining kamayishiga olib kelmadi, aksincha oshishiga sabab bo'ldi. Chunki iste'molchilarning yuqori subsidiya oladigan guruhlariga o'tishga intilishi bilan bog'liq holatlar ko'paydi.

Elektr energetikasi sohasini isloh qilishning Meksika tajribasi

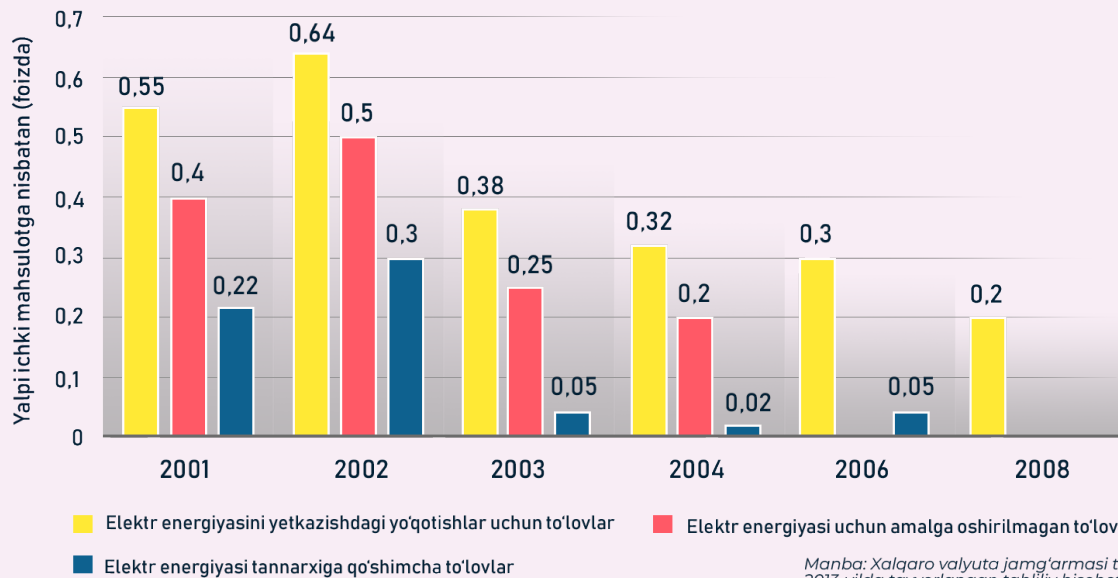

Islohotlarda yo'l qo'yilgan kamchiliklar:

1. Huquqiy mexanizmlarning takomillashmaganligi.
2. Sohada monopolistik hukmronlikning mavjudligi.
3. Xususiylashtirish to'g'risida aholi orasida tushuntirish ishlarining yetarli darajada olib borilmaganligi.
4. Jamoatchilik nazoratining sustligi.
5. Hukumat siyosiy irodasining zaifligi.

Manba: Xalqaro valyuta jamg'armasi tomonidan 2013-yilda tayyorlangan tahliliy hisobot ma'lumotlari

Ishlab chiqarilgan elektr energiyasi uchun byudjetdan ajratilgan qo'shimcha xarajatlarning o'zgarish dinamikasi, YalMga nisbatan (2000-2008 yillar)

Elektr energetikasi tizimini isloh qilish borasida Keniyada amalga oshirilgan ishlar

o'qish vaqti
71 soniya

2002-2008 yillarda Keniya iqtisodiyotida rivojlanish bilan bir qatorda energiyaga bo'lgan talab o'rtacha 7 foizga oshgan. Mamlakatning energetika tizimi esa bu talabni qondira olmasdi. Bu holat energetika tizimida islohotlar zarurligidan dalolat berardi.

O'tgan asrning 90-yillari o'rtalarida elektr energiyasini ishlab chiqarish, yetkazib berish va sotish sohasida dastlabki xususiylashtirish jarayoni boshlandi.

Keniyada uy xo'jaliklari uchun narxlar o'sib boruvchi tariflar tizimi quyidagicha yo'lga qo'yildi:

1. Oyiga 50 kVt/soatgacha iste'mol qiluvchilar uchun narx 2 Keniya shillingida (0,016 AQSh dollari) hisoblandi.
2. Oyiga 51 kVt/soatdan 1500 kVt/soatgacha iste'mol qiluvchilar uchun narx 8,1 Keniya shillingida (0,066 AQSh dollari) hisoblandi.
3. Oyiga 1500 kVt dan ortiq energiya iste'mol qiladigan uy xo'jaliklari uchun 18,57 Keniya shillingi (0,15 AQSh dollari) miqdorida tarif stavkasi qo'llanildi.

Yutuqlar:

- Islohotlar tufayli 2006-yilda tariflar 0,07 dollardan 0,15 dollargacha, 2009-yilda 0,19 dollargacha oshirildi. Bu esa energiya ishlab chiqarish va yetkazib berish xarajatlarini qoplash imkonini berdi.

- 2002-yilda elektr energetikasi tizimi uchun ajratilgan mablag'lar YalMga nisbatan 0,6% ni tashkil etgan bo'lsa, 2008-yilga kelib, bu ko'rsatkich deyarli nolga tushdi.

- 2000-yillarda elektr energetikasi sektorining qo'shimcha xarajatlari uchun byudjetdan mablag' ajratish sezilarli darajada kamaydi.

- Investitsiyalarning jalb qilinishi, xususiylashtirish sektorining ishtirokini oshirib, islohotlar muvaffaqiyatini ta'minladi.

- Elektr energiyasi ta'minoti tizimiga yangi ulanganlar 2003-2004 yillardagi 43 000 tadan, 2008-2009 yillarda 200 000 tagacha oshdi.

- Energetika tizimida yetkazib berishdagi yo'qotishlar ham asta-sekin 2000-yildagi 21% dan 2009-yilda 15,5% gacha qisqardi.

- 2003-yildagi "Qishloqlarni elektrlashtirish dasturi" natijasida tizimga ulanganlar soni 650 mingtadan 2 milliontagacha yetdi.

Xulosa

Keniya tajribasi tarif stavkalarining oshirilishi xarajatlarni qoplash, aholining kam ta'minlangan qatlamlariga elektr energiyasini arzonroq narxda yetkazib berish imkoniyatini yuzaga keltirishini ko'rsatadi. Islohotlarni amalga oshirish uchun 10 yildan ortiq vaqt kerak bo'ldi. Tariflarni oshirish eng yaxshi chora bo'ldi. Chunki bu sifatli xizmat ko'rsatish va elektr energiyasini uzluksiz yetkazib berishning omili edi.

O'tgan asrning 80-yillarida Filippinda elektr energiyasi asosan monopol mavqega ega Milliy energetika korporatsiyasi (NPC) tomonidan ishlab chiqarilar va yetkazib berilardi. Tizimning noto'g'ri boshqarilishi, bozor qoidalariga amal qilinmasligi mamlakatda elektr energiyasi tanqisligini yuzaga keltirdi. 2001-yilga kelib, vaziyat inqiroz darajasiga yetdi. Bu esa sohadagi islohotlarni tezlashtirib yubordi.

Islohotlar jarayoni

2001-yilda Filippinda energetika tizimini isloh qilish to'g'risidagi qonun qabul qilindi. Shunga ko'ra, quyidagi vazifalarni amalga oshirish rejalashtirildi:

- ishlab chiqarish va yetkazib berish tizimidagi davlat aktivlarini xususiyashtirish;
- elektr energiyasi uchun tariflarni bozor qoidalariga muvofiqlashtirish;
- tariflarni mustaqil tartibga soluvchi organ sifatida Elektr energiyasi narxlarini tartibga solish komissiyasini (ERK) tashkil etish;
- elektr energiyasining ulgurji bozorini shakllantirish;
- uzoq muddatli chakana iste'molni rag'batlantirish;

Islohotlarni amalga oshirish jarayonida davlat tomonidan aralashuvning kuchliligi, investorlar ishonchining yo'qligi,

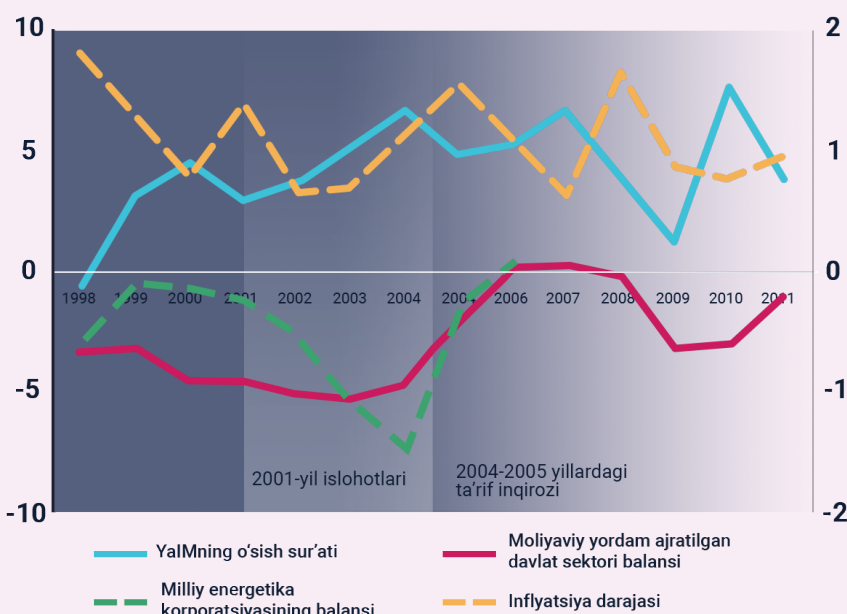
tizimni tartibga solish mexanizmining yaxshi ishlamasligi kabi institutsional muammolar yuzaga keldi.

Islohotlar davomida muammolar yuzaga kelgan bo'lsada, yutuqlarga ham erishildi. Qo'shilgan qiymat solig'i (QQS) va aksiz solig'i, shuningdek, davlat xarajatlarining cheklanishi tufayli 2004-yilning oxiri va 2005-yilning boshida elektr energiyasi tariflari 30% ga oshirildi. Natijada 2005-yil so'ngiga kelganda, Milliy energetika korporatsiyasining (NPC) moliyaviy taqchilligi YalMga nisbatan 5% dan 0,2% gacha qisqardi.

Xulosa

Islohotlar muvaffaqiyati hukumatning kuchli siyosiy irodasini namoyon etdi. Islohotlarning dastlabki bosqichida davlat kompaniyasining turli ko'rinishdagi qarzdorligi ortib bordi. Bu esa mamlakatning umumiy fiskal barqarorligiga xavf tug'dirdi. Narxlarni tartibga soluvchi mustaqil regulyator tashkil etilganidan keyin ham elektr energiyasini ishlab chiqaruvchi korxonalarini xususiyashtirish muvaffaqiyatli kechmadi. Tizimga bozor mexanizmlari faol tatbiq etilganidan so'nggina davlat energetika kompaniyasining budjetga salbiy ta'siri kamaydi va elektr energiyasini ishlab chiqarish va yetkazib berishda ijobiy natijalar ko'zga tashlana boshladi.

Filippinda elektr energetikasi tizimida amalga oshirilgan islohotlar

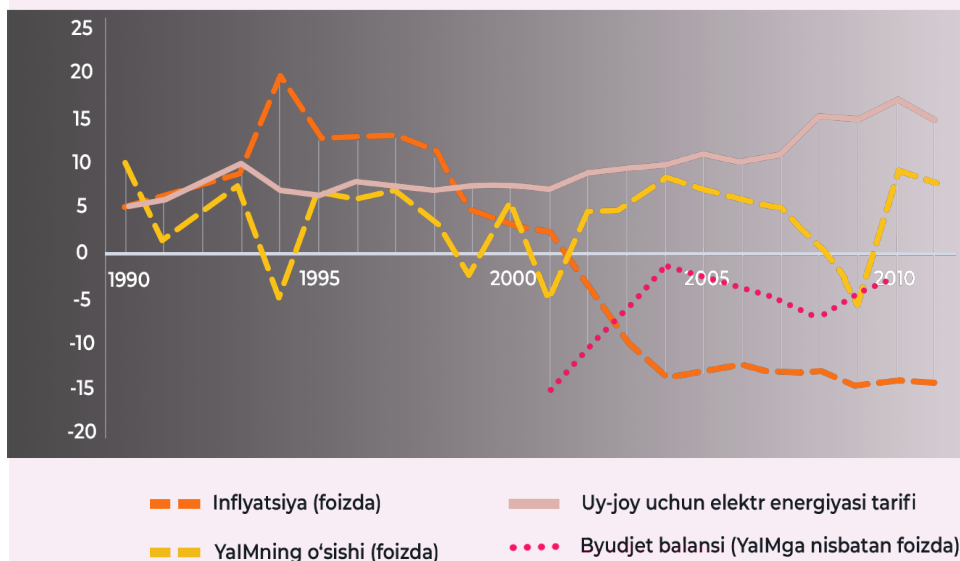

Islohotlar jarayoni

- Ishlab chiqarish va yetkazib berish tizimidagi davlat aktivlarini xususiyashtirish;
- Elektr energiyasi uchun tariflarni bozor qoidalariga muvofiqlashtirish;
- Tariflarni mustaqil tartibga soluvchi organ sifatida Elektr energiyasi narxlarini tartibga solish komissiyasini (ERK) tashkil etish;
- Elektr energiyasining ulgurji bozorini shakllantirish;
- Uzoq muddatli chakana iste'molni rag'batlantirish.

Manba: Xalqaro valyuta jamg'armasi tomonidan 2013-yilda tayyorlangan tahliliy hisobot ma'lumotlari

Elektr energetikasi sohasida Turkiyada amalga oshirilgan islohotlar

Olingan asosiy xulosalar:

1. Iqtisodiyotni erkinlashtirishga qaratilgan keng qamrovli islohotlar elektr energetikasi tizimining rivojlanishiga turtki beradi.
2. Aholi turmush darajasining yaxshilanib borishi tarif islohotlarining samarali bo'lishini ta'minlaydi.
3. Energetika siyosatini belgilashda mustaqil institutlarning ishtiroki oqilona qarorlarni qabul qilishda yordam beradi.

Manba: Xalqaro valyuta jamg'armasi tomonidan 2013-yilda tayyorlangan tahliliy hisobot ma'lumotlari

Elektr energiyasi tizimidagi islohotlar Turkiyada qanday natija berdi?

Islohotlarni o'tkazishdan ko'zlangan asosiy maqsad:

- elektr energiyasi uchun oshib borayotgan talabni qondirish;
- elektr energetikasi tizimi samaradorligini oshirish;
- davlat byudjeti ko'rsatkichlarini yaxshilash;
- xususiy investitsiyalarni jalb qilish va tizimdagi monopoliyani tugatish;
- Yevropa Ittifoqiga a'zo bo'lishning dastlabki talablarini bajarish.

Islohotlar doirasida amalga oshirilgan chora-tadbirlar:

1. Institutsional islohotlar borasida:
  - elektr energiyasini ishlab chiqarish, yetkazib berish, taqsimlash, ulgurji va chakana savdosini yo'lga qo'yish bo'yicha davlat korxonalari xususiyashtirildi.
2. Tariflarni qayta ko'rib chiqish bo'yicha:
  - 2008-yilning yanvar oyida elektr energiyasi uchun tariflar 20 foizga oshirildi;
  - bozordagi taklifga muvofiq har chorakda elektr energiyasi uchun tariflarning o'zgarish mexanizmi joriy qilindi;
  - 2008-yil oxiriga kelib, tariflar 50 foizgacha oshirildi.

Islohotlarning asosiy natijalari:

- elektr energiyasi uchun oshib borayotgan talabni qondirish imkoniyati paydo bo'ldi;
- raqobat muhiti shakllandi, ishlab chiqarish va taqsimlash samaradorligi oshishiga erishildi;
- byudjeti hisobidan ajratiluvchi subsidiyalarni kamaytirish hisobiga davlat xarajatlari qisqardi va aholining ijtimoiy himoyaga muhtoj qatlamlarini qo'llab-quvvatlash davom ettirildi.

Xulosalar:

- Iqtisodiyotni erkinlashtirish elektr energetikasi sohasidagi islohotlarga bevosita ijobiy ta'sir ko'rsatadi;
- Jadal iqtisodiy o'sish aholi turmush darajasining oshishiga olib kelganligi sababli aholi tizimdagi islohotlarni ijobiy qabul qildi. 2008-yilda tariflarning 50 foizga oshishi aholi daromadlariga jiddiy ta'sir ko'rsatmadi. Chunki aholi daromadlari muntazam oshib bordi;
- Mustaqil institutlar va tashkilotlarning ishtiroki islohotlar doirasida zarur texnik (siyosatdan holi) qarorlarni qabul qilishni osonlashtirdi.

Muzliklar, daryolar, ko'llar, suv omborlari, transchegaraviy daryolar va yerosti suvlari O'zbekistonning gidroenergetika salohiyati manbaidir.

O'zbekistondagi daryo oqimlarining nazariy gidroenergetika salohiyati yiliga 88,5 mlrd. kVt-soatni, texnik gidroenergetika salohiyati esa 27,4 mlrd.kVt-soatni tashkil etadi. Hozir ushbu salohiyatning qariyb 24% idan foydalanilmoqda.

Gidroenergetika sohasida yiliga o'rtacha 6 mlrd. kVt-soat elektr energiyasi ishlab chiqariladi. Uning aholi jon boshiga ulushi 168 kVt-soatni tashkil etadi.

Toshkent viloyatining Bo'stonliq tumanidagi Piskom daryosi respublika bo'yicha o'rganilgan suv oqimlarining eng katta salohiyatiga – 1 324 MVt quvvatga ega Bu O'zbekistondagi mavjud gidroenergetika resurslarining 45,3% i demakdir.

2022-yilda jami elektr energiyasining 9% i (6,5/74,3 mlrd.kVt.soat) va amaldagi quvvatlarning qariyb 12,9% i (2 072/16 030 MVt) gidroelektr stansiyalari tomonidan ishlab chiqarilgan.

Tadqiqot davomida hududlarning gidroenergetika reytingi tuzib chiqildi. 14 ta hududdan 9 tasida gidroelektr stansiyasi mavjud. Reyting bo'yicha 1-o'rinni Toshkent viloyati egalladi.

Buxoro, Jizzax va Farg'ona viloyatlarida reytingdagi o'rnini yaxshilash imkoniyati mavjudligi aniqlandi. Kelajakda hududlarda xususiy investorlar tomonidan quvvati 500 kVtgacha bo'lgan mikro gidroelektr stansiyalarini qurish va qo'shimcha 202,7 million kVt-soat elektr energiyasi ishlab chiqariladi. BMTning sanoat rivojlanishi bo'yicha tashkiloti (UNIDO) ning kichik gidroenergetikani rivojlantirishga oid hisobotida Indoneziyada 13 kVt quvvatga ega turbulent oqimli mitti gidroelektr stansiyaning samaradorligi namoyish etildi. Yangi turbina 1,5 m³/s oqim va 1,7 m balandlik uchun mo'ljallangan.

Mahalliy energiyaning bir kVt.soati narxi 0,08 va Elektr energiyasining me'yorlashtirilgan qiymati - LCOE (levelized cost of energy) 0,04 AQSH dollariga teng. Turbinaning umumiy investitsiya xarajatini olti yilda qoplaydi.

Ekspert baholash natijalariga ko'ra, mahalliy sharoitda turbina xaridi, 300 m³ temir beton ishlari va 100 kVtli turbulent oqimli mitti GESni ishga tushirish uchun 230 ming AQSH dollari miqdorida pul mablag'i sarflanadi. Ushbu qurilma eng yuqori quvvatda ishlaganda yiliga 864 ming kVt.soat, mavsumiy suv oqimida ishlaganda esa yiliga 576 ming kVt.soat elektr energiyasini ishlab chiqaradi. "Yashil" tariflar qo'llanilib, barcha soliqlar va to'lovlardan ozod qilinganda loyiha o'zini 5-7 yilda qoplaydi.

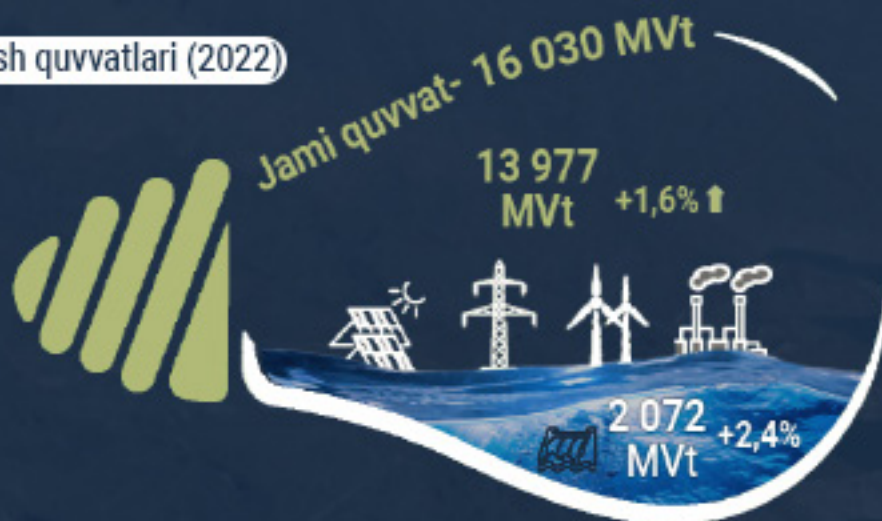
Hududlarda innovatsion texnologiyalar (suv to'lqinlari, turbulent oqimli gidroturbina, shnekli turbinalar) dan foydalangan holda qo'shimcha elektr energiyasini ishlab chiqarish imkoniyatlari bor. Misol uchun, sug'orish kanallaridagi barcha suv olish nuqtalariga (18,5 ming dona) turbulent oqimli gidroturbinalarni o'rnatish natijasida 1,1 million uy xo'jaligini sof elektr energiyasi bilan ta'minlash mumkin. Bu jami uy xo'jaliklarining 15% ini tashkil etadi.

O'zbekiston hududlarining gidroenergetika reytingi (2022)

- 1 Toshkent viloyati 0,68
- 2 Andijon viloyati 0,12
- 3 Sirdaryo viloyati 0,07
- 4 Surxondaryo viloyati 0,04
- 5 Xorazm viloyati 0,03
- 6 Toshkent shahri 0,02
- 7 Namangan viloyati 0,02
- 8 Qashqadaryo viloyati 0,01
- 9 Samarqand viloyati 0,01

O'ZBEKISTON SUV RESURLARI: GIDROENERGETIKA SALOHIYATI

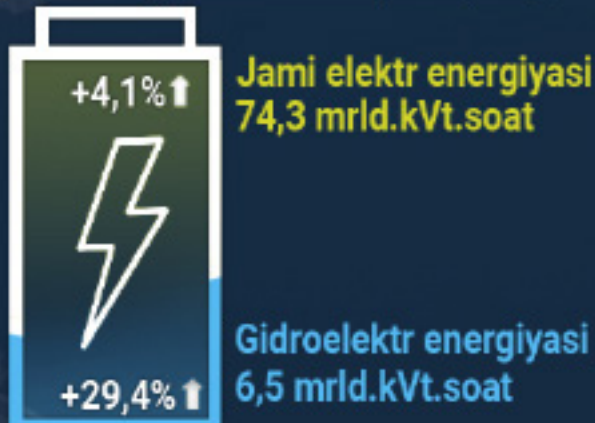
Ishlab chiqarish quvvatlari (2022)

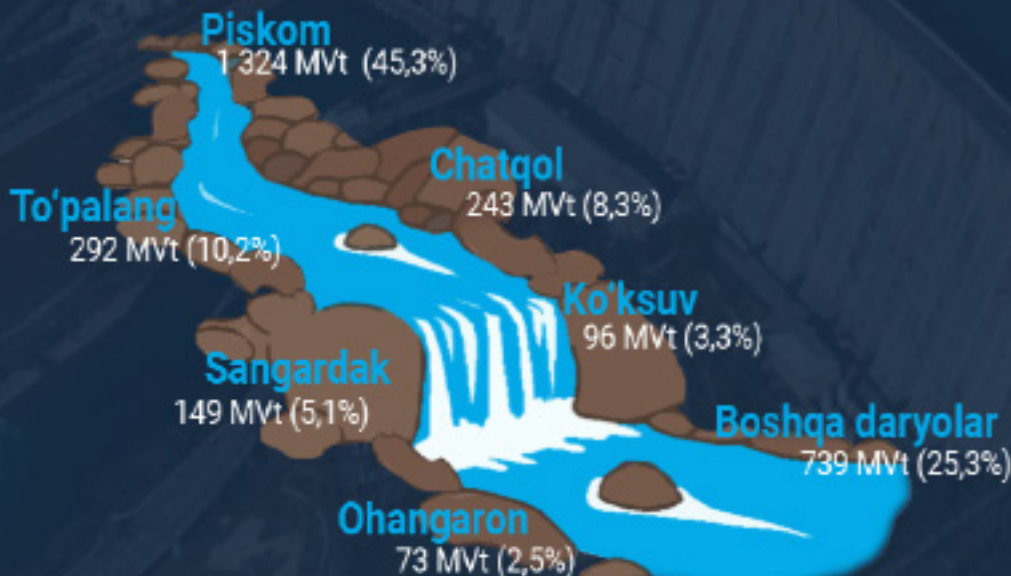
Gidroenergetika salohiyati, hajmi

Elektr energiyasi ishlab chiqarish (2022)

Daryolar oqimining energiya quvvati

Dunyo mamlakatlarida xususiy sektorning infratuzilma obyektlari faoliyatidagi ishtiroki ortib bormoqda. Sohaga kapital tushumlarni jalb qilish va faoliyat samaradorligini oshirish bu tendensiyaning asosiy afzalliklaridir.

Aeroportlarga xususiy sektorni jalb qilishning asosan 3 modeli mavjud:

1. To'liq xususiylashtirish – aeroport aktivlariga egalik huquqini davlat korporatsiyasidan xususiy investorlarga aksiyalarni joylashtirish yoki savdo kelishuvi orqali o'tkazish.
2. Konsessiya bitimi – xususiy operator infratuzilmaga ma'lum miqdorda investitsiya kiritish majburiyatini oladi va keyinchalik xarajatlarini aeroport foydalanuvchilaridan turli to'lovlarni undirish hisobiga qoplaydi.
3. Boshqaruv shartnomasi – aeroport aktivlarini boshqarish uchun xususiy sektor jalb qilinadi.

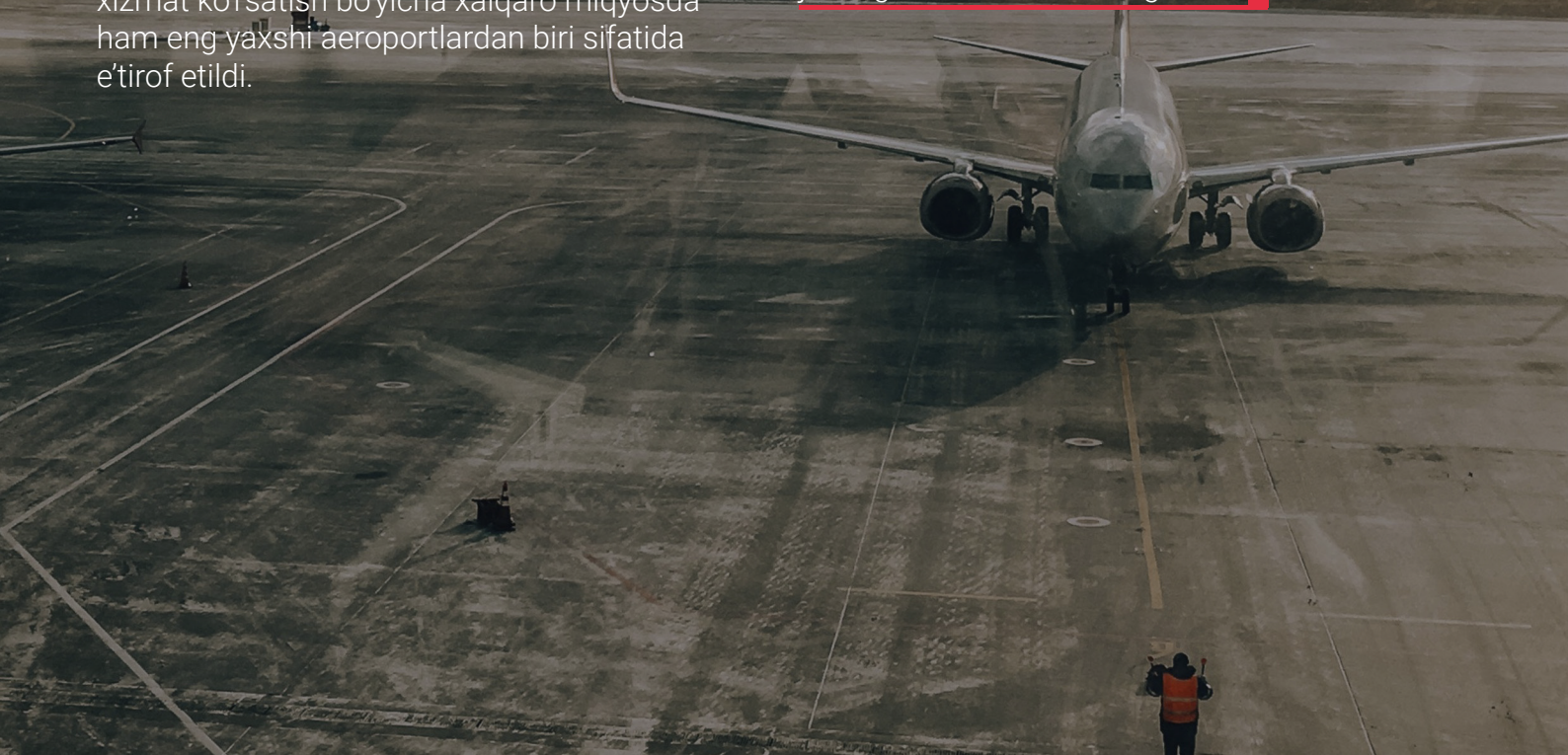
Xalqaro tajribada keng tarqalgan konsessiya shartnomalari asosida jalb qilingan quyidagi misollarni keltirish mumkin:

Abidjandagi Xofe-Buanyi (AERIA) aeroporti, Kot-d'Ivuar. Aeroport xizmatlarini tashkil qilish va rivojlantirish Kot-d'Ivuar hukumati va AERIA o'rtasida imzolangan konsessiya shartnomasi doirasida amalga oshiriladi. Konsessioner boshqaruvi ostida yo'lovchilar oqimi 2010-2019 yillar oralig'ida ikki baravar ko'payib, yiliga 2 million nafardan oshdi. Yo'lovchi terminalining maydoni 11000 m² dan 23000 m² gacha kengaytirildi. 2019-yilda aeroport yo'lovchilarga xizmat ko'rsatish bo'yicha xalqaro miqyosda ham eng yaxshi aeroportlardan biri sifatida e'tirof etildi.

Santiago Aeroporti, Chili. Ushbu aeroport 2015-yilda "Nuevo Pudahuel" kompaniyasi bilan imzolangan 20 yillik konsessiya bitimi asosida faoliyat yuritadi. Konsessiya ko'rinishida kiritilgan 990 million AQSh dollari miqdoridagi sarmoya hisobiga 248 400 m² maydonga ega yangi terminal ishga tushirildi va u Santiago aeroportini Janubiy Amerikadagi eng zamonaviy xalqaro markazga aylantirdi. Aeroportning yillik sig'imi ikki baravar oshdi (16 milliondan 38 million yo'lovchiga), shlyuzlar soni 18 tadan 67 taga, qo'nish yo'laklari soni esa 31 dan 76 gacha ko'paydi.

Bogotadagi "El Dorado" xalqaro aeroporti, Kolumbiya. Mazkur aeroportda 20 yillik konsessiya muddati davomida yangi uchish-qo'nish yo'lagi va taksi yo'llari qurildi. Aeroportning yo'lovchi terminali "Aeronautica Civil" (Aerocivil) davlat agentligi nazorati ostida qoldi. 2007-yilda aeroport konsessiya shartnomasi bo'yicha topshirilganidan so'ng, yo'lovchilarni tashish 235% ga oshdi. Agar 2003-yilda 7 million yo'lovchi o'z manziliga yetkazilgan bo'lsa, 2013-yilda bu ko'rsatkich 25 million nafarga yetdi.

O'zbekistonda ham ushbu yo'nalishda katta qadam qo'yildi. Xususan, 2022-yilda Samarqand aeroporti xususiy kompaniya – "Air Marakanda" xorijiy korxonasi boshqaruviga o'tkazildi. Ushbu kompaniya yo'lovchilar, terminallar, samolyotlar va yerdan turib texnik xizmat ko'rsatish uchun javobgarlikni o'z zimmasiga oldi.

2017-2022 yillarda O'zbekistonda xizmat turlarini rivojlantirish bo'yicha amalga oshirilgan ishlar va ularning natijasi

o'qish vaqti
94 soniya

Xizmat ko'rsatish sohasining rivojlanishi iqtisodiy o'sish, aholi (ayniqsa yoshlar) bandligini ta'minlash va turmush farovonligini oshirishda katta ahamiyatga ega.

2022-yil yakunlariga ko'ra, O'zbekistonda xizmatlar sohasi YalMning 41,5 % ini tashkil etdi va 2017–2022-yillarda sohaning real o'sish ko'rsatkichi 1,9 marotaba oshdi.

So'nggi yillarda respublikada xizmat ko'rsatish sohasini qo'llab-quvvatlash va jadal rivojlantirish borasida muhim qadamlar qo'yildi. Xususan:
- "Elektron hukumat" tizimi takomillashtirildi va umumiy elektron davlat xizmatlari soni 368 taga yetdi (2019-yilda – 173 ta), ulardan 242 tasi tadbirkorlar uchun mo'ljallangan;
- biznesni ro'yxatga olish osonlashtirildi va xizmatlar sohasidagi kichik tadbirkorlik subyektlari soni 2,2 barobar ko'paydi (2017-yildagi 128 mingdan 2022-yilda 325 mingga);

AKT infratuzilmasi qariyb 6 barobar va logistika tizimi 1,2 barobar yaxshilandi (tashilgan yuklar 2017 yildagi 1146,2 mln.tdan 2022-yilda 1398,9 mln.tga yetdi).

Zamonaviy xizmatlarni rivojlantirishda sohaga xususiy sektorni jalb qilishni rag'batlantirilishi o'z samarasini berdi va tahlil qilingan yillarda quyidagi o'zgarishlar qayd etildi:

1. Moliya xizmatlari 5,1 marotaba oshdi. Xususiy va xorijiy banklarning sohaga jalb qilinishi ularning raqobatbardoshligini oshirdi va 2022-yilning 1-dekabr holatiga ko'ra HHI indeksi 1016 gacha pasaydi (2018-yilning 1-yanvar holatiga ko'ra 1520 ga teng bo'lgan).
2. Axborot va aloqa sohasidagi xizmatlar 2,8 marotaba oshdi. Xalqaro ma'lumotlarni uzatish tarmog'ining o'tkazuvchanlik imkoniyati 2022-yilda 1800 Gbit/sgacha oshdi (2017-yilda 64,2 Gbit/s).
3. Ta'lim sohasidagi xizmatlar 2,5 marotaba oshdi. Xususiy maktabgacha ta'lim muassasalari soni 833 taga (2017-yilda 250 ta edi), davlat-xususiy sheriklik asosidagi maktabgacha ta'lim muassasalari soni 1313 taga (2018 yilda 250 ta), oilaviy maktabgacha ta'lim muassasalari soni 20676 taga (2018-yilda 579 ta), nodavlat umumta'lim muassasalari soni 194 taga (2017-yilda 39 ta), nodavlat oliy ta'lim muassasalari soni 55 taga (2018-yilda 1 ta), xorijiy oliy ta'lim muassasalari soni 30 taga (2017-yilda 7 ta) yetdi.
4. Sog'liqni saqlash sohasidagi xizmatlar 2,8 marotaba oshdi va hozirgi kunda 7320 ta xususiy tibbiyot muassasasi (ulardan 5823 tasi ambulatoriya, 1497 tasi statsionar) faoliyat yuritmoqda (2017-yilda 4000 ta edi).

O'zbekistonda 2017-2022 yillarda xizmat turlarining rivojlanish dinamikasi

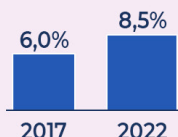
Xizmatlar sohasining rivojlanish drayverlari

- Elektron hukumat tizimining takomillashishi
- Biznesni ro'yxatga olishning osonlashishi
- AKT infratuzilmasining yaxshilanishi
- Yirik savdo shahobchalarining ko'payishi
- Logistika tizimining yaxshilanishi
- Moliyaviy erkinlik
- Ayrim soliqlarning kamaytirilishi
- Sohaga xususiy sektorni jalb qilishning rag'batlantirilishi

2022-yilda erishilgan natijalar

- Xususiy tibbiyot muassasalari soni **7 320 ta**
- Oilaviy MTM soni **20 676 ta**
- Davlat-xususiy sheriklik asosidagi MTM **1 313 ta**
- Nodavlat umumta'lim muassasalari soni **194 ta**
- Nodavlat OTM soni **55 ta, xorijiy 30 ta**

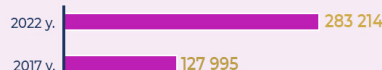
Xizmatlar sohasining o'sish sur'ati

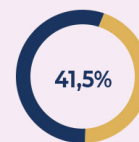
Xizmatlar sohasida band bo'lganlar

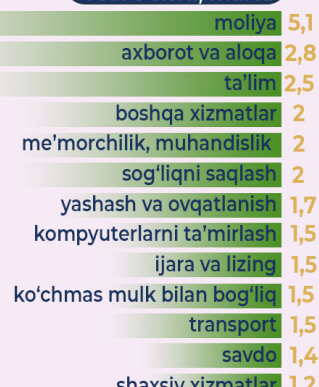
Xizmatlar sohasidagi kichik biznes subyektlari soni

Xizmatlar sohasining YIMdagi ulushi

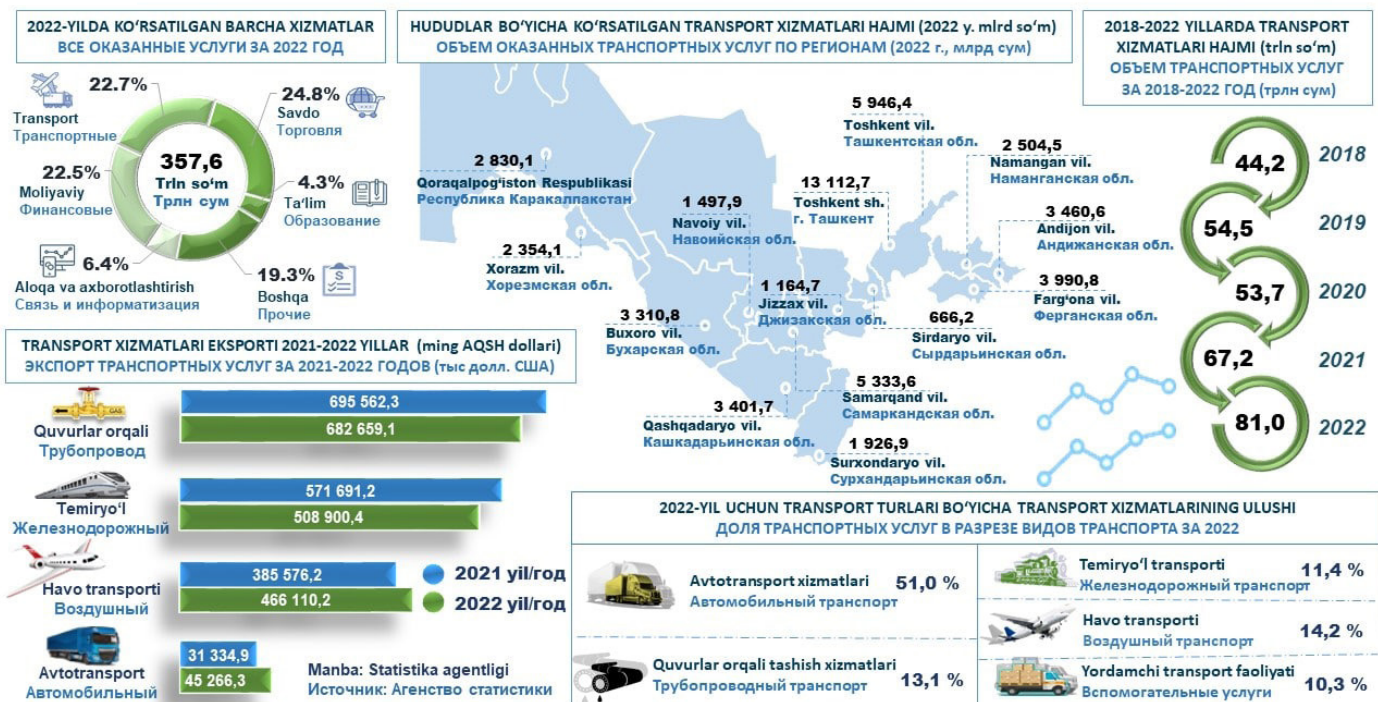

Xizmat turlarining real o'sishi, marta

Manba: O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Statistika agentligi, Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi, Sog'liqni saqlash vazirligi telegram

2022 – YILDA O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASIDA KO‘RSATILGAN TRANSPORT XIZMATLARI ТРАНСПОРТНЫЕ УСЛУГИ ОКАЗАННЫЕ В РЕСПУБЛИКЕ УЗБЕКИСТАН В 2022 ГОДУ

2022-yilda O‘zbekistonda ko‘rsatilgan transport xizmatlari

**o‘qish vaqti
47 soniya**

2022-yil yakunlariga ko‘ra, O‘zbekistonda ko‘rsatilgan bozor xizmatlari hajmi 357 554,5 milliard so‘mni tashkil etgan. Transport xizmatlari iqtisodiy faoliyat turlari bo‘yicha bozor xizmatlari tarkibida savdo xizmatlaridan keyin ikkinchi o‘rinni egallagan (22,7%).

Transport xizmatlari orasida avtomobil transporti eng katta ulushga ega (51%). Undan keyingi o‘rinlarni havo transporti (14,2%), quvurlar orqali yetkazish (13,1%) va temir yo‘l transporti (11,4%) egallagan.

Respublika hududlari bo‘yicha ko‘rsatilgan transport xizmatlarining umumiy hajmida eng katta ulushga ega hududlar:

- Toshkent shahri – 13 112,7 milliard so‘m (25,5%);
- Toshkent viloyati – 5 946,4 milliard so‘m (11,6%);
- Samarqand viloyati – 5 333,6 milliard so‘m (10,4%).

Eng past ko‘rsatkichli hududlar:

- Navoiy – 1 497,9 milliard so‘m (2,9%);
- Jizzax – 1 164,7 milliard so‘m (2,3%);
- Sirdaryo – 666,2 milliard so‘m (1,3%).

2022-yilda transport xizmatlar eksportida eng katta ulush quvur orqali tashish xizmatining hissasiga to‘g‘ri kelgan (682 659,1 ming AQSh dollari). Undan keyingi o‘rinlarni temiryo‘l transporti (508 900,4 ming AQSh dollari), havo transporti (466 110,2 ming AQSh dollari) va avtomobil transporti (45 266,3 ming AQSh dollari) egallagan.

Tadqiqot doirasida quyidagi natijalar olindi:

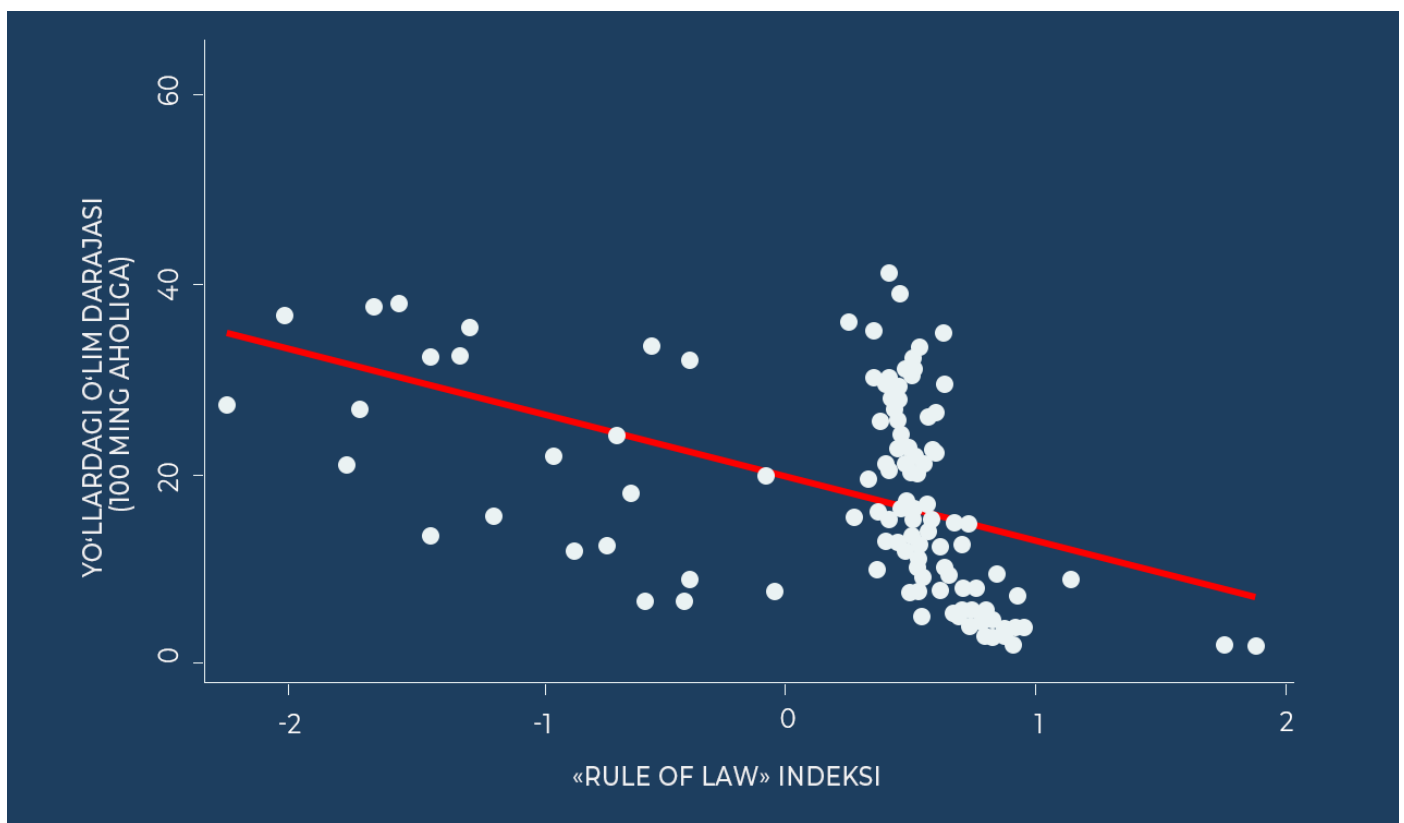
1. Shaharlarda eng yuqori tezlikni soatiga 10 kmga kamaytirish o'lim darajasini yiliga 0,8 kishiga (har 100 000 kishiga) kamaytirishda yordam beradi. O'zbekiston uchun bu 614 nafar insonning hayotini saqlab qolish deganidir.
2. Eng yuqori tezlik o'rtacha harakat tezligiga sezilarli ta'sir ko'rsatmaydi. Harakat tezligi va sayohat vaqtiga asosiy ta'sir etuvchi omil yo'l infratuzilmasining sifati hisoblanadi.
3. Qonun ustuvorligi (Rule of law) reytingining 1 ballga ortishi har yili yo'llarda o'lim darajasini 3,3 kishiga (har 100 000 kishiga) qisqartirishi mumkin.

Jahon sog'liqni saqlash tashkiloti ma'lumotlariga ko'ra, har yili yo'l-transport hodisalarida 1,3 million kishi halok bo'ladi va 20-50 million kishi jarohat oladi. Shu bilan birga, yo'l-transport hodisalarida tufayli jahon iqtisodiyotiga ham sezilarli zarar yetishini ta'kidlash lozim. "Yo'l harakati xavfsizligiga investitsiya qilish: global xususiy sektor majburiyati" nomli tadqiqot natijalariga ko'ra, baxtsiz hodisalar global iqtisodiyotga yiliga 518 milliard dollar zarar keltiradi.

Xalqaro miqyosda tahlil qilish maqsadida biz 140 ta mamlakatga oid ma'lumotlarni to'pladik. Tadqiqot natijalariga asosanib, tezlikni pasaytirish transportning o'rtacha tezligiga sezilarli ta'sir ko'rsatmaydi va yo'llardagi o'lim darajasini qisqartiradi, degan xulosaga kelish mumkin.

Biroq, tezlikni cheklash faqat yo'l harakati qoidalarini yaxshilash va tegishli infratuzilma mavjud bo'lsa, ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Bu xavfsizlikni ta'minlash va o'rtacha tezlikni saqlashda muhim omil hisoblanadi.

Bundan tashqari, past tezlikda sodir bo'lgan yo'l-transport hodisalarida og'ir jarohatlar ulushi kamayadi. Bu sog'liqni saqlash xarajatlarini kamaytirish va halokatdan keyin odamlarning tezroq sog'ayishiga imkon yaratadi. Iqtisodiy nuqtai nazardan, yo'l-transport jarohatlari natijasidagi zarar past daromadli mamlakatlarda yalpi milliy mahsulotning taxminan 1% iga, o'rta daromadli mamlakatlarda 1,5% iga va yuqori daromadli mamlakatlarda 2% iga teng deb hisoblanadi.

Ta'lim muassasalari rivojlanishning asosi hisoblangani uchun, ularni oqilona joylashtirish shaharsozlikning muhim jihatlardan hisoblanadi. Masalan, 2012 yilda Moskvada yo'llardagi yuklamani kamaytirish maqsadida 2020 yilgacha mavjud beshta yirik poytaxt universitetlari uchun Moskva halqa yo'li tashqarisida o'quv kampuslar qurish rejalashtirilib, bir nechta nufuzli OTMLar optimallashtirishga qaror qilingan. Shuningdek, jahonning QS World University Ranking reytingidagi 25 ta eng nufuzli OTMLarning 9 tasi poytaxt shaharlarda va qolgan 16 tasi poytaxt shaharlardan tashqarida joylashgan.

Tadqiqotda Toshkent shahri yo'llarining tirbandlik darajasi:

- yo'llardagi o'rtacha tezlik;
- tirbandlik mavjud yo'llar uzunligi;
- ijtimoiy so'rovnoma natijalari bo'yicha baholandi.

Ma'lumot uchun: Tirband yo'llar uzunligi QGIS dasturi vositasida QuickMapServices ma'lumotlari asosida o'lchandi. Tirbandlik xaritasi bo'yicha avtomobil yo'lda 10 km/soatdan kam tezlikda harakatlansa – to'q qizil, 10-25 km/soat oraliqdagi tezlik – qizil, 25-45 km/soat oraliq – sariq va 45 km/soat dan yuqori tezlik – yashil rangda ifodalanadi. Shuni inobatga olib, faqat qizil va to'q qizil rangli yo'llar tahlil qilindi.

Tadqiqot natijasida quyidagilar aniqlandi: bugungi kunda Toshkent shahrida tirbandlik yuqori yo'llarning jami uzunligi 120 kmdan oshib, bu Toshkent shahridan Guliston shahrigacha bo'lgan masofadan (119 km) ham ortiq. Respublika OTMLarining 43% Toshkent shahrida joylashgan bo'lib, jami talabalarning 34% (354 ming) poytaxtda tahsil oladi.

So'rovnoma ishtirokchilarining 47%i tirbandlikni keltirib chiqaruvchi uch asosiy sababdan biri sifatida aynan o'qishga qatnovchilar tufayli faollikning ortish holatlarini qayd etdi. So'rovda ishtirok etgan talabalarning 78%i tirbandlikni asosiy muammolardan biri, deb baholashgan.

So'rovnomada qatnashgan talabalarning 9,3%i bo'sh vaqtlarida kira qilishini bildirib, ularning 91%ni Toshkentga boshqa hududdan kelib o'quvchi talabalar tashkil etgan. Bu ularning kundalik ehtiyojlarini qondirish uchun qo'shimcha ishlashlariga to'g'ri kelayotganini va ta'lim sifatiga salbiy ta'sir qilishini ko'rsatadi.

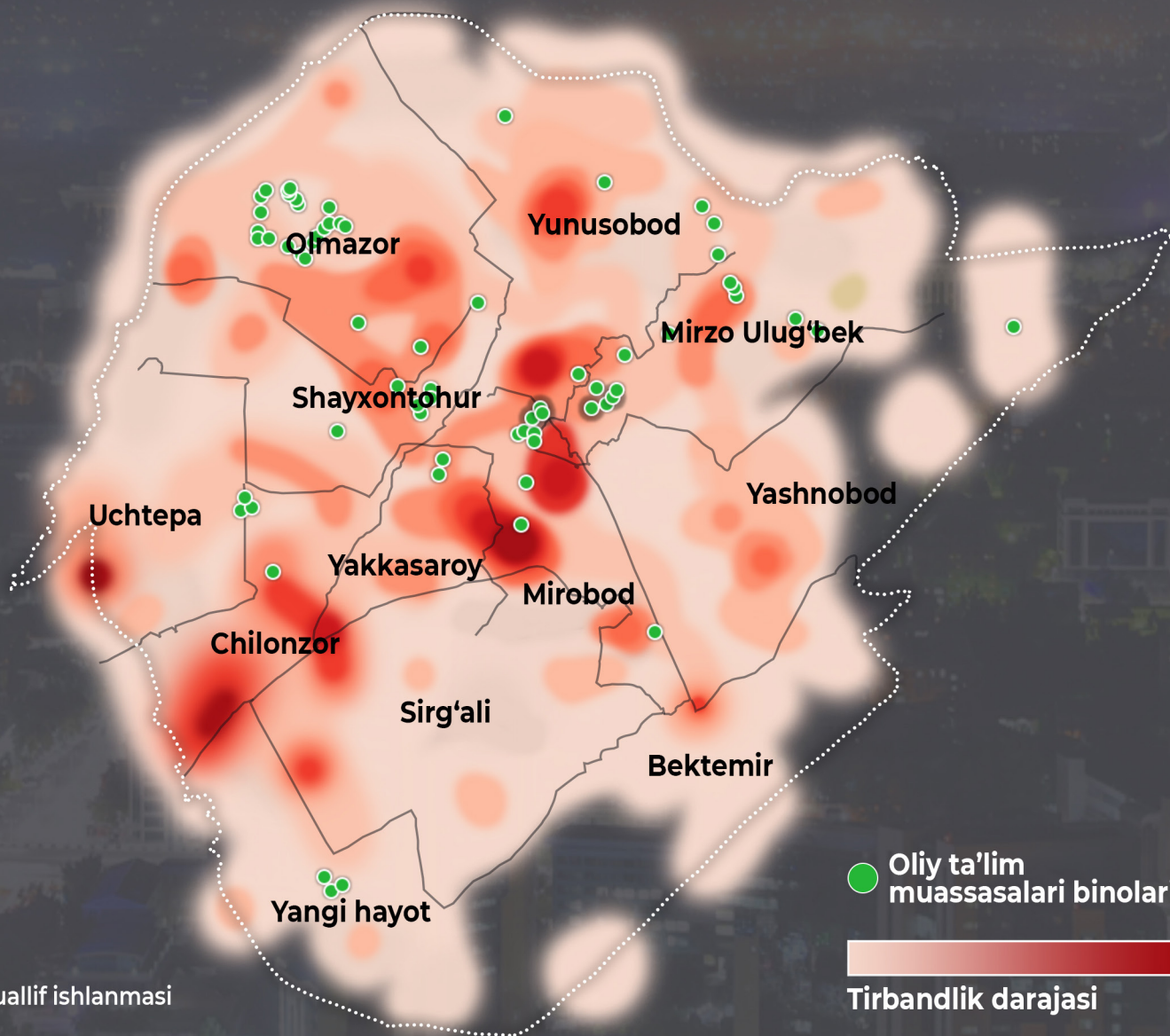
Talabalar uchun o'qish davridagi faollikning ortishi o'ta tirband yo'llar uzunligi 8,5 kmdan 11,3 kmgacha oshishiga sabab bo'ladi.

O'qish davrida tirbandlikning ortishi sababli 1 yilda atmosferaga qo'shimcha 507 tonna CO2 ajralib chiqib, bu holat qo'shimcha 19 031 tup daraxt ekish yoki 53 gektar yashil hudud barpo etishni talab qiladi.

Ta'kidlash joizki, OTMLarning poytaxtda markazlashuvi boshqa hududlardan ko'plab yoshlarning Toshkent shahriga kelib ta'lim olishlariga olib kelmoqda. Toshkent shahrida narxlarning boshqa hududlarga nisbatan yuqoriligi, talabalar turar joylarining yetishmasligi va ijara narxining balandligi ta'lim xarajatlari bir necha barobarga ortib ketishiga olib kelmoqda.

Iqtisodiyotning ma'lum tarmog'i uchun mutaxassislar tayyorlovchi ta'lim muassasalarini shu tarmoqqa ixtisoslashgan hududlarga joylashtirish fan, ta'lim va ishlab chiqarish integratsiyasini ta'minlab, ta'lim sifatini oshirishga yordam beradi. Shu bilan birga, OTMLar atrofida xizmat ko'rsatish obyektlarining ko'payishi hududlarning iqtisodiy rivojlanishiga multiplikativ ta'sir qilib, hududlararo tabaqalashuv darajasini qisqartiradi.

Toshkent shahrining tirbandlik xaritasi

Manba: Muallif ishlanmasi

2017-yilda Vyetnam energetika sektorida quyosh energiyasi deyarli ishlab chiqarilmagan. Ushbu sektorni isloh qilish jarayonida Vyetnam hukumati yirik quyosh fermalari tomonidan ishlab chiqarilgan energiyani yuqori narxda (1 kilovatt soat uchun 9 sent) sotib olish orqali qo'llab-quvvatladi. Natijada, 2019-yilga kelib, rejada kutilgan 850 MVt quvvat o'rniga mamlakatda 5 GVt ga teng quyosh energiyasi ishlab chiqarildi.

Vyetnamda quyosh energiyasidan samarali foydalanish borasidagi islohotlar muammosiz kechmadi. Deyarli barcha yangi obyektlar mamlakatning quyoshli janubi-sharqiy qismida joylashtirilganligi, mahalliy tarmoqda ortiqcha zo'riqishni keltirib chiqardi. Vyetnam elektr energiyasi korxonasi ba'zan haddan tashqari ko'p ishlab chiqarilgan elektr energiyasini sotib olishda muammolarga duch keldi.

2020-yilda Vyetnamda elektr energiyasining deyarli chorak qismi quyosh panellari vositasida ishlab chiqarildi. Ushbu davrga kelib, mamlakatda 9,3 GVt quvvatga ega bo'lgan yuz mingdan ortiq quyosh panellari o'rnatilgan edi. Bu ko'mirda ishlaydigan qariyb oltita elektr stansiyasining quvvatiga teng.

Vyetnamning qayta tiklanuvchi manbalardan foydalanadigan energetika sektoriga investitsiyalarni jalb etish juda muvaffaqiyatli bo'ldi. Masalan, 2021-yilda quyosh energiyasidan olinadigan quvvat 17,6 GVtga yetdi. Atrof-muhitga o'rtacha 14 ming tonna karbon dioksidi chiqib ketishining oldi olindi. Butunjahon ko'mir assotsiatsiyasi ma'lumotlariga ko'ra, eng zamonaviy ko'mir elektr stansiyalari ham bir GVt soat energiya olish uchun 800 tonna CO2 chiqaradi.

Mamlakatda quyosh energiyasidan elektr energiyasini ishlab chiqarishdagi "muvaffaqiyat siri" rag'batlantirish dasturi orqali qisqa vaqt ichida qurib ishga tushirilgan loyihalar uchun 20 yil amal qiladigan «yashil» tariflar bilan bog'liq.

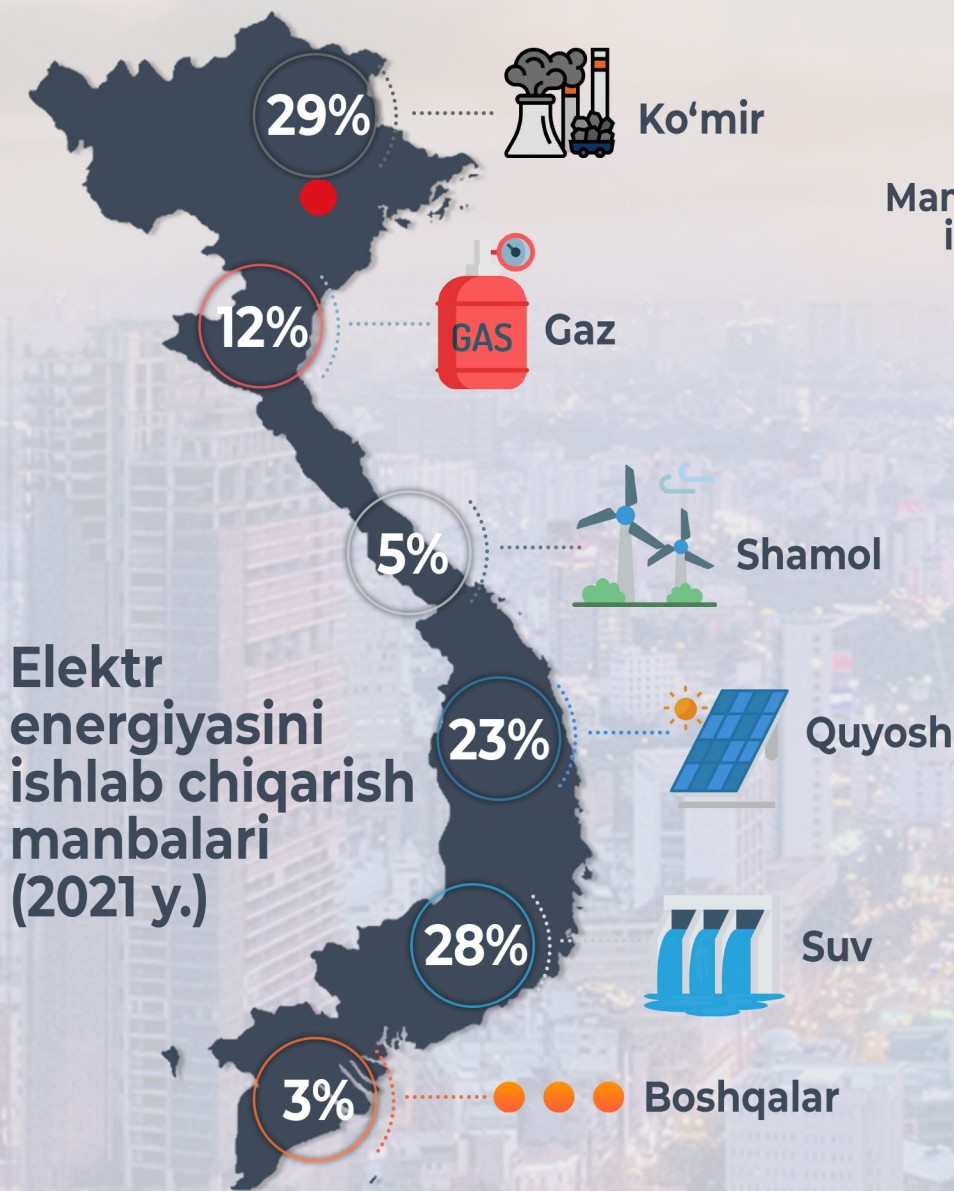
Shuningdek, Indoneziyada ham quyosh energiyasidan samarali foydalanishga qaratilgan islohotlar olib borildi. Xususan, 2015-yilda mamlakatda o'sha paytdagi eng yirik quyosh elektr stansiyasi ishga tushirildi va ishlab chiqarish tannarxi bir kilovatt soat uchun 25 sentni tashkil etdi. Bu juda yuqori tannarx edi. Ko'plab yangi quyosh stansiyalari ishga tushirilib, sohaning rivojlanishi natijasida 2022-yilga kelib, bir kilovatt soat quyosh energiyasini 6 sentdan sotib olish bo'yicha shartnomalar imzolandi.

2012-yilda Hindistonda quyosh panellarini uylarning tomlariga joylashtirishni o'z ichiga olgan va ushbu maqsadga hissa qo'shadigan yirik loyihalar bo'lmagan, 2022-yilda esa qo'shimcha 14 GVt quvvatga ega quyosh elektr stansiyalari ishga tushirildi. Istiqbolda Hindiston 2032-yilga borib, elektr energiyasi ishlab chiqarishda quyosh energiyasining ulushini 23 foiz (333,5 GVt)ga yetkazishni maqsad qilgan.

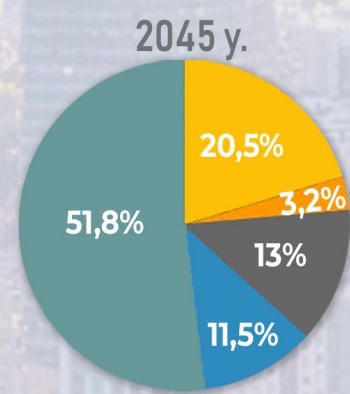
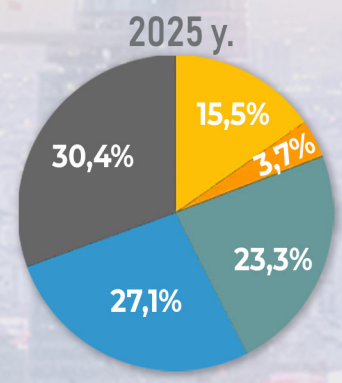
Bugungi kunda sanoatda yangi texnologiyalar va materiallarning keng qo'llanilishi tufayli ularning narxi arzonlashmoqda. Bu esa quyosh panellari vositasida elektr energiyasini ishlab chiqarish xarajatlari bir necha barobar kamayishiga olib kelyapti.

Ushbu mamlakatlar tajribasi shuni ko'rsatmoqdaki, ular qayta tiklanadigan energiya manbalaridan (QTEM) foydalanish ko'lamini oshirishga taraqqiyot dasturlarini qabul qilishi, ma'muriy to'siqlarni kamaytirishi, QTEM uchun sharoit yaratishi, shu jumladan qazib olinadigan yoqilg'i orqali ishlab chiqariladigan energiya uchun ajratiladigan subsidiyalarni to'xtatishi, tarmoqqa ulanishni osonlashtirishi, ma'muriy qog'ozbozlikni kamaytirishi orqali erisha oldi.

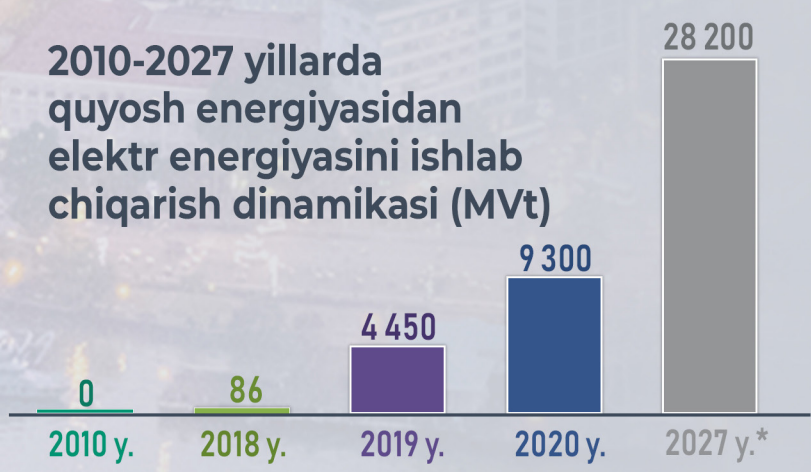
QUYOSH ENERGIYASIDAN FOYDALANISHNING VYETNAM TAJRIBASI

Mamlakatda elektr energiyasini ishlab chiqarish prognozi

2010-2027 yillarda quyosh energiyasidan elektr energiyasini ishlab chiqarish dinamikasi (MVt)

Manba: ASEAN energiya markazi, PR Newswire axborot agentligi va TotalEnergies kompaniyasi ma'lumotlari.

*prognoz

Tahlil 2017–2022-yillar oralig'ida mamlakatimizda yo'lovchilarni tashish va yo'lovchi aylanmasida sezilarli o'sish bo'lganligini ko'rsatdi. Xususan, 2017-yilda barcha transport vositalari orqali 5 679,0 million kishi o'z manziliga yetkazilgan bo'lsa, 2022-yilda bu ko'rsatkich salkam 6 170,8 million kishini tashkil etdi. Yo'lovchi aylanmasi esa 130,0 milliard yo'lovchi-km dan 144,7 milliard yo'lovchi-km ga oshgan.

2022-yilda yo'lovchi tashishda avtomobil transportining ulushi 97,5% ni tashkil qilgan. Agar 2017-yilda 5 591,3 million kishi manzilga yetkazilgan bo'lsa, 2022-yilda ularning soni 6 017,5 million kishini tashkil qilgan. Avtomobil transportida yo'lovchi aylanmasi mos ravishda ortib, 117,7 milliard yo'lovchi-km dan 129,2 milliard yo'lovchi-km ga yetgan.

2017–2022-yillarda metropolitendan foydalangan yo'lovchilar soni 2 marotaba oshgan va 61,6 million kishidan 136,7 million kishiga yetgan. Mutanosib ravishda yo'lovchi aylanmasi ham 459,1 million yo'lovchi-km dan 996,8 million yo'lovchi-km ga ko'paygan. Havo transporti vositasida tashilgan yo'lovchilar ham mazkur davr mobaynida qariyb 2 barobar oshgan va 2,2 million kishidan 4,1 million kishiga yetgan.

Yo'lovchi aylanmasi 7,5 milliard yo'lovchi-km dan 10,9 milliard yo'lovchi-km ga ortgan.

2026-yilgacha yo'lovchi tashish xizmatlarini rivojlantirish maqsadida mamlakatimizda: aholi punktlarining jamoat transporti bilan qamrovini 95% ga yetkazish va 278 ta yangi avtobus yo'nalishini ochish;

- hududlardagi 11 ta xalqaro aeroportning o'tkazish imkoniyatini 2 barobar oshirish va mahalliy tashuvlarda xususiy va loukoster aviakompaniyalar ulushini bosqichma-bosqich 25% gacha oshirish;

- metropolitenning umumiy uzunligini 157 kilometr, stansiyalar sonini 74 taga yetkazish rejalashtirilgan.

2017-2022-yillarda O'zbekistonda yo'lovchi tashish va yo'lovchi aylanmasi

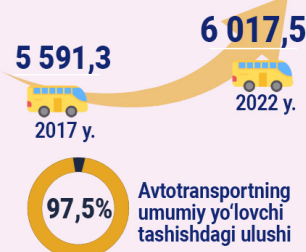
Tashilgan yo'lovchilar, mln.kishi

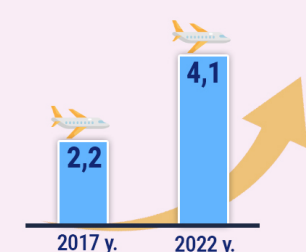
Metropolitenda tashilgan yo'lovchilar, mln.kishi

Avtotransportda tashilgan yo'lovchilar, mln.kishi

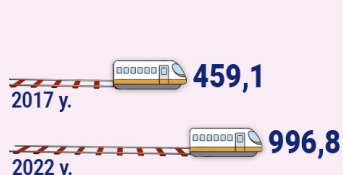
Havo transportida tashilgan yo'lovchilar, mln.kishi

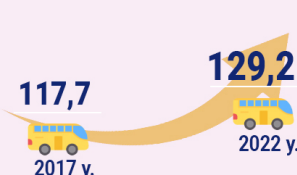
Yo'lovchi aylanmasi, mlrd. yo'lovchi-km

Metropolitenda yo'lovchi aylanmasi, mln. yo'lovchi-km

Avtotransportda yo'lovchi aylanmasi, mlrd. yo'lovchi-km

Havo transportida yo'lovchi aylanmasi, mlrd. yo'lovchi-km

Manba: O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi statistika agentligi

TO'G'RIDAN-TO'G'RI XORIJIY INVESTITSIYALARNING ENERGIYA INTENSIVLIGIGA TA'SIRI

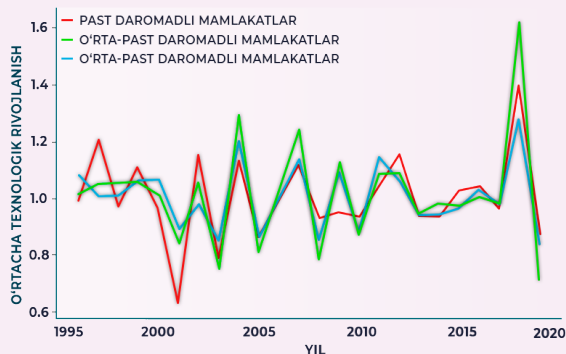
GMM HISOBI NATIJALARI

TOBE O'ZGARUVCHI - EI	RIVOJLANAYOTGAN MAMLAKATLAR			
	1-MODEL	2-MODEL	3-MODEL	4-MODEL
ENERGIYA INTENSIVLIGI (-1)	0.918*** (0.0511)	0.919*** (0.0371)	0.918*** (0.0392)	0.914*** (0.0391)
TO'G'RIDAN-TO'G'RI XORIJIY INVESTITSIYALAR	0.00140*** (0.000386)	0.00125*** (0.000242)	0.00212*** (0.000370)	0.00263*** (0.000363)
TEKNOLOGIK RIVOJLANISH		-0.0592*** (0.0106)	-0.0659*** (0.0086)	-0.0220*** (0.00783)
BIRGALIKDAGI TA'SIR				-0.225*** (0.0402)
SAVDO OCHIQLIGI			0.00248*** (0.000445)	0.00284*** (0.000440)
TABIIY RESURSLAR			0.00294*** (0.000686)	0.00325*** (0.000749)
URBANIZATSIYA			-0.269*** (0.0601)	-0.254*** (0.0591)
NEFT NARXI			-0.0756*** (0.0134)	-0.0849*** (0.0131)
KONSTANTA	0.0224 (0.0769)	0.0614 (0.0529)	0.324*** (0.0788)	1.301*** (0.173)
O'RGANISHLAR SONI	2231	2231	2231	2231
AR (1)	-3.16 (0.002)	-3.16 (0.002)	-3.07 (0.002)	-3.06 (0.002)
AR (2)	-0.62 (0.535)	-0.61 (0.543)	-0.59 (0.558)	-0.59 (0.558)
SARGAN TESTI	65.02 (0.124)	75.62 (0.219)	67.79 (0.325)	70.81 (0.417)
HANSEN TESTI	16.70 (0.779)	43.07 (0.512)	43.21 (0.505)	49.12 (0.275)

ESLATMA: STANDARD XATOLIKLAR QAVS ICHIDA * P<0.01, P<0.05, **P<0.1; BIRGALIKDAGI TA'SIR TO'G'RIDAN-TO'G'RI XORIJIY INVESTITSIYALAR VA TEKNOLOGIK RIVOJLANISH O'RTASIDAGI BO'LIQLIKNI IFODALAYDI

TEKNOLOGIK RIVOJLANISH

$$TP = \left[\frac{D_1^t(y^{t+1}, x^{t+1})}{D_1^{t+1}(y^{t+1}, x^{t+1})} \times \frac{D_1^t(y^t, x^t)}{D_1^{t+1}(y^t, x^t)} \right]^{1/2}$$

To'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalar (TTXI) oqimining rivojlanayotgan mamlakatlarda energiya intensivligiga ta'siri

 o'qish vaqti
55 soniya

Tadqiqot davomida TTXI oqimi rivojlanayotgan mamlakatlarda energiya intensivligining (energiya iste'moli/YaIM) ortishiga, texnologik rivojlanish esa uning kamayishiga olib kelishi aniqlandi.

Bunda TTXI oqimining 1 foizga ortishi energiya intensivligining o'rtacha 0,24 birlikka o'sishiga olib keladi. Texnologik rivojlanishning 1 birlikka yaxshilanishi esa energiya intensivligining 0,045 birlikka kamayishiga sabab bo'ladi.

O'z navbatida, TTXI oqimi va texnologik rivojlanishning o'zaro birgalikdagi ta'siri energiya intensivligining 0,22 birlikka kamayishiga olib keladi. Nazorat o'zgaruvchilari sifatida savdoning ochiqligi, tabiiy resurslar, urbanizatsiya va neft narxidan foydalanildi.

Rivojlanayotgan mamlakatlarga jalb qilinadigan TTXI oqimi ham asosan samarali ishlab chiqarishning rivojlanishi, yuqori texnologiyalarning joriy etilishi va ekologiyaga yetkaziladigan zararning kamayishi uchun xizmat qilishi kerak.

Tadqiqot davomida 97 ta rivojlanayotgan mamlakatning 1996-2019-yillardagi panel ma'lumotlaridan foydalanildi. Shuningdek, ikki bosqichli GMM, Hausman-Taylor regression modeli va dinamik panel ma'lumotlar usuli qo'llanildi.

O'zbekiston hududlaridagi Iqtisodiy faollik barometri (IFB) ni o'rganib chiqdi.

IFB hududlardagi iqtisodiy o'sish tendensiyasini aks ettiradi hamda nomutanosibliklarni kamaytirish choralari ko'rish, shu bilan birga hududlarda ishbiarmonlik faolligini oshirish chorasini topish uchun samarali vositadir.

Qoraqalpog'iston Respublikasi, Toshkent shahri va viloyatlar bo'yicha IFBni baholashda 12 ta statistik ko'rsatkichni o'z ichiga olgan 3 ta tarkibiy qism (sanoat, tadbirkorlik, tashqi savdo faoliyati) bo'yicha nisbiy taqqoslash va «Pattern» usullari qo'llanildi.

Tirbandliklar jahondagi aksariyat yirik shaharlar uchun katta muammoga aylanib ulgurgan. Inrix ma'lumotlariga ko'ra, tirbandlik tufayli Londonda bitta haydovchi yiliga o'rtacha 156 soat, Chikagoda 155 soat, Parijda 138 soat ortiqcha vaqt sarflaydi.

Tirbandlik Toshkentda ham jiddiy muammo. Statistika agentligi ma'lumotlariga ko'ra, 2022-yilda Toshkent shahri hududida jismoniy shaxslarga tegishli avtomashinalar soni 562,1 mingtani tashkil etgan va doimiy yashovchi har 1 000 kishiga 178 ta avtomobil to'g'ri kelgan.

Tadqiqot davomida Toshkent shahri aholisining tirbandlikka munosabati va uni kamaytirish bo'yicha takliflarini o'rganish maqsadida ijtimoiy so'rov tashkil etildi. Unda jami 891 kishi ishtirok etdi. Ishtirokchilarning 60,8% ini avtomobil haydovchilari tashkil etdi. Shundan 10,3% i ayollardir.

So'rov natijasida quyidagilar aniqlandi:

Avtomobil boshqarmasligini ta'kidlagan ishtirokchilarning 41,8% i avtobus, 27,5% i metro, 24,1% i taksi, 1,7% i mikroavtobus xizmatidan foydalanishini va 4,9% i piyoda yurishini bildirgan. Jamoat transportidan ko'proq ayollar (33,1%) va yoshlar (36,5%), shaxsiy transportdan erkaklar (33,1%) foydalanishi ma'lum bo'ldi.

So'rovda ishtirok etgan poytaxt aholisining 74% i tirbandlikni asosiy muammolardan biri, 21% i o'rta darajadagi muammo va 5% i boshqa muammolar qatorida unchalik muhim emas, deb hisoblashini bildirgan.

Tirbandlikdan avtobus va mikroavtobus yo'lovchilari boshqalarga qaraganda ko'proq aziyat chekmoqda. Shu bois avtobusdan foydalanuvchilarning 82,9% i, mikroavtobus yo'lovchilarining 83,3% i tirbandlikni poytaxtning asosiy muammolaridan biri sifatida qayd etgan.

So'rovda qatnashganlarning 62,2% i tartibsiz haydovchilar, qoidabuzarliklar, noto'g'ri parkovka, 57,6% i yo'llardagi nosozliklar, 46,8% i o'qishga qatnovchilar hamda 41,2% i ishga qatnovchilar tufayli faollikning ortishini tirbandlikni keltirib chiqaruvchi asosiy sabablar sifatida qayd etgan.

Respondentlar birinchi o'rinda kichik halqa yo'lidagi chorrahalarini (136 marotaba), Bunyodkor shoh ko'chasidagi chorrahalarini (106 marotaba) tartibga keltirish lozimligini qayd etgan.

So'rov ishtirokchilarining 41,8% i tirbandlik tufayli yo'l uchun ko'proq vaqt rejalashtirishini, 39,1% i tirbandlik yo'q yo'llardan yurishini, 16,9% i tirbandlik kamayishini kutishini aytgan.

Bildirgan fikrlar orasida jamoat transporti (avtobuslar) uchun infratuzilmalarni yaxshilash, parkovkalarni to'g'ri shakllantirish, ko'pqavatli avtoturargohlar, piyodalar uchun yerosti o'tish yo'llari va ko'priklar qurish, metro liniyalarini kengaytirish, yo'l harakati qoidalariga qat'iy amal qilinishini ta'minlash, raqamli boshqaruvga o'tish kabi takliflar ko'p uchraydi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 16-fevraldagi qarori ham jamoat transporti tizimini isloh qilishni ko'zda tutadi. Unga asosan, Toshkent shahri jamoat transporti uchun tabiiy gaz vositasida harakatlanuvchi 700 dona avtobus va 300 dona elektrobus xarid qilish belgilangan. Joriy yilning mart oyi yakuniga qadar Xitoydan 110 dona avtobus va 150 dona elektrobus yetkazib berilishi kutilmoqda. Bu sa'y-harakat tirbandlik muammosini hal etishda yordam berishi bilan bir qatorda poytaxtdagi ekologik vaziyat uchun ham ijobiy ahamiyatga ega.

Tahlil mazkur davr mobaynida mamlakatimizda yuk tashish aylanmasida sezilarli o'sish bo'lganligini ko'rsatdi. Barcha transport turlarida umumiy yuk aylanmasi 2017-yildagi 66,9 mlrd. t-km.dan 2022-yilda 75,2 mlrd. t-km.ga oshdi. Xususan:

2017-2022 yillarda temiryo'l transportida tashilgan yuk aylanmasi 22,9 mlrd. t-km.dan 24,9 mlrd. t-km.ga oshdi.

Avtomobil transportining hissasiga to'g'ri keluvchi yuk aylanmasi qariyb 1,5 barobar oshdi. Agar tahlil qilinayotgan davr boshida mazkur ko'rsatkich 13,6 mlrd. t-km.ni tashkil etgan bo'lsa, 2022-yilga kelib 20,2 mlrd. t-km.ga yetdi.

2017-2022 yillarda havo transportining yuk aylanmasi 2 barobarga, ya'ni 156,9 mln. t-km.dan 322,7 mln. t-km.gacha oshdi.

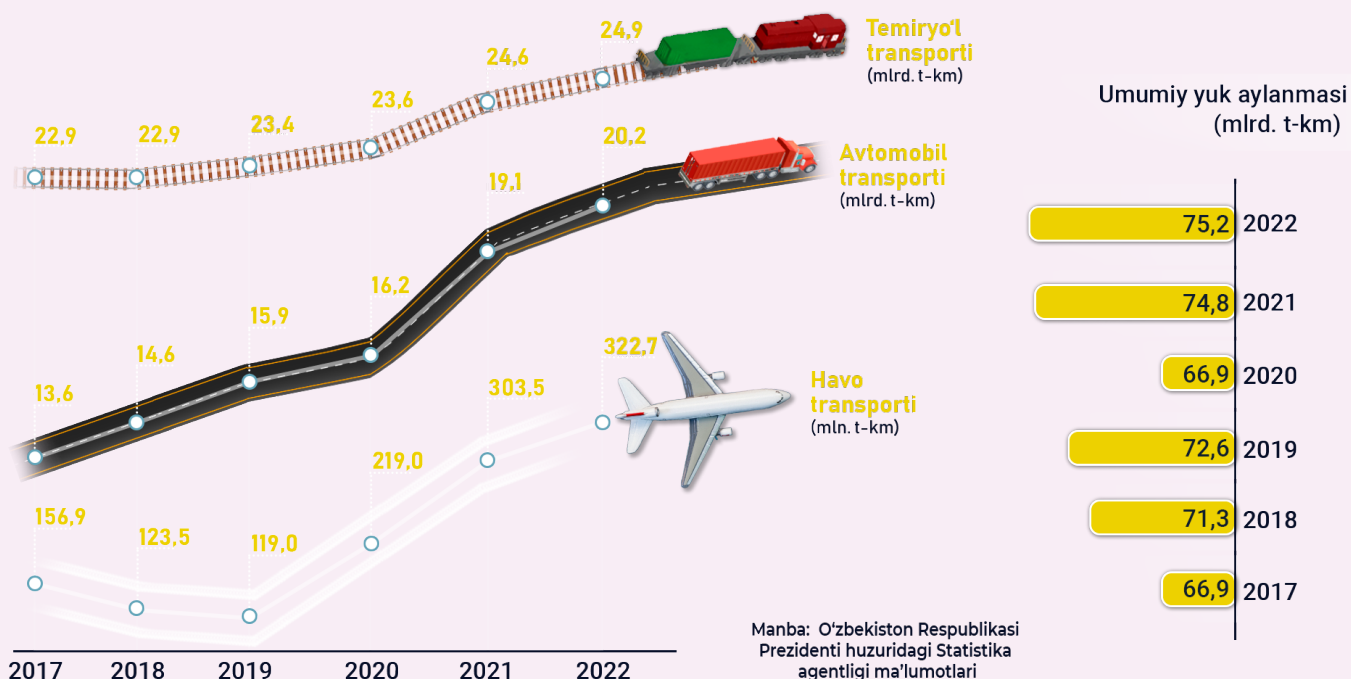
Transport xizmatlari bozori va infratuzilmasini rivojlantirish maqsadida 2022-2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning Taraqqiyot strategiyasida bir qator tadbirlar belgilangan.

Jumladan:

- hududlarda yuklar shakllanishining asosiy nuqtalarini hisobga olgan holda transport-logistika markazlari tarmog'ini tashkil etish;
- xalqaro yuk tashuvlaridagi transport hujjatlarini («e-Permit», «e-TIR», «e-CMR») elektron ko'rinishga bosqichma-bosqich o'tkazish;
- mavjud konteyner terminallarini davlat-xususiy sheriklik asosida rivojlantirish;
- temiryo'l da konteyner tashish ulushini kamida 2 barobar oshirish rejalashtirilgan.

Umuman aytganda, yuk aylanmasining barqaror o'sishi transport infratuzilmasini rivojlantirish va tashqi savdo faoliyatini erkinlashtirish natijasidir. Kelgusida yuk aylanmasini yanada oshirish zamirida raqamlashtirish, infratuzilmalarni modernizatsiya qilish va tashuvchilar uchun qulay shart-sharoitlarni yaratish yotadi.

2017-2022 yillarda O'zbekistonda transport turlari bo'yicha yuk aylanmasi dinamikasi

2017-2022 yillarda O'zbekistonning raqamli infratuzilmasida ro'y bergan o'zgarishlar

2017

64,2 Gbit/s

2022

1800 Gbit/s

Xalqaro ma'lumotlarni uzatish tarmog'iga (Internet) ulanish tezligi 28 barobar oshdi.

x28

2017

91,5\$

Provayderlar uchun internet tariflari narxi 30 barobar arzonlashdi.

↓ x30

2022

3\$

2017

24,5 ming km

2022

170 ming km

Optik tolali aloqa liniyalarining umumiy uzunligi 7 barobar ortdi.

x7

2017

20 ming dona

2022

54,2 ming dona

Mobil tayanch stansiyalar soni qariyb 3 barobar ko'paydi.

x3

2017

34,5%

2022

75%

2022-yilda aholining 75%i Internetdan foydalanish imkoniga ega bo'ldi. Bu 2017-yildagiga nisbatan 2,2 barobar ko'p.

x2,2

2017

69,5%

2022

86%

Uyali aloqa tarmog'i abonentlari ulushi 1,2 barobar oshdi.

x1,2

2017-2022 yillarda O'zbekistonning raqamli infratuzilmasida ro'y bergan o'zgarishlar

o'qish vaqti
63 soniya

O'tkazilgan tahlil davrida mamlakatimizda raqamli infratuzilmaning barcha ko'rsatkichlari bo'yicha sezilarli o'sish qayd etilgan.

Shu jumladan:

- Xalqaro ma'lumotlarni uzatish tarmog'iga (Internet) ulanish tezligi 28 barobar oshdi va 2022-yilda 1800 Gbit/s ni tashkil etdi;
- provayderlar uchun internet tariflari narxi 30 barobar, ya'ni 2017-yildagi 90 dollardan 2022-yilda 3 dollargacha arzonlashdi;
- optik tolali aloqa liniyalarining umumiy uzunligi 7 barobar oshib, 2017-yildagi 24,5 ming km.dan 2022-yilda 170 ming km.gacha yetdi;
- mobil tayanch stansiyalar soni qariyb 3 barobar ko'paydi va 2022-yilda 54 mingtaga yetdi;
- 2022-yilda aholining 75%i internetdan foydalanish imkoniga ega bo'ldi;
- 2017-yilda bu ko'rsatkich 34,5% edi;

Uyali aloqa tarmoqlari abonentlari ulushi 2017-2022 yillarda 70% dan 86% ga (o'sish 1,2 barobar) ko'tarildi.

Raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish (2026-yil oxirigacha uning YaIMdagi ulushini kamida 2,5 barobarga oshirish) "Raqamli O'zbekiston – 2030" strategiyasida asosiy "drayver" sifatida belgilangan.

Ushbu maqsadga erishish uchun raqamli xizmatlar bozori va infratuzilmasini rivojlantirishga qaratilgan bir qator kompleks chora-tadbirlar ishlab chiqildi.

Shu jumladan:

- dasturiy mahsulotlar ishlab chiqarishni 5 barobar, eksportini esa 10 barobar, ya'ni 500 million AQSh dollariga yetkazish;
- iqtisodiyotning real sektoridagi ishlab chiqarish va operatsion jarayonlarda, moliya va bank sektorlarida raqamlashtirish darajasini 70% ga yetkazish;
- shaharlarni rejalashtirish va qurilishni raqamlashtirish, ularni "Aqlli shahar" konsepsiyasi doirasida rivojlantirishga ustuvor ahamiyat berish ko'zda tutilgan.

Shunday qilib, raqamli infratuzilmani yanada takomillashtirish sifatli iqtisodiy o'sishni ta'minlash, biznes imkoniyatlarini kengaytirish, shuningdek, aholining ta'lim, xizmatlar va onlayn bandlikdan foydalanish imkoniyatlarini oshirishda yordam beradi.

Kikshering (inglizcha «kick» - «oyoq bilan tepish» va «sharing» - «birgalikda foydalanish») - bu elektr samokatlarni qisqa muddatga ijaraga olish xizmatidir.

2022-yilning aprel oyida Toshkentda birinchi kikshering xizmati ishga tushirildi va qisqa vaqt ichida ommalashdi.

Biroq, mazkur transport vositalarining betartib harakatlanishi piyodalar, velosipedchilar va avtomashinalar uchun qator muammolarni yuzaga keltirmoqda.

Afzalliklari:

- qisqa vaqt ichida A nuqtadan B nuqtaga yetib borish uchun qulay transport vositasi;
- avtomobilga nisbatan narxi arzon;
- shaxsiy avtomobillarga muqobil vosita bo'lganligi sababli tirbandlikni kamaytiradi;
- ekologik toza transport.

Kamchiliklari:

- samokatlarning avtomobil yo'lidagi betartib harakati haydovchilarda stressni keltirib chiqaradi;
- piyodalar yo'lagida kimo'zarga o'ynash qariyalar, bolalar va nogironlar uchun xavf tug'diradi;
- qurilmadan bir vaqtda bir necha kishi foydalanishi;
- elektr samokatlarning yo'llarda betartib qoldirib ketilishi piyoda va avtomobillar harakatiga salbiy ta'sir ko'rsatadi;
- voyaga yetmaganlar va mast holdagi kishilarning elektr samokatlarni ijaraga olishi.

Elektr samokatlar bilan bog'liq noxush hodisalar statistikasi:

Italiyada so'nggi ikki yil ichida elektr samokatlar ishtirokida ro'y bergan yo'l transport hodisalari (YTH) oqibatida 17 kishi vafot etgan.

Fransiyada 2022-yilda elektr samokatlar 27 kishining hayotiga zomin bo'lgan. Xususan, Parijda 3 kishi hayotdan ko'z yumgan va 459 kishi jarohatlangan.

Buyuk Britaniyada 2021-yil 10 nafar foydalanuvchi to'qnashuv oqibatida olamdan o'tgan, 331 nafari og'ir jarohat olgan.

Germaniyada 2022-yilda elektr samokatlar ishtirokida jami 442 ta baxtsiz hodisa ro'y bergan.

Shu bois xorijiy mamlakatlarning hukumatlari qurilmalardan foydalanishni tartibga solishga qaratilgan bir qator chora-tadbirlarni ko'rmoqda.

Xususan:

Joriy yilning aprel oyida Parijda o'tkazilgan referendumda ishtirok etganlarning 90 foizi ushbu transport vositalarini ta'qiqlash tarafdori ekanligini bildirgan.

2022-yilda Xelsinkida dam olish kunlari yarim tundan keyin elektr samokatlarni ijaraga olish ta'qiqlandi.

Yaponiyada elektr samokatda davlat raqami va yon oynalari bo'lishi kerak, shuningdek, ularning piyodalar yo'lagida harakatlanishi ham ta'qiqlangan.

Rossiyada 2023-yildan elektr samokatlardan foydalanuvchilarning yuk va boshqa yo'lovchilarni tashishi ta'qiqlandi.

Ta'kidlash joizki, O'zbekistonda amaldagi yo'l harakati qoidalariga "elektr samokat" tushunchasi kiritilmagan. Mazkur qurilmalarni qulay shahar transporti sifatida rivojlantirish uchun qonunchilikni takomillashtirish va ulardan foydalanishni tartibga solish maqsadga muvofiq.

Xususan:

- yo'l harakati qoidalariga "elektr samokat" tushunchasini kiritish va ulardan foydalanishning tartibini belgilash;
- piyodalar serqatnov hududlarda tezlikni avtomatik pasaytirish texnologiyasini qo'llash;
- qurilmadan bir vaqtning o'zida ikki kishining foydalanishi, shuningdek, mast holatda boshqarishning oldini olish mexanizmini ishlab chiqish;
- qurilmalardan foydalanishda yosh chegarasini joriy etish (Face-ID texnologiyasidan foydalanish);
- elektr samokatlarni tunda ijaraga olishni cheklash;
- elektr samokatlar turadigan maxsus joylarni tashkil etish.

Mazkur chora-tadbirlar elektr samokatlardan foydalanishda xavfsizlikni oshirish, noxush hodisalar sodir bo'lishi hamda aholi o'rtasida ushbu ekologik va qulay transport turiga nisbatan salbiy fikr uyg'onishining oldini olishga xizmat qiladi.

Mustaqillik yillarida O'zbekistonda transport sohasida keng ko'lamlı tarkibiy va institutsional islohotlar amalga oshirildi.

Temiryo'l sohasini yanada rivojlantirish uchun qo'shimcha investitsiyalar kerak. Ularni DXSh orqali jalb qilish mumkin.

DXSh mexanizmlarini tatbiq etishda har bir mamlakatning yondashuvi bilan bog'liq bir qancha muhim omillar mavjud. Qurilish uchun yerdan foydalanish huquqining berilishi ko'pincha davlat sektorining DXShdagi hissasi bo'ladi.

Xitoy Syanganidagi Rail Plus Property dasturi doirasida hukumat temir yo'llarni qurish va foydalanish uchun xususiy kompaniyalarga yer ajratdi. Shu bilan bir qatorda, temiryo'l bo'yab yerlarni o'zlashtirish huquqi ham berildi.

Yaponiyada shaharga tutash hududlarda temiryo'l orqali qatnovlar yer uchastkalari va qurilish ishlarini olib borish huquqining berilishi hisobidan moliyalashtiriladi - Yaponiyadagi xususiy temiryo'l kompaniyalari bir vaqtda qurilish kompaniyalari ham hisoblanadi. Yaponiyadagi ayrim xususiy temiryo'l kompaniyalari ofis binolari, xonadonlar va sport stadionlariga ega bo'lib, mijozlarni ushbu obyektlarga tashiydi.

Rossiyada xususiy operatorlar harakatdagi tarkiblarga ega yoki ularni ijaraga oladi va mijozlarga xizmat ko'rsatadi. Rossiyadagi xususiy operatorlar bozorning ushbu imkoniyatlaridan foydalangan holda temiryo'l transporti uskunalariga 20 milliard dollardan ortiq sarmoya kiritdi.

Fransiya Yevropada tezyurar temiryo'l tizimiga kiritilayotgan investitsiyalarni moliyalashtirish uchun DXSh modelidan foydalangan birinchi mamlakatdir. DXShdan foydalanish Fransiyada tezyurar temiryo'l tarmog'ining rivojlanishini an'anaviy davlat moliyalashtirishiga qaraganda sezilarli darajada tezlashtirish imkonini berdi.

Shunday qilib, DXSh O'zbekiston uchun investitsiyalarni jalb qilish, temir yo'llar va vokzallardan foydalanish samaradorligini oshirish hamda zamonaviy va ekologik texnologiyalarni joriy etish imkoniyatini taqdim etishi mumkin.

Temiryo'l transporti sohasida DXSh modelini temiryo'l infratuzilmasini yaxshilash, yangi yo'nalishlarni qurish va mavjudlarini modernizatsiya qilish, yuk va yo'lovchi vagonlari parkini yangilash uchun shart-sharoit yaratish va rag'batlantirishda qo'llash maqsadga muvofiq.

Vokzallarning operatsion faoliyatini xususiy kompaniyalarning ishonchli boshqaruviga topshirgan ma'qul. Ular uchastkalardagi ma'lum bir qo'shimcha xizmatlardan kelib chiqib, vokzal va unga tutash butun majmuani rivojlantiradi.

Qo'shimcha xizmatlarning aniq ro'yxati xususiy kapitalni jalb qilish orqali ma'lum bir vokzal bo'yicha bozor talabi asosida shakllantirilishi kerak. Shu bilan birga, davlat tartibga solish funksiyasini saqlab qoladi va yo'lovchilarning xavfsiz va qulay harakatlanishini ta'minlaydi.

O'zbekiston bo'yicha ma'lumotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, binolardagi konditsionerlar haroratini 2 darajaga pasaytirish 293 million kVt-soat elektr energiyasini tejash va CO2 ajralishini 155,8 ming tonnaga kamaytirish imkonini beradi.

Xonalarni sovitish uchun sarflanayotgan energiya dunyoda iste'mol qilinayotgan elektr energiyasining 10 foizini, yillik issiqxona gazlari ajralishining salkam 4 foizi (1,950 million tonna) ni tashkil etadi.

Konditsioner haroratini (sovutish tartibida) 1°C ga oshirish iste'mol qilinadigan elektr energiyasini 7 foizga tejaydi, yengil kiyim kiyish esa xonadagi ideal haroratni Selsiy shkalasi bo'yicha 2 darajaga oshiradi.

Qulay harorat oralig'i 23,5°C dan (kostyumdagi ishchi uchun) 29°C gacha (yozgi kiyimdagi kishi uchun) tashkil qiladi. Ammo ko'p hollarda termostat ko'rsatkichi eng quyi chegaraga o'rnatiladi va natijada ishchilarning katta qismi hatto yilning jazirama kunlarida ham issiq kiyim kiyadi.

Ba'zi mamlakatlarda kostyum va galstukli ishchilar uchun qulay harorat yaratish uchun konditsionerlardan foydalanmaslikk harakat qilinmoqda va qulay kundalik kiyimlar kiyish rag'batlantirilayapti. Jumladan:

Yaponiya hukumati tomonidan har yili o'tkaziladigan «Cool Biz» tadbiri orqali ofislarda ruxsat etilgan kiyinish uslubini o'zgartirish rag'batlantiriladi hamda energiyani tejashga erishiladi.

Janubiy Koreya ham 2006-yildan «Cool Biz» tadbirini tatbiq eta boshladi.

BMT Bosh kotibi energiya sarfini kamaytirish va BMTning Nyu-Yorkdagi qarorgohining uglerod izini kamaytirishga qaratilgan «Cool UN» tashabbusi bilan chiqdi.

Shanxayning Lutszyatszuy hududidagi 32 ta ofis binosida kostyum va galstuklar yengil kiyimlarga almashtirilgan hamda xonalardagi harorat ikki darajaga, ya'ni 26°C ga ko'tarilgan.

«Mavsumga qarab kiyinish» ob-havo omilini inobatga olgan holda va qulaylik darajasidan kelib chiqib kiyinishni anglatadi. Bu nafaqat ichki energiya iste'molini qisqartiradi, balki xarajatlarni kamaytiradi va iqlim uchun ham foydali.

2022-yilda O'zbekistonda quvvati 200 MVtga teng bo'lgan quyosh elektr stansiyalari yordamida 411 mln. kVts elektr energiyasi ishlab chiqarildi. Bu esa 124 mln. m³ tabiiy gazni tejash, atmosferaga 164 ming tonna zararli gazlar chiqarilishining oldi olish imkonini berdi.

2022-yilda quvvati 2072 MVtga teng bo'lgan gidroelektr stansiyalari vositasida 6,48 mlrd. kVts elektr energiyasi ishlab chiqarildi. Natijada 1,94 mlrd. m³ tabiiy gaz tejaldi va atmosferaga 2,71 mln. tonna zararli gazlar chiqarilishining oldi olindi.

«Yangi O'zbekistonning 2022-2026 yillarga mo'ljallangan taraqqiyot strategiyasi»da «yashil» energiyani rivojlantirishga alohida e'tibor qaratilgan.

Strategiyaga ko'ra, 2026-yilga borib, quyosh va shamol elektr stansiyalari quvvatini 8000 MVtgacha, gidroelektr stansiyalari quvvatini 2 920 MVtgacha oshirish rejalashtirilgan.

Buning natijasida qayta tiklanadigan energiya ulushi 25 foizga yetadi, 3 mlrd. m³ tabiiy gaz tejaladi va 1 mln. xonadon 1 yil davomida gaz bilan ta'minlanadi.

2023-2030 yillarda O'zbekistonda 11 ta yirik, 9 ta o'rtacha va 8 ta kichik va mikro gidroelektr stansiyalarni qurilishi rejalashtirilgan.

Yangi GESlarni ishga tushirish tufayli yiliga 5,8 milliard kVtsoat elektr energiyasi ishlab chiqariladi va 1,74 milliard m³ tabiiy gaz tejaladi.

Xorijiy tajribani o'rganish asosida sog'liqni saqlash, ta'lim, elektr energiyasi va suv ta'minoti, yo'l-transport, ma'lumotlarni qayta ishlash va uzatish tizimlarini rivojlantirishga kiritilgan investitsiyalarning O'zbekistondagi iqtisodiy o'sishga ta'sirini baholovchi elastiklik koeffitsientlari hisoblab chiqildi.

Hisob-kitoblar O'zbekistonning 14 ta hududi kesimida, 2010-2021 yillardagi yuqorida sanab o'tilgan tarmoqlarga kiritilgan investitsiyalar va yalpi hududiy mahsulot (YaHM) bo'yicha panel ma'lumotlari asosida juft regressiya modellarini tuzish orqali amalga oshirildi.

Tadqiqot natijalariga ko'ra, O'zbekistonda:

infratuzilmaning barcha tarmoqlariga kiritilgan investitsiyalar iqtisodiy o'sishga ijobiy ta'sir ko'rsatishi;

inson kapitalini oshirish bilan bog'liq infratuzilmaga kiritilgan investitsiyalar eng yuqori ta'sir (elastiklik koeffitsienti)ga ega, ya'ni ta'lim va sog'liqni saqlash tizimlariga kiritiladigan investitsiyalar 1% ga oshganda, YaHM mos ravishda 0,52% va 0,43% ga o'sishi;

transport va raqamlashtirish sohalarini rivojlantirish uchun kiritilgan investitsiyalar ham iqtisodiyotning rivojlanishi uchun muhim ahamiyatga ega, ya'ni ushbu tarmoqlarga yo'naltirilgan investitsiyalar 1% ga oshganda, YaHM mos ravishda 0,32% va 0,30% ga o'sishi ilmiy asoslandi.

Elektr energiyasi va suv ta'minoti tarmoqlariga kiritiladigan investitsiyalarning ta'siri (elastiklik koeffitsienti) boshqa infratuzilma tarmoqlariga nisbatan pastroq ya'ni, ushbu sohalarga yo'naltirilgan investitsiyalarning 1% ga oshishi, YaHMni mos ravishda 0,16% va 0,08% ga o'sishiga olib keladi. Bunday natija nazariyaga ko'ra, ushbu sohalarga kiritilgan investitsiyalar nisbatan uzoqroq vaqtdan so'ng iqtisodiy foyda keltirishi bilan izohlanadi. Shu bilan birga, ushbu tarmoqlar boshqalarning rivojlanishi uchun asos ekanligini yoddan chiqarmaslik lozim. Ularni rivojlantirmasdan, iqtisodiyotning boshqa tarmoqlarini rivojlantirishga investitsiyalar kiritish kutilgan natijani berishi qiyin.

INSTITUT JAMOASI

